De scheldkritieken

Lodewijk van Deyssel

editie Harry G.M. Prick

bron
Lodewijk van Deyssel, *De scheldkritieken* (ed. Harry G.M. Prick). De Arbeiderspers, Amsterdam 1979.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/deys001hgmp03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

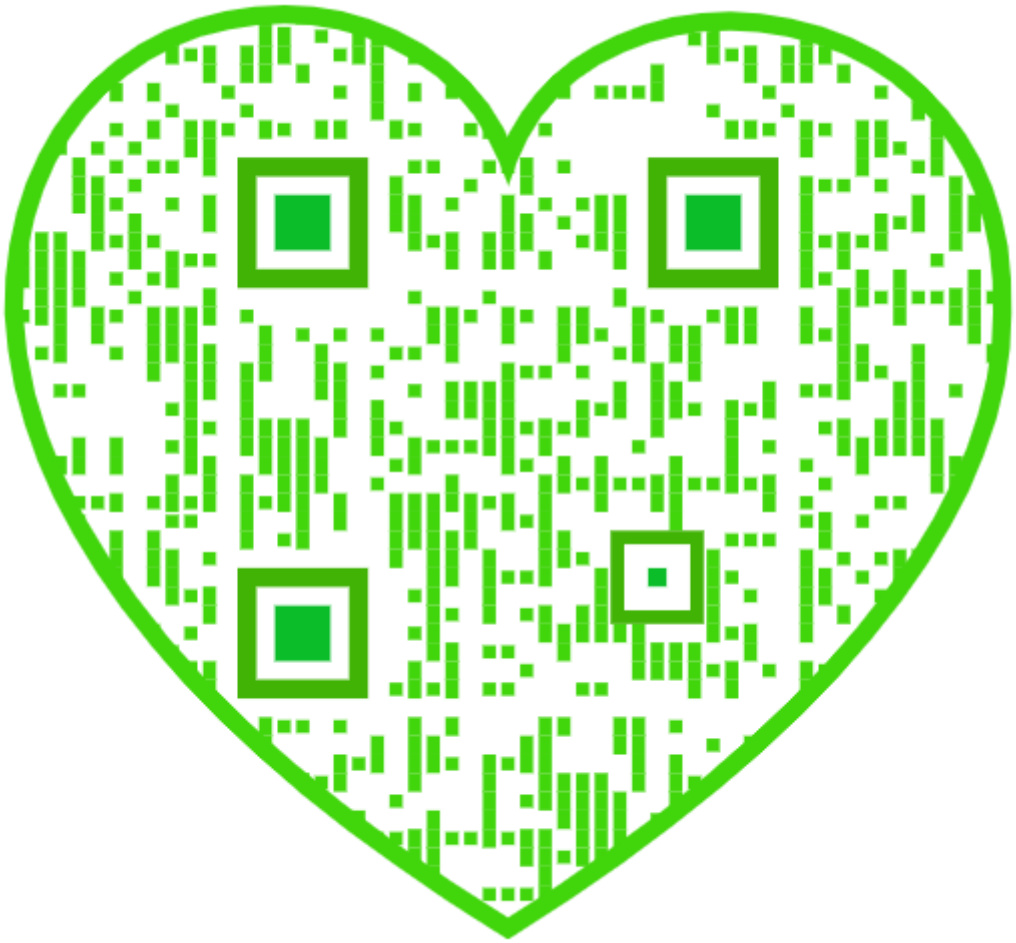

Voorwoord

I

In augustus 1942 gaf Lodewijk van Deyssel aan de toen weldra te verschijnen eerste druk van de bundel *Proza* - een bloemlezing uit zijn werk - een in facsimile openbaar gemaakt *Ten geleide* mee waarin hij ook kwam te spreken over de geschriften uit zijn letterkundig-revolutionaire levensperiode. ‘Ik acht het begrijpelijk en aantoonbaar,’ aldus Van Deyssel, ‘dat men in zijn jongelingstijd revolutionair is en later niet meer zoo zeer. De verandering van een mensch van jongeling tot gezinshoofd draagt er toe bij om de verhouding tot de menschheid te wijzigen. Het is de omstandigheid van gezinslid te zijn, die den voorheen alleenstaande zijn verbondenheid met de menschheid als een dieper liggend gegeven ín zich doet beseffen dan zich bevond het bewustzijn van alleen te staan tegenover de geheele wereld.

De redelijkheid der op-een-volging van aan elkaar tegenovergestelde opvattingen blijkt door dat men omwentelingsgezind is ten opzichte van iets, dat omgewenteld moet worden. Is die om-wenteling eenmaal geschied en heeft men in de plaats van het eerst om te wentelen verkeerde dát gesteld, wat men voor het goede houdt, dan is er geen oorzaak meer voor omwentelingsgezindheid.

Toen, in dien lang geleden tijd, verschillende zeer agressieve stukken tegen de werken van bepaalde personen gemaakt werden, was natuurlijk niet de opzet dien, met name genoemden, lieden onaangenaam te zijn; het doel wás zich te verzetten tegen het verval onzer Letterkunde, en de jeugd, zoowel als een opvatting omtrent oningetogenheid bij het schrijven in 't openbaar, van den opstandige, bepaalde den vorm, waarin het verzet geüit werd. Daar het nu, in deze Bloemlezing er om te doen is, niet om bepaalde, trouwens reeds lang geleden overleden, menschen aan te vallen, maar alleen om voorbeelden van onderscheiden letterkunde-genres te toonen: het lyrische, het afbeeldende, het uit-een-zettende, zoowel als het spottende, het satyrische, - kunnen deze stukken ongewijzigd herdrukt worden.’

Werd die laatste mededeling - over het, in de bundel *Proza*, ongewijzigd herdrukken van alle stukken - al meteen gelogenstraft doordat Van Deyssel de slotzin van zijn stuk over *De Ooievaar* (‘ik hoop dat jullie niet zulle verrekke’) nogal afzwakte nu hij daarin, vierenvijftig jaar na datum, alsnog het laatste werkwoord tussen aanhalingstekens liet plaatsen, de alinea's die in het *Ten geleide* daaraan voorafgingen, behelsden eveneens een en ander dat, hoe puntig ook van formulering, toch alleen maar een vertekend beeld kon oproepen van de werkelijke gang van zaken ‘in dien lang geleden tijd’. Omdat Van Deyssel in zijn achtenzeventigste levensjaar met enige nadruk wees op de tegenstelling tussen respectievelijk de jongeling en het gezinshoofd, de alleenstaande en het gezinslid, zullen uiterst weinig lezers van de bundel *Proza* zich hebben gerealiseerd dat Van Deyssels letterkundig-revolutionaire levensperiode (waarbij ik dan *Nieuw Holland*, dat eerst in 1894 gepubliceerd zou worden, en *Over Literatuur*, uit 1886, buiten beschouwing laat) zich in feite binnen het tweede, derde, vierde en vijfde jaar van Van Deyssels huwelijk laat situeren!

Sinds 15 november 1888 kon Van Deyssel, die op 26 mei 1887 in het huwelijk was getreden, zich met recht en reden als gezinshoofd afficheren. In het jaar waarin hij voor de eerste maal vader werd - zijn vierentwintigste levensjaar - was hij ook literair bijzonder produktief, zelfs in die mate dat het hem alleszins gerechtvaardigd toescheen voortaan de literatuur als zijn handelsmerk te voeren. Hij deed dit nu eens door in het gedrukte brievenhoofd de naam K.J.L. Alberdingk Thijm te verbinden met de kwalificatie: Literatuur, dan weer door - in een onontwarbare mengeling van ernst en ironie - zijn handtekening te voorzien van de toevoeging: ‘in fraaye letteren’. Intussen heeft het roemruchte jaar 1888 voor het onderhavige boek niet meer dan zes stukken opgeleverd; in het daaropvolgend jaar valt de oogst nog aanzienlijk schraler uit. Toch was Van Deyssel in zijn aan Willem Kloos opgedragen brochure *Over Literatuur* (1886), die weinig meer overeind liet van het novellistisch en kritisch werk van de Haagse auteur Frans Netscher, op niet mis te verstane wijze ervoor uitgekomen dat het schrijven van ‘krijgvoerend proza’ een kolfje naar zijn hand was en dat hij bijgevolg een uitgelezen behagen schiep in het formuleren van volzinnen ‘die blinken als bajonetten in de zon, die neêrsabelen als ijzer op de schedels uwer lezers.’ Ook gaf de jonge Van Deyssel er blijk van zich nergens zozeer in zijn element te voelen als

bij ‘het tromgeroffel der snelle perioden’ en ‘het schel getrompetter, het donderend kanon van de juichende en woedende beeldspraak.’ Na deze van strijdlust blakende kreten liet de stormloop op de vijand niettemin geruime tijd op zich wachten. Eerst vier jaar later bracht Van Deyssel het mitrailleurgeschut van zijn scheld-tiraden in stelling. De kritieken die hij, vooral in 1890 en 1891, rijkelijk stoffeerde met een vernietigend sarcasme en met de bijtende spot van zijn onuitputtelijk lijkende schimpscheuten, werden in de kortst denkbare tijd klassiek als: de scheldkritieken van Lodewijk van Deyssel.

Zie ik het goed dan is, ondanks het vele dat hem in toenemende mate van Van Deyssel vervreemdde, Frederik van Eeden (in oktober 1902) de eerste geweest die met zijn toen nog vrijwel onaangevochten gezag Van Deyssels reputatie, als auteur van de scheldkritieken, eens en voor altijd sanctioneerde door te schrijven: ‘Dit is een van Van Deyssels onsterfelijke verdiensten, dat hij onmiddellijk met twijfellooze en onvervaarde beslistheid het officieele letterkundige leven van onzen tijd heeft behandeld als wat het inderdaad was: een poppenkast.’ (*Studies*, vierde reeks, Amsterdam, 1904, blz. 340). In diezelfde oktobermaand kwam Van Deyssel voor de dag met *Aeolie of de wind door Den Gulden Winckel*, de laatste scheldkritiek in grote stijl, naar het oordeel van Carel Scharten ‘van een satirische kracht en een schaterend-rijke plastiek, als wellicht nooit tevoren door Van Deyssel bereikt was.’ Bovenal had Scharten genoten van ‘die meesterlijke verbinding van lossen kletstoon en heiligen ernst, alleen mogelijk als de kracht die tot schrijven drijft zeer innig en hevig is.’ (*De krachten der toekomst*, Eerste deel. Amsterdam, 1909, blz. 105-107.)

Van Deyssels ontboezeming na inzage der eerste aflevering van het tijdschrift *Den Gulden Winckel* mag dan driekwart eeuw na eerste openbaarmaking een der vier, vijf hoogtepunten zijn gebleven binnen het geheel van de scheldkritieken, ze kan niet doen vergeten dat het in feite een allerlaatste hevige eruptie betrof nadat de vulkaan, afgezien van enig incidenteel gerommel van geringe allure en betekenis, sinds ruim elf jaar geen activiteit meer had vertoond. In 1902 was Van Deyssel achtendertig en de situatie was toen heus niet zo dat er niets meer viel om te wentelen!

In de aanvang van zijn optreden als geniaal schelder was Van Deyssel vooral te velde getrokken tegen de geweldige en daardoor absurde afstanden tussen mooi en lelijk, ernstig en mal, waar en onwaarachtig.

Maar al spoedig richtten zijn minachting en afgrijzen zich, over de hoofden van de besproken fut- en talentloze schrijvers heen, tegen het veel bredere front van ‘de maatschappelijke modelmensch, gevormd van middelmatigheid zonder goddelijke ziel en zonder dierlijk lichaam hoe dan ook, en heelemaal geworden tot een snor, een jas en een paar donkere handschoenen’. Deze passage wordt aangetroffen in Van Deyssels bespreking van de roman die C. Terburch in 1889 verschijnen liet onder de titel *Willem Norél*. Dit citaat, maar vooral de bespreking in haar geheel, kan de volstrekte vanzelfsprekendheid, juister nog: de algehele overgave, verklaren waarmee Van Deyssel zich in 1906, dus zeventien jaar later, op tweevoudige wijze *vereenzelvigde*, primo met Louis Couperus - in diens verschijningsvorm als de auteur van het derde deel van *De berg van licht* - en secundo, via dat derde deel, met het Keizerlijke Romeinse leven: ‘De eigenlijke verrukking van den toon komt voort uit den geest, die zich te goed doet, nu hij kon afbeelden een leven, een wereld, die zijn eigen eigenlijke wereld is. Dat leven van Antoninus, den kleinen Romeinschen Keizer, met die feesten, met die misdaden, met die wilde en barsche neigingen en gevoelens, met die luchten, die paleizen, die tempels, die verlichtingen, - dat vond de geest van den schrijver iets heerlijks, - waarom? - om dat het zoo iets ànders is dan het gewone alledaagsche leven van zijn tijd. Hij is als een bewoner van nauwe en schemer-donkere wereld, die een rotsmuur heeft zien breken in een nachtelijk landschap, en, o wonder, een andere wereld, een *andere wereld*, vol licht, vol kleur, vol pracht, zien open gaan voor zijn blik en is ingesneld. Dát leven zoû zijn geest willen, zoû híj willen, maar het is niet van den tijd, waarin hij leeft en ook is hij geen Keizer van een volk. Maar hij is artiest, - een artiest dat is iemand, die leeft met de verbeelding, een artiest, dat is iemand, die met zijn vele gevoeligheden, aandoeningen, neigingen en gedachten leeft in de burger-wereld, tot hij weêr een verbeelding vindt, waarin al die gevoeligheden, aandoeningen en gedachten kunnen te loor gaan als in het hooger leven, van welks afwezigheid de smartelijkheid die hun in hun onaangewendheid, in hun doelloos in zich zelf terugkrimpen, eigen werd, het symptoom was. Dát is het leven, wat hij, de kunstenaar, zou willen leiden, want dát is zijn practijk; hij is artiest, dus iemant, die met zijn verbeelding leeft, dat dan nu zijne verbeelding, en dat híj dóór zijne verbéélding dát leven leide. Dát is het leven wat hij wil en bij hém betéékent dit dus: wat zijn verbéélding wil.

Èn: met zijn verbéélding kán hij het leiden. Hij bereikt aldus door aansluiting van beide de hoofdzakelijke elementen van zijn gegeven leven, zijn ideaal.

Nu is hij [*d.w.z. Louis Couperus, en nu ben ik, Van Deyssel - H.P.*] in die wereld, nu is hij als Antoninus, de jonge Romeinsche Keizer zelve. Het is goed, het is heerlijk, dat Keizerlijke Romeinsche leven te leiden. Alles is goed van den mensch en voor den mensch wat de mensch zelf voor zich vlekkeloos heerlijk vindt. Alles is goed, al dat weidsche, bonte, ròze en blanke, gouden en opalen leven, dat lichte-en woeste, dat prachtige en duizend-voudige, is goed, óm dát het in de verblindende verscheidenheid van zijn rijkdom aan eigen levens-momenten en wereldlevens-vormen, door zijn duizend-kleurig licht, door zijn fèlle pracht, door het glijden en storten en zwenken der gebeurtenissen en gemoeds-bewegingen zoo véel-kantig, zoo véel-stralig, zoo véel-zalig, het zóo volstrekt tegen-over-gestelde is van het kleine, minne, zeurige, benauwde, bedompte modder-glibberige en aarde-grauwe leven dat men leeft wanneer men buiten de verbeelding de oogen opslaat en in de wereld van zijn lichaams- en zijn burgerschaps-leven met de anderen denkt en spreekt en doet en is.'

II

Toen ik het in december 1943 nodig vond bij Van Deyssel te informeren of hij zich ten tijde van zijn jongens- en jongelingsjaren, in het verkeer met vrienden en kennissen al dan niet bij voorkeur bediende van het idioom, door hem in zijn scheldkritieken gehanteerd en zelfs gecultiveerd, gaf hij op 26 december 1943 dit koele bescheid: 'Ik meen mij te herinneren, dat in mijn jongelingstijd, eindigend in Mei 1887, ik een uitzondering maakte op mijn vrienden en kennissen, bij wie het gebruik van het woord "verdomd" als bijwoord en bijvoegelijk naamwoord, toen te Amsterdam, "schering en inslag" was, terwijl ík nooit dat woord gebruikte. Alleen in eenige kritieken zijn wat men ongepaste woorden zoû noemen, allicht te vinden, maar dan ironisch of anderszins spottenderwijs aangewend. In het werkelijke leven, in toespraken of gesprekken, zijn zij niet voorgekomen.' Achteraf beschouwd was aan mijn vraagstelling een zekere onnozelheid niet vreemd. In zijn al enkele malen aangehaalde *Ten geleide* had Van Deyssel immers duidelijk gewag gemaakt van 'een opvatting omtrent on-

ingetogenheid bij het schrijven *in 't openbaar*.' Daarnaast was ik uiteraard vertrouwd met een passage uit Erens' *Vervlogen Jaren* waarin wordt verteld hoezeer de jonge Van Deyssel om zijn deftigheid de spotlust opwekte van de toen nog in Amsterdam studerende Antonie Roodhuyzen (1859-1933), in veel latere jaren de politieke hoofd-redacteur van het Haagse dagblad *Het Vaderland*. Roodhuyzen was bekend om zijn geestige, scherpe zetten, maar daarmee was hij toch niet tegen Van Deyssel opgewassen. Eens had deze laatste, aldus Erens, 'twee eieren besteld en had die voor zich op zijn bord liggen, maar Roodhuyzen nam ze voor de grap weg. Toen zei Van Deyssel: "Ik zet het je, ze op een geschikte manier terug te leggen." De ander vond niet den waren truc om ze op een geestige manier op het bord terug te krijgen en moest het tenslotte zoo maar klakkeloos doen.'

Frans Erens was het ook die in de vroeg-tachtiger jaren veelvuldig Van Deyssel vergezelde naar de centra van het Amsterdamse avondlijke uitgangsleven, waardoor hij in zijn *Vervlogen Jaren* kon onthullen: 'Wij gingen ook wel naar de Nes om in Victoria den een of anderen voordrachtkunstenaar te hooren [...] Soms trokken wij samen naar Tivoli in de Nes of naar Frits van Haarlem, waar opzichtig gekleede juffrouwen allerlei chansons ten beste gaven; meestal waren het Françaises. Nu en dan trad er een komiek naar voren, die een voordracht hield. Daar kwamen dan dikwijls die gezwollen uitdrukkingen in voor, die Van Deyssel later zijn slachtoffers, als Smit Kleine, naar het hoofd wierp. Querido heeft hem dat na willen doen. Hij deed het op kranige wijze, maar Van Deyssel haalde het uit de bron en Querido had het uit de tweede hand.'

III

Eerder heb ik erop gewezen (in de uitgave van Van Deyssels *Het vreemd en heerlijk heelal*, Amsterdam, 1973, blz. VII) dat Van Deyssel in latere jaren zijn invectieven, niet zelden stoten beneden de gordel, betreurde. Hij was toen tot het inzicht gekomen dat hij als individu tussen zijn medemensen niet beter was dan degenen op wie hij zijn moordende ironie had losgelaten. In de twintiger jaren kon hij, schijnbaar door geen herinnering aan het verleden gehinderd, van tijd tot tijd in gezellig samenzijn het glas heffen met de schrijver F. Smit Kleine, over wie hij toch in de negentiger jaren had vastge-

steld: ‘De Heer Smit Kleine is het prul der prullen, een miserabel vod, lauw van minheid, vies van lamheid, duf van klamheid, gekreukeld, verfomfaaid, vlekkerig en week, de ruïne van een schoen, die in de modder ligt, een krummelig en vet papiertje op een grasveld, iets heel naars, on-smakelijks en nietig disharmonieus en geringelijk weêrzinwekkend. Met niets van het brutaal leuk-komieke van een groote-boodschap in een bosch of zoo.’ Zou Van Deyssel hieraan hebben teruggedacht toen hij op 26 april 1920, korte tijd voor het eerste samenzijn met Smit Kleine, in zijn *Gedenkschriften* (editie Harry G.M. Prick, Zwolle 1962, blz. 64) vastlegde: ‘Omdat den laatsten keer, dat ik door het villa-boschpark Trompenberg kwam, ik alleen liep en uit verschillende hekken de kinderen en de volwassenen kwamen en onvriendelijk waren, dáárom zoû ik mij overgeven aan lyrische verheffingen van haat tegen “de menschheid”. Zóo ging het van 1885 tot 1891 altijd. Met dergelijke herinneringen werd stelselmatig de haat-beweging gestookt. Ach God, wees mij toch genadig. Laat mij niet terugvallen in lang vergeten afgronden van dwaling en alles verliezen wat ik in zoo veel jaren gewonnen heb.’

IV

Voor de eerste maal worden in dit boek alle scheldkritieken in chronologische volgorde bijeengebracht, met dien verstande dat niet werd opgenomen de brochure *Over Literatuur*, steeds door Van Deyssel als een op zichzelf staand werk beschouwd, dat trouwens ook maar zeer ten dele op zijn plaats zou zijn geweest binnen de verzamelde scheldkritieken. Daarentegen zou daarin zeer wel hebben gepast het opstel *Apoeh Academisme*!, met de ondertitel: *Proeve van Executie van den Wel-Edelen Zeergeleerden Heer Doctor Carolus Marius van Deventer, geboren te Athene*. Dit door Van Deyssel in portefeuille gehouden stuk, dat dateert uit januari 1896 en dat de auteur openbaar had willen maken onder zijn zoveelste schuilnaam Reyndert Hovius Fzn., werd alsnog door mij afgedrukt in een opstel over *Lodewijk van Deyssel en Dr. Charles M. van Deventer* (1969), verschenen in de *Handelingen* XXIII *der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, blz. 275-356. *Apoeh Academisme!* (a.w., blz. 327-330) wordt echter buiten de verzamelde scheldkritieken gehouden omdat dit opstel alleen ten volle begrijpelijk is binnen de context van de be-

treffende studie over Van Deyssel en ‘Chap’ van Deventer, studie die te eniger tijd gemakkelijker toegankelijk zal zijn door dat ze herdrukt zal worden in het vervolgdeel op *Lodewijk van Deyssel/Dertien close-ups*. Hier staat tegenover dat niet minder dan zevenentwintig kritieken in dit boek voor de *eerste* maal werden gebundeld, waaronder ook de met de letters A.J. gesigneerde kritieken, verschenen in de negentiger jaren in het weekblad *De Amsterdammer*. Alle, voltooid dan wel onvoltooid, in portefeuille gebleven kritieken werden alsnog openbaar gemaakt in de afdeling ‘Aantekeningen en Paralipomena’.

Harry G.M. Prick

Nieuwjaarsdag-ontboezeming [1]

Mijn kleine hopen en verwachtingen vertrouw ik aarzelend aan het papier toe, want ik vrees, dat zij 't naauwlijks waardig zijn.

Ik wil al mijn krachten inspannen om den tijd, waarin de twee jaren 1882 en 1883 elkaâr ontmoeten, niet te wijden aan overdenkingen, welke het vervlogen jaar tot onderwerp hebben, doch slechts aan die, welke betrekking hebben op het jaar, dat voor de deur staat. Ik wil den blik niet achterwaards, maar voorwaards wenden, ik wil de in nevelen onzichtbare toekomst, die ik tegenschouw, - om moed te hebben bij het voorwaards schrijden, - bevolken met de feeën mijner illuziën, verlichten met den schijn mijner hoop, ondersteunen met de zuilen van mijn geloof, in vuur zetten en 't al tot leven maken door de macht mijner liefde.

Ik heb Nederland hartstochtelijk lief; daarom hoop ik, dat 1883 het een stap verder in grootheid en glorie zal brengen. Ik hang de Kunst aan met heel mijn ziel, vandaar mijne verwachting, dat meer en meer het begrip ‘Kunst’ door de oogen der Nederlanders in zijn ware daglicht zal worden bezien.

Ik hoop, dat men tot het besefkome van de beteekenis der Kunst in onze moderne maatschappij, dat men er zich van overtuige, hoe de bloeyendste en meest welvarende volken die zijn, waar het kunstbewustzijn zich 't duidelijkst heeft ontwikkeld, zich 't sterkst heeft geopenbaard, zich 't onweêrsprekelijkst heeft doen gelden en 't meest invloed geoefend heeft.

Ik hoop, dat men een Tweede Kamer zal weten te verwijderen en te vernietigen, die, waar zij in aanraking komt met een slip van het opperkleed of een plooi van het boezemgewaad, dat kunst heet, en hetgeen de vorstelijke maagd, welke zich schoonheid noemt, pleegt te tooyen, die, als der schoonheid glimlach trilt door 's lands vergaderzaal en, in een bevende lichtstraal van boven, haar najadenstem gehoor vraagt in den gunst der Heeren, die dan niet ter zijde wijken en haar groetend herbergen, doch zich gedragen als kwam daar niet de princesse, die de waereld in al zijn omvang tot lustoord heeft, tot hen - die

haar ontwijken als eene lichtekooi, die, baadt de schoonheid hen overdag in de zon harer oogen, in dien glans uitkomen als berookte kommenijsluî en roodgeneusde kruyeniers en den volgenden nacht droomen van harde eyeren en tweërlei biersoorten door elkaâr te drinken.

Ik hoop, dat men hoe langer hoe minder de middelmatigheid ten troon zal verheffen. Ik hoop, dat men zal weren wat oudbakken, uitgediend, laauw, vaag en krachteloos is. Ik hoop, dat men zijn oogen zal openen om niet te-rug te deinzen voor al wat nieuw is en ongewoon, om zich door geen gebruik te laten vervoeren tot het offeren aan goden, die men als beplakte kartonpoppen herkent.

Ik hoop, dat men gewaar worde, hoe de kunst (de letterkundige inkluis) niet, waarachtig niet is een liefhebberij, niet een bijzaak, niet een tijdverdrijf, niet een ontspanning, niet een aardigheid, niet een kleinigheid, maar de kern van 's menschen heerlijkste ontwikkeling moet zijn, maar de macht van onze eeuw moet worden, maar de licht-, levens- en liefdebron is, waar wij al onze moed, al onze kracht, al onze fierheid en trouw putten tot het voortzetten en beminnen van den kamp om 't bestaan, van den strijd om het zijn. Als wij doordrongen zijn van de wellusten, waarmeê de Kunst ons vervult, snuiven onze neusgaten altijd graâger en altijd graâger den kruitdamp op, die, ten veldslag zonder oponthoud onzes levens, het landschap in de stofwolk van ons schitterend worstelen hult.

Ik hoop, dat men zal begrijpen, hoe in onzen koortsachtigen tijd van verandering en wijziging der waereldorde, een land dat, ook in de Kunst, niet in geweldigen vaart ten vooruitgang wordt gedreven, achteruitgaat. De Europeesche naties, die heden stilstaan, zijn morgen te niet. Wij moeten meê in den stroom, niet achter blijven. Wij kunnen niet inslapen op de lauweren, door de zeventiende eeuw in het strijdperk der Kunst behaald, want rondom ons dringt men naar voren en doen wij ons niet gelden, dan vergeet men ons in de warreling der eeuw. Mogen wij mannen zijn van initiatief, ondernemers en baanbrekers.

Ik hoop, dat men tot de overtuiging kome, hoe pleizierig, gezellig samenzijn en huiselijke ingetogen vaersjens lezen van stichtende poëten, hoe zich bij het oude te bepalen, pijpen te rooken, te kletsen, te zaniken, buurpraatjens te houden en zich te extasiëeren over het ‘allerlei’ in de koerant, - alles poezelige en snoeperige bezigheidtjens

zijn, doch hoe aldus de oorlogskreet van onzen tijdgeest wordt vergeten, die aan het verleden in velerlei opzicht den krijg aanzegt, hoe aldus geen periodes van alomvattenden bloei en opgewekt maatschappelijk leven op de been worden geholpen, hoe daarmeê geen steenen worden bijgelegd tot grondvesting en opbouwing van monumenten der gedachte en de wetenschap op die wijze niet vooruitkomt.

Onze kunsten en onze geschiedvorsching moeten bloeyen, daar is niets aan te doen. Wij moeten wakker worden; onze levensbeschouwing kan zich niet blijven bewegen in de sfeer van koffieketels en breikousen ten dienste staande aan oude vrijsters in huisbakken provinciesteden. Nemen wij onze voeten van de ziekestoven en dompelen wij ze in het ijskoude water, om hen sterk te maken tot het betreden van een half onontgonnen bodem. Wanneer de opkomst der kunsten het blijk is van de volkswelvaart, en de roemtijdperken eener beschaving steeds hun hoogsten hoogmoed vonden, waar ze wezen op het heerlijk bestaan hunner kunst, dan moet dat bij ons ook zoo worden, dan moeten wij ons zelf en onze naasten maar denkbeelden instampen, die ons op dit veld verder kunnen brengen.

Daar moet vooral krachtsopenbaring zijn in de kunst. Wij hebben menschen noodig met gloeyende hoofden en bonzende harten. Ons faalt geestdrift. Een genie in ons midden vermoeit ons, daarom sluiten wij ze buiten in plaats van onze oogen te gewennen aan het staren in een lichtbol.

Ik hoop, dat men omvangrijke hoeveelheden partij- en clubgeest af zal leggen in de kunst en in de letterkunde. Thands behoort deze schrijver tot dien kliek, gene tot een andere; men wordt er bleek van, waar men dit nagaat. Debuteert een nieuweling in 't een of andere tijdschrift of blad, dan heet 't oogenblikkelijk: ‘O, weêr een voortbrengsel uit de kraam van hem of van hem. Die behoort weêr tot die school, tot dien kring; is dus natuurlijk vijandig gestemd tegen de leden van dit gezelschap. Neen, van dien nemen wij geen stukken op, roepen redaktiën, die schrijft daarin, die worde gerangschikt bij onze tegenstanders’, enz.

Ik hoop, dat men ter goeder trouw zal zijn en oprecht in de letterkundige kritiek. - Ik hoop, dat men zich op de hoogte stelle van de richting, in welke onze eeuw ons onweêrstaanbaar voortstuwt en dat men de begeerten van ons volk er meer heen sture de helden der ge-

dachte, der kunsten en letteren, die de toekomst openbreken, te begrijpen en te vereeren, dan hun brein te overvullen met de bloedhelden van weleer. Want de moderne maatschappij vindt hare grootheid slechts in het genie, in het denken, in de kunst.

Indien wij allen ons zelf voldoen met fatsoenlijke brave Heertjens te blijven, die opstaan en naar bed gaan, kuisch gapen en gezellig keuvelen, dan herleeft nooit oud Neêrlands roem, die ten gronde daalde, dan zullen wij nooit tranenstroomen van vreugde kunnen schreyen, waar men in Europa onzen roem rondtrompettert. Wij moeten de kunst beminnen met een forsche en jaloersche liefde, of wij kunnen wel voor goed te bed gaan liggen.

Ik hoop, dat de Poëzie ons in '83 een talent, waar voor te buigen valt, zal schenken. Ik hoop, dat er dichters op zullen staan, die ons zullen dwingen, met het magnetisme van 't genie, in ontroering hun naam te zegenen en ze groot te prijzen en er ons zelfklein bij te gevoelen.

Ik hoop, dat men meer om beginselen dan om spoorwegongelukken, meer om Ideeën, dan om nieuwtjens geven zal. Ik hoop, dat wij eerder groote mannen zullen hebben, die zich niet altijd meester zijn, dan ordehuldigende lieden, die van het middelmatige een regel hebben gemaakt.

Ik hoop, dat men vooral het zoogenaamde praktische, gelijk het nieuwe Weekblad het bekoorlijk in zijn vaan schrijft, niet te veel op den voorgrond zal stellen en dat de grenzen van onzen gedachtengang zoû bepalen tusschen het ongemak aan de hand van Gambetta [2] en de badreis van den Duitschen kroonprins.

Ik hoop, dat men achter elk feit het idee, en achter het eene idee het andere zoeke.

Ik hoop, dat men de geavanceerde lieden, die glimlachen of den draak steken met groote verschijnselen uit de kunsten- en ideeën-waereld, ik hoop dat men allen, die niet kunnen bewonderen of in geestdrift geraken, of die in de hooge wijsheid van hun nulliteits verstand zeer gemoedelijk met het aardige en gezellige wegloopen om het groote overdreven te noemen en het schoone klatergoud, of die meenen, dat hun hooge jaren hun *partis pris* wettigen, - door vier paarden in vier richtingen van een zal doen scheuren.

Ik hoop, dat men alledaagschheid schuwe en niet te-rugschrikke voor het buitengewone. Ik hoop, dat ons tooneel zich verheffe en in aanzien gerake. Ik hoop, dat wij - zullen ontbijten en dineeren zeker,

maar tusschen onze malen veel zullen werken en veel zullen beminnen.

Ik hoop, - als slotegoïsme, - dat men deze losse regelen gelezen heeft en het niet te praetentieus zal noemen, ze zoo maar in de krant te laten zetten.

1 Januari 1883

Nieuw Holland [3]

> ... en het Woord was God.
> In het Woord was het leven en het leven was het licht der menschen.
> *Evangelie van den H. Johannes*.

Wat is het toch prettig, om als de gedachte moê is en uitgewrongen van over het papier gevloeide liefde, wat is het zacht aangenaam, na een dag van worsteling met de verbeelding of de rede, na de uren gewijd aan de smart van het Woord, stilletjes te zitten en te schrijven over woordenkunst, zoo gewoon weg maar, zonder voorbereiding, zonder inspanning, zoo als men spreekt met een toevallig binnengekomen vriend.

Ik verkneukel mij dikwijls van pleizier in de voorstelling, dat de hoogste macht, waartoe een menschenorganisme zich zou kunnen opdrijven, in een oproepen en weêr weg-bevelen van stemmingen-reeksen en de woorden van uitstorting daarvoor zou bestaan, een vermogen, dat den dag tot een geleidelijk muziekstuk maakt en dat den geest doet dommelen over de kleurenvelden van zijn bewustzijn, als een slak over een schilderspalet, langzaam kruipende van de eene kleur in de andere, om met de rustigsten te eindigen en op te gaan in den kalm-grijzen slaap.

Daar zijn tijden, dat men zich boos maakt en opwindt over allerlei dingen - met ‘men’ bedoel ik hier eigenlijk alleen de sterke taal-willers -: men smaalt op het noodlot, dat u in Holland deed geboren worden, men zou wenschen in Frankrijk of in Engeland te leven, landen waar groote volken te veroveren zijn met het literatuurgeschut, men vindt van Holland ajakkes, waar de grootst denkbare voldoening in de gewekte bewondering van een zeer beperkt nageslacht moet bestaan; of wel, men slaat de schoone, de aanbéden literatuur zelve om de ooren, men houdt zich voor, dat toch ook in andere landen de kunst van het woord in de schatting der menschen niet de eerste plaats inneemt, maar dat ook daar de koeranten, die echoos van de publieke belangstelling, dagelijks toonen, hoezeer de gedachte aan literatuur

in het menschen-denken slechts een even klein hokjen wordt gegund als aan de beste-kamer in een huis, men meent dat men beter had gedaan met bijvoorbeeld in de rechten te gaan of natuurkundige of dokter in de geneeskunde te worden of vooral ook naar het kamerlid-maatschap te trachten, voor den roem; of ook - en dit zijn zeker de pijnlijkste oogenblikken - men voelt zich onbekwaam iets goeds voort te brengen, de fantazieën weigeren, zoo als anders, van de vingers te druppelen, het konceptie-vermogen schijnt stukjes te draayen en komt maar niet met de andere kinderen van den geest zich onder het strenge toezicht van meester Wil scharen om ordentelijk zijn plicht te doen, de heele verbeelding lijkt stervend neêr te liggen en stuiptrekt te vergeefs om op de been te komen, de geest heeft iets van een verlaten huis, waar alle leven en alle gerucht uit is verdwenen; of eindelijk nog - en dit is ook een bizonder hatelijk idee - men voelt dat 't goed gaat, de gedachten en fantazieën wandelen over het papier met vriendelijke gezichten, als dienstmeiden, die hun uitgangsdag hebben of als koningen, die lekker gegeten of een schaakpartij gewonnen hebben, of als beursheeren, die, na een geslaagde spekulatie, in de Kalverstraat een koffiehuis binnenstappen, zij zien er welwillend uit als pas bedaauwde rozen of als dronken polderwerkers of als gepoetste schoenen, de verbeelding draait voort als lokomotief-wielen, het scheppingsplan stijgt in zijn verwezenlijking als de zon om de aarde, - maar daar komt plotseling, als een woedende sneltrein van den tegenovergestelden kant, of als een bovenaardsche wind, die het gantsche sterrenstelsel in een regen van chaossen tegen de bedaard-schijnende zon in zou jagen, daar komt de venijnige, bloedspuwende gedachte, dat al uw schrijven, dat de edelste uiting van uw geest, dat het goddelijke kind, uit de botsing en paring van uw beste gaven gesproten, dat het kind, het stralende woordenkind, waarvoor gij alles gegeven hebt en opgeofferd, het kind, dat werd geboren in den verbrijzelingsnacht van alles wat u lief en dierbaar en eigen was als bloeden vleeschmensch, dat dat kind een doodgeborene is, een miskraam van klink-klank, die wel misschien een halve eeuw, namelijk een oogenblik in vergelijking met wat gij hooptet, leven kan, maar die dood is voor de komende eeuwen. Te denken: daar zullen menschen zijn, die mij niet meer zullen kennen, is de wanhoopsgedachte voor den kunstenaar van het Woord. Toch moet men zich daaraan gewennen. Het is al een heele eerzucht, die voor twee geslachten schrijven wil.

Daar zijn echter tijden, dat geen dezer treiteringen komt opzetten in het gemoed. Een heldere kalmte, een zilver-witte berusting spreidt zich onder de schreden van den geest. Men voelt zich stil en opgericht gaan over het leven, als een zwaan, die zich drijven laat op den vijver. De ziel is een purperen heide, een bed van zomersche vlakten, overhuifd van den zacht-zwarten rijk doorstarnden hemel; geen leven, geen geluid, geen geruisch, geen driftige persoonlijkheid, maar één wijdheid en één stilte, waarin de droomende gedachten onzichtbaar zweven, en slapend leven, en zacht-fonkelend mijmeren hun plechtig koelen, hun geloovigen, hun gelaten droom.

Holland schijnt dan een goed land te zijn, zijn taal een heerlijk ding, waarvan men veel kan maken, juist om dat zij nog zoo weinig is; de literatuur wordt weêr wat zij is: de opperste bloeseming van het bestaande, de hoogste levensbloei; wanneer het werk al eens niet lukken woû, dat was maar een tijdelijk oponthoud, later gaat 't weêr door, al tijd door; en wat de twijfel aan het werkende talent zelf aangaat, die dooft men uit als een stinkende lucifer: zeg zoo juist mogelijk wat gij denkt en voelt, geef wat gij hebt, dat geven op zich zelf is al een genot en gij merkt ook wel aan den machtigen drang, dat 't een kracht is, die leven moet, die leven zál, die gij in u hebt.

In oogenblikken, dat ik zóo denk aan het eind van den dag, is 't mij lief te praten over literatuur. Dan praat ik langzaam zachtjes, met bedachtzame bedaardheid tot dat ik er goed ín ben; maar al pratende denk ik erg aan haar, mijn driften zetten op en mijn keuvelkout verzwaart zich tot een spreken hevig-luid, om haar te wreken en haar te vieren.

Ik ben van gevoelen, dat een schrijver niet eerst zelf uitmuntend werk behoeft te leveren, vóor hij zich veroorloven kan anderer werk te misprijzen. Van gewichtige zaken te zeggen wat men na overweging daaromtrent voor waar houdt is reeds een goede daad. Het eenige wenschelijke voor zulke afkeuring is dat die op zich zelve een goed stuk literatuur vorme.

Over manier van polemizeeren, over de wijze, waarop men literatuurstrijd zal voeren, denk ik zoo: er zijn drie graden of trappen: te

insinueeren, iemants charakter als mensch er bij te pas te brengen, banaal te schelden, is de laagste graad of trap; dan volgt: het voorzichtig, bedaard, beredeneerd, gemotiveerd te kennen geven zijner meening, dit laatste is zeer aan te bevelen om terstond overtuigingen te vestigen; maar de hoogste trap is weêr het schelden, met geestig, nieuw, levend gebeelde scheldwoorden, het schelden zóo, dat de scheldbladzijde tot de zwiepende geeseling der satyre, of tot een massief stuk verontwaardiging-, toornproza wordt. Men moet zóo schelden, dat de daarmeê volgeschreven bladzijde zelf het 'uitmuntend werk' is, dat ons tot streng-zijn bevoegd maakt.

Zegt nu dus niet, kleine letterkundigen, met een onverschilliggemoedelijken glimlach in uw beoordeelingen, dat ik wel veel beloof, wel veel voorspel, en dat gij met belangstelling wacht op de dingen die komen zullen, zegt dit niet, met dien glimlach, waaronder gij het knersende woord verbergt, dat van al die beloften en voorspellingen in allen geval nu nog niets is vervuld. Want wat ik u bij deze aanbied, is mijn belofte en voorspelling, het is het zware gebeente van mijn overtuiging van dit oogenblik onder de blanke huid der woorden, waarin ik haar zeg, het bestaan dier overtuiging op zich zelve, en het stukje literatuur, waarin zij zich uit, is een afgerond verschijnsel, waarover en waarover alleen gij te oordeelen hebt. De vraag is, of ik een schoone overtuiging heb en of ik haar schoon zeg, de vraag is niet, of zij wel in vervulling zal gaan. Indien het geheel der volzinnen, waarin ik deze overtuiging uitspreek, een stuk goede literatuur vormt, dan gáat zij dáardoor reeds in vervulling.

Men heeft de menschen ontwend kunst te lezen. In een 'roman' zien zij niet het proza, maar het verhaal. Als de titel, waaronder een hoeveelheid bedrukt papier wordt uitgegeven, hen redeneerende besprekingen heeft doen veronderstellen, dan willen zij ook alleen van de *beweringen* weten, die er-uit te halen zijn en bemoeyen zich niet met de lyriek, de kunst, het kunstwerk om die beweringen heen. Wat is lyriek? Lyriek is de woordenkunst, die noch verhaalt noch onderwijst, maar die uitroept, die zegt. Iemant deelt u mede hoe hij aan zijn meisje gekomen is, daarna legt hij uit hoe gij moet doen om ook een meisje te krijgen, daarna praat hij nog wat over zijn meisje. Als gij dit aan iemant

anders overbrengt, zult gij zeggen: hij *vertelde* mij eerst hoe hij aan haar gekomen was, daarna *leerde* hij mij hoe te doen om aan een meisje te komen, daarna *zei* hij dat zijn meisje bizonder lief was. Het eerste der drie dingen door dien iemant gedaan, is epiek, het tweede didaktiek, het derde lyriek. Maar het is nuttig om ze alleen dán zoo te noemen, indien hij op een bizonder mooye manier over die dingen gesproken heeft. En als die iemant nu niet met betrekking tot zijn meisje, maar met betrekking tot iets anders, al of niet tastbaars, die drie dingen heeft verricht, en als hij nu niet gesproken heeft maar geschreven, dan zal steeds, al tijd als zijn manier zoo mooi was, het derde ding lyriek blijven heeten. Iemant sticht dus, iemant maakt lyriek als hij zijn liefde of zijn haat of welk daartusschen-liggend gevoel ook, op een mooye manier uit. Dan maakt hij lyriek, dan maakt hij dus kunst, en een zekere afgepaste hoeveelheid van die kunst is een stuk kunst of een kunststuk of een kunstwerk, dat op en om zich zelf wil beoordeeld worden. Noch titel noch omvang doet iets ter zake. Ik had eigenlijk, om alle misverstand te voorkomen, beter gedaan met dit opstel te noemen: aan de Muze, een zang in prozamaat.

Ik maak hierover al deze drukte, omdat ik heel goed weet, dat men anders nu weêr van mij zou zeggen: schelden en herrie-maken, dát kan ie, en veel beloven ook, en zelf heeft ie nog bijna nies gedaan. (Hiermeê bedoelt men dan door mij te leveren roman- of dichtwerk.)

Het is best mogelijk, dat ik bijna vóor ieder van mijn geschriften verklaringen als deze zal afleggen. Want het is moeilijk de menschen anders deze waarheden goed in hun hoofd te praten.

Men zal misschien ook zeggen, dat dit geen manier van kritizeeren is, dat de kritikus, vooral ook naar de naturalistische methode, zich niet zoo mag opwinden tegen zijn onderwerp, dat het goed is bedaard de verschijnselen der wereld te bezien, om ze te noteeren en te verklaren; dat het trouwens ook niets geeft zich zelf zoo boos en de menschen uit te maken voor al wat leelijk is, en dat nog wel zonder de gronden aan te geven waarop al dat verzekeren zou moeten steunen. Maar och, wilt het dan toch hooren asjeblieft: dit ís geen kritiek, geen literatuurkritiek, dit zijn ontboezemingen over literatuurtoestanden.

Ik bemin de objektiviteit als de uitnemende eigenschap, de grootste schat van onzen tijd, maar zoo als ik dan, zonder beleedigd te worden, het werken kan aanzien van slecht behersende en zwak beharte menschenorganismen, zoo houd ik er ook van mijn eigen hersens en hart te laten werken tegen hen in. Zoo als een chemist er genot van heeft een ongekend vocht te vormen door een nieuwe stofvermenging, zoo als een botanikus met welbehagen een door hem geplant stekjen ziet ontbotten, zoo leg ik de handen over elkaâr en zie de krachten van mijn gemoed haten en liefhebben, met innig genoegen.

Zoo verscheiden de werkingen der menschenhersens zijn, in zulk een verscheidenheid van uiting, van stijl, zullen zij zich openbaren in het schrift. Daarom verdeel ik mijn denken en voelen in samenstellingen van koud en streng verstand, en van warm en dartel gevoel. De zaken die men dus onder de kleurvolle lappendekens der fantazieën van dit werkjen meer met zijn gevoel dan met zijn verstand begrijpt, zullen naakter maar minder lief liggen op het breede bed mijner overtuiging, als ik ze later in een beeldloos geschrift aan de blikken van het publiek bloot geef.

Wat is er aan de hand? Wat is de quaestie? Twee zaken. Vooreerst dit: Wij beleven het begin van een groote periode in de literatuur, groot naast de grootste, en die, zoolang er aan literatuurgeschiedenis gedaan zal worden, beroemd zal blijven in volgende eeuwen. De historische en bibliografische literatuurkritiek, in de laatste vijftig jaar tot een ongekende ontwikkeling en verfijning uitgedijd, doet ons de waereldliteratuur volledig kennen, en ons zeer verscherpt onderscheidings-, opmerkings- en oordeelingsvermogen stelt ons, meer dan welke voorvaderen ook, in staat de voortbrengselen van vroegere bloeitijden met de onze te vergelijken, om te zien of wij daar in waarheid groot van kunnen spreken of niet.

In de negentiende eeuw is de kritiek, het onderscheidingsvermogen, zóo gegroeid, dat velen hebben gedacht en nog denken: er is geen kunst, geen spontane groote kunst meer mogelijk, in onzen tijd van analyse en kritiek. Maar nu vraag ik u: wat moet de kunst niet zijn, die nu juist wél ontstaat, in dezen tijd van vertienvoudigd bewustzijn, nu

alle intellektueele vermogens tot het uiterste zijn geslepen en gespannen? Zij moet ontzachlijk wezen en zal het ook zijn. Alle invloeden werken daartoe meê. Ontzachlijk in zich zelf en ontzachlijk in het begrip der menschen. Ik ben overtuigd dat de literatuur, wel te verstaan de literatuur die tijdens hun leven ontstaat of pás ontstaan zal zijn, over vijftig jaar een veel aanzienlijker plaats in de schattingen en bedenkingen der menschen zal innemen dan tegenwoordig.

De Literatuur, alleen om zich zelfs wil bestaand, en zich des-bewust, is een verschijnsel in onze eeuw opgekomen, en dat in de maatschappij de nieuwe carrière van woordkunstenaar heeft doen ontstaan. Dante en Petrarca dachten niet van zich zelf dat zij woordkunstenaars waren in den zin, waarin wij dat begrijpen; de eerste schreef stichtelijke overwegingen op rijm, de tweede versjes over zijn meisje, en dat dit meesterstukken van woordenkunst gebleken zijn, is om dat zij toevallig groote talenten waren. Boccaccio en Rabelais dachten geen oogenblik dat zij groote literatuur maakten; zij maakten die dingetjes uit liefhebberij, zoo als de fransche edellieden der 18e eeuw ook de poëzie en de tooneelspeelkunst beoefenden. In de zestiende eeuw zien wij in Engeland Shakespeare, die een kermisgast was, in de zeventiende in Frankrijk Molière, die het toppunt zijner carrière bereikte, toen als gezelschapsaardigheden zijn komediën voor den maatschappelijken koning werden vertoond. Voltaire en de andere 18e-eeuwers frequenteerden de salons en leefden in vriendschap met de aristokratie. Hier is dus, wat de maatschappelijke positie aangaat, vooruitgang waar te nemen. Maar ten eerste liefhebberde Voltaire maar zoo'n beetje in de literatuur in de engere beteekenis van het woord en beschouwde haar als bijzaak, naar den zin van zijn eeuw, die zich geheel wijdde aan het betoog en aan de verklaring, ten tweede vonden hij en de anderen het heel pleizierig en eervol met de voornaamsten der maatschappij te praten en áan te zitten. Het is eindelijk Victor Hugo in de 19e eeuw, die het eerst veel hooger stijgt in de maatschappij, die een zeer mooi huis bewoont, door ‘de menigte’ geëerd wordt, aan wien door twee geslachten bijna vorsten-eer wordt bewezen. Intusschen hadden voor een woordkunstenaar geestdriftige koeranten-artikelen, door duizenden gelezen en duizenden overtuigend, de plaats ingenomen der koningen-glimlachjes en prinsen-handdrukjes van vroeger. Maar, het is waar, Victor Hugo was nog lang niet de kunstenaar van het zuivere woord. Het begrip van woordenkunst, als kunst voor en

om zich zelf, en van beoefenaars dier kunst, voor haar alleen levende in de maatschappij, dagteekent in Frankrijk eigenlijk pas van 1840. Want bij Victor Hugo nog, wat een religieuze en politiek-sociale bedoelingen! Het zijn Shelley in Engeland, Musset, Balzac in Frankrijk, die eenigszins waren wat men zich thands onder woordkunstenaars voorstelt. Zola vertegen woordigt duidelijk en volledig mijn bedoeling: iemant, die de kunst van het woord beoefent alleen om de kunst van het woord te beoefenen en die daarvan zijn eenig en dagelijksch werk heeft gemaakt. Zola, die echte kunst maakt, wordt zeer veel gelezen. En het zal al tijd beter gaan in 't vervolg. Als men de menschen nadrukkelijker en duidelijker zal hebben geleerd wat eigenlijk schrijfkunst is, zal die kunst meer en meer in hun waardeering de hooge plaats innemen, die haar toekomt, en deze hooge achting voor literatuur zal gelijktijdig worden en wezen met de groote kunst waaraan zij kan worden besteed.

Een mode van het oogenblik is dikwijls te excessief en duurt daarom niet lang, maar de toestand, het verschijnsel, door haar voortgebracht, duurt, minder hevig, als een vaste en kalme staat van zaken voort. Een mode is vaak als een revolutie, die in den eersten tijd van opwinding allerlei absolute idealen wil verwezenlijken, maar die, als de gemoederen wat gekalmeerd zijn, van haar te hevige eischen afziet, en een, zij 't ook niet hemelschen, toch veel verbeterden toestand voor langen tijd heeft gesticht.

Zoo is 't ook met de literatuurkunst. In Frankrijk is de literatuur, het Boek, in de laatste vijftien jaar langzamerhand mode geworden. Ik heb daar eens een heel aardig boekje over gelezen, getiteld *Le luxe du livre*. Oude literatuur, in charakteristieke drukken, wordt door de verzamelaars met graâgte gezocht. De nieuwe literatuur brengt den schrijver tot iets als een intellektueel koningschap. Dit zijn verschijnselen van denzelfden aard, en die zich in vroeger tijd nooit hebben voorgedaan. Het Boek is in de mode. Natuurlijk zal er een lichte reaktie komen. Zoowel het koerantenwezen, als het oude en nieuwe boek zal weêr, door welke oorzaak dan ook, dalen in de openbare achting. Maar de heele beweging van onzen tijd leidt er toe, om die reaktie maar zeer momentaneel te doen zijn. Het kan niet anders. Wel

niet in zoo hevige mate, maar toch in veel ruimere mate dan voorheen, zal de literatuur in de maatschappij een eererang innemen.

Ga de ontwikkeling der literatuur in de maatschappij, in de schatting der maatschappij maar na gedurende de laatste anderhalve eeuw. Er is steeds stijging waar te nemen naarmate de ontwikkeling klimt en zich uitbreidt, naarmate de geschreven kunst niet meer als het disciplinemiddel van een God of als het tijdverdrijf van een Koning, maar als zelf een Koning, als zelf een God wordt beschouwd, zal de literatuur meer plaats verkrijgen in de hersens en harten der menschen.

De kleine achting waarin de literatuur in Holland staat, is nog maar een zuiver modeverschijnsel. Het kan wel tot iets goeds leiden, maar wie weet hoe lang dat nog duurt. Het wordt tijd, dat de literatuurkunstenaars eerst in de maatschappij, later misschien ook in den staat, den rang innemen, die hun toekomt. Het wordt tijd, dat zij eens duidelijk maken aan het volk: wij zijn meer dan uw koop-en staatslieden, meer dan uw rechts- en natuurgeleerden, meer dan uw geschied- en sterrenkundigen.

Wij vertegenwoordigen het leven, datgene, wat men *leven* noemt, begrijpt gij wel?, in zijn hoogste uiting.

Het hartstochten- en gedachtenleven van den mensch, is het edelste gedeelte van zijn bestaan, nietwaar? Hij is trotscher op zijn liefde, zijn eerzucht, zijn kombinatie-vermogen en zijn 'fijn-gevoel', dan hierop, dat hij eet en drinkt, ziet en hoort, enz. Nu moet gij weten, dat wij in tienvoudige mate bezitten de eigenschappen, die het beste deel uwer wezens uitmaken. In ons leven de hartstochten en gedachten hun te gelijk zeer krachtig en zeer fijn geworden leven uit. Wij hebben tienmaal meer verstand, tienmaal meer geest, tienmaal meer verbeelding, tienmaal meer liefde, tienmaal meer verontwaardiging, tienmaal meer deugd of wil, dan gij.

Wij zijn het opperste leven. Wij zijn de Koningen van het leven. Wij zijn de hoogste natuurkrachten. Vandaar, dat wij van het eenigszins tot bewustzijn gekomen leven, dat zijn de 'ontwikkelde' menschen, vergen, ons als zoodanig te erkennen.

Wanneer gij een uitnemend woordenkunstenaar zijt en de menschen die u lezen daarvan een onbestemd denkbeeld hebben, dan zetten zij u in hun achting naast de lieden, die in gezin- en koffiehuisgesprekken genoemd worden, 'kranige studenten', 'knappe advokaten', 'ferme ingenieurs', enz.

Maar neen, maar neen, domme eenden die gij zijt, ziet toch de banale typen van uw ‘kranige studenten’, van uw ‘knappe advokaten’, van uw ‘ferme ingenieurs’, - en ziet ons. Ze zijn er bij tientallen en bij tientallen, als de gestreelde schoothondjes der Dames, die ‘studenten’, die ‘advokaten’ en die ‘ingenieurs’. Zet ons dan toch niet achter op de lijst als ‘knappe schrijvers’ of ‘flinke dichters’, wij die maar bij één en één te gelijk gevonden worden, heel zeldzaam. Denkt toch na en ontleed wat er toe noodig is, om een goed student, advokaat of ingenieur en wát, ja waarachtig wát, om een in der daad goed woordenkunstenaar te zijn.

Ik sta hier dus met mijn zware meening, dat een groote kunst in wording is, nu; ik heb in mijn hoofd mijn sterke hoop, dat Holland van de beste bestanddeelen dier kunst zal geven. En nu wil ik voortgaan op mijn weg, meêwerken om mijn hoop gelijk te geven, maar telkens word ik belemmerd door de akelige dingen die den doorgang versperren.

Ik denk aan Holland en aan zijn kunst, die ik wil helpen maken. De weg is breed, er ligt veel zonneschijn op, maar hoe ik ook ga, ik moet over de vuilnis heen, die ik voor mij zie. Ik kan haar niet ontwijken, zoo als ik eerst had gedacht. Want als ik spreek en roep van dat ook wij Hollanders een literatuur moeten trachten te krijgen, dan grauwt aan alle kanten het andwoord: ‘Een literatuur? maar wij hebben er een! een oude en een negentiende-eeuwsche, van beide schrijft men de geschiedenis, ter eere van beide houdt men feesten, onze boekenkasten staan vol met de werken, die beide vertegenwoordigen.’ Zie daar juist onze schande en onze ellende. Het geslacht literatoren, dat aan mijn generatie voorafgaat, heeft de intellektueele vermogens zijner lezers vervalscht en verknoeid, niet alleen door hun van oude vaderlandsche literatuur te vertellen en als oude vaderlandsche literatuur voor te zetten, wat in 't geheel geen literatuur, geen kunst, was, maar zelfs door zelf dingen te maken, die zij alom in het openbaar voor literatuur hebben doen doorgaan. Een zekere hoeveelheid burgermenschen hebben in de laatste vijftig jaar in Holland een groote massa volzinnen doen drukken en verspreiden, eenige niet, andere wél rijmend, en hebben hiervan beweerd dat het proza en poëzie was, ofschoon het noch met proza noch met poëzie iets anders te maken heeft, dan dat zij er flauwe parodieën van genoemd kunnen worden. Zij hebben een hoop produkten geleverd, die overal bij de boekhandelaren te krijgen zijn,

waarover in de koeranten geschreven wordt, die door de Hollandsche menschen gelezen, overdacht en met ernst en toegenegenheid besproken worden. Dat is een toestand die ergernis en walging verwekt. Het heele leven der thans officiëele Nederlandsche letterkunde is een voortdurende beleediging, der literatuur aangedaan.

Daarom wenden wij ons tegen het gantsche vorige literatorengeslacht van Holland, behalve Multatuli en Huet, ook ik zonder die uit, Multatuli, lyriesch kunstenaar door de kracht van zijn mensch-zijn, Huet, wel geen kunstenaar en geen groot kritikus, maar de eenige verstandige letterkundige in een heel gezelschap domme lieden. Maar wat al de overigen betreft, wij schudden de handen van ons af, die zij op onze schouders mochten leggen, en schoppen er tegen zoo zij ze ons wilden reiken en spuwen op hun gedachten en lachen met hun begeestering.

Mal volk van vijftigjarige zuigelingen, arme menschen uit een vervaltijdperk, gij, wien nooit één groot gevoel heeft beheerscht, manken en krommen, die springt in de schichtige dansen van uw glazige zieltjens, vervelende kereltjes van 't jaar nul, gij liefdelozen, hatelozen, hersen- en hartelozen. Het mooiste is, dat gij volstrekt niets zijt, dat gij volstrekt geen partij of zoo uitmaakt; die tegen u vecht, vecht met recht tegen windmolens, maar waarachtig, ik lach niet met Don Quichotte, wij zijn juist zoo verontwaardigd om dát gij niets zijt, wij willen u vernielen, om dat gij ons land gemaakt hebt tot een dorre hei, tot den spot van het buitenland, tot het ‘Europeesche China’, en onze literatuur tot een sloot van kalme domheid, tot een riool van vunzige banaliteit.

Wij willen Holland hoog opstooten midden in de vaart der volken. Ik zeg dit niet zoo maar ‘dichterlijk’ weg, maar ik zeg het precies zoo als ik het bedoel. Zoo als eens Griekenland was, zoo als Italië in de Renaissance, zoo als wij zelf eenigszins in de zeventiende eeuw, zoo willen wij het kleine land maken. Het grieft ons buitenlanders altijd van Engeland, Frankrijk en Duitschland te hooren spreken, wij willen een schittering scheppen, die hun oogen verglanst tot bewondering, wij willen hen doen knielen voor de heerlijke kleurendampen uit het waterige land. Want bij God, bij God, daar zal een hartstocht en een geestesstorm wezen, zoo als zelfs de ouden van dagen het nog nooit hebben gezien. Wij zijn *menchen*, begrijpt gij dat, suffe broekjes van de vorige generatie, wij zijn menschen met groote, diepe, heftige aandoe-

ningen; wij schrijven onze zielen op vellen papier, ze worden gedrukt, ze komen uit, -en op allerlei stille kamers in nauwe straten, die gij niet weet, worden wij gelezen, en overal in de stad en het land ontstaan bewonderingen, en leven menschen, die aandachtig beginnen te lezen aan hun tafels, met een ernstig gezicht.

Komt dan op ons af, kudde buffels van de middelmatigheid, eigelijk zijt gij toch geen buffels, gij zijt over rekstokken hangende lappendekens, opgevuld met den wezenlozen wind van uw 'gevoel van eigenwaarde'. Wij nemen u en hangen u op aan de touwtjes van onze voorden-gek-houderij. Daar hangt gij dan, vellen zonder leven. Tusschenbeiden als het donker is zien wij u nog aan voor spoken, zoo als wij u daar hebben opgeborgen op de vliering van onzen geest, maar telkens komt de dag weêr, en wij zien, dat wij zonder vrees kunnen zijn.

Maar het zal dus niet gezegd worden, dat ik met werken ben voortgegaan zonder een trap te hebben gegeven in die samenscholing van onwelvoegelijke dwergen, die de lieve schoone taal hebben bekwijld en gemarteld.* Ik kan niet anders. Heb leven in uw wezen, de liefde en de macht van het groote woord, heb u gegeven aan de kunst, al uw verlangen en al uw kracht, en breek eens niet uit in woedenden hoon van die haar hebben bespot en misvormd.

Tegen u dan, geborenen uit dorre moeders, die gegroeid zijt en leeft in deze heerlijke eeuw van ontzachlijke kunstwording, maar zonder in haar óp te leven met haar licht in uw oogen en haar adem in uw monden, tegen u, die klein zijt gebleven, wanschapenen van een laf voorgeslacht, want het woord was boven uw hoofden, het stond in groote zonnestralen over de reinheid van den blauwen hemel geschreven en

* *Ik vind dat vóor mij pleit de verzekering die ik geven kan, dat geen der menschen, die ik hier een voor een ruw hoop te bejegenen, mijn persoon in 't openbaar of in het partikuliere leven ooit iets kwaads heeft gedaan. Een voorbeeld van de smerige onnoozelheid onzer literaire wereld is het zeggen van iemant wiens literair schrijven ik in een koerant ongunstig beoordeeld had, tot een vriend van mij, dat hij 't zich niet begreep, want dat hij toch heel beleefd tegen mij was geweest toen ik hem vroeger eens ontmoet had.*

gij hebt het niet gezien, gij hebt het niet gehoord in den wind, die woedend over uw huizen voer, gij hebt het niet tot u getrokken uit de donkere wolken die het aandroegen van ver. Gij hebt het niet van verre tintelend zingend hooren komen tot uw oor, voor u heeft het niet geweend in den regen en gelachen in de zon. Het heeft niet geneuried in de liedjes aan uw wieg, gij hebt het niet gekust van de oogen uwer moeders, het stond niet vóor u op het voorhoofd uwer vaders.

Tegen u, die mij vreemd zijt gebleven, al deed ik al grepen in het Hollandsch geschrevene om vrienden te vinden, liever vrienden dan de gewone waereld ons geeft, want toen ik groot begon te worden en ik van mijn vader wilde weten, naar wie ik moest hooren voor mijn lachende smart en mijn schreyende vreugd, toen heeft hij gewezen naar ledige wezens, bewegende leegten, die ík niet als menschen kon kennen.

Tegen u, stompe stukken rotte menschheid, afgeknotte boomen in het bloeyend menschenwoud, met uw koeyenmuilen, ezelsooren en ganzengang, doffe brokken stomme lamheid, die waart in het schoone Holland, die waart op de heerlijke waereld, en ze nooit hebt begrepen, ze nooit hebt gezien, fletse vledermuizen in den over het land gedaalden nacht, gij poëten en prozatoren van Sint Juttemus, dansende kalveren op het ijs uwer gevoelloosheid, krakende geraamten van grijze verveling, gij, wier boeken niet leven en spreken, maar slapen met open monden en groene tongen, gij, aschkarremannen, ademend in den afval der Europeesche literatuur, voddekrabbers, wroetend in de mesthoopen der literatuur, gij, eunuken van den geest, impotente vrijers van wassen muzen, gij, beurtelings stotterende hinkers, die de literatuur voortschopt als een steentje van de eene afdeeling uwer dwaasheid in de andere, en proestende raaskallers, die uw lezers met uw slijmwoorden besproeit, labberlottige beroerlingen, morsige zanikers, zeg-ellendigen, spreeknaren, schreeuwleelijken.

Daar zijn er, die den ouden onder u hun leeftijd tot eer rekenen, die uw ondervinding en vlijt deugden roemen. Ik niet. Mij is het een lust te schimpen op uw rimpels, die geen groote Idee u in het gelaat heeft gesneden ten teeken dat zij door uw leven is gegaan, die niet achter zijn gebleven aan uw hoofden als de bijtende kussen van een hooge smart, die niet streng zijn als de felle strepen, die het groote krachtsverbruik

over menschenhuiden strijkt, maar die uw leven lang glimlachen om uw oogen en glimlachen in uw wangen hun dwazen onnoozelheidslach, en die in uw graven zullen blijven lachen omdat gij zoo weinig zult zijn geweest. Mij is het een feest uw grijze haren af te scheren en ze in 't water te gooyen, dien zilveren klinkklank-tooi om uw nietige schedels. Mij is het een geluk met mijn tanden te grijnzen tegen uw tandeloze onmacht.

Gij, die u niet denken kunt, dat de literatuur iemant ernst is, dat iemant woedend wordt om middelmatigheid, dat iemant zich ongelukkig voelt als hij ziet kleine kunst.

Ik heb het heele oude Holland uit mijn gedachte gegooid. Zeg onoordeelkundig, zeg eenzijdig, zeg wat gij wilt, ik doe nu eenmaal zoo. Als ik er om denk kunst te gaan zitten schrijven, dan blaas ik eerst de literatuur van het vorige geslacht van mijn tafel. Want wij zijn niet de voortzetting van, wij zijn de reaktie tegen het werk onzer literaire vaders. Vondel, Hooft, en enkele anderen uit dien tijd kunnen ons nog eenige technische hulp geven, voor het woorden-gebruik en de woorden-samenstelling; maar bij de onmiddellijke voorgangers is er niet één, bij wien men voor zijn *literaire kunst* te rade zou kunnen gaan. Multatuli, Busken Huet, Potgieter, Vosmaer worden als de eersten onder hen genoemd. De overigen, Boele, [4] Hofdijk, [5] enz., zijn een troepje rederijkers of gezelschaps-letterkundigen, wier werken voor menschen, die de waereldliteratuur geheel of gedeeltelijk kennen, niet te lezen zijn. Beets, [6] ten Kate, enz. zijn predikanten, die met de eigenlijke literatuur niets te maken hebben.

Over de dooden wil ik het nu niet hebben, maar neem nu een der eersten van de levenden: Vosmaer. [7] Vosmaer is iemant, die op gewone burgermenschen, die niets af-weten van literatuur en zich een soort van fijn-proevers gelooven, den indruk maakt van een bizonder fijn en hoogstaand schrijver te wezen. De geavanceerde lieden loopen met hem weg en gaan in een hoekje hem staan lezen, waar zij meenen, dat hij met zijn exotische literatuur en edele gedachten hun teêre en verfijnde beschaving kan prikkelen. O Grieksch! wel zeker, o hooge kunst! alsjeblieft! Neen, waarde Heeren en Dames, gij, die hem niet eens begrijpt, maar die hem roemt om dat hij zulke geleerde onderwerpen behandelt en gij u zelf daarmee dan een air van voorname literatuurliefhebbers geeft, Vosmaer is niets dan een beoefenaar der kunst-geschiedenis, behalve der literaire, die daarover misschien heel

verdienstelijke boeken heeft geschreven, maar die verkeerd heeft gedaan met zich ook met literatuur te gaan bemoeyen, en zich, wat dat aangaat, als geheel onbekwaam en onkundig te doen kennen.

Amazone is een boek, dat de minste proza-kunstenaar, het kleinste naturalistjen, zich schamen zoû geschreven te hebben, een boek, dat ik in alle opzichten kaakpijnigend belachelijk vind. *Amazone* is een samenbaksel van uit allerlei duitsche theoristen en fransche popularizatoren opgevischte denkbeelden over kunst, met een soort van reisverhaal of romangeschiedenis, waarvan de konstruktie al tot het zwakste behoort wat ik mij van dien aard kan voorstellen, zonder fantazie, zonder sentiment, met een soort van ‘karakterstrijd’ tot knoop, zoo als Engelsche juffrouwen ze in hun misbaksels zetten, en in een stijl zoo slecht, vol germanismen en onbeholpen wendingen, dat ik niet begrijp, waarom Huet het boek nog niet meer heeft afgemaakt.

Ellendige Vosmaer, man van fijnen ernst, ik heb al lang eens verlangd te zeggen, wat ik over u denk en ik ben blij, dat de gelegenheid zich eindelijk eens voordoet. Om dat gij in uw *Nanno* een wel aardig beschilderd porceleinen theekopje geleverd hebt, meent gij daarom meê te mogen spreken over de groote schilderwerken der Literatuur? Geef eerst eens éen literaire kritiek die er door kan, maar houd tot dien tijd toe de dunne soep uwer flauwe gedachten over schoonheid en uw stotterend gekakel over naturalisme enz. voor u. Merkt gij niet, als gij schrijft, dat gij een weeke, zwakke persoonlijkheid zijt? Wanneer gij geestig wilt zijn, lukt dat maar half, 't gaat nooit te best af, en beproeft gij een hatelijkheid te zeggen, dan doet gij dat wel, och ja, maar scherp, hevig zijn kunt gij niet, daar zijt gij te lam en te suf voor, en uw ernstige gedachten, dat is heelemaal niets, neen, bepaald hoor, daarover moet gij u geen illuzies maken, gij zijt een denker van 't jaar nul, als gij over schoonheid en kunst spreekt is 't ook heelemaal mis, dan zijt gij precies een kind dat aan zijn melkfleschje ligt te zuigen.

Sterft vrij, Holland-verlagers, ik zal geen bloemen planten op uw graf. Een zwarte aardlaag van geheel-vergeten zal ik er over heen spreiden. Gij zijt voor mij niets dan onhandige kompilatoren, die u al tijd den schijn van aristokratische kunstkenners hebt weten te geven, maar die de ware broeders toch nooit zijt geweest. Gij zijt als joodtjens, die zich steken onder modehoedtjens, in mode-boordtjens en mode-jasjens, en die zich dan verbeelden er uit te zien als een prins.

Als na uw dood iemant nog uw naam noemt, dan zal ik naar hem gooyen met woorden, als steenen in zijn mond, om zijn tong te verlammen. Dat is haat; begrijpt gij dat?

Na Vosmaer, die bij de aanzienlijke liefhebbers der letteren als de voornaamste schrijver geldt, volgt Jan ten Brink, die officiëel eigelijk de eerste van allen is als hoogleeraar in de literatuur aan onze eerste universiteit, als voorzitter van de voornaamste letterkundige vereeniging van het land. *Een schitterende carrière, De familie Muller-Belmonte, Het Verloren Kind* [8], *Haagsche Dames en Heeren* [9] of hoe is de titel ook? en ik weet niet wat nog al meer. Ik heb ook hooren vertellen, dat de heer ten Brink Vrijmetselaar is. Dat zoû hem als ongeëvenaarde snaken-type werkelijk voltooyen. Gij ziet hem van hier. Br...t...Br... is de man, die aan de jeugdige Nederlanders zal vertellen wat literatuur is, en die hun liefde daarvoor zal indrukken. Enkele leêge romannetjes, flauwe imitaties van suffe franschen, een paar mislukte proeven van historiesch-literaire kritiek, en verder dingen, die nóg minder met de literatuur te maken hebben: een salonwerk in groot formaat over *Onze Hedendaagsche Letterkundigen* [10] en eenige honderden aankondigingen van nieuwe fransche boeken, enz. met massaas namen gespatiëerd gedrukt, vele jaartallen en niet éen gedachte en geen greintje gevoel. Maar de heer ten Brink wekt meer mijn spotlust dan mijn verontwaardiging of boosheid op. Hij is au fond goedig en werkzaam. Op zich zelf is hij een man zonder konsequentie, hij wordt alleen belachelijk door de plaats die hij heeft in de Nederlandsche Letteren.

Hij is in de letterkunde de type van den Belgischen handelsreiziger oftewel commis-voyageur. Er zijn in Parijs wel twee honderd reporters, die beter, geestiger schrijven dan hij. Wanneer men van literaire kunst spreekt, kan men zijn naam heelemaal niet noemen. Dit beweer ik niet, om een felle hatelijkheid te zeggen, eenvoudig om een feit te konstateeren. Ik ben den Heer ten Brink zelfs eenigszins genegen; Zola is een van de grootste passies uit mijn leven en de Heer ten Brink heeft een heel boek geschreven met verslagen van Zolaas romans. [11] Daarvoor ben ik hem altijd dankbaar. Maar al de hollandsche literaire kunstenaars van mijn generatie, die ik ken, stellen hem gelijk met hen, die wij steeds een weinig volstrekte verachting hebben toegedragen, met hen, wier bladzijden ons werkelijk te pas komen als kammenschoonmaak-papier en op onze plees.

Maar ik heb nog liever menschen die ik veracht om hun groote

domheid, schoolmeestertjens, die in blaadtjens hun onbeholpen bebewerinkjens schrijven of Voltaire vertalen of lid zijn van rederijkerskamers, dan menschen, neen, 't zijn geen menschen, 't zijn jassen, als van Hall [12] en Vosmaer. Bij zulke mindere lieden vindt men meerijver. Hun is 't meer *ernst*, met wat zij, hoezeer ook ten onrechte, voor literatuur houden. Zij schrijven hun leven lang bijna in den hoogsten graad van bekrompenheid en met een ontzettende konsequentie van misvatting wel is waar, maar toch, dat die Heertjens week aan week aan hun schrijftafel gaan zitten, en met al de volharding en eerzucht, die in hen is, voor hun verwarde ideetjens van letterkunde arbeiden, dat geeft mij eenig medelijden en een beetje op-prijsstelling voor hen.

Maar iemant als van Hall, aan al wiens leêge zinnen men ruikt, dat hij nooit den hoogen *ernst* der literatuur heeft begrepen, iemant, die in zijn heele leven voor onze kunst nooit iets anders heeft gedaan, dan twee komediestukken van een franschen mode-dichter vertalen en die daarna op een luchtigen toon artikelen over nieuw verschenen boeken gaat schrijven, in een would-be aristokratiesch tijdschrift als den *Gids*, artikelen waarin hij beurtelings Zola aanrandt en een geveinsde waardeering voor Zola betuigt, iemant, aan wiens gantsche optreden men bemerkt, dat hij de literatuur voor een fraaye liefhebberij, voor een in zeker opzicht edele bezigheid zelfs houdt, maar die nooit haar almacht van geschreven hartstocht, haar charakter van opperste natuurkracht, heeft willen inzien, iemant, die in zich vereenigt al de dwalingen en oppervlakkigheden, welke de menschensoort ‘gegoede burgerij’, ‘fatsoenlijke Heeren en Dames’ aangaande de literatuur eigen zijn, iemant, die glimlacht en een onderkin zet over de grootste verschijnselen onzer schoone kunst, zoo iemant verdient in 't openbaar geslagen en gegeeseld te worden en gebrand met de verontwaardiging, die heiligschenners en onverschilligen plegen op te wekken. Ik verafschuw u, van Hall, om dat gij niets zijt, niets, een aangekleede gemeenplaats.

Men kan terstond aan iemants stijl zien, of hij eenig begrip, eenig gevoel heeft van literatuur. Wanneer men menschen leest, zoo als den Heer v. Hall, kroniekschrijver van den *Gids*, valt 't u op, als vogelenpoep op uw jaskraag, dat de man, al citeert hij ook Zola of Mallarmé, [13] niets voelt van wat die menschen schrijven, volstrekt niet weet wát nu en waaróm dat en dat mooi is in die schrijvers. Wil iemant literaire kunst goed beoordeelen, dan moet hij zelf ook een beetje literaire kunst

in zijn ziel hebben. Maar vindt gij nu ooit een verrassende gedachte, een scherp of verheven beeld, een nieuwe impressie, een goed gevoel bij dezen man? Nergends. 't Zijn al tijd dezelfde vale praatjes, stug en leêg als testen met vergaan vuur. En hij kan 't niet helpen! Wel God neen! Ik ben ook eigelijk volstrekt niet boos op den Heer v. Hall. Maar 't is toch eenvoudig bespottelijk, nietwaar, om een Heertjen, dat heel aardig loopen kan in een gekleede-jas misschien, maar zonder eenig antecedent in de literatuur, met een vriendschapjen voor den dikken theater-reporter Sarcey [14] en een paar magere vertalinkjens naar Coppée [15] als de eenige poëemen van zijn letterkundig verleden, in zijn hoofd, tot oordeelveller in zaken van literaire kunst te maken van het eerste tijdschrift van Holland?

Wat duivel, iemant, die twee zulke vertalingen uit het fransch maakt, maar dat is een rederijkertje, een schoolmeestertje, een student, een leerlooyer, een rentenier uit Schellingwoû, moet zoo'n man nu gaan spreken in het openbaar over het werk van hen, die al hun uren met de literatuur hebben doorgebracht, die haar tot eten en haar tot hoofdkussen, haar tot lucht, haar tot licht en haar tot dak hebben gehad?

Beste van Hall, gewichtige, minzame, guitige van Hall, u is een fatsoenlijk mensch, die veel liefhebberij hadt en hebt in letterkunde, niet waar? nu, dat vind ik heel aardig en heel goed van u, lees maar zoo'n beetje de franschen, korrespondeer met Sarcey, schrijf een verhaaltje over hoe je bij 'em gedineerd hebt, maar spreek nu niet verder over literatuur. U moet u niet bemoeyen met zaken waarvan u geen verstand heeft. Die dat doet, loopt toch vroeg of laat in den val. Menschen, die in ernst kritiek schrijven, hebben het tegenwoordig alleen over de dingen, waarin zij specialiteiten zijn, de anderen, de causeurs of chroniqueurs keuvelen er maar luchtigjes op toe, maar zij zijn geestig. Nu, mijnheer van Hall, gij zijt noch een specialiteit in literatuur, om de eenvoudige reden, dat gij er het a b c nog niet van weet, een causeur zijt ge ook niet, want gij schrijft vervelend, gij zult dus goed doen met naar een andere eervolle betrekking uit te zien. Gij kunt president van een liefdadigheidsgenootschap worden. Of burgemeester van Bovenkarspel (N.-H.), of diaken, of direkteur van een stoomtrammaatschappij, of dominé zooals het drieling Hugenholtz. [16]

Lach nu, ten Brink, lach Vosmaer, lach van Hall. Zegt, dat gij niet

eens leest wat ik over u schrijf, zegt, dat het malle praatjes zijn en dat ik later wel wijzer zal worden, zegt, dat ik gek ben en in een krankzinnigengesticht moest zitten, zegt, dat ik toch ook *te* hevig schrijf om eenigen indruk bij het publiek te maken, zegt, dat ik brutaal en onbeschoft ben en jaloersch-op u N.B.!-zegt wat gij wilt, ik weet vooruit wat gij zeggen of denken zult, en ik zal toch voortgaan met zóo te schrijven tegen u, tegen u, tegen u.

Zegt, dat ingebeelde gekken al tijd zoo boos schrijven, al tijd verachting voorwenden, zegt, dat dat maar voorbijgaande gemoedstoestanden zijn. Dat zult gij liegen, omdat gij stom zijt en niet denkt aan de geschiedenis. Driftige gramschap en woedende verachting in hun denken en voelen, alle perken te buiten gaande heftigheid in de uiting daarvan, is den grootsten Israëlietischen en Engelschen denkers en schrijvers bijgebleven tot aan hun dood. Uw walgelijke goedmoedigheid en uw lauwe beminnelijkheid hebben zij nooit gekend. De eeuwen zijn vol van den haat en de verachting der hoogvoelenden en der veel-weenenden.

Om dat ik neêrzie op uw lage inferioriteit, heb ik medelijden met u, om dat ik u zoo haten moet.

Zegt ook, dat mijn aanvallen maar zijn op papier en niet reëel, dat zij uw handen niet lam slaan en uw schedels niet hakken in tweeën. Als gij trouwt of uw vader sterft, of gij verhuist of er wordt u een kind geboren, als een man op uw kamer komt en u stompt in 't aangezicht, dan noemt gij dat reëel, het andere zijn maar woorden. Maar, ik verzeker u, ik *verzeker* u, hoort gij 't wel, dat ik woorden zal weten te vinden, die uw geest meer pijn doen dan een hamerslag uw hoofd, en die uw kleine gemoed meer zullen vermorzelen, dan een instortend huis uw lichaam. Gij glimlacht over mijn schrijven, maar ik zal vondsten hebben van toorn en ergernis, die uw huisgezin in droefheid zullen doen nederzitten. Als uw bruid of uw vrouw of uw dochter, die u achtte of liefhad, u plotseling eens met een twijfelend oog zal aanzien, als gij een blik van verwondering of een trek van minachting zult zien in het gelaat uwer naaste liefsten, dan zal 't een mijner woorden wezen, dat als een pak op dat hart is gevallen, als een steenklomp, voor al tijd.

Als gij nu op uw kamers zit en gij leest dit, en gij neemt u voor u hieraan niet te storen, en gij voelt met uw hand aan uw vettige of drooge

haar, dan denkt gij, dat dat haar reëel is, dat gij reëel zijt, zoo als gij daar zit, met uw lichamen in borstrokken, hemden en jassen en met uw ongekleede hoofd; maar gij doet onverstandig met te denken, dat die meer reëel zijn dan mijn woord. Wij, gij en ik, zijn mannen met lichamen, niet waar, die lichamen verrichten funktiën van een hoogere en van een lagere soort; een gedeelte van die lichamen zijn de hersens en het hart, werktuigen, die, in samengang met de zintuigen, bewegingen, levensuitingen verrichten, welke voorheen als de bestaansopenbaringen van een afzonderlijk zijnden geest werden beschouwd, en die wij allen, ofschoon wij ze als zuivere eigenschappen van de stof hebben leeren kennen, steeds voor de funktiën der hoogere soort, van onze lichamen, houden. Maar wanneer ik nu tegen u opkom met het beste van wat mijn hersens en hart hebben gedacht en gevoeld, en ik spuw u de woorden tegen, die door mijn beste werkelijkheid zijn gemaakt, en ik spuw ze zoo heet op wat gij best hebt gedaan, dan kunt gij niet zeggen, dat ik u minder wondde dan als ik uw oogen had uitgestoken.

Wanneer in een gezelschap iemant een ander grievende woorden toevoegt, dan kijken de gasten vreemd op, dan voelt de aangesprokene zich onaangenaam aangedaan, dan is de beleediging toch wel reëel. En mijn geschreven woord, dat ik luid uitspreek, in het groote gezelschap van het nederlandsche publiek, zoû minder werkelijk wezen?

O, kon ik u zoo krenken, dat uw hersens van den schrik verlamden!

Gij moogt niet schrijven, ik wil het niet, ik wil het niet. - Gij doet dit voor uw brood, en het is toch zoo erg niet, en ik moet maar een beetje tot bedaren komen, en eigenlijk, niet waar, er is toch geen wet, die middelmatig schrijven verbiedt, het schrijven raakt toch eigenlijk het leven zelf niet. Wat zegt gij? Wat eigenlijk? Wat eigenlijk? Ja, juist wel raakt het schrijven het leven zelf en is er de edelste openbaring van, er *moest* een wet zijn, die middelmatig schrijven verbood, ik meen het, ik meen het, het is wél reëel, en gij moet het laten, gij moet, gij moet. Ik wil, dat gij ophoudt met schrijven. Verstaat gij dat; *ik* zal schrijven, niet gij. Ik schrijf u dit, hoort gij het? Neen, ik schrijf het niet; ik spreek, ik spreek. Hoort gij wel mijn sprekende stem? Klinkt mijn stem niet door mijn bladzijden heen?

Ik moet mij ook nog even ophouden bij eenige vrouwen, of liever dames, want 't zijn geen vrouwen: Wallis, [17] Melati van Java, [18] Louise

Stratenus [19] en de rest. Ik ben niet verontwaardigd tegen Wallis zooals tegen Vosmaer en van Hall, ik vind haar niet belachelijk zoo als ten Brink, ik walg niet van haar, zoo als van de lieden die hierna ter sprake komen, maar ik vind haar naar, bizonder naar, allernaarst, huiverignaar. Zij vertegenwoordigt voor mij bij uitstek het koude, het doodsche, het als een lijkengezicht ernstige en onherroepelijk versteven element in de letterkunde. Na lezing van haar *Vorstengunst* of zoo voel ik mij benauwd alsof ik een steen had ingeslikt. Haar werk is kil en hard, onvermurwbaar gestolten en bevroren in de onomschreven formule van den zwaren superieuren-historischen-roman. Haar kunst voel ik als den akeligsten vijand van de mijne, want geen driftige vijand met fel-roode wangen en schitterende oogen, geen woedende vijand met het schuim om de blinkende tanden, maar een vijand als een krankzinnige, als een sektaris, die met wezenloze oogen en bleeke lippen op u toekomt. De nobele historische personages wier leven zij beschrijft, nobele misdadigers, nobele helden, nobele geleerden, de aanvallige jongelingen, de wijze mannen, de lieftallige vrouwen, kinderen en menschen zonder geslacht, de 'merkwaardige' en 'interessante' historische milieus, waarin zij hen laat leven, en vooral ook de 'edele' gedachten van haar zelf, die zij er tusschen voegt, - dat alles maakt mij angstig, en ik zoû er wezenlijk bang voor zijn, als ik niet zeker wist, dat het maar poppen en schimmen en zinsbegoochelingen zijn. Maar die kunst is ernstig. Wallis denkt lang over haar werk, zij arbeidt er met vlijt en volharding aan, zeker van haar volgens zoo velen groote begaafdheid en hoog standpunt. Maar alles wat ik in mijn leven voel aan kunst, al mijn ideeën en hartstochten van kunst komen tegen die kunst in verzet. Zij staat tegenover de mijne als een troep mummies tegenover een troep zeer-levende menschen, maar zij staat er en ik haat haar.

De schepselen van Melati van Java zijn uit een opzetdoos, snoezig bewerkt, honnig bij mekaâr, poeteloerig, kleverig, intens-burgerlijk. En Louise Stratenus is een flauwe fee, met tranen van odekolonje en zuchten van poudre de riz, die bleekjes en zijig-liefjes fransche schrijfsters nadoet. De andere schrijfsters groepeeren zich om deze drie. Hélène Swarth [20] alleen is zeer goed, en Holda telt niet meê. [21]

En zou ik nu nog verder dalen in het akelige huis onzer letterkunde, dalen tot onder het grauwe plaveisel, om nu eens en voor goed mijn

kringetjes te spuwen in de beerput en het vuile gootsteenwater, waar mijn schoenen morsig worden en ik misselijk van den stank?

Jan C. de Vos, [22] Berckenhoff, [23] Engelbert de Chateleux, [24] theoristen over literatuur. Ik zal voor één keer notitie nemen van hun bestaan, al doet men meestal 't best met op straatjongens, die met ratten spelen aan 't riool en u iets naschreeuwen, niet te letten. Deze drie lieden waren of zijn of zullen zijn van het blad *De Lantaarn*. Viezer ellendelingen, kwaadaardiger kakelboefjes, laffer, walgelijker beroerlingen kan ik mij moeyelijk denken. Ik heb mij eens in de komedie verrekt van het gapen, toen werd er een stuk gegeven dat *Suze* heette of *Suzanna*, het was gemaakt door den auteur J.C. de Vos. Maar dat was nog zoo erg niet. Maar waar deze van nietige verwaandheid en dierlijke domheid tot iets als een gevilde kalfskop zich opzettende lammeling het onmogelijkste figuur maakt, dat is waar hij tegen de jonge literatuur ten onzent te velde trekt met zijn van nijd verwrongen smoel, gedragen door het puistend naargeestige ventje Berckenhoff en den stumperigen onbeholpen en grenzenloos onverstandigen Engelbert.

Deze wangroei, dit mossel-drieling doet in zijn zich klonterig uitbrakende lammenadigheid zien, hoe slecht of het is om andere schrijvers maar te gaan imiteeren, als men niets van zich zelf heeft. Zij imiteeren Multatuli en Huet, Jan C. de Vos en Engelbert Multatuli, Berckenhoff Huet. Maar 't is pis, 't is pis. Dit alles stinkt een uur in den wind. Ik ben er dan ook vies van en hoop er nooit weêr langs te komen.

.....

Zoo is het dus met onze literatuur. En om nu met een ruk mijn bedoeling verder open te scheuren en de toestand heel helder te maken, moet ik zeggen dat de vijanden der literatuur, minder schadelijk dan de kleine letterkundigen om dat zij minder propaganda maken maar grooter in aantal, worden gevonden in de aanzienlijke of ook in de fatsoenlijke familiën, die ‘ontwikkelde’, ‘bizonder begaafde’ zoons of dochters, vaders of moeders hebben. Zij zijn het de ‘kranige studenten,’ die geëindigd hebben met schitterend te promoveeren, de ‘interessante jonge vrouwen die veel lektuur hebben’ en meeningen over Heine, de goed-gekleede kooplieden, die eere-voorzitters van muziek-

vereenigingen of letterlievende genootschappen worden, de predikanten-vrouwen, die hun kind uitbesteden om lezingen van de ‘Hollandsche maatschappij’ [25] te kunnen bijwonen, zij allen, hetzij onze universiteiten hen hebben bedorven, hetzij hun smaak is vervalscht door het lezen van Engelsche schrijfsters, hetzij dat de literatuur voor hen een onverschillig mode-artikel is, hetzij dat ze verliefd zijn op mollige houders van voorlezingen, zij allen dragen in hun binnenste een innigen hekel aan de groote literatuur, die zich richt tegen onze heele bedompte beschaving.

Maar 't is feest in de Hollandsche Letteren, waarom amuzeer ik mij niet, waarom doe ik niet meê met de algemeene lievigheid, gezelligheid, beminnelijkheid en vroolijkheid? 't Is altijd feest in onze Letteren, 't is altijd kermis.

Ja, ziet haar aan, die gekke kermis van Hollands literair leven, met zijn kellner-vergadering-achtige kongressen, zijn gelikte, begroenegezeepte dominé-maatschappijen en vereenigingen! Ziet gij wel die wafelbakkers met hun blomzoete gezichten? Dat zijn onze literaire kunstenaars. Welzeker, kijk maar, zij likken hun vingers af van het smeujige vet, waarmeê zij zoo juist nog aan 't bakken zijn geweest. Ziet gij wel die dikke poffertjesjufvrouwen? Dat zijn onze dichteressen en romanschrijfsters. Pas op, maak hun geen kompliment, want dan worden zij vrijgevig, en hun poffertjes zijn zeer maagbedervend. Ziet gij al die kramen met hun glas- en goudpapiertooi van wat-beê-je-me? Dat zijn de vergaderzalen waar leeraars en leerlingen op hun wederzijdsche gezondheid drinken met de laffe limonade en de suikerde koekjes hunner geschriften. Ziet gij dien draaimolen van hoepsasa? Asjeblieft, dat is onze prozakunst. Jan ten Brink, de bekende handelsreiziger, staat het orgel te draayen, Vosmaer en de rest zitten in de schuitjes. Elk zit zijn liefje te zoenen; welzeker, die vuile kroegmeiden, dat zijn hun vrijsters, dat zijn hun godinnen. Zoo draayen ze altijd door. Even houdt 't stil. En ring! ring! Daar gaat 't weêr aan den gang. En zoo maar in 't oneindige. Er was er één, [26] die op een leeuw zat, heel alleen, en die te vergeefs keek naar het volk in de rondte, of er ook een meisje was, dat hem beviel. En hij zat boos te kijken naar het kletklaterende licht en het eentonige geringel. Het speet hem, dat hij ook

eenmaal in den draaimolen zat. Toen hebben de anderen hem er uit gesmeten, om dat hij zoo stug keek en geen lollige vent was. Vindt gij dat alles niet aardig? Ja, heel aardig hè? Ja, ik ook, ik vind 't allemachtig aardig.

En neen! ik vind 't niet aardig, en neen, ik vind 't om te huilen, ik vind 't om razend te worden, en ik begrijp niet, ik begrijp niet, waarom er geen regen en geen onweêr komt, om heel dat vervloekte kermisspel uit te dooven.

Maar ik ben niet bevreesd. Daar zal wel iemant zijn, die zijn smart regent over die dwaze literatuur, die aan al die beminnelijkheid en dat gekke genoegen een einde maakt, daar zal er wel een zijn, die den heelen gekken draaimolen neêrbliksemt met zijn toorn en zijn wee.

Weg met u uit mijn denken, hooge-school-potentaten, die als muizen knaagt aan groote nagedachtenissen of ze beprikt met de strikjes en lintjes uwer vereering, gij, die lijken ontleedt en het levende leven niet ziet.

Weg met u, kleine dichters, die het groote menschengevoel hebt verkleind en vernietigd en de mooiste klanken tot wanklanken maakt in uw mond, nu is het uit, gij hoort niet meer thuis in ons land, met uw poppenverbeelding en onnoozele woord.

Weg met u, prozaschrijvers, het woord was u gegeven, - wat hebt ge er meê gedaan? Gij hebt het verknoeid en verhanseld tot dorre lammigheid. Het was in u en gij hebt het niet gekend. Wie uwer was een man, die luid sprak in het land? Gij kleinen van ziel en kleinen van taal, weg, weg met u.

Ziet daar staan zij bij groepen met hun lage hoofden, kleine poppen om beelden van brons, in kleine en geveinsde vereering van kleine dooden, daar komen zij samen om te eten en te drinken en te lachen niet kauwende monden om griezelige lafheden.

Hoort, zij spreken... Over wat? Zij spreken, zij spreken over taal en over literatuur. Maar wat zijn hun woorden? Ik versta, ik begrijp hen niet meer. Doode woorden uit doode monden. Neen, zij hebben nooit bemind. Die menschen zijn gekken, zijn spoken, zijn dooden... O duistere, lachende lijken, o laat mij u zweepen uit mijn gedachte, want de dag van mijn leven wil groot zijn van hevige klaarheid en brandende warmte, onbevlekt door uw kleinheid en zuiver van uw doode leven.

Want de groote kunst is tot ons gekomen. Zij is geworden en heeft

zich opgestooten tot den heerlijksten groei, tot de opperste kracht onzer tijden, tot het hoogste leven en de grootste glorie waartoe de menschheid ooit is gestegen.

De waereld heeft haar goden-zieners en haar godsgetuigen gehad, en eeuw aan eeuw hebben de volken geknield voor de machten, die van boven de wolken kwamen. Men heeft gebouwd op de werkelijkheid, men heeft haar weg gebouwd onder de paleizen van den droom en de tempels van het gebed, en heel hoog op de torens heeft men schoone dingen gezien, maar na al het samenstorten van beschavingen, na het waggelen en verzinken der geslachten, na al de schoone stormen van de tijdenzee, zijn wij op het strand geworpen, wij, naakte, arme menschen onder elkaâr. En wij hebben gezien naar boven; daar was lucht; en voor ons uit, daar was water; en onder ons, daar was zand. En wij hebben gedacht en gevraagd, of er dan niets, niets was. Toen hebben plotseling onze oogen elkaâr gezien, en wij hebben in die oogen gezien ongekende diepten. Wij hebben begrepen, dat wij er waren, wij menschen, wij leven, wij alles, wij met onze ellende en onze zaligheid.

Na Indië, na China, na Egypte, na Griekenland, na Rome eindelijk, na al de groote godsgezichten onzer Germaansche beschaving, na Dante en Milton, na de groote knielers voor onbewuste godheid, na de vergoders der Idee en der waereldziel, na Goethe, Shelley en Hugo, komen wij, de getuigen van het leven, de zieners van de realiteit, de begeesterden van het feit, de geëxtazieerden der gewaarwording.

O menschen, indien gij verbeeldingen hebt en wel eens stil zit als turend en midden-in u lieve gedachten, iets als komend van heel hoog, voelt tintelen en ritselen, als oneindig-zacht-lief, als een opperst genot, o laat dat wezen in u en ziet, ziet naar onze Gezichten, daar gloeyend gespijkerd aan den trans van uw denken, komt leven in den hemel, komt, komt met ons zalig zijn.

Wilt gij groote vreugde, o luistert naar mij. Want in mij leeft, als een drooge heesch-reutelende dorst, de eeuwig onvoldoenbare begeerte. De groote oneindigheid, door vorige volken verpersoonlijkt en aanbeden, die de aarde vol heeft gebouwd met huizen, wier bedakingen wezen naar de onmeêdogende lucht, onder wier gewelven de brandende offers der begeestering en vereering in wiemelende vlammen de zwijgende zuilen omstegen, die in gouden droomen-wolken de menschen-lichamen hulde, zoo dat zij elkander niet meer zagen noch iets

van al wat om hen heen was, die oneindigheid, die de menschen-hartstochten tot de heerlijkste en heuglijkste hoogten heeft geheven, die de woedende passie-poëemen uit de ziedende zielen der zieners heeft gestort over de hijgende hoofden, heeft gestooten in de heete verbeelding van die konden gelooven en bidden, die in zuivere lijnen, tot de smalste verteederingen, de torens der rede heeft opgericht in de heilige hersens der denkers, die oneindigheid heeft gehuiverd door mijn bewustzijn en gewaaid als een schroeyende wind over mijn gebarende daden en door mijn trachtende gedachten en is gebleven in mij als een koninkrijk van wil, als een ontzachlijke macht van verlangen, om schoonheid te scheppen, om leven te geven, om het onmogelijke te vermogen, om een te zijn, die zoo als geen nog, in de gewaagdste vaart de opperste toppen van het mensch-zijn bereikte en aan den afgrond van den waanzin bleef staan, met tevreden en zekere oogen, en met het blanke hittelicht der voldane liefde op het voorhoofd.

Wat ik heb gewild, het is niet in de waereld. Ik heb het gezocht in de oogen der levende menschen, ik heb het gezocht in de boeken der dooden. Ik droomde van teederheden, die als gouden gedaanten om mij heen zouden staan, ontastbaar en levend, met fluisterend troostende stemmen en met sussende kussen voor mijn arme smart.

Ik zocht al naar links en naar rechts om het te grijpen in de blikken van mijn moeder, om het te voelen uit den glimlach van een vrouw, om het te hooren in den naderenden stap van een vriend.

Maar toen ben ik gegaan in mij zelf en gebleven met mij zelf alleen en het is gedaald van de hooge hemelen in mij, neêrdauwend in glansenwaden van zoete verrukking, aanwolkend in zacht-groote droomen, en zonnend in heerlijke liefde.

Want wat is komen stroomen van de buigende vlakten der eeuwen, opgloeyend uit de groote en goudenen driften der samen-beminnende drommen van menschen, opstralend uit de oneindige passie en het vlammend verlangen der enkele eenzame grooten, wat die allen beminden aan schoone goden, wat die eenen begrepen en leden, is gerezen in mij tot de kracht van het zuivere zien, tot de macht van het smetloze opperste woord. En mijn liefde is voor geen god en geen wereld, want mijn god is mijn liefde en mijn wereld is in mij. Zij is geworden in wolken van lange verlangens en zachte gedachten en langzaam gestegen uit mijn donkere woedende jeugd, met bloemige vlakten vol vurende kleuren van schitterende driften en stil-zilver gemijmer in den hoogen ochtend van den nieuwen dag.

En de tijd is gekomen om ingetogen te zijn en stil. Het hooge woord van groote schoonheid is nabij. De levende klanken klinken van zilver en van kristal. Zij zijn opgespat uit de zee en paarlend gedaald uit de luchten, van liefde-lachend licht en als tranen van kleur, opgepropt tot blinkende ruikers en saâmgeregen tot wijde bloemenslingers. Om dat de zon is opgegaan van het hoogste leven, de goud-gloeyende zon van zuivere liefde aan den wijd-reinen hemel van mijn grooten dag. Want de woest wachtende nacht was wel groot met het stormen der rollende wolken en het fluisterend geruisch van de starende sterren, maar grooter de dag, met het alzijdig licht, mijn alleenige dag van blank-brandend beminnen, met eeuwen in uren zwaar lichtend van samengeperst-gouden groeying. Want in mij is het leven en de liefde is in mij en mijn dag zal leven, zoo heerlijk gerezen in warmbrandende zonneklanken en heet levend goudlicht.

Een tooster [27]

De Gids, het tijdschrift van den nederlandschen aanzienlijken burgerstand, ook voor literaire zaken, opent zijn Oktober-aflevering met de kongresrede van den Heer H.P.G. Quack, die daardoor nog meer het karakter van een manifest krijgt en tevens den schijn van als gedrukt kunstwerkje van literaire welsprekendheid voor openbare bespreking vatbaar te zijn.

Die rede is de vlag en het kompendium van het heele kongres. Het beste van wat er bij de kongresleden omging, is in die rede zoo netjes en zoo zwierig uitgedrukt, als de leden het maar konden wenschen. Dus wat de vele Noord- en Zuid-Nederlandsche letterkundigen in 't algemeen over taal en literatuur denken en wenschen en de wijze waarop zij dat doen, vindt men in de rede volmaakt weergegeven.

Nu zal ik u eens vertellen, dat er was eens een koning van Engeland, die een wonderschoone minnares had, die hij voortdurend, men weet niet waarom, door zes zijner hovelingen liet bewaken. Op 't laatst wilde hij ook, dat zij bij het baden zijner geliefde tegenwoordig zouden zijn. En toen de schoone in het bad was en de hovelingen door het toezien zich zoo heerlijk onthutst begonnen te voelen, dat zij niet wisten hoe tegelijk hun geestdrift en hun eerbied te uiten, toen boog zich er een ter neder en hij putte een roemer vol van het badwater en dronk dien leêg, geheel. En het water had de wonderbare uitwerking van een liefde voor altijd in het hart van den hoveling voor de schoone vrouw te doen branden. Maar hij mocht haar niet naderen omdat hij de koning niet was en hij was ook te vrede als hij maar elken dag op haar gezondheid mocht drinken tot zijn brandende dorst was gelaafd, toostende zijn leven lang.

Dit heb ik ergends gelezen en nu is voor mij het hoogere denken en kunnen die schoone vrouw, en de hoveling dat is de heer Quack. Is er sprake van het maatschappijvraagstuk op te lossen, keuvelen en twisten de rijken er over hoe zij met de armen zullen doen, dan voelt de heer Quack zich ontroerd worden, het wonderlijke water, dat hij eens dronk, waar de opperste schoonheid en waarheid zich baadde begint

te werken en te midden der feestende rijken staat hij op en ledigt het glas met aandoening in het gelaat ter eere der Sociale Rechtvaardigheid. En komt er een nieuwe kunst aan onder de menschen, roepen schilders luid, dat zíj pas de kleur en de wereld hebben gezien en niet de schoonheidsblinden, die vóor hen waren, dan prikkelt de vreemde drank weêr het hoofd van den heer Quack, hij kan niet langer zwijgen en wijdt met teêre toegenegenheid een toost aan de Fransche Realisten. En geldt het de taal en de kunst van het woord, loopen rederijkers en liefhebbers te hoop onder luid gepraat en gelach, dan rijst de redenaar op, strekkend zijn arm ver boven hun hoofden, met de suizing van het opwindend vocht in de ooren, en hij drinkt en hij toost op den bloei van zijn verre geliefde, stil jubelend over de macht van de Taal.

Hij heeft haar niet kunnen omhelzen, die Waarheid, geen haar zelfs dier schoonheid heeft hij ooit kunnen kussen, maar hij ziet haar zoo ver en zoo hoog daar liggen in de armen der koningen, en van uit het bevende glas vallen tranen van wijn op de wangen van den reikenden tooster.

De heer Quack, die geen letterkundige of dichter van beroep is, schrijft beter dan al zijn mede-Gids-redakteuren samen aan één tafel, de distinktie zijner styleering doet de letterlievende proefjes dier andere heeren nog burgerlijker schijnen, in de antichambre van de literatuur rookt prinsje Quack zijn Turksche cigaret naast de grove pijpen der zware letterkundige heerschappen. Hij behoort tot die uitnemende leeken, voor wie een vlekkeloos korrekte stijlgang, dragende sentimenten van decentie en opinies vol takt en hoffelijkheid, volledige fijne bestanddeelen zijn voor lyriesch-theoretische literatuur.

Geen baanderheer, die in het jachtseizoen zich serenades door de liedertafel van zijn dorp laat brengen, sprak ooit beter van zijn balkon over muziek, dan de heer Quack over taal en literatuur tot de dilettanten aan zijn voeten. Leest zijn elegante en kiesche causerie. Eerst over het Leidsche Woordenboek, op wiens welzijn elk nederlandsch Taal- en Letterkundig kongres zijn bittertje pleegt te drinken en dat als een goedige grootvader vriendelijk en wereldwijs toeglimlacht zonder verder te komen, vol ondervinding en verstand, maar zonder fut. De heer Quack heeft met zijn aanzienlijk-nonchalante vrijmoedigheid dit eerste toostje pittoresk weten te maken, door in verband met het woordenboek te spreken van ‘een gewoon lid der burgermaatschappij’.

Waarlijk het woordenboek is ook geen koningskind onder de schepselen van den vaderlandschen geest. Nadat het woordenboek is te vrede gesteld, wordt, onder de soep over het worden en leven der taal even een glas Sherry op Hooft en Cats met de behoorlijke citaten gedronken (pag. 6 en 7). Maar dan begint het pas: een overvloed, een half anker château Larose en Santenot Volnay ter eere van den woordkunstenaar, ‘dien’ Nederland ‘noodig’ heeft. Een heel aardig toostje wordt hieraan gewijd op de onderste helft van pag. 10. Alleen het gemis aan stijlkennis en eenige gemeenplaatsen beletten het goede literatuur te zijn. [28] Maar ‘wat zoek ik’ dien woordkunstenaar ‘te beschrijven’, roept de tooster uit. En dan komt Vondel. Een fonkelend glas Nuits op Vondel: ‘karakteradel’, ‘rijkdom van genie’, ‘gloed’, ‘liefelijkheid’, ‘scherp vernuft’, ‘degelijke kennis’, ‘tooveren met de taal’, ‘gevleugelde woorden’, ‘frissche vormen’, ‘natuur’ en ‘leven’.

Bravo, bravo, charmant, geachte spreker, veroorloof een lijntje, bis, allerliefst, uitstekend! Ik geloof gaarne, dat Vondels gevleugelde woorden u als gebraden lijsters in den mond zijn gevlogen.

Na op pag. 10 en 11 nog genoeg compos mentis te zijn geweest om negatief te erkennen, dat Nederland nu geen groot woordkunstenaar heeft, is de tooster op pag. 15 toch reeds in al te aangename stemming om zich daar a propos van Rubens niet in de adjektieven te verslikken, zelfs om Ledeganck, Conscience en nog zoo een paar in één toostgalm te noemen met Rembrandt en Rubens. Op de Vlamingen en hun bekende ‘beweging’ worden de pousse-café's gedronken, onder algemeen luid hoera. En daarmede dut de tooster in, met den wensch, dat de ‘taalmuziek’ ‘onder het werk’, ‘aan den huiselijken haard’, ‘aan den disch’ moge weerklinken. De heer Quack schijnt veel van voorlezen te houden.

De eenige enormiteit, het eenige triviaal-banale onder al het statiëus-banale, den spreker ontsnapt, zijn de woorden op pag. 11: ‘Het is den dichter niet voldoende, om enkele (enkel?) stemmingen wéer te geven; neen, hij heeft iets te zeggen, hij heeft gedachten, de hoogste gedachten, aan zijn volk mede te deelen.’ Maar, elegante, aristokratische tooster, sinds een jaar of twee zegt al wat Nederland aan letterkundig-middelmatigs, aan grofs en onontwikkelds heeft niets anders dan dat. Hebt gij u niet herinnerd, dat iedereen die woorden precies zóo zegt, van den minsten plattelands journalist tot den besten leeraar van het middelbaar onderwijs!

Deze woorden van den spreker zijn de eenige, waarmeê hij notitie neemt van het werk onzer jongere dichters. Dat alleen heb ik op den toost aan te merken. Hij had, 't zij dan met afkeer, verontwaardiging of onverschilligheid, een woordje meer moeten zeggen over eenigen ten onzent, tot wier meeningen behoort, dat Vondel geen groot dichter is geweest, dat de Vlaamsche letterkunde bizonder weinig beteekent, dat zijn stemming zuiver te geven het hoogste werk is waartoe een dichter zich kan verheffen, en dat de kongressen heel raar en niet serieus zijn. Het werk, door die eenigen nu reeds geleverd, had hem tot spreken over die meeningen en over dat werk moeten nopen. Dan had ik hem met meer berusting na de kirsch zijn tweede sigaar op zien steken en had ik hem als gracieus tooster [29] nog kompleeter gevonden.

7 Oktober 1887

De Keulsche dame [30]

[*Geschichte der Niederländischen Literatur*. Mit Benutzung der hinterlassenen Arbeit von Ferdinand von Hellwald verfasst und durch Proben veranschaulicht von L. Schneider, Ehrenmitglied der Maatschappij der Ned. Letterkunde. Leipzig, Wilhelm Friedrich, (1887). XVI en 868 blz.]

Een van de grappigste aardigheden in den ouden bewegenden doolhof van Hollands letterkundig leven der laatste dertig jaar staat daar, tusschen den reus, Jan ten Brink, en den dwerg, Taco de Beer. [31] Het is Lina Schneider, de Keulsche dame. Ieder die een vertooning van het spel heeft bijgewoond, moet haar gezien hebben. En was zij er niet bij, dan was het spel niet kompleet, want zij hoorde er in. Maar herinner u maar op kongressen, bij huldebetoogingen aan overleden dichters, en vooral ook aan de maaltijden der Fraaye Letteren, gij zult haar niet vaak gemist hebben. Hoordet gij te midden van Hollandsche en Vlaamsche heeren eens Hollandsch spreken, dat geen Hollandsch en geen Vlaamsch was en zaagt ge om, - dan was zij het, de Keulsche dame. Zaagt gij door den reus of den dwerg een kolossale figuur, eens zoo breed als de een, eens zoo lang als de ander, bij een standbeeld of op een katheder brengen en hoordet ge dan spreken van ‘Fondel’, ‘Fondel’, ‘reizend’ en nog eens ‘Fondel’, opgeluisterd door talloze, geestdriftige gelaatsvertrekkingen en armgebaren, - dan was zij het, de Keulsche dame. En hoordet ge dadelijk na de soep bizonder luidkeels lachen, vernaamt ge plotseling de erg-klinkende namen van allerlei gewone hollandsche en duitsche vorsten en vorstinnen, princen en princessen, die zonder dat ge er iets van wist de meest eerbied-wekkende menschen en de warmste letterkunde-bevorderaars bleken te zijn, - dan was zij het, die daarvan vertelde, de Keulsche dame.

Voor mij heeft deze Keulsche dame iets tegen zich. Ik houd niet van die vreemdelingen, die zich met de kleine letterkunde van een klein land komen bemoeyen, omdat zij niet bekwaam genoeg zijn voor den dienst hunner eigene literatuur, en die dan door de kleine letterkundi-

gen van het kleine land zeer gevierd worden. Ik houd niet van die onedele geestdrift voor alles en iedereen, zoo als bijna alle geringe duitsche schrijfsters die hebben. Ik houd niet van die praatjes-makende drukte en die schrijverij van ondegelijke dikke boeken over dingen daar je geen verstand van hebt.

Het boek, waarover ik hier liever geen detailleerende besprekingen houd, is de samenvatting en het resultaat, het eind, de kroon, en alles wat ge maar wilt van het Hollandsch-literarische leven der Keulsche dame. Het behelst de geschiedenis der nederlandsche letterkunde ‘van de vroegste tijden af,’ benevens een uit-een-zetting van den tegenwoordigen toestand. Nu is het bekend dat zekere heer W.J.A. Jonckbloet [32] een der allersaaiste pieten is geweest onder de Hollanders van het midden der 19e eeuw. Multatuli, Huet en Van Vloten b.v. waren zeer ferme menschen, met zielen, maar W.J.A. Jonckbloet was een extra suf en kurkdroog schoolmeestertje. Stel u nu voor Jonckbloet, Jonckbloets schrijfmanier, Jonckbloets methode van historieschrijven, Jonckbloets opinies, en die dan nog verduitscht, en ge hebt zeven achtste van het boek der Keulsche dame. Het laatste achtste behelst de komplimentjes, nijgingen, handdrukken, zoenhandjes, zakdoekwuivingen, eenige zoenen zelfs, van de Keulsche dame voor haar nederlandsche vrienden. Ik meen, dat het alleen Multatuli en de heer Netscher zijn, van wie zij ook iets niet volstrekt-prijzends te zeggen heeft. Van Multatuli zijn de ‘oft gar zu naturgetreue Apokopen und Elisionen dem fremden Leser recht hinderlich und auffällig bei der Lektüre.’ Ik geloof, onder ons, dat de dame Multatuli niet te best begrepen heeft. In *Koosje Busser* van F. Netscher, vindt zij ‘Schlüpfrigkeit’. Alle anderen zijn uitstekend. Een vreemdeling, die het boek leest, moet op staan te kijken van de uitgebreide hoeveelheid rijke, edele, karakter-adellijke kunstenaars, die Holland op 't oogenblik hier gezegd wordt, te bezitten.

Ik, die vind dat het Taine is die op 't oogenblik de beste manier heeft van literatuur-historie-schrijven, veracht dus natuurlijk dit boek. Jonckbloet kon er m.i. niets van. Want hij laat niet zien wat de nederlandsche literatuur nederlandsch maakt, wat haar van andere literaturen onderscheidt, hij doet haar aard niet kennen, hij ontleedt haar niet, zegt niet wat er schoons in is. Hij verklaart elk gedeelte der literatuur niet uit den tijd, waarin het ontstond. Hij bestudeert nergens

de taal om haar te verklaren, wat eigenlijk het eenige was, dat hij te doen had. Of en in welk jaar er in Amsterdam of Dordrecht rederijkerskamers werden opgericht, dat kan mij op zich zelf niets schelen, maar neem een brok uit Vondel, ontleed het en zeg hoe dit nu het hoogste leven, de hoogste levensuiting der Hollandsche 17e eeuw was. Het boek der Keulsche dame doet dit nergens, voldoet geen enkelen eisch, dien men mag stellen. Het geeft over den tegenwoordigen toestand ook een volstrekt averechtsche beschouwing, zegt o.a. dat de heeren van den *Nieuwen Gids* hetzelfde bedoelen als, 'hand aan hand' gaan met den duitschen Karl Bleibtreu, die over *Revolution der Literatur* schreef. Het tegendeel is waar, zij bedoelen iets heel anders.

Omdat het boek dus in geen een opzicht goed is, heeft niemant in ons land er iets aan, want alles wat er in staat weten wij al, en in Duitschland heeft ook niemant er iets aan, omdat het de nederl. literatuur niet in haar eigenaardigheid, in haar nederlandsch karakter beschrijft.

Mevr. Lina Schneider had dit boek dus net zoo goed niet kunnen maken. Het eenige rezultaat is, dat zij nu bepaald van vergefelijk grappig, bizonder vervelend is geworden. De reus en de dwerg zouden haar dat ook eens te kennen moeten geven.

24 November 1887

Realisme [33]

Het wordt tijd om tot een duidelijk begrip te komen van dit woord. In de literatuurkritiek heeft het woord Realisme drie beteekenissen. De meest algemeene zin, waarin dit woord wordt gebruikt, is deze: Realisme is de soort literaire kunst, wier makers zoo nauwkeurig mogelijk gezegd hebben wat zij wilden zeggen. Er is geen objektieve waarheid, die sommige kunstenaars zouden zien en andere niet. Iedere kunstenaar heeft zijn eigen waarheid. Hij ziet zijn Gezicht, zijn Visie, hij voelt zijn gevoel, en als hij de daarmee korrespondeerende woordenklanken vindt en schrijft, dan maakt hij Realistische kunst. In dezen zin is Kunst dus synoniem met Realistische Kunst. Daarom heeft het gebruik van dit woord in dezen zin weinig waarde, om dat het hier ophoudt een soortnaam te zijn. Het is ook gevaarlijk dit woord in deze beteekenis te bezigen, want menschen die tegen Realisme in eene engere beteekenis zijn (waaronder zij ook de werken van Zola en het fransche Naturalisme verstaan), zeggen dan: gij onnoozele, wat vermeet gij u aan uwe kunst den bizonderen naam van Realisme te geven, uwe kunst is niet nieuw, van de oudste tijden af heeft de kunst nooit iets anders bedoeld dan de werkelijkheid, de realiteit, te bestudeeren en weêr te geven; alle kunst is Realisme. En op die wijze zou het woord Realisme als nuttige soortnaam verloren gaan.

Om den tweeden zin duidelijk te maken waarin deze term wordt aangewend, zou men zoo kunnen definieeren: Realisme, in tegenstelling met Idealisme, is die Literatuur, welke geeft door allen gedane of gedaan kunnende worden waarnemingen in hetgeen men is overeengekomen de werkelijkheid te noemen. Als men over Realisme in dezen tweeden zin spreekt, bedoelt men de werken van Shakespeare en zijn tijdgenoten, Rabelais, Boccaccio, Molière, Diderot, Dickens, Zola, Breêroo, Wolff en Deken, Gerard Keller, enz. en de idealisten zijn dan Dante, Calderon, Victor Hugo, J.J.L. ten Kate, enz.

In den derden zin is het woord Realisme de naam van de zeer duidelijk begrensde literaire beweging die zich van 1840 tot 1860 in Frankrijk voltrok. De leiders waren Champfleury, Duranty, enz. Of nu het

woord Realisme etymologiesch even zeer op het werk van andere soorten kunstenaars dan de hier bedoelde toepasselijk is, of m.a.w. de naam Realisme wel goed gekozen is ter aanduiding van het verschijnsel in quaestie alleen, doet niets ter zake. Deze literatuur van deze, kleine periode, wordt Realisme genoemd; om haar te onderscheiden van Romantisme, Naturalisme, Symbolisme, Impressionisme. Nu hoort men wel eens zeggen: ‘och, ik vraag alleen maar of iets goeye, mooye kunst is of niet, met al die ismes heb ik niet te maken.’ Jawel ja, begrepen; maar de literatuurkritiek, wie het om onderscheiden tusschen de verschillende literatuurbewegingen te doen is, heeft daar wèl meê te maken. Het is nuttig den N.Z. Voorburgwal haar naam te doen behouden, ook al vindt men hier zelfs noch burg noch wal, tot er een betere naam gevonden is. Zoo ook met de literatuur van Champfleury en Duranty.

II

Het Realisme dan, in de laatst vermelde beteekenis, was de voorganger van het Naturalisme, en sinds 1860 is het Naturalisme zulk eene enorme beweging geworden dat het Realisme er geheel door verpletterd is en er onder verloren is geraakt. Want het Realisme was slechts een smal, troebel, gebrekkig Naturalisme. Sinds hebben de talen der kunstenaars zich gezuiverd, de stijlen zich versterkt en verbreed, de Visie heeft zich ontzachlijk vergroot, en naast, boven en over het Realisme is het zware geboomte van het Naturalisme gegroeid.

III

In 's Gravenhage is, onder datum 1 Januari 1888, het eerste nummer eener nieuwe periodieke uitgave verschenen, getiteld *De Ooievaar, Weekschrift voor Realistische Letterkunde en Critiek*.

Het is werkelijk merkwaardig zoo juist en gelukkig als deze titel gekozen is om boven een inhoud te staan als den hier aanwezigen. De opstellen der auteurs J.J. Estor [34] en Plox [35] zijn uitmuntende voorbeelden van de rezultaten in Holland van het Fransche Realisme. Er zijn nu nog vele denkende menschen monotheïst omdat hun vaders en zij vóór de filozofische bewegingen van het deïsme en van het mate-

rialisme zijn blijven staan zonder er in meê te gaan, evenals een reiziger die niet zwemmen kan, vóor de rivier blijft staan, waar hij aan kómt op zijn weg. Zoo zijn er literatoren die tot aan het Naturalisme gaan, maar er niet in, omdat hun begrip dáár ophoudt.

In 1840 schreef men in Frankrijk zoo als nu in Holland *De Ooievaar* zal worden geschreven. Behalve dat men in Frankrijk dezelfde literatuur betrekkelijk goed en krachtig beoefende, welke hier verzwakt en verburgerlijkt wordt te-rug gevonden. En ik geloof niet, dat ik mij vergis. Er zijn onmiskenbare teekenen, die zich harmoniesch vóordoen. Het nieuwe weekschrift verschijnt onder auspicie of eerevoorzitterschap van A.J. Servaas van Rooyen, [36] een naam, die bij kennissen en familieleden allicht een uitmuntenden klank heeft wegens vriendentrouw, dienstvaardigheid, gemoedelijkheid en ijver, maar die in de Literatuur nooit genoemd wordt, zelfs niet om er een grapje meê te maken. De twaalf regels, waarmede de heer v. Rooyen het weekschrift bij het publiek inleidt, geven eene cacografie te lezen van de ergste soort, zijn een toonbeeld van opperst-onzuiveren, bij uitstek onreëelen stijl. Het is inderdaad een toppunt: men kán niet verder gaan. En was het nog maar om tot barstens toe te lachen, maar het is erger, het is eene erge onbeleefdheid, na al hetgeen er al over taal en stijl geschreven is. Er staat:

> 'De Ooievaar brengt altijd en iedereen wat goeds. Dezen gezonde en opbouwende critiek; genen gekruide en smakelijke spijs; anderen wetenswaardige mededeelingen; allen voedsel voor verstand en hart.'

De ooievaar, welke ooievaar? Het dier of het weekschrift? Het dier brengt heel zelden en aan maar zeer enkelen wat goeds. En het weekschrift begint pas te verschijnen en heeft nog nooit of aan niemant iets gebracht. Verder brengt deze ooievaar aan de eenen critiek, aan de anderen spijs, aan derden mededeelingen. Maar, wat drommel, welke ooievaar toch? Schrijf toch, voor den duivel! duidelijker. Brengt de vogel critiek? Brengt het tijdschrift spijs? Bestaat critiek uit iets anders dan uit 'wetenswaardige mededeelingen'? Spreek toch je moers taal, en als je iets zeer gewoons te zeggen hebt, zeg het dan eenvoudig wech!

> 'De ooievaar kijkt door den schoorsteen en gluurt in den hof en heeft

> altijd wat nieuws te vertellen... hij is legendarisch beroemd en weet van de oudheid mee te praten; hij zegt wat hij te zeggen heeft met humor... enz. enz.'

Maar heer in den hemel! het is toch het beest dat door den schoorsteen kijkt en niet het tijdschrift, en heeft het beest dan nieuws te vertellen? 't Is niet waar, u jokt, meneer van Rooyen, ooievaars kunnen niet spreken. Het tijdschrift is niet legendariesch beroemd en vogels zeggen niets, ook niet met humor.

De rest van het weekschrift komt volkomen overeen met de voorreden. Estor kan den eenvoudigsten dialoog, de meest simpele spreektaal, niet weêrgeven...: 'de meesten *stelden het uit* tot morgen' zegt een porder tot zijn vrouw. 't Is niet waar, Estor, zulke imperfecta gebruikt een porder niet. 'We zullen... hopen dat dit jaar ons gunstig mag zijn' zegt de porder ook. 't Is niet waar, Estor, geen porder ter wereld kan men ooit zoo hooren spreken. 'De vrouw van den porder vraagt of u nog iets *te belasten* hebt,' zegt een dienstbode, 't Is niet waar Estor, gij kunt haar dat niet hebben hooren zeggen. ''t Is wel,' zegt mevrouw van Dalen, 't Is niet waar, Estor, zij zegt: ''t is goed.' 'En het einde was natuurlijk weer klinkende munt tegenover even spoedig gedroogde als opgewelde tranen,... jelui mannen laten *zich* daardoor ... inpakken.' 't Is niet waar! zoo wordt er niet gesproken. Enfin, zoo is het met alles. Het intrigetje van Estor is naar van sentimenteele banaliteit. Er is iets agaçants in die pretensie van precies de spreektaal te geven met 'heeft-ie', 'dat-ie', 'motten we' enz. zonder den eenvoudigsten gesproken zin te kunnen schrijven. Die heeren meenen, dat een soort van konventioneele familiariteit in de novellen en in de brieven, die zij elkaar schrijven, dat dat het 'gezonde realisme' is, waar zij van spreken.

'Beste kerel,' schrijft Koos Kluiver aan den redakteur Bram van Dam, [87] 'wel allemachtig Bram, wat heb ik gehoord?' enz. Die heeren vinden zich zelf 'flink', 'degelijk', 'kordaat', 'fiksch', 'stevig', denk ik. Zij schrijven zoo als zij spreken. Dat is frisch, ferm, dat is geschikt, nationaal, enz. Zij vergeten echter, dat zij niet schrijven kunnen.

De meest elementaire vermogens tot beschrijving van het 'dagelijksche leven' ontbreken b.v. ook aan Plox. Hij heeft niets geen eigen observatie, geen stijl en geen taal, zijn *Haagsche kleine rentenier* is een soort kleurloos causerietje, zooals dat in 1820 nog niet zeer gebruikelijk was. Bram van Dam schijnt de beste van het troepje te zijn. Maar

hij schrijft toch ook leelijk, burgerlijk, onduidelijk, schoolmeesterachtig, rederijkerachtig. Het heele weekschrift is een duf boeltje, dat maar hoe eerder hoe beter weg moet.

IV

Ik vind dat ik geen slechte daad doe met zoodra middelmatigheid en wankunst zich vertoonen, ze te signaleeren. Ik geloof niet, dat ik invloed genoeg heb op het publiek om een tijdschrift, zij 't ook een pasbeginnend, te doen vallen. Maar toch zijn, niet óm dat maar ná dat ik, er tegen geschreven had, reeds twee weekbladen gestorven, het *Nieuwe Weekblad*, in 1883 geloof ik en de *Kunstbode*, [38] die in de *Portefeuille* is weggegaan, mijn tegenschrijven schijnt dus een slecht voorteeken te zijn.

29 December 1887

De Ooievaar [39]

Toen ik het eerste nummer van den *Ooievaar*, weekschrift voor Realistische Letterkunde, en Critiek, gelezen had, deed ik mijn hand aan mijn mond om dat ik bang was mijn kaak te ontwrichten van 't lachen. Maar ik beet op mijn duim en zoog er dit uit:

Servaas van Rooijen, Bram van Dam, Koos Kluiver, Plox en Estor waren vijf flinke kerels, flink, weet-je, hartelijk en degelijk met mekaâr, frisch in het dagelijksch leven en stevig in de letterkunde, want zij waren letterkundigen, deden aan ferme letterkunde, frissche en gezonde letterkunde, opgeruimd en realistisch. Zij waren joviale bliksems onder mekaâr, fideele kerels, met een hart, een hart, begrijp-je, de eerste was een flinke vent en de tweede was een fiksche vent en de derde was een ferme vent en de vierde was een stevige vent en de vijfde was een degelijke vent. En allen met mekaâr waren ze echte hollandsche jongens en met behalve een hart in hun lijf ook een open zin voor het leven, weet-je, om er het mooie en het leelijke, het hartelijke en het onhartelijke, en ook het komieke, - want iemant, die goed, ferm weetje, uit zijn oogen kijkt, dien treft dikwijls iets humoristisch in het leven, 't zij op straat, 't zij in huis, overal is voor den flinken opmerker wel iets te vinden, -er ook dus het komieke van gade te slaan en weêr te geven. Want zij hadden, zeg ik, een hart in hun lijf en zin voor het humoristische, een open zin, open voor het humoristische, dat het werkelijke leven aanbiedt. Zij hadden gevoel, gevoel weet-je, voor het lijden en verblijden van andere menschen, waar zij typen kozen om hen heen, zie-je, waar zij typen kozen. Zij hadden dus gevoel en een open zin en zij waren fiksch, keken recht-uit het leven in. En zij deden aan letterkunde, gaven weêr in de letterkunde wat zij aan typen kozen om zich heen, versta-je, wat zij op dit gebied aan typen kozen, begrepen?, op dit gebied, gebied. En zij zetten een weekblad op, een weekblad, kom-je-d'r-in?, een blad dat elke week zou verschijnen. Een weekblad, maar waarom blad?, een weekschrift, dat was beter, net zooals men zegt tijdschrift of maandschrift. En aan kleinigheden in hun manier van schrijven kon je al merken hoe flink en realistisch of zij

schreven, flink, niet ziekeneurig of ziekelijk of mystiek of onbegrijpelijk, maar flink, zie-je, zonder daarom den nadruk te leggen op de platte zijde die het leven onvermijdelijk heeft, de platte zijde, je luistert toch wel? die het leven heeft, de platte zijde. Ik zeg dat je dat al aan kleinigheden kon merken: ze schreven b.v. z'n inplaats van zijn en 'n in plaats van een, en zoo verder. Zie-je, want de letterkunde die moet het leven weêrgeven, en als je dan niet zegt zijn of een, dan mot je ook niet schrijven zijn of een, maar z'n of'n. En zij hadden een hart in hun lijf, daar had-je die Koos Kluiver bij voorbeeld. Een beste vent, die flinkert! Iemant om een slag op zijn schouder te geven en tegen te zeggen: ‘dag kerel, beste kerel, hóe maak je 't? Wel wel wat ben ik blij dat 'k die beste Koos weer 'ns zie,’ en die dan zou and woorden, degelijk en fiksch je hand schuddend: ‘wel kerel, ik ben ook blij dat ik jou weer eens zie en hóe maak jij 'et? Late we same 'n borrel gaan pakke, en hoe staat 't met de schrijverij? Doe je d'r nog veel ân op 't oogenblik, vertel me daar 'ns wat van!’ En daarbij luimig, geestig, die Koos, niet gezócht, snap-je?, maar van een gezonden, natuurlijken humor. En het hart op de rechte plaats, hoor, daarvan niet! Toen het weekschrift er was, schreef Koos in de eerste van de brieven, die ie d'r in zou zetten, al, dat ze z'n honorarium maar aan de arreme van den Haag zouwe geve, of liever nog aan de arreme van Kóos z'n woonplaats, dan kreeg ie d'r zellef ook nog wat van, schreef ie. Ja, dat schreef ie, zoo'n gevoelige vent en toch ook zoo'n oolijke vent! Verbeel-je, dat schreef ie, dat ie d'r zellef dan ook nog van kreeg! Hij scheen het dus niet breed te hebben, maar daarom niet getreurd en tóch het hart om-hoog gehouden, zie-je, het hart om-hoog. En toch maar altijd met humor door het leven, den persoonlijken humor in de brieven en den humor van het leven, zie-je, den gezonden humor van het realistische leven in de novellen. Zoo'n geestige schelm! zoo'n leuke krakeling, waar haalt ie ze vandaan? verbeel-je: dat ie d'r zelf dan toch ook nog van kreeg, dát schreefie. Zoo'n luimige pisang, zoo'n grappenmaker van mot-je-nog-ver?! Zoo'n schalk van 'n gezond-luimige invaller, zoo'n ginnegapper van je in 'n hoekie-een-beroerte-lacher, zoo'n rekel van 'n vernuftige opmerker!

Het eerste nummer van het weekschrift was goed, stevig op z'n pooten was 't, hoor! Servaas schreef de toelichting, en duidelijk, dat de lui in-eens wisten waar 't op stónd, niemant die 't las en die hem zoû hebbe wille vraage: och toe, licht nóg eens. (Hoe vinne jullie die, tus-

schen twee haakies, die van ‘och toe, licht nog eens’, als woordspeling op toelichten? die is van míjn, die valt zoo maar uit mijn pen, bijna zonder dat ik 't zellef wist. Hoe is ie? Ook 'n goeye, wat? hè? ook 'n goeye? Ja, je mot ze maar hebbe, je mot er maar op kómme. God, god, ik weet zellef niet, waar ik die van-daan heb gehaald; maar zoo ben ik, zie-je, ik kan óok wel uyig zijn op m'n tijd al zou je'n 'et zoo niet an me zegge.) Ik zeg dus, dat Servaas 'n duidelijke toelichting schreef, kort, maar duidelijk, kort-weg, maar aardig, flink en net. Hij zinspeelt op d'n Ooievaar, d'n vogel, hoe die door d'n schoorst'n gluurt, en dan al heel wat te vertelle h'ft van wat ie gezien heeft. En vergelijkt dat dan met het weekschrift, dat ook Ooievaar heet, en zoo voort, 't Is héel aardig. Daarna komt een schets, een schets, vat-je, van Estor. Die hiet Nieuw-Jaars-dag, zie je, das juist aardig om dat het eerste nommer van 't nieuwe weekschrift tegen Nieuwe Jaar verschijnt. 't Is een lieve geschiedenis van 'n porder en z'n zoon, die officier is geworden, en meneer en mevrouw van Dalen, heel aardig, zie je, bepaald heel heel aardig. En de spreektaal óok zoo flink gegeve, allemaal zoo-maar naar het leve. De deftige menschen, die spreken weer deftiger, zie-je, as de meer gewone, nou, das natuurlijk, daar z'n ze weêr deftige menschen voor. Later komt iets van Plox, die is óok niet van vandaag of gisteren, neê om de bliksem niet. Haagsche typen, geeft ie, zie je, hij kiest typen om zich heen. En knap gedaan, hoor, wat ik jullie brom, knap. Die weet óok wel wat ie schrijft. Hij beschrijft den kleinen Haagschen Rentenier. Alleraardigst, de heele manier van leven van zoo iemant, verduiveld aardig, en natuurlijk altijd zonder plat of gemeen te worde.

Ja, en nou verveelt 't me, om, hel en duivel, je zel god allemachtig een rolberoerte krijgen, jullie te zegge wat ik nog meer van den Ooievaar denk. Nou is 't uit, ik heb, duizend bomme voor de driedekker, gezeid wat ik op mijn hart had, zie je, mijn hart, dat ik, stikke zel je, op de rechte plaats draag onder mijn open zin en mijn gezond realistisch gevoel voor het lijden en den humor die den opmerker in het leven moeten treffen. De Ooievaar is flink, fiksch, ferm, degelijk, net, geschikt, rond-uit, joviaal, edel, fideel, frisch en nationaal. Lang zal hij leve! (Hoe vinne jullie deze joviale uitroep?) En nu atjuus. Ik groet jullie, guitige bliksems, tot ziens, ik hoop dat jullie niet zulle verrekke.

4 Januari 1888

Zedelijkheids-causerietje [40]

A.: Foei, meneer B, had ik dát nu van u kunnen denken?-B.: Wát, meneer A? - A.: Foei, meneer B, permiteer het woord, maar wat heeft u daar een wálgelijken roman geschreven! - B.: Wel, meneer A, het spijt me bizonder dat u niet gunstiger over mijn boek denkt. - A: Foei, meneer B, welk rechtschapen mensch zoû over zóo'n boek gunstig kúnnen denken! Het is eenvoudig onzedelijk, meneer, het is een onzedelijke of zedelooze roman. Foei, meneer B, foei, foei! - B.: Het is een naturalistisch geschrift... - A.: Onzedelijk, zeg ik, ja, ik zeg zedeloos. Hoor eens, meneer B,: ík sta waarlijk niet bekend voor overdreven preutsch of fijn of vroom, ik ben een rechtzinnig liberaal, maar in de leesboeken of romans behoort toch een zekere zedelijkheid... - B.: Pardon, een naturalistisch geschrift... - A.: Behoort toch, zeg ik, de zedelijkheid te worden in acht genomen. Denkt u, dat ik aan mijn vrouw... - B.: De naturalistische theorieën... - A.: Neem me niet kwalijk, u laat me niet uítspreken, theorieën of geen theorieën, infaam is infaam, denkt u dat betheoretizeerde infamie een greintje meer waard is dan gewone infamie? Maar, wat ik zeggen woû, denkt u dat ik aan mijn vrouw, die toch zeer ontwikkeld is,... B.: Houd mij ten goede, u heeft mîj niet uit laten spreken, tot de naturalistische theorieën behoort, dat... - A. (*luider*): ja ja ja, allemaal goed en wel, dat kénnen we, als u me niet telkens in de rede viel, zou ik gezegd hebben, dat ik mijn vrouw zoo'n boek niet kan voorlezen; ziet u, ik ben geen erge romanlezer, ík ben meer voor de degelijkheid, maar, zoo aan het thee-uurtje, ziet u, dan zegt mijn vrouw, kom Hendrik, ik heet Hendrik naar wijlen een oud-oom van me, kom, Hendrik, zegt ze dan, lees me eens wat voor, is er iets nieuws? Johanna (dat is onze dochter), heeft den heelen dag geborduurd en gewandeld, wij snakken allebeî naar een kopje thee en een beetje lektuur. Denkt u, meneer B, dat ik het dan zoû wagen ook maar éen bladzij van uw boek voor te lezen? Dat ik het mijn dochter... - B.: Neen, zeker, maar de naturalis... - A.: dat ik het mijn dochter in handen zoû durven geven? Voor geen geld van de wereld, meneer, ik zoû er mij zelf om moeten verachten. - B.: Na-

tuurlijk, dat moet u ook wél laten en wat nu het overige aangaat, ik geloof dat wij met ons gesprek niet veel zullen ópschieten, wacht, - past u op, die man met die baal op zijn schouder zoû u omver kunnen loopen, - en daarom zal ik maar beproeven of de Redaktie van den *Nieuwen Gids* een causerie over de onzedelijkheid van mij wil opnemen, dan kan u op uw gemak mijn zienswijze leeren kennen. - A.: Dank u wel, die lompert met zijn baal had mij daar bijna aangestooten, enne... een causerie, zegt u, ja, dát moet u natuurlijk zelf weten, ik voor mij vind de zedelijkheid een te ernstig onderwerp voor een causerie, maare... we zijn hier juist voor Wijnand Fockink, willen we niet tot afscheid een hartversterking gaan nemen, om u de waarheid te zeggen word ik niet graag op straat gezien in gezelschap van, enfin, van den auteur van, enfin, van zoo een onzedelijk boek. - B.: Wel vriendelijk, meneer A., maar ik drink niet graâg een glaasje met iemand, die niet op mijn gezelschap gesteld is. Dus, tot plezier, meneer A., tot genoegen. - A.: Tot ziens, meneer B., het is me zeer aangenaam geweest.

Ik ga nu dingen zeggen, die op verscheidene manieren al gezegd zijn, maar die niet algemeen onthouden schijnen te wezen, ik bedoel dat het hooggeachte publiek, die niet de eer van een plaatsje in zijn hooggeacht geheugen schijnt te hebben waard gekeurd. Ik wensch twee zaken te betoogen: Vooreerst, dat een zoogenaamde naturalistische roman eigenlijk geen ‘roman’ is, ten tweede, dat er, in zake kunst, eigenlijk noch van zedelijkheid, noch van zedigheid sprake kan zijn.

Er komt in Nederland een boek uit. Wat is dat, een dissertatie, een program voor doleerenden, een prentenboek voor de jeugd, zijn het verzen, is het een werk over strafrecht of chirurgie of zoo? neen? O, dan is het een roman. Een roman, dat wil zeggen het een of ander aangenaam, koddig of verheven verhaal, of ook wel een interessant of nuttig verhaal, een roman, dat wil zeggen een werk zooals Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Dickens, Dahn, Ebers, miss zoo en zoo en ook die andere miss, George Sand, Melati van Java, enz. er schreven of schrijven, een verhaal ‘spelende’ in vroegeren of in den tegenwoordigen tijd, een verhaal met misdadige of verheven karakters of met edele gedachten, met geleerde historische inzichten en met schilderachtige natuurbeschrijvingen. De mannen, zoo zij geen letterkundigen of

letterliefhebbers van beroep of aanleg zijn, nemen het op, zien het in en leggen het weêr neêr, om aan hun kantoor- of studiezaken te gaan; want de roman is voor de vrouwen en de plattelands-renteniers. De roman dus is voor de vrouwen; de verhevene en historische romans en de romans met edele gedachten zijn voor de ‘ontwikkelde’ vrouwen, dat wil zeggen voor onderwijzeressen, porseleinschilderessen, pianojufvrouwen ‘met lectuur’ enz.; de aardige, in dezen tijd spelende en schilderachtige romans zijn voor de kostschoolmeisjes en de luye renteniersvrouwen. Als de vrouwen die romans dan gelezen hebben, vertellen ze er 's avonds in de huiskamer wat van aan de thuis-gekomen mannen, die dat dan ‘aardig’ of ‘mooi’ vinden. Er zijn ook nog romans voor het boekenrek van jongeluis-kamers en het valies van handelsreizigers. Dat zijn de pittige of onzedelijke romans, waarvan men op een fatsoenlijk familieavondje niet spreekt, maar waarvan men in het koffiehuis zegt: heb je dát al gezien? nou, das óok kras, hè? Dat zijn de romans van Pigault Lebrun, Paul de Koek, enz.

Van 1820 tot 1860 is er in de kunstkritiek een sterke neiging merkbaar om kunst en industrie elkaâr te doen naderen en tot éen begrip te maken. Vandaar het woord kunstnijverheid. En in de meeningenzee van tegenwoordig is nog een strooming in dezelfde richting waar te nemen. Ik ben echter een golfje in een strooming naar den ánderen kant, en wensch het maken van strenge afscheidingen tusschen kunst en nijverheid te bevorderen. Aan al de bovengenoemde soorten van verhalen wensch ik de betiteling van ‘kunst’ te onthouden. Dat alles is nijverheid, industrie, kunstnijverheid zoo men wil. De voortbrengselen dezer kunstnijverheid nu noemt men ‘romans’ en om dat dát nu eenmaal een onverdelgbaar gebruik is, was het beter, dat men de voortbrengselen van het naturalisme, die ‘kunst’ zijn, niet ‘romans’ noemde. Men gaat echter voort ze romans te noemen, daar er geen beteren naam nog gevonden is.

Toen Zolaas werk in Holland werd ingevoerd, zagen de menschen, dat dat geen preeken en geen wetenschappelijke verhandelingen en geen verzen waren, en ook geen kinderboeken, dús waren het ‘romans’. In die romans vond men vol-uit zaken beschreven, die men gewoon was slechts in pittige of ‘onzedelijke’ romans aan te treffen, de menschen hadden Zolaas theorieën niet gelezen, merkten het essen-

tieele onderscheid niet tusschen Paul de Kock en Zola, - dús vonden zij Zolaas werken onzedelijk. Het waren romans en zij waren onzedelijk, dús waren het onzedelijke romans.

Bij-ongeluk waren nu echter toevallig Zolaas werken en alle dergelijke noch romans, noch onzedelijk. Ik zal niet uitleggen waarom, want ik maak nu geen filosofiesch-literaire verhandeling, ik maak maar een praatje over letterkunde. Wij nemen dus voor even aan, dat Paul de Kock's werk géen en Zolaas werk wél kunst is.

Nu de zedelijkheid en de zedigheid in de kunst. Tot een kunstenaar, van zijn werk sprekende, te zeggen: foei, wat is dat onzedelijk! of: u mag niet onzedelijk zijn!, dat is net 'etzelfde als dat je tegen iemant op een zwemschoolgaanderij zoû zeggen: foei, hoe onbetamelijk, welke mijnheer loopt er nu met bloote borst en beenen! Te spreken van zedelijke of onzedelijke kunst is een onlogiesch verband brengen tusschen twee onvereenigbare begrippen. Men zegt van een tafel dat zij rond of vierkant is, van amandelen dat zij zoet of bitter zijn, van een raadgeving, een thezis of een pedagogische methode dat zij zedelijk of onzedelijk zijn, van iets dat zich als kunst aanmeldt dat het kunst, dus mooi, of geen kunst, dus leelijk, is. Even-min als een tafel bitter of een raadgeving vierkant kan zijn, kan een kunstwerk zedelijk wezen. Dat is zóo waar, dat zoodra een kunstwerk zedelijk is, m.a.w. zoodra er een raad in wordt gegeven, of een thezis in wordt verdedigd of er een voorbeeld ter navolging in wordt gesteld, het áanstonds óphoudt een kunstwerk te zijn, althands op de plaats waar de raad, de thezis of het voorbeeld zich bevindt.

Het verband, waarin men de woorden kunst en zedelijkheid kan bezigen, is tweeërlei: men kan zeggen b.v. van een vader, die aan zijne jonge dochter een literair kunstwerk te lezen geeft, waarin sexueele verhoudingen zijn beschreven, men kan zeggen, indien men het voor het geluk der jonge dochter beter vindt, dat zij daarvan geen kennis neemt, die vader doet onzedelijk; én men kan zeggen tot een kunstenaar, die om het publiek te behagen zijn kunstwerk aangenaam vervalscht: kunstenaar, je doet onzedelijk, je werkt er toe meê om het kunst-gevoelen der menigte ziek te maken.

Zedelijk is: bevorderen van menschengeluk, onzedelijk is: bevorde-

ren van menschenongeluk. De verkeerdelijk onzedelijk genoemde kunst wil er niet toe meêwerken haar lezers ongelukkig te maken door hen, geprikkeld door de zaken, die zij gelezen hebben, zich te veel aan wellust of drankgenot te doen overgeven, evenmin als zij het tegenovergestelde beöogt, de lezers namelijk terug te brengen van te veel wellust of drankgenot. Want de kunst wil niet in díen zin het menschen-geluk bevorderen, dat zij van dadelijken invloed op hun gedrag zoû willen zijn. Zij wil het alleen zóo, dat zij hun, gedurende den tijd dat zij de kunst lezen of zien of hooren, den hoogsten geluksstaat geeft, welke geluksstaat ook later gedurende hun heele leven in door herinnering opgewekte stemming in hen kan te-rugleven, zooals men zich aangenaam aangedaan voelt bij het naneuriën eener geliefde melodie.

Een week later ontmoeten de heeren A en B elkaâr weêr.

B. (*A tutoyeerend omdat hij zeker is hem van meening te hebben doen veranderen*): Zoo, mijn beste A, wat heb ik je in lang niet gezien. - A.: U vergist u, meneer B, tien dagen geleden nog. - B.: Wel, en heb je mijn causerietje gezien? Dan ben-je zeker wel overtuigd nu, hè? - A.: Meneer, ik kan niet in diskussie treden met iemand, die zoo'n onzedelijken roman heeft geschreven. Ik groet u.

6 Maart 1888

De gedachte [41]

Na ernstige doorlezing en overpeinzing van wat er vóor en tégen de hollandsche literatuur-beweging der laatste jaren geschreven is, heb ik eindelijk ontdekt wát de zaak is en meen ik iets te kunnen meêdeelen, waarvan de openbaring voor goed een eind aan alle debat in deze zal maken. De dichters en prozatoren der nieuwe richtingen leveren over 't algemeen geen slecht werk, goed werk zelfs leveren zij, zij leveren werk, dat van talent getuigt, soms getuigt het zelfs van veel en van meer dan gewoon talent, het door hen geleverde werk. Maar toch zijn zij weinig meer dan een troepje peuteraars en knutselaars, die het publiek bij zijn geachten grooten neus willen nemen. Want, in weêrwil van het groote talent, dat zij hebben en waardoor zij zich onderscheiden van schrijvers die geen talent hebben, en in weêrwil van het uitstekende werk, dat zij leveren, waardoor zij als van zelf recht krijgen om hooger in de publieke opinie aangeschreven te staan, dan schrijvers die geen uitstekend werk leveren, niettegenstaande dat alles verliest hun werk alle waarde, want het éene eigenlijke, het éene er-op-aankomende ontbreekt hun, - wat dat dan is? - dat éene, welks gemis hun werk per slot van rekening niets anders doet zijn dan holle klanken en vaag maniërisme, dat éene, dat zij derven, zoo dat men van hun werk, als je de zaak grondig beschouwt, niet anders kan zeggen, dan dat het gedeeltelijk, wat den vorm aangaat, al het overige daargelaten, met groot voorbehoud, onder veel reserve, wat het uiterlijke kleed betreft, stout is gedacht (met dit laatste woord verspreek ik me) en artistiek is uitgevoerd, dat éene, waaraan zij gebrek lijden - wat daar dan toch meê bedoeld wordt? - dat éene, dat zij in een soort van dekadentenwaanzin verwaarlozen, of liever, dat zij niet verwaarlozen, want een schrijver, die dat wezenlijk in zich heeft, die kan dat niet verwaarlozen, maar wordt door inwendigen drang als van-zelf genoodzaakt het in zijn werk te leggen, dat zij dus niet verwaarlozen maar dat zij eenvoudig niet blijken te hebben, want wie die zoo iets werkelijk heeft, kan het verwaarlozen, dat éene, waarvan het ontbreken hun werk vage klanken en hol maniërisme doet zijn, dat

éene, welks uitblijven hen een jammerlijke plaats in de wereld-literatuur-historie doet innemen, - want welke auteur van naam speende zich tot nu toe van dat éene? - dat éene, - het moet u allengs duidelijk zijn geworden van welk éene hier sprake is - dat éene, wáardoor alléen kunstwerk den waren adeldom verkrijgt, dat éene, welks aanwezigheid men door literatuur-geschiedschrijvers steeds als een eerste verdienste bij groote auteurs zal vinden geroemd, - dat éene bestaat niet zoo zeer hierin, dat de hollandsche literatuurbewegers der laatste jaren absoluut geen lektuur of studie hebben, ja zelfs niet-eens vreemde talen kennen en dat zij maar-raak schrijven zonder zich in 't minst om de eischen van taal en stijl, vers- en prozabouw te bekommeren, zoo dat hun werk op een warboel van kinderachtigheden komt te gelijken en men er dikwerf zelfs den vorm, waarop zij zich zoo veel laten voorstaan, niet van prijzen kan, dat éene bestaat ook niet zoo erg dáarin, dat zij voortdurend het woord voeren op een toon alsof zij, en zij-alleen, de hoogste wijsheid en het diepste inzicht vertegenwoordigden, dat éene zal men ook niet zoo bizonder ginds moeten zoeken, dat zij een manier hebben om hun afkeuring van anderer arbeid te kennen te geven, waarvoor het woord schelden eene te zachte benaming is, maar die men veeleer slecht-schelden, gemeen-schelden zoû moeten betitelen, - want schelden kan niet zelden aardig, dat is geestig zijn, dat is schilderachtig, zooals schilders schelden of teekenachtig, zoo als teekenmeesters schelden; luister maar eens, indien gij door de een of andere volkswijk wandelt, of gij komt voorbij een pakhuis, welke teekenachtige volksuitdrukkingen, die u de zeventiende-eeuwsche letterkunde te binnen brengen, gij niet nu en dan zult vernemen; zoo hoorde ik laatst door twee mannen, die oneenigheid hadden, elkaâr toevoegen... woorden, die ik zoû herhalen om u aan de 17e-eeuwsche letterkunde te doen denken, indien de bescheidenheid en de voegzaamheid mij dat niet verbood; - dat éene is dus onder al het opgesomde niet aan te treffen, maar ik heb dat alles slechts opgesomd om aan te toonen met-een hoeveel er, behalve dat éene, den literatuur-bewegers nog te verwijten zoude kunnen zijn, - dat éene, dat is, dat is datgene, dát bestanddeel van elke waarachtige kunst, dat hierom een bestanddeel van elke waarachtige kunst is, om dat het het eenige is wat, als men de zaken op den keper beschouwt, den mensch van het dier onderscheidt, hem op den naam van mensch doet aanspraak hebben, en de edelste gaaf door den schepper, of, wilt ge, door de natuur

hem geschonken, dat éene, waarover de edelste geesten van alle tijden steeds de edelste blijdschap hebben beseft, dat éene, dat is... de gedachte.

De gedachte is 't, de gedachte, de gedachte, de gedachte: het gedachten-leven. Aan de dichters en prozatoren der nieuwe richtingen (eigenlijk, indien men de zaak ter-dege beziet, zijn hun richtingen niet nieuw, want ten allen tijde en in alle landen heeft men zoo over kunst gedacht als deze peuteraars en knutselaars er over denken en al tijd heeft men kunst gemaakt, die precies gelijkt op de hunne, de stemmingskunst werd al door Mozes beoefend, toen hij woedend tegen de rotsen sloeg, en, wat het naturalisme betreft, deze zinnelijke en walgelijkheden-beschrijvende kunst vond haar eersten vertegenwoordiger in Adam, toen Eva tegen hem zei: magge we geen flessie, lekker ventje? en Adam, die juist een leeuw leerde ópzitten, van ja knikte), aan die dichters en prozatoren dus, ontbreekt de gedachte. Schrijven zij lyriek, dan geven ze niets dan stemmingen, schrijven zij epiek, dan geven ze alleen het dierlijke leven, en niet-alleen alleen het dierlijke, maar alleen het laag-dierlijke.

Het gedachten-leven wordt dus verzuimd, zoowel het gedachten-leven van denf auteur als het gedachten-leven der beschreven personen. Dit had ik nu gehoord, en nu wist ik het. Ik had 't twintig maal gehoord, ik had 't vijftig maal gehoord, ik had 't vijfhonderd maal gehoord, de gedachte is er niet, de gedachte is er niet, zij geven maar stemmingen, zij geven maar dierlijk leven, maar geen gedachte, waar is de gedachte, waar blijft de gedachte? Iedereen had en heeft 't gezegd, simpele journalisten en voorzitters van kongressen, de heele literaire pers heeft er van gedreund, van dat de gedachte er niet was, het talent was er, maar niet de gedachte; het stond in twintig bladen en tijdschriften, en duizenden, die het gelezen hadden, herhaalden het, op straat, in de huiskamers, in de koffiehuizen; de gedachte, de gedachte gaat weg, de gedachte is weg uit de literatuur, de gedachte is verloren, weg, weg, weg de gedachte.

Die is toen in mijn kop blijven zitten, die gedachte, dat de gedachte mankeerde, ik heb haar rond gedragen door heele dagen levens, als een heet stuk lood op mijn voorhoofd, en al tijd, al tijd moest ik er aan denken, al tijd wás zij er, die vreeselijke brandende gedachte aan de gedachte. En ik wist niet, neen ik kón maar niet te weten komen, wat de gedachte was, de gedachte die ontbrak in de nieuwe richting, in de

richting, richting, richting in de literatuur. Groote God, ik wist toch wel wat literatuur is, ik-zelf, mijn héele zelf, mijn heele levende ik was één bewuste passie van literatuur, en ik kón het begrip maar niet vatten, dat in dat woord gedachte besloten is. Vader, moeder, voogd, nichtje, neefje, vriendje, zoontje, help mij, help mij, wat is dat, de gedachte, de gedachte die ontbreekt in de literatuur! Ik wil dat weten, ik wil weten wat dat is die gedachte, ik wil het, hoort gij wel, ik wil dat kennen, o laat mij de gedachte kennen! Ik moet mij dat toeëigenen, die wetenschap van de beteekenis van het woord gedachte.

Want zoo als een man loopt onder een stortregen, die hij ziet vóor hem en achter hem en naast hem, die hij hoort druppelen op zijn hoed, ziet spatten op den weg en op zijn schouders, die hij voelt doorweeken, langzaam dringend door al zijn kleederen tot zijn huid nat is en huivert en hij-zelf als geheel doorregend, zoo ben ik gegaan met een overgegeven gemoed door de bloeyingen van de woordenkunst in de tijden, en wat zij gezegd hebben, de Grieken, en gedroomd, de Italianen, en geroepen en geschreid, de Engelschen, dat heb ik doorvoeld dat mijn wezen er van rilde; en in mijn eigen kunst ben ik gegaan, alleen zijnd met haar, en ik zag haar geheel als zij ruischte om mijn verlangen, en ik wilde de gedachte, ik eischte de gedachte, ik schreeuwde om de gedachte. En ik zag groote schoonheid, witte gezangen en roode liederen en gouden klachten, maar de gedachte was niet in haar, zij was gevoeld, niet gedacht.

Toen ben ik gaan wezen alleen met mijzelf en heb mij in wanhoop bekend, dat ik de gedachte nooit zoû zien, haar nooit zoû weten en kennen, nooit, nooit voor mij de gedachte.

En zoo geloof ik nu, dat het met de anderen ook is. Wij, geen van allen, kunnen de gedachte machtig worden. Het is een gebrek, een lakune in de hersens. Daar hoeft dus verder niet over te worden gesproken. De lieden van stemming en de lieden van dierlijkheid kunnen zich de gedachte niet denken in de kunst. Een natuurverschijnsel als een ander.

10 Maart 1888

Literatuur-fyziologie [42]

Dr. Th. Swart Abrahamsz heeft in de laatste Juli-aflevering van het tijdschrift *De Gids* een belangrijk artikel over Multatuli geschreven; belangrijk, omdat er een proeve van literatuur-fyziologie in wordt gegeven en er dus een methode van literatuur-kritiek in wordt beoefend, waarvan nog maar al te weinig werk wordt gemaakt.

De literatuur-kritiek kan twee funktiën verrichten: zeggen hoe het werk van een schrijver is, èn zeggen hoe het zoo komt te zijn. De kritiek van dezen schrijver over Multatuli bepaalt zich tot het verrichten der tweede funktie. De schrijver wil alleen verklaren hoe het komt, dat het werk van Multatuli is zooals het is. De schrijver stelt als praemisse, dat het werk van Multatuli abnormaal is, *niet goed* is, en zegt dan: nu zal ik u verklaren, wat daarvan de oorzaak is.

Het artikel is inferieur om twee redenen. Voor-eerst omdat de praemisse er een misschien-valsche is, ten tweede en voornamelijk omdat de schrijver *niet* verklaart wat de oorzaak is van den toestand, dien hij als aanwezig meent te kunnen konstateeren.

De praemisse is er een misschien-valsche: het werk van Multatuli, zegt de schrijver, is niet goed, om dat er tegen zoo veel menschen en dingen in gescholden en geraasd wordt; nu weet ieder, dat on-te-vredenheid en wrevel verkeerde zaken zijn, en dus is het werk niet goed. Deze praemisse is er een misschien-valsche, want niet dáarom kan het werk van Multatuli slecht zijn, om dat er zooveel in gescholden en geraasd wordt, want een groot gedeelte der wereldliteratuur bestaat uit heftige betuigingen van on-te-vredenheid en wrevel, van Christus tot Luther, van Mozes tot Swift, van Rousseau tot Vallès, en ieder-een weet, dat van de grootste poëmen door een sentiment van haat of van spot zijn ingegeven. Gestyleerd schelden is de voornaamste levensbezigheid geweest van minstens de helft der beste exemplaren van het menschenras. Niet dáarom dus, maar wel hiérom kan het werk van Multatuli slecht zijn, om dat hij zijn wrevel niet in superieur gestyleerd schelden heeft weten te uiten, om dat hij er geen poëmen, geen kunst m.a.w., van heeft weten te maken.

Niet dat hij een ‘neurasthenicus’ was belette hem dat. Integendeel, had hij meer gedaan aan ‘zwemmen, biljarten en paardrijden’, dan zou hij waarschijnlijk nóg minder goede kunst hebben voortgebracht dan hij heeft gedaan, want alle kunstenaars en groote denkers zijn neurasthenici, en het ‘genie’, de ‘artisticiteit’ is, zoolang de wereld bestaat, geweest en zal altijd blijven: een toestand van het zenuwgestel in het menschenorganisme, die de pathologische terminologie ‘abnormaal’ noemt, dat wil zeggen: afwijkend van den norm, en gelijkend op toestanden die men bij ‘krankzinnigen’ en ‘misdadigers’ aantreft. Het gezegde: ‘du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas’ bevat een fyziologische waarheid. Niet dus, dat hij een neurasthenicus was, belette hem groote kunst te maken, maar dit, dat hij geen groot kunstenaar was, dat hij m.a.w. in zijn zenuw- en hersengestel de elementen miste, die de artisticiteit, die het ‘genie’, konstitueeren. Maar wat hij nog voor goeds geschreven mag hebben, hebben wij alléen te danken juist áan zijn zenuwlijden. Normale kunst kan slechts geproduceerd worden door abnormale zenuwgestellen, normale zenuwgestellen kunnen slechts abnormale, middelmatige kunst produceeren.

De praemisse is er dus een misschien-valsche, omdat zij valsch gemotiveerd is. En hierom, in de eerste plaats, is het artikel van dezen schrijver over Multatuli inferieur.

De schrijver heeft dus gezegd: deze Multatuli, met zijn zieke zenuwen, kon geen goede produkten leveren. Dat is dus de toestand, dien hij konstateert. En nu verhaalt hij de wordingsgeschiedenis van dien toestand om hem te verklaren. Op de manier der deterministische fyziologen te werk gaande, zal hij den toestand van het te ontleden organisme uit de ‘afstamming’ en uit het ‘milieu’ verklaren. Maar nu verklaart hij hem *niet*. Wat toch wil de lezer weten, wat moet er verklaard worden? Er moet verklaard worden welke wetten er gewerkt hebben, om een verschijnsel als Multatuli te produceeren. Die wetten zijn reeds bekend of ze zijn onbekend. De bekende wetten in-herinnering-brengen, de onbekende uitvinden en meêdeelen, is dus het werk der verklaring.

Nu zegt de schrijver: Multatuli's vader was een zeeman en, zooals vele zeelieden, een kontemplatieve wijsgeer; op het eiland, waar zijn moeder van-daan was, wordt veel ‘beenverweeking’ enz. aangetroffen. ‘Uit deze feiten een direct verband te zoeken met aangeboren zenuwzwakte, is wetenschappelijk niet geoorloofd.’ De schrijver be-

grijpt niet, dat juist het direkte verband aan te toonen zijn speciale taak was, en dat zijne pathologische studie, door het uit-blijven dier aantooning, eenvoudig in een zeer gemakkelijk te verrichten opgave van biografische bizonderheden verandert.

Zoo ook met het milieu. Ik begrijp volstrekt niet *waarom* 'deze vannature' 'zenuw-zwakke' Douwes Dekker, na dat hij, in zijn zenuwzwakte, onberedeneerd-weg zijn leven had veranderd door ontslag te nemen uit den nederl.-ind. Gouvernementsdienst, waarom die nu plotseling een 'talentvol' schrijver werd, die over allerlei zaken geavanceerde zjoernalistiek ging schrijven. De heer Swart vertelt zeer naauwkeurig, hoe de gebeurtenissen elkaâr hebben opgevolgd, ik kan mij ook best begrijpen *hoe* dit allemaal zoo gegaan is, maar niet *waarom*.

Even waarschijnlijk als het klinkt: Douwes Dekker's vader was een zeeman, zijn tante leed aan beenverweeking, hij nam ontslag in Indië, nu, en uit die omstandigheden samen kwam natuurlijk de schrijver Multatuli voort, - even waarschijnlijk zou het klinken: Douwes Dekker's vader was een landman, een zijner nichten van moeders zijde leed aan eksteroogen, hij nam ontslag in Indië, nu, en uit die omstandigheden samen kwam natuurlijk de schrijver Multatuli voort, - even waarschijnlijk eindelijk: Douwes Dekker's vader was een zeeman, enz. hij nam ontslag in Indië, nu, en uit die omstandigheden samen kwam natuurlijk volstrekt géén schrijver voort, want natuurlijk doodde Douwes Dekker zich zelf op den dag, dat hij zijn ontslag genomen had.

De schrijver verklaart dus *niet*, wat hij zegt te zullen verklaren, en daarom is, in de tweede plaats, het artikel van Dr. Swart inferieur.

De determinatiesch-fyziologische literatuurkritiek is er in 't geheel niet door vervolmaakt. Maar het artikel is belangrijk om de methode waarin de auteur getracht heeft het te schrijven, en bevat boven-dien een aantal verstandige beweringen en juiste opmerkingen.

25 Juli 1888

De Bulgaarsche letterkunde [43]

Bij elken Nederlander, die deel uitmaakt van de ontwikkelde fraktie der natie, en die daarbij in het leven nog iets anders ziet dan een mechanisme, bij elken Nederlander, hetzij hij de staatkunde tot arbeidsveld koos, hetzij hij op een wetenschappelijk veld werkzaam is, hetzij hij op godsdienstig gebied zijn sporen betracht, bij elken Nederlander, van welke gezindte hij, met eerbiediging van anderer overtuiging, ook zij, - bij elken ontwikkelden en welgeäarden Nederlander, hij moge tot de Israëlieten, de Lutherschen, de Vrije Gemeente of de Vrije Gedachte behooren, bij elken zulken Nederlander, doet zich, hier in minder, dáar in meerder mate, de behoefte kennen, om in de poozen tusschen zijn staatkundigen, godsdienstigen of wetenschappelijken arbeid, het oog en het hart eens omhoog te heffen en, boven de beslommeringen der werkelijkheid en der alledaagsche zaken heen, zich in de schoone kunsten en in de fraaie letteren te verpoozen. Wij hebben aan onze beschaving te danken, dat er om zoo te zeggen geen ontwikkelde gevonden wordt, die zich nog niet de lees-bekwaamheid zou hebben eigen gemaakt, - sints de uitvinding der boekdrukkunst en de later gevolgde geboorte van het krantenwezen vooral, zullen er slechts heel weinig ontwikkelden gevonden worden, die niet lezen kunnen, - en sedert nu de drukpersen met stoom-snelheid de lektuur vermenigvuldigen en de leeskunst even-eens schier door alle ontwikkelden wordt verstaan, sedert dien tijd boezemen de fraaie letteren en de poëzie steeds meer en meer belang in en worden de nieuwe gewrochten van hedendaagsche schrijvers met belangstelling ontvangen. Edoch, men wil, en terecht, eene keuze, men eischt eene letterkunde, waarin niet de spot wordt gedreven met de edelste neigingen des menschen, men wenscht noch walgingwekkende, noch onverstaanbare, noch zelf-vergodende produkten; in-tegen-deel, men verlangt begrijpelijke, zedelijke, veredelende, opheffende voortbrengselen. En als men dan, in de hedendaagsche letterkunde, den blik rondslaat, dan treft men, om zijne keuze te bevredigen, behalve, in Albion, den nooit-verouderenden Byron en in diens gevolg een Longfellow, -

een echte engelschman in zijn hart deze laatste - en behalve, in Albion, een nimmer tanenden Bulwer en in diens gevolg een Charles Kingsley, apostelen van lieden-veredeling in zedelijken ernst, - dan treft men behalve die en al de overige vertegenwoordigers der bekende oudere letterkundige beschavingen, de vertegenwoordigers aan der beschavingen van nieuwere, eerst in de laatste lustra zich doende geldende beschavingen, en wel bij name de Russische, de Noorsche, de Grieksche en de Bulgaarsche. Ook Italië heeft haar of zijn Verga, maar zoowel Verga als de meeste Russische prozaschrijvers gaan, hoewel niet tot de afschuwelijke overdrijvingen der zoogenaamde nieuwere fransche ultra-realisten vervallende, toch iets te ver in het openleggen van maatschappelijke wonden. (Vergelijkt eene Verga niet ergens eene vrouw bij eene wolvin, doet een Tolstoï, in zijn *Macht der Duisternissen*, niet een kind levend begraven op het Tooneel, al te gader maatschappelijke wonden, die niet te verhelen zijn, - trouwens de heler is zoo goed als de steler - maar waarop men daarom nog niet de aandacht van het beschaafd en lezend publiek behoeft te vestigen.) Neen, de ware toonbeelden van een gematigd en edel opgevatte letterkunde, zijn een Henri Ibsen, wat het proza amputeert, en voor de poëzie hoofdzakelijk de jeugdige Grieken en Bulgaren. Wat Ibsen aanbelangt, behoeven we slechts in herinnering te brengen zijn *Volksvijand*, een zoo volstrekt anti-artistiek en baloorig nieuwerwetsch-protestántsch vervelend kunstwerk, met zulk een treffende karakterteekening, enz., dat de edelste oude ongehuwde dame en de beschaafdste predikant van Schiermonnikoog geen liefelijker avond-lektuur kunnen wenschen; wat de Grieksche dichters aanoffreert, daar wordt reeds van andere zijde genoegzaam ten onzent de aandacht voor ingeroepen. Ja, nu blijkt het, hoe rechtmatig Byrons geestdrift was. Dát was nog eens een man, die bracht, wat toch de taak voor elken waren dichter is, die bracht de poëzie over in het leven, in de werkelijkheid. Die volstond niet met het vervaardigen van dichtwerken, die ging persoonlijk naar Griekenland om te juichen in Griekenlands verlossing uit het juk van gewelddadige uitheemsche dwingelandij, die zwom in persoonlijken lijve den Bosphorus over en deed daardoor Europa tot nu toe bijna even verrukt staan, als een Axel Paulsen het doet door zijn over-vaardige schaatsrijdkunst, die rustte niet voor hij de fiere lange lokken persoonlijk op Griekenlands bodem had geschud en doen golven onder den blauwen hemel, die zooveel meesterstukken der

oudheid op zijn bodem had zien ontstaan. En nú komt op en bloeit de dichtkunst in Griekenland, als om die handeling, die profetische handeling van Byron, te rechtvaardigen, te wettigen en te loonen.

Doch nu kan men in Bulgarije dezelfde verblijdende omstandigheid zien plaats grijpen. Het schijnt, dat de onafhankelijkheid eener natie een spoorslag en als een ridderslag is voor de geboorte eener nationale dichtkunst. Gelijk Nederland bijna zoodra hetzelve verlost was uit de knellende banden van het Spaansche juk, een bloeiende letterkunde verkreeg, gelijk Griekenland, in zijne tegenwoordige glorievolle onafhankelijkheid (slechts ontluisterd door de bekende onbeschaamde museum-diefstallen te Athene) zijn oude roemrijke tijdperken zag herleven in die dichters, waarop reeds zoo te recht genoegzaam ten onzent de aandacht van andere zijde is wakker geroepen, - zoo heeft Bulgarijes vrijdom, om de heerschappij van vorst Ferdinand, al aanstonds een uitmuntende poëzie doen ontstaan, die aan Bulgarije voortaan een welverdiende plaats onder de beschaafde en letterkundige staten verzekert. Van de overige Balkanstaten, alsook van Polen, Savoye en Hamburg zou iets dergelijks te verwachten zijn, indien die staten, provinciën en steden hun aloude vrijheid mochten herwerven. Doch bepalen wij ons thans bij Bulgarije.

Om de voortreffelijkheid der jonge Bulgaarsche poëzie te doen waardeeren, zal men hier eenige stukjes vinden door de pen van den ondergeteekende gewaagd te vertolken in het Neder-duitsch, van de meening uitgaande dat zulk vertalen en den volke in levenden lijve voorzetten, volledíger resultaat zal hebben, dan de diepzinnigste bespiegelingen of de geleerdste kommentaren betreffende die poëzie. Voor-eerst een gedicht van den jongen blonden dichter Krawatschkiki, een gunsteling van vorst Ferdinand, aan wiens hofdisch hij reeds meermalen plaats nam. (Voor belangstellenden in dezen Muzenzoon zij hier bij vermeld, dat des dichters portret bij de voornaamste boekhandelaren te Sofia en Philipopel verkrijgbaar is gesteld en tegen postwissel franco toegezonden wordt:)

Aan u, Sofia, dierbre stad,
Die waart en zijt mijn bakermat,
U zij dit lied thans toegewijd,
Van eer en heldenmoedigheid.

Dat Mars z'n oorlogs-geest is over 't Land gedreven
En dat men goed, ja bloed, opzet met lijf en leven,
In teerling van dien God; dat menig ziel versmoort;
Dat huizen zijn verbrand, en kerken zijn verstoord;
Dat lans staat tegen lans, en degen tegen degen;
Dat Ferdinand daar vliegt al over Ruslands wegen;
Dat d' een mensch d' ander eet, en jammerlijk verscheurt;
Dat 't koopmanschap verloopt; dat Bulgarij meest treurt
En Rusland zich beklaagt der golven en der baren;
Is 't, Russen, uw bedrijf; of't uwe, o Bulgaren?

Zoo gaat de dichter voort, en eindigt met de bede dat de waarheid moge nederdalen. Voor ieder, die als ordentelijk burger op de hoogte is van de staatkunde van den dag, en die dus weet, dat 't nog niet tot een krijg tusschen Rusland en Bulgarije gekomen is, wordt het duidelijk, dat Krawatschkiki hier als met een profetischen blik de toestanden der toekomst overziet en bezingt.

Maar laten wij thans Starisloff aan het woord. Van dezen dichter wordt als levensbizonderheid vermeld, dat hij nimmer rundvleesch of kaas eet, maar slechts lamsvleesch en koek. Ferdinand van Koburg, die, als een waar vorst, tevens een zeer ontwikkeld kunstbeschermer is, noodde ook Starisloff meermalen aan zijn disch; er ging eens een schotel met rundvleesch rond, waarvan Starisloff zich ook toen niet bediende, ofschoon de schotel op de lievelingsmanier des vorsten was gereed gemaakt. De vorst keek den dichter verwonderd aan, doch zweeg en maakte geen toespelingen. Wat nu de portée is van deze anekdote is niet recht duidelijk, ook heeft zij geen betrekking op het volgend gedicht, een der beste van den meester, waarvan wij alleen den aanhef mededeelen:

Wie staat, mie staat aan 't hoofd van 't land?
Is 't niet, is 't niet vorst Ferdinand?
Vertrekt dan naar de grens van 't rijk der Czaren
En toont uw moed, uw kracht, uw helden-aard, Bulgaren,
Laat zien, laat zien, wij zijn niet langer slaven,
Neen, neen, neen neen, neen neen, maar echte Slaven.
Enz.

Men geve acht op het climax met ‘neen neen, neen neen’ en op het rijke rijm van Slaven, met een hoofdletter, dat op den volk-stam doelt, en slaven, zonder hoofdletter.

Doch, het zij voor dit maal genoeg. Als slotproefje zij dit acht-regelig gedicht van den dichter Tapla vermeld, deze behoort tot de oppositie en zijn gedicht moet ironisch begrepen worden, aan het adres van Ferdinand van Koburg en diens moeder Clementine:

Wie dwaalt in rijke krinoline?
Het is de oude Clementine.
Wie is hij, dien de lauwer voegt,
En met een aanzicht zoo vernoegt
Gezeten op den zegewagen,
Keert weêr van 's vijands nederlagen?
Wie 't is? Weet niet het gansche land,
Dat het ... is vorst Ferdinand?

De dichter verlangt, zoo als elk, zijn ironischen dicht-aard kennende, dadelijk begrijpen zal, dat de ... met het woordje ‘niet’ zullen ingevuld worden.

Wij hopen door deze beknopte mededeelingen en fragmenten reeds eenigszins de belangstelling in de nieuw-Bulgaarsche letteren te hebben gewekt. Wij hopen later uitvoeriger berichten en vertalingen te geven. Wij kunnen echter reeds te kennen geven, dat deze niet als tijdschrift-bijdrage, maar in een afzonderlijk uit te geven boek-deel het licht zullen zien. Voor dat werk hebben wij blijken van instemming ontvangen en vooraf toegezegde inteekening, van Ridder H.M.W. Piplof, Bulgaarsch konsul te Yokohama, verder van Graaf Stemeni, Bulgaarsch gezant aan het hof van Finland, voorts van Prins Roefhikoff, direkteur der gevangenissen in Siberië, en eindelijk ten onzent van de heeren Bee, Slaaker en Kaasman, die het initiatief hebben genomen tot het stichten eener Phil-Bulgaarsche Vereeniging, waaraan zich ook heeft toegevoegd, als sekretaresse, mevrouw Daalhof.

Mevrouw A.B.C. Daalhof werd geboren te Purmerend, waar zij haar eerste opleiding ontving ter bewaarschool. Later bezocht zij het gymnasium te Beverwijk, onder bestuur van den heer Kranik, den zoon van den heer H.U.W. Kranik, die vóor hem deze school dirigeerde. Mevrouw Daalhof bezocht vervolgens München en Heidelberg, op

welke laatstgenoemde plaats zij zich als secondante engageerde aan de gemeente-hoogere-burger-school, met vijf-jarigen cursus, voor meisjes. Op dertigjarigen leeftijd in Nederland te-ruggekeerd, gaf zij een voor de jeugd bewerkte *Geschiedenis van Bulgarijes Worstelkrijg* uit, die haar meer bekend deed worden.

Mevrouw Daalhof geniet een flinke gezondheid, zij houdt zich ook bezig met het vervaardigen van aangename en nuttige handwerken als borduren, breien, portières weven, en zoo meer.

De heer D.E.F. Slaaker heeft een Bulgaarsche spraakkunst onder handen. De heer Slaaker werd geboren te Velp, genoot zijne eerste opleiding aan de bewaarschool al-daar, en zoo verder, tot hij zijn tegenwoordige hoogte bereikte. De heer Slaaker, als-ook de heeren Bee en Kaasman, werden reeds tot eereleden der Fanfare, eene muziekvereeniging te Sofia, benoemd.

15 Oktober 1888

Een koningin zonder kroon [44]

Amalia, bemint gij den Graaf?
Wis-en-bliksems, papa.
.....
Hoe druipt uw degen zoo van bloed,
O, Eduard mijn zoon?

[Historisch-romantisch verhaal van Catharina F. van Rees, schrijfster van: *De Koning der Symphonieën, Frederik Chopin. Schijn en Wezen, De eersten van de stad, De Parel van het Hof van Gelre* enz. Tweede druk. Amsterdam. A. van Klaveren.]

Met schroom, met eerbied, met ontroering, ontzach en bewondering, nader ik u, Catharina F. van Rees. O gij, jonkvrouw, nobele dichteresse-figuur, Amazone, Sappho, Thetis, Jeanne d' Arc! O, duld, dat ik u jonkvrouw noeme, want, gij moogt dan al wellicht niet van adel zijn, niet van adelijke familie naar uw lichamelijke geboorte, ten eerste zoudt gij verdienen dat wél te zijn, om dat uit uw werken blijkt, hoe zeer gij de hoogsten in rang tot in 't diepste der ziel hebt weten te staren, ten tweede *zijt* gij in elk geval van dien beteren en in der daad eenig wezenlijken adel, dien men den adel des geestes, den adel van het hart, den adel van het gemoed, den adel van den inborst zoû kunnen noemen; duld, dat ik u jonkvrouw noeme, want, gij moogt dan misschien gehuwd zijn, uw *geest*, uw *gemoed*, uw *hart*, in de beteekenis van letterkundige gave, werd nimmer uitgehuwelijkt. Met onverschrokken maagdelijken blik hebt gij achterwaarts gekeken, achterwaarts, ja, de geschiedenis in. En, gelijk het alleen maagden past, hebt gij haar ontsluyerd, die geschiedenis, in wat reeds ver af en toch dicht bij is, de zeventiende eeuw; gij, uw tooverachtige, schilderachtige pen, voert ons in dat Duitschland dier dagen, waar echtbreuk, moord en geheimenis zoo menigvuldig aan 't woord zijn. Gij doet ons als 't ware in den geest tegenwoordig zijn bij een dier aangrijpende dramatische en, als kunstwerk, verheffende geschiedenissen, waar de gedachte

bloeit en de hoogste orgelmuziek heerscht. Immers, de echtbreuk, de moord en de geheimenis worden ons niet in de bizonderheden, die walging zouden verwekken, voor oogen gehouden, maar worden ons medegedeeld in dien kuisch kastijdenden, edelen toon, die veeleer mededoogen verwekt. Want wat doet gij? O gij, wellicht onbewuste uwer eigen gave!... Gij doet de *zielen* leven. U lezende begrijpt men, dat daar hoogere machten zijn, die woekerend worstelen. Gij vertoont den mensch, zeker, maar als denkeres en kunstenares... Gij behoort wellicht tot de Vrije Gedachte? Of behoort ge tot een kerkgenootschap?... Welnu, om het even... gij vertoont den mensch in al zijn naaktheid, in zijn overmoed, ellende, misdaad, boete, berouw, geboorte, sterfgeval, vergelding en huwelijkswederwaardigheden,... maar wélken mensch?... Dat zal ik u zeggen. Gij hebt den mensch getypeerd, en wel den mensch der gedachte, den mensch als ziel, als denkend, hooger begaafd wezen. Als kunstenares zijt gij opgestaan, toen gij het hoogere in den mensch erkendet.

Hoe treffend hebt gij der driften spel weten te malen. Ja, malen, dat is 't wat gij doet, en met een verheven penseel; daar toch wil ik uw edel-denkenden geest bij vergelijken. Hoe worden wij geboeid door die reine vrouwen-figuur eener Sophia Dorothea, hoe meêgesleept door het treurige lot des graven Von Köningsmarck en het heldenmoedige van diens zoon. 't Is de zoon geboren uit onwettige verbintenis, maar toch voelt men in hem den helden-aard zijns vaders voortleven. Hoe huiveringwekkend en toch met welk een goeden-smaak en kieschheid hebt gij ons dat tafereel voor oogen weten te houden, waar deze onwettige zoon bijna zijne hem onbekende moeder om 't leven brengt, de Gravin Von Platen namelijk. O, uw veder schroomt niet ons tevens tot aan de deuren der slaapkamer dezer vorstelijke personen te voeren; dit komt om dat gij het spreekwoord huldigt, het welk luidt: *dem Reinen ist alles rein*. Want alles blijft hier zuiver, gered door den vorm, geädeld door de edele taal, waarin gij uw mededeelingen doet.

Hoe benijdenswaardig is het u geschonken talent, Catharina F. van Rees! Als ik aan u denk, geächte dichteresse-figuur, dan begrijp ik, dat gij een afkeer moet hebben, in de eerste plaats van deze droge, koude, prozaïsche eeuw, waarin gij zelf het levenslicht aanschouwdet, en daarom, - o, ik meen het zoo goed te begrijpen, - hebt gij uit de geschiedenis de stof geput, waaruit gij dit huidige kunstwerk wildet

kneden, daarom hebt gij uw verhaal doen spelen, - gelijk het kind speelt met den tammen beer, gelijk de ooievaar speelt met den nachtegaal - in die tijden, toen nog geen spoortreinen de aarde doorploegden en de romantische, verheffende, denken-doende, grootsche, plechtige rust van de schepping, de natuur, stoorden; in de tweede plaats ben ik levendig gedachtig, dat gij, ja, wel mededoogen gevoelt met de lieden van minderen stand en zoudt willen bijdragen om ze te ontwikkelen, te verheffen en te veredelen, maar dat gij toch voor eene romantische schepping belangwekkender personen op den voorgrond wilt doen treden.

Gij hebt dus in uwe schepping, die dramatiesch en romantiesch al te gader geheeten mag worden, alle edele stoffen, waaruit een waarachtig kunstwerk bestaan zal, weten te vereenigen, met de zijden banden, - om dat als 't ware zoo eens uit te drukken - met de zijden banden uwer grootsche en liefelijke begiftiging.

Onder welk gesternte zijt gij toch geboren, vriendinne, poëtesse!... O, ik voel mij aan u verwant, ik bedoel, dat ik zoû wenschen zulk een gelukkige schelm van een schrijver te zijn, dat ik mij aan u verwant mocht voelen, als ware ik uw neef naar de ziel... Het moet wel een gesternte uit den melkweg wezen, want zoo als de melkweg over het nachtelijk azuur van het zwerk gestreken is, - gelijk de wapenbalk der blanke trouw over het blauwe veld van het idealistiesch streven, - zoo loopt als een lichtende gordel de dramatizeering van nobele hartstochten om het schoone lichaam uws werks.

Catharina, indien gij dit leest, zult gij in de eerste plaats meenen, dat ik te zwak ben om de hooge taal te voeren, die uw werk mij inspireert aan te slaan, dat ik daardoor in het nevelachtige verduizel, - iets wat in 't geheel niet past als echo van uw kunst, die zich ook zoo nobel door echte degelijkheid kenmerkt, die dáarom juist zoo volmaakt is, om dat het verheffend edele er tot harmonie wordt gebracht door de Beschränkung, de Entsagung, waartoe gij u als 't ware door Goethe en door den auteur W.G.C. Bijvanck [45] hebt doen aansporen. En in de tweede plaats, zult gij zeggen dat ik bezig ben naar aanleiding van uwe *Koningin zonder kroon* te schrijven, maar dat ik het werk zelf eigenlijk niet behandel.

Catharina, op uw eerste grief moet ik andwoorden, en te gelijk, ja, te gelijk op de tweede, want het andwoord is voor beide dienstig: Hoe zou ik ook anders! Na zulk een werk passen slechts uitroepen. Gij hebt gewild, dat ik hoog zoû gaan, gij toch hebt mij van de aarde opgeheven. Verheffend heeft uw arbeid op mij gewerkt, gij hebt mij medegesleept uit het tegenwoordige naar de zooveel edelere geschiedenis, en mij geboeid uit het burgerlijke tot de verheffende hartstochten van vorsten en graven. Men kan slechts stamelen: dat is grootsch, dat is fraai, dat is rein en verdienstelijk. Ook heeft de uitgever voor een verdienstelijk en smakelijk kleed gezorgd... Het papier,... de druk,... o, Catharina, vergun dat ik uw boek aan mijn boezem druk!

Wat gij mij hebt doen droomen, ondeugende, ja, ja, ondeugende en tevens snoezige vriendinne! O, ik heb twee droomen gehad, waar ik wakend nog in voortmijmer. Maar voor ik daar kennis van geef, wil ik eerst twee karakteristieke plaatsen uit uw *Koningin* aanhalen. Eerst het begin van uw eerste hoofdstuk, waaraan men al aanstonds gewaar wordt in welk een kunstwerk men ingewijd zal worden:

‘Op een warmen Juli-avond rijden twee jongelieden in een snellen draf den straatweg af van Hannover naar Celle. Hun sierlijke en kostbare kleeding getuigt, dat ze edellieden zijn van den hoogsten rang. Ook de eerbiedige groeten der voorbijgangers schijnen dit te bevestigen. Ofschoon ze klaarblijkelijk den jongste der ruiters gelden, slaan ze daarna toch met bewondering zijn metgezel gade, wiens opmerkelijk fraai gelaat en fiere houding dan ook de algemeene aandacht verdienen te trekken. 't Is Philip Christoffel von Köningsmarck, een Zweed van geboorte.

- Is 't Uw Hoogheid niet te warm om langer te draven? - vraagt hij, zijn donkere schitterende oogen vriendelijk opslaande, terwijl hij, met een vlugge hoofdbeweging, zijn sierlijk golvend krulhaar naar achteren schudt.

- Ja, laat ons stappen...’

O, vriendinne, weet gij nu mijn eersten droom?...

Op mijn derde levensjaar woonde ik, in een wél ingericht lokaal,

waar men bier en andere smakelijke ververschingen kon erlangen, en dat gelegen was buiten de Raambarrière te Amsterdam en onder bestuur stond van den Wel-edelen Heer Grader, [46] eene tooneelvoorstelling bij. Ik weet niet of het *Lazaro de Veehoeder* dan wel *De twee rozen of de grafkelders der grijze monniken* was, dat werd opgevoerd, maar het begon ook met een jonkman, die zoo fier zijne lokken schudde. En in die inrichting kon men voor een luttele som, die men gemeenzaam 'een kwartje' heet, op één middag bijna evenveel geweerschoten hooren als er in uw werk worden gelost. En nu hebt ge mij van dien tijd doen droomen... Is men niet het gelukkigst in zijn jeugd?... Wat baarden die voorstellingen mij een schrik en genoegen. Als ik mij wel herinner, was ik echter pas zes maanden oud,... den lieflijksten leeftijd.

De tweede droom is mij voornamelijk ingegeven door het schrikkelijk dramatiesch tooneel op blz. 104 van uw werk, waar Köningsmarck door de soldaten overvallen wordt. O, als het daar klinkt, het woord dier wreede vrouw uit haar schuilplaats, als het daar klinkt, dat: 'Soldaten! in naam van den Keurvorst, maakt u meester van hem!' en de schrijveresse voortgaat: 'Die stem werkt als een tooverslag op de half beschonken mannen. Ook zij trekken van leer en het gevecht begint. - Ha! - roept Köningsmarck. - Zijt gij het, slang? Weet, dat ge u een moord op het geweten zult laden. Een Köningsmarck sterft liever dan zich gevangen geven!' enz. - dan wil ik niet meer waken, dan wil ik ontzettend en bewonderend mijmeren, en dan, o, laat mij het zeggen, dan kan ik niet meer bewonderen, dan houdt alles op, dan verlang ik meer, dan, ja, dan eisch ik een huwelijk, een geestelijk huwelijk wel te verstaan, een huwelijk der geesten, dan wil ik mijn ziel namelijk doen trouwen met de ziel van Catharina van Rees, om samen één te zijn in begrip en dramatischen verheffings-adel.

10 November 1888

De Familie Hendriks [47]

[Oorspronkelijke roman door Dr. Gerard Slothouwer. Amsterdam. L.J. Veen.]

Hoe meer romans ik ter beoordeeling krijg, hoe meer ik de juistheid der meening begrijp, dat de uitkomst der beoordeeling geheel afhankelijk is van het stand-'punt', waarop de beoordeelaar zich plaatst.

Vroeger maakte ik mij veel knorriger over de gewone dagblad-beoordeelingen dan nu. Nú maak ik ze nog wel eens graâg belachelijk, maar vind ik het daarnaast toch onvermijdelijk, redelijk, natuurlijk, dat ze er zijn. In-der-daad, áls er in onze provinciesteden en in de stille wijken van Amsterdam vele menschen zijn, die er nu eenmaal plezier in hebben de romans van mejufvrouw zus-en-zoo en dergelijke te lezen, en die hoe-genaamd niets van betere boeken begrijpen, waarom zoû iemant zich dan op-winden tegen de gewone dagblad-beoordeelingen, die het dien menschen naar den zin maken en hun mededeelen, dat er weêr zoo een boek te krijg is, gelijk zij ze zoo gaarne lezen. Dit is zuivere Nijverheid, zonder éenig literair bestand-deel.

Het is echter van niet gering belang voor een land, dat de verschijnselen, die men Literatuur en Literatuurkritiek noemt er ook aanwezig zijn, en ik geloof, dat de periodieke uitgave, waarvoor dit bijdragetje van mij bestemd is,* juist de bedoeling heeft in haar letterkundig gedeelte de Literatuur en de Literatuurkritiek te vertegenwoordigen.

Als ik dus tot taak had voor de koerant het *Nieuws van den Dag* b.v. een korte aankondiging van bovengenoemden roman te schrijven, zoû ik waarschijnlijk al-dus schrijven:

'*De Familie Hendriks*, oorspronkelijke roman door Dr. Gerard Slothouwer, is de goed geslaagde pennevrucht van een nog weinig bekend auteur.

Bij de vele buitensporigheden, om niet te zeggen liederlijkheden,

* *De Nieuwe Gids*.

waaraan andere jonge auteurs in hun werken zich heden ten dage ook ten onzent overgeven, is het ons dubbel welkom dezen roman als een juweeltje van gematigd realisme te kunnen aanbevelen. Zonder in het overdrevene te vervallen, heeft de schrijver ons zijn typen naar het leven weten te schilderen. Ook de karakters zijn goed geschetst en tot het einde toe trouw volgehouden. Als de auteur nóg meer oefening zal hebben dan waarvan hij reeds blijk geeft, zal hij in de rijen onzer nieuwere romanschrijvers een goede plaats kunnen innemen. Hoewel niet geschikt om door onvolwassen personen ter hand te worden genomen, zal deze roman, waarin het leven wordt gegeven terwijl toch ook het kunst-gevoel bevredigd blijft, ook zijn weg naar de salontafel wel vinden, daar hij ook bij uitstek geschikt is als werkje van smaak en de uitgever hem in een flink en sierlijk pakje heeft gestoken.'

Maar nu ik tot taak heb de waarde van dezen roman te bepalen, als vertegenwoordiger van de Literatuurkritiek, moet ik heel anders spreken. Ik meen natuurlijk, dat ik een vermogen in mij heb om te waardeeren wat literatuur, wat literaire kunst is, en wat niet. Ik meen ook, dat ik volstrekt niet ben wat men noemt 'exclusief'. En op dubbele manier niet. Want niet alleen aanvaard ik alle als groot erkende literatuur van het Verleden, epiek, tragedie, drama, lyriek, komedie, in alle tegen- en samenstellingen, maar ook wensch ik volstrekt niet van wat ik Literatuur noem uit te sluiten díe voortbrengselen van dooden of levenden, die het hoogste in hun soort niet bereikt hebben. Zoo zoû ik b.v. alleen wel al vijftig namen kunnen noemen van negentiende-eeuwers, die, zonder het hoogste bereikt te hebben, toch m.i. tot de 'literatuur' behooren (Ik zoû daarvoor slechts een encyclopedie hebben op te slaan. Juist, ja, om mij de namen *te herinneren*, want in geen encyclopedie zoû ik waarschijnlijk vermeld vinden wat of ík van die auteurs vind.)*

Maar als men dan zoo weinig exclusief is en er reeds zóo vele zijn, die zóo uitmuntend waren, dat zij gerekend kunnen worden tot 'de literatuur' te behooren, dán althans behoeft men in 't geheel niet meer te aarzelen om absoluut te veroordeelen wat in 't minst niet tot de literatuur behoort. Met het woord 'veroordeelen' bedoel ik: zeggen: dat behoort niet tot de literatuur.

* *En niet alleen onzedelijke schrijvers reken ik tot de literatuur. De beoefenaars der lyriek b.v. zijn nooit onzedelijk. Ook Thomas-a-Kempis, Corneille, Goethe, Eliot, allemaal niet onzedelijk, en toch literatuur*.

Dat zelfde vermogen dus, dat mij doet zeggen: die-en-die en die, wel vijftig samen, behooren tot de literatuur, hebben literair talent, dat zelfde doet mij van romans als *De Familie Hendriks* zeggen: dat behoort niet tot de literatuur, de schrijver van dat boek heeft als zoodanig geen talent, geen literair talent, dat boek is niets, volstrekt niets, het is een prul, het heeft niet de minste waarde.

Er zijn verscheidene hollandsche romanschrijvers, vooral schrijfsters, die geheel buiten de kunst en in de nijverheid zijn, en dat zelf ook wel flauw weten. Althans aan de terminologie, waarvan zij zich bedienen, als zij eens over romans of zoo spreken, merkt men duidelijk, dat zij niet vermoeden wat er bij literatuur al zoo te pas komt. Maar nu is m.i. de schrijver van het hier behandelde boek zóo iemant niet en heeft hij wel deugdelijk wat men literaire pretensiën zoû kunnen noemen. Ja, het zoû mij niets verwonderen als de heer Slothouwer zich zelf voor een ‘naturalist’ hield, voor een naturalist, die niet op dat naturalist-zijn pochte, die daar geen lawaai over maakte, die niet in walgelijke buitensporigheden verviel, maar die precies het ware gematigde naturalisme te pakken had, dat sympathie verwekt en succes heeft. Ja, zulke gedachten zijn nu juist gedachten voor iemant als de auteur van een boek als *De Familie Hendriks*. Nu, wat het succes-hebben aangaat, daar zoû de heer Slothouwer zich best wel eens in 't geheel niet meê kunnen vergissen. Als hij zoo voortgaat wordt hij nauwkeurig een nederlandsche Ohnet.

Zie hier waarom ik denk, dat de heer Slothouwer zich voor een naturalist houdt. Ten eerste, komen er, voor-al in 't begin van zijn roman, van die wâ-blief-je?-naturalismebeschrijvingen voor, waarin hij b.v. schrijft: ‘roode ballons met gloeiende spijkerkoppen in 't midden schenen de lantaarns, welker weêrschijn op de, van nattigheid glimmende, huizen slechts flauw was’ (deze tusschen-zin behoort, tusschen twee haakjes, tot het zeer weinig goed geziene, hoewel slecht gezegde, in den roman)[*]; of wel: ‘Hier en daar zag men een vrouw er tusschen met bleek, dierlijk gelaat, wier kleeren haar deden gelijken op een pas uit het water gehaalde kat.’[†] Ten tweede, heet 'et: ‘Nicoline, die... en was meêgesleept in den sleur van het gewone *erfelijke* leven.’[§] Dit zou niet iemant schrijven, die niet dacht om

* *Bladzij 1*.
† *Bladz. 2*.
§ *Bldz. 23*.

naturalisme, herediteit, atavisme, enz. Ten derde, doet de schrijver zijn societeits-heeren vrijer dan bij zulke romanschrijvers anders gebruikelijk is, spreken over ‘mooie meiden’ enz. Ten vierde, zegt hij b.v. van een zijner figuren: ‘Zijn zinnelijke natuur uitte zich ook in een goeden smaak.’* Dit is valsch, mal, paradoxaal, maar het is van iemant, die denkt, dat hij, naturalistiesch-weg, temperamenten bestudeert en niet karakters. Ten vijfde, is het geraamte, de beenderenstal van den roman, waar de auteur de vale vodden zijner observaties om heen heeft gelijmd, zóo in elkaâr gezet, dat men duidelijk de ‘naturalistische’ bedoeling ziet, om naauwkeurig en regelmatig het ‘proces’ eener ‘tenonder-gaande’ familie te bestudeeren. Dit is een industrieele verdienste van den roman, waar ik zoo-met-een nog iets van zeggen zal.

Zie hier nu waarom deze roman geen kunstwerk is. Het is het eeuwig-durende liedje, dat altijd weêr opnieuw begint als een straatorgeldeun, maar ik zal niet nalaten het honend gesar voor ál de wélingerichte huizen der middel-matigheid weêr óp te dreunen: deze roman is geen kunstwerk, behoort niet tot de literatuur, om dat zijn auteur geen kunstenaar is, maar een edel, geacht, enz. man waarschijnlijk. De auteur is geen kunstenaar om dat hij heeft noch taal, noch stijl, noch observatie, noch sentiment, zoo als blijkt uit zijn roman. Ik heb 't hier over het werk in 't algemeen. Sommige gedeelten zijn beter dan andere, daar kom ik straks nog op te-rug.

Geen taal: Het werk is geschreven in de taal, die gemeen is aan een paar honderd roman- en dagbladschrijvers in Nederland, inkorrekt, lijzig, lammenadig, met de gebruikelijke in plaats van individueele zeggingswijze: ‘zwart was de lucht, *welker* nevelen’† enz. Het was in langen tijd niet gebeurd, dat er, zoo als dien dag, geen bezoekers bij mevrouw Hendriks waren geweest. Wat schrijft de auteur nu?... ‘'t Was waarschijnlijk het gevolg van het mooie weêr, dat de personen, die van plan geweest waren om te komen, wel tot wandelen zou hebben uitgelokt.§ Als 't nu nog zeurderiger gezegd kan worden, dan weet ik’ et niet. Het *mooie weêr* dat de ‘personen’ *uitlokt* tot *wandelen*. Ik veroordeel de taal van het geheele boek niet óm deze twee fouten, maar ik veroordeel de taal van het geheele boek, om dat het geheele

* *Bladzij 53*.
† *Bldz. 1*.
§ *Bldz. 201*.

boek geschreven is in zulke taal, als waarvan ik hier voorbeelden aanhaal.

Geen stijl: ‘Hij zag haar aan, zooals zij voor hem stond, ernstig en droevig, maar vastberaden, een engel, die, onverbiddelijk, in de liefde toch zegenend troost’[*]... ‘Wat een moed bij dat meisje en hoe schoon stond zij daar, als een heilige met een aureool der opoffering; ze had de handen gevouwen voor zich’[†]... ‘Neen, blijf bij mij,’ zegt Adolf, ‘en *sla geen dubbele wonde*’[§], ‘Adolf, die haar eerst had aangezien en met inspanning had geluisterd, had daarop voor zich gekeken en zat thans op den grond te staren *met de handen in het haar, een beeld der wanhoop*’[**]; ‘Nicoline ... had een *ontzettend* medelijden met Adolf’[††], op het oogenblik dat hij daar zoo zat wel-te-verstaan. Uit dat woord ‘ontzettend’ blijkt hier, zoo als op alle mogelijke manier ook overal elders, dat de auteur niet *in* den toestand is, maar praatjes *over* den toestand maakt. Stijl-motieven zoo als van het ‘beeld der wanhoop’ heeft de auteur dikwijls. Dan gaat hij een eindje van zijn personages van-daan staan en bekijkt ze van het hoofd tot de voeten in idiote verrukking: ‘zij had zich hoe langer hoe meer opgewonden en stond als een vertoornde godin voor hem; een schoone verschijning, die trotsche gestalte te zien in haar volle kracht. Haar boezem zwoegde en zij moest een poos rusten; zoo zeer had haar de hartstocht meegesleept. Karel zeide niets, maar hij durfde haar ook niet aanzien.’[§§] Ik denk, onder ons, dat Karel niets zei, om dat hij moeite had zijn lachen te houden. Een ander onuitstaanbaar stijl-onderdeel van dezen schrijver zijn deze soort climaxen: ‘Haar stem klonk niet helder, gevoileerd, schor zelfs’[***], ‘'s middags aan tafel, wanneer ze alleen waren, was hij stil, erg stil zelfs’.[†††] Dit is klets-stijl, hieruit blijkt een belachelijke liefde voor het nuttelooze woord. Zoo ook: ‘mevrouw Hendriks zat te lezen, of liever, ze had zitten lezen, want ze had het boek ter zijde gelegd,’[§§§]

* *Blz. 237*.
† *Ibid.*
§ *Blz. 237*.
** *Bldz. 223*.
†† *Blz. 236*.
§§ *Blz. 235*.
*** *Blz. 233*.
††† *Blz. 115*.
§§§ *Blz. 201*.

enz. Waarom, ja, waarom zegt de heer Slothouwer dat mevrouw Hendriks zat te lezen, als hij bedoelde dat ze had zitten lezen? Ik veroordeel den stijl van het geheele boek niet óm deze fouten, maar ik veroordeel den stijl van het geheele boek, om dat het geheele boek geschreven is in zulken stijl, als waarvan ik hier voorbeelden aanhaal.

De slechte taal, de slechte stijl, al zijn ze ook het heele boek door volgehouden (op een paar uitzonderingen na, die ik later noem), zouden nog niet, ter gelegenheid der verschijning van het eerste werk eens schrijvers (het is immers het eerste?) zoo bevit en afgekastijd hoeven te worden, indien de observatie en het sentiment in 't algemeen goed waren. Men zal, zelfs bij de beste fransche en hollandsche schrijvers van tegenwoordig, dingen vinden, die zij zelf afkeuren en uit hun werken weg zouden wenschen. Maar de groote vraag is: Is er observatie, is er sentiment in een boek, blijkt het uit het geheel, dat het een bizonder mensch is, die het geschreven heeft. En deze vraag, over dit boek, moet volstrekt ontkennend beandwoord worden. Ik zeg nog eens: ik verlang geen observatie zoo fijn, dat zij sensatie wordt, geen observatie zoo hevig, dat zij zich tot visie verheft, ik verlang geen sentiment zoo intens, dat het zich omzet tot zuivere passie. Ik hoor, dunkt mij, schrijver en uitgever van *De Familie Hendriks* al tegen elkaâr meesmuilen, dat een schrijver, wil hij mij bevallen, onleesbaar-walgelijk in zijn voorstellingen moet zijn en zijn taal op een onmogelijke manier moet verhanselen. Ik ben het natuurlijk niet met hen eens, dat wat zij hier bedoelen, onleesbaar-walgelijke voorstellingen en een verhanseling der taal zijn, maar, dat dáar gelaten, zoo verlang ik volstrekt niet dat een schrijver excessief zij, zoo als ik nu al herhaaldelijk heb gezegd. En ik denk, waar ik het al-geheele gemis aan observatie en sentiment bij den heer Slothouwer aanwijs, b.v. aan de romans van den heer Maurits, waarover ik onlangs [48] te dezer plaatse heb geschreven. Daarin is de observatie ook betrekkelijk grof, het sentiment oppervlakkig. Maar tóch heeft de heer Maurits zelf geöbserveerd en héeft hij een eigen sentiment.

De heer Slothouwer dus heeft niet in 't minst eigen observatie of sentiment. In 't algemeen niet en in 't bizonder niet. Zijn observatie had hem de menschen moeten doen zien, de menschen en de stad, waarin hij ze laat leven, zijn sentiment had hun hartstochten en neigingen aandoenlijk of aardig moeten doen voelen. Nu heeft hij echter niemant of niets gezien en niets gevoeld. Zoo lang hij op straat blijft,

bootst hij gebrekkig door hem onbegrepen naturalistische beschrijvingen na, zoo dra hij in de huizen komt schrijft hij neêr wat in zijn geheugen is gebleven van de hollandsche vertalingen van fransche salon-komedies. Zijn verhaal van de partij ten huize van bankier Hendriks is monsterlijk van mediokriteit. Men kan niet op plomper manier weêrgeven minne indrukken van Dumas- of Feuillet-vertooningen ontvangen. De heer Slothouwer heeft nooit zelf iets van dit alles in de werkelijkheid of in zijn verbeelding gezien. Vergelijk eens met 's heeren Slothouwers' bankier Hendriks den bankier Scheffer uit Emants' *Jong-Holland*. In dien Scheffer zit een ander léven, nou, dat geloof ik! Scheffer is een (zwakke) artistieke kreatie, men ziet zijn uiterlijk, men voelt hem leven, Hendriks is een ellendige schim, een ontastbare figuur uit een schooljongens-verbeelding. De heer Slothouwer droomt als hij denkt dat dát nu zoo'n geweldige geldworstelaar is, zijn bankier Hendriks. Het héele bóek is als een droom, maar geen mooye, neen, maar als de droom van een schoothondje, die nooit iets van de menschenwereld begrepen heeft. Mevrouw Hendriks en haar dochter Emilie, hellevegen uit de poppenkast. En Nicoline, ja waarlijk, die ontbrak er maar nog aan. Nicoline, de ‘sympathieke’ figuur van het boek, bedaard, verstandig, deugdzaam, heldhaftig, - doet ze niet aan kunst, aan schilderkunst?... ja, waarachtig, ze heeft ook hoogere aspiraties en, arm geworden, voorziet ze in haar onderhoud en in dat van haar zuster door haar... penseel, hoera, het penseel, wel zeker, daar woû ik juist al naar gevraagd hebben, ik wed om tien pond klontjes - de auteur voegt er dit niet bij - dat zij schildert in de gematigd impressionistische richting. Bah, ik begin te kwijlen. En zal daarom nu deze toch al te lang gerekte bespreking maar eindigen met de goede dingen van het boek op te noemen.

Eerst de zeer enkele ook artistíek niet-kwade. Nicoline zegt*:

> ‘Dat moet u dan niet doen, papa. U moet u dan wat minder inspannen. Belooft u me dat dus? Waarom is 't ook noodig, dat u zooveel werkt? We zijn immers rijk genoeg en u hebt al zoo goed voor ons gezorgd, dat u wel eenige rust moogt hebben en ook zelf wel eens moogt genieten. *Waarom u dus nog meer afgesloofd*? Mag ik er dus op rekenen, dat u niet meer zoo hard werken zult? Toe papa, beloof het nu maar, dan ben ik ten minste weer een beetje gerust.’

* *Bladzij 145*.

Behalve het door mij gekursiveerde zinnetje, noem ik dit nu goed. Wel een bewijs, dat ik geen ‘hooge eischen stel’. Voords dit: ‘Ze kuste haar vader en zeide hem nog in 't oor: U moet maar toestemmen; doe het maar, papa’[*] Verder:

> ‘Thans was ze alleen met dien bloedenden man en stond nog een oogenblik verbijsterd, maar ook slechts een oogenblik, want ze kwam al spoedig tot de bezinning, dat die man moest geholpen worden en zij snelde voorwaarts en knielde bij hem neder en riep zachtjes: “mijnheer, beste goede mijnheer!” enz.’

Dit, met het verhaal der worsteling tusschen Hendriks en Telder, dat hier-aan onmiddellijk vooraf-gaat, is het beste van 't boek (blz. 186-192). Hier is iets te bespeuren van observatie en sentiment. Ook nog, als de wild opgewonden Hendriks in den trein zit, in dien trein, waarvan de auteur dwaselijk zegt, dat hij ‘voorthuppelde’, begint hij aan het raampje, dat niet open wil, te schudden, ‘zoo als [hij] een uur te voren, [aan] de brandkast van Telder [had gedaan].’

Ook vooral dit is goed: ‘Wat hoorde ze goed haar eigen adem, teruggekaatst door het marmer der wanden.’[†] Dit wordt gezegd van mevrouw Hendriks, die zich gaat verdrinken. Dit en ook het verdrinken is goed (blz. 212-213). Ook dit is goed: ‘Het toevallen van de deur bracht Nicoline weer tot bewustzijn van het gebeurde.’[§]

Dit zijn de aller-eenigste goede zinnen van het heele boek.

Voor de rest is het boek een uilskuiken. Het boek is het kuiken en de auteur is de uil.

Nu zal ik den schrijver nog wat aanspreken en raad geven als industrieel. Het geraamte, (de opzet, de bouw,) heb ik al geprezen. De eerste hoofdstukken bevatten het exposé, met al de voornaamste personen maakt men daarin kennis en het ‘drama’ dat door hen ‘gespeeld’ zal worden, ligt geheel open. Dan gaat 't steeds ‘crescendo’ tot het midden, de krizis, de vlucht van Hendriks en de zwangerschap van Emilie. Dan komt langzaam de ‘ontknooping’, half bevredigend (de verzoening van Hendriks met Telder, de verloving van Nicoline met

* *Blz. 148*.
† *Blz. 212*.
§ *Blz. 238*.

Adolf), half tragiesch (de dood van mevrouw Hendriks, de krankzinnigheid van Emilie). Als ik zoo over de industrieele verdiensten ga spreken, kom ik er van zelf toe in mijn terminologie ‘bevredigend’ tegenover ‘tragiesch’ te stellen. In-der-daad is het boek een model van half-en-half, zoet en bitter, geschikt voor de vrouwen, als de visite weg is en mijnheer nog bij Wijnand Fockink. Ik kan den auteur niet genoeg aanraden zoo voort te gaan. Zijn boek laat wat de uitgevers noemen ‘het kunstgevoel bevredigd’, terwijl er toch een losbol, een bankroetier en een gevallen-meisje in voorkomt. Nog een raad: duidelijker, met de echte namen, steden en wijken noemen, dat staat veel realistischer. Ook meer gesprekken, dat is onderhoudender.

Willem Norél [49]

De heer I. Esser Jr. heeft dezer dagen zijn jongste, eerst in het tijdschrift *De Gids* geplaatst, geschrift uitgegeven, met den titel: *Willem Norél* door C. Terburch, Amsterdam - L.J. Veen. Tegenover den vranschen titel heeft hij een lijstje doen drukken van al zijn werkjes, onder verschillende pseudoniemen geschreven, waaruit blijkt dat *Willem Norél* het dertiende geschrift van dezen auteur is.

Het is om bijgeloovig te worden, dat dit dertiende geschrift juist onder den spiegel van mijn kritiek is terecht gekomen, van mijn kritiek, die begeert het te dooden.

Inderdaad behoort de heer I. Esser Jr. tot de personen, die reeds lang aan de deur gezet hadden moeten worden van het huis onzer letteren, om buiten te vergaan in den nacht der vergetelheid, in plaats van met hun aanmatigend en onsmakelijk gezelschap de galerijen der poëzie en de zalen van het proza te ontsieren en onveilig te maken.

Er zijn méer zulke kèreltjes in de letterkunde. Dat veroorlooft zich geboren te worden, dat gaat school aan inrichtingen voor lager, middelbaar en hooger onderwijs, dat verwerft het een of ander diploma, den een of anderen titel, dat heeft eenige, ook moderne, lektuur, - dat beteekent overigens in 't geheel niets, - en durft zich auteur achten, dat durft te schrijven in het openbaar, dat durft er bizondere-spelling-maniertjes op na te houden, die er uitzien als een zegelring aan een handelsreizigers-pink!

Dat het nederlandsche proza sinds 1867, toen Huet zijne *Lidewijde* schreef, zeer vooruit is gegaan, mag verondersteld worden algemeen bekend te zijn. En nu zal men, *Willem Norél* met *Lidewijde* vergelijkend, ontwaren: ten eerste, dat *Willem Norél* tot hetzelfde proza-soort behoort als *Lidewijde*, en de heer Esser nauwlettend Huet beoefend lijkt te hebben; ten tweede, dat het proza van den heer Esser, wel verre van, in de verouderde soort dan, toch een hoogere ontwikkeling te vertoonen, zich integendeel slechts door verval kenmerkt.

Het is dezelfde, nu door ons zoo omslachtig geachte manier van vertellen, maar in die manier of stijl geeft Huet de geestige opmer-

kingen van een vernuftig en goed-aanzienlijk prater, de heer Esser geeft niets dan valsch vernuft, flauwe grapjes en de potsierlijke tentoonstelling van zijn belachlijke degelijkheid en nietigen ernst.

Wil men, zonder op het door velen nog buitensporig geachte door den *Nieuwen Gids* c.s. gedane te letten, den weg overzien, door het Nederlandsche Proza in de laatste 25 jaar afgelegd, dan zijn er duidelijk drie tollen: *Lidewijde* (1867), *Jong-Holland* (1881), *Eline Vere* (1889); aan de eerste betaalt gij met het blinkende koper van dankbaar gedenken, aan de tweede met het zilver eener hooge achting, aan de derde met het goud eener verraste bewondering. Voor *Willem Norél* blijven in uw beurs slechts de onaangename pluisjes eener matige minachting over. Het ligt aan een zijpad, dat men slechts glimlachend noemt, daar namelijk, waar de leerlingen der gymnasia en universiteiten weekblad-redakteurtje en zelfs boeken-schrijvertje spelen. Het kurieuze en voor den heer Esser vermoedelijk onaangename feit doet zich voor, dat sommige dagbladkorrespondenten, die zuivere plagiaten-kompilators-naturen zijn, zooals de Amsterdamsche der N.R. Ct. bijvoorbeeld, door een ingespannen bestudeeren van het nieuwe proza er toe komen beter, meer leesbaar, te schrijven dan ouwerwetsche romanschrijvers als de heer Esser.

II

Het geheele *Willem Norél* gelijkt waarlijk de konceptie van een degelijk gymnasiast, zoo als Willem Norél zelf is. Het is als of Willem zelf zijn eigen geschiedenis heeft geschreven. Maar wacht, ik zal eerst zeggen, wat er goed van is: blz. 2-3: een opmerking over de oogen van den heer ‘De Pluymer’, Willem's voogd, maar die veel korter gezegd had moeten worden; blz. 9: een schooljongen, die telkens zijn vader tegenspreekt omdat zijn meesters het anders dan vader zeggen, dit is wel aardig medegedeeld, maar van een inferieure, zuiver anekdotieve aardigheids-soort; zoo heeft de auteur er meer; blz. 32: ‘met bitsen snap’: dit gezegde van het geluid dat het sluiten van foliobijbel-sloten maakt, is ongeveer het eenige gereüsseerde en litteraire in het werkje en is hier zoo vreemd als een schol in een beukeboom; blz. 78, van een oud heer, die zijn pijp opsteekt:

> En terwijl hij krachtig aan zijn gouwenaar trok wierp de dansende

> lucifervlam een rooden gloed over zijn edel gelaat en sneeuwige lokken,
> en speelden kantlichtjes over zijn blinkenden schedel,

hier is iets ‘goed-geziens’ in, maar verder gaat het ook niet, want het ‘werpen’ dat de vlam doet, en ‘dansen’ zonder eenig meer precizeerend en dus de observatie meer individualizeerend adjektief, zoo wel als het onbepaald ‘rooden’ van den gloed, het vage en supra-banale ‘edele’ van het gelaat, het over-oude en valsche ‘sneeuwige’ der lokken en het ridikule ‘spelen’ der kantlichtjes, maken dezen volzin tot iets bij uitstek slecht geschrevens; maar ik ga weêr voort met de opnoeming van het goede: blz. 87: ‘een kin vol charakter’, dit is goed, hoewel van een door vaagheid inferieur goed; blz. 96, iemant loopt ‘in gedachten’ door een bosch en komt ‘door een plotselinge kleurverheldering in den toon van het geboomte weder tot bewustzijn’, dit is goed geöbserveerd; blz. 98: ‘De gravin glimlachte haar *statigsten glimlach*’; blz. 113, 2e alinea, een goed en gracieus geziene beweging van een meisje; blz. 116: aardig gezien: een kind dat aan den ‘ontzachlijken wijsvinger’ van haar vader, een tuinman, voorthuppelt; blz. 122: een medaillon op de borst van een jong-meisje die ‘nu en dan’ den minnaar ‘toeflonkert als een schalke groet’; blz. 131: ‘Het was Willem of de schellen van zijne oogen vielen en hij zag dat zij zeer schoon was,’ hierin is een zweem van kleine ontroering, hiervan had misschien iets goeds kunnen worden; blz. 134: mooi verhaald van hoe iemant na de laatste woorden met zijn liefste bij het eindigen van een partijtje gesproken te hebben, van verrukking in zijn donker rijtuig alles licht vindt; dit is werkelijk uitmuntend, doch het zijn helaas maar zes regels, die hier staan als een cigaret in den mond van een schol.

Indien men bedenkt, dat het werkje 240 blz. heeft en dat ik nu alles heb opgesomd wat er eenigszins dóor kon, indien men voorts niet vergeet, dat, naar mijn ideeën over kunst en kritiek, iemant over een gróote hoevéelheid materialen moet beschikken, zoo als de heer Esser er maar zóó'n luttel zoodje blijkt te hebben, vóor hij aan het eigenlijke kunstwerk, aan het eigenlijke proza-schrift, aan het uitvoeren eener konceptie, aan het in schrift verwezenlijken van een gedacht harmoniesch gehéel namelijk, beginnen kan, - dat dus, in mijn waardeering, het werk van den heer Esser tot een kunstwerk staat als een hand vol timmerhout en steen-gruis tot een architekturaal Geheel, en dat - de beoordeelaar goed doet met dat zoo nadrukkelijk en zoo onbarmhartig

mogelijk te verkondigen, om dat literaire kritiek geen filantropische bestanddeelen heeft en de wankunst tegengegaan moet worden, - indien men dat niet vergeet, zal men begrijpen dat ik moeite doe om *Willem Norél* te dooden.

III

Indien de heer Esser niet zoo heel-en-al vreemd was gebleven aan het denken over poëzie en proza en het daarmeê gepaard gaande intens waardeeren, doorvoelen van boeken, zooals de jongere letterkundigen dat sedert ongeveer tien jaar doen, zou hij begrijpen welk een gedrochtelijk geheel van impressies ik in mij zie als ik mij vraag: welken indruk heb ik van dat boekje in zijn geheel ontvangen? Ik zie dan de deftig-burgerlijke ziel- en lichaamloze en zich nog bovendien achter aangezichten en onder kleederen van verouderde romanfiguren vermommende heertjes en dametjes, die geen van allen iets hartstochtelijkgroots en ook geen van allen iets innig-naïefs-liefs en ook geen van allen iets schitterend-diep-komieks hebben, zich kleintjes en flauwtjes bewegen in een grijs wereldje vol gaten en leegten, als angstvallig in hun nietigheid om iets stouts te doen en zoo hun zwakken schepper zich boven zijn kracht te doen inspannen; en, te midden van dit troepje hollandsch-lam afgebeelde suffe hollandertjes, waarvan in een allergewoonst taaltje verhaald wordt, hoe zij hun alledaagsch leventje leiden, verheffen zich, als dronken olifanten die een sajetwinkel zouden zijn binnengedrongen, symbolische karikaturen van een Offenbachiaansche absurditeit. En wat de heele zaak tot iets onovertrefbaar armzalig-koddigs maakt, is, dat die symbolische karikaturen, zonder dat de schrijver het zelf wist in zijn geschrift zijn gedrongen, en deze olifanten dus lange neuzen tegen hem zetten en hem uitsliepen: Op blz. 14 en op blz. 21 heeft de schrijver 't over een boek-verkoopers-bediende en over een oud heer, die beide met haar ‘bekroond’ zijn, zij dragen dus een kapsel, door middel van kosmetiek waarschijnlijk, tot een kroonvorm gefatsoeneerd, iets krankzinnigs; op blz. 32 schrijft de heer Esser: ‘er gaapte als een onoverkomelijke klove tusschen hen’; hier is geen sprake van jagers, die elkaâr in een Amerikaansch gebergte bij nacht hooren naderen, maar dan iets onduidelijks en dieps zien, dat hen scheidt, maar deze kloof bevindt zich in huis- en slaapkamers en in de straten van Arnhem, het is een symbolische klove, en wat doet zij?

zij... *gaapt*; deze passage is huiveringwekkend van afgrijselijke absurditeit: een symbolische klove, die onoverkomelijk, dus waarschijnlijk van groote afmetingen is, en die de menschelijke handeling van geeuwen verricht, dus met een mystiesch leven bezield lijkt. Op blz. 104 krijgt een heel gewoon meisje onvoorziens het boven-natuurlijk vermogen van te ‘zweven’, dat de lezer doet ijzen. Blz. 112 ‘speelt’ een zonschijnsel, alsof't een kind was, 't verbaast den opmerkzamen lezer ten zeerste. En zoo meer.

Dit boek is vol van gezeur, 't zijn allemaal miserabel nietige tafereeltjes, als op blz. 119 bv., en welk een vervelend en geaffekteerd afscheidsonderhoud van de twee gelieven op blz. 133.

Dit boek is vol van naar-geestigen humor en laf-aardigen verhaaltrant. Ik haal aan:

De Haagsche kermis was voorbij; het honden- en apenspel, dat zelfs met de tegenwoordigheid van den kleinen Prins Alexander was vereerd geworden; de tent, waar de grijze, de classieke Bamberg zichzelven nog eens overtroffen had; die andere tent, waar ‘la Crinoline’ om de vijf minuten ten aanschouwen van eene uitgelaten schare ter helle voer; ja zelfs het circus, waar de vermaarde Wollschläger reeds een paar jaar vroeger voor het laatst had geschitterd, om zijne zon te zien ondergaan voor de dynastie der Carré's - het was alles verdwenen.’

Geen plattelands dagbladschrijver, die den heer Esser niet evenaren zou; welke humor is platter dan deze ‘dynastie’ der Carré's? De gesprekken over het weer, die de menschen dagelijks voeren, noemt de heer Esser bij wijze van schalkschheid: ‘de obligate vergelijkende studiën over wind en weer.’ Kàn men flauwer zijn?

De verhaaltrant van den heer Esser loopt óver van flauwe aardigheden, akelige charges, duffe jovialiteit, terwijl zoowel de schrijver als zijn door hem om zoo te zeggen telkens daarin aangemoedigde held neet-oorig en wijs-neuzig is, vol kleine, geborneerde, degelijkheid.

Dit boek hangt bovendien aan elkaar als droog zand, het is een langdradige vermelding van voorvallen, waarvan het voorgaande in 't minst niet het volgende verklaart en het bezit ook niet de minste waarde aan psychologie.

En nu ben ik blij, dat ik over den auteur Esser eens mijne meening

heb kunnen zeggen, want met zijn zich van andere feuilletonisten willende onderscheiden quasi-literairheid en met zijn kokette aanwensels van sierlijk-grammatikale schrijfwijze heeft hij mij al jaren gehinderd.

24 December 1889

Willem Norél [50]

[*Willem Norél*, door C. Terburch. Amsterdam, L.J. Veen. 1889]

Wat is *Willem Norél*? *Willem Norél* is een vaal verhaaltje, niet lief en niet vies, niet rijk en niet arm, niet schoon en niet leelijk, maar vol zeurige keurigheid, nietige netheid, hopeloze ordentelijkheid, muffe bevalligheid, geringe flinkheid, bleeke zedelijkheid, lammenadige grappigheid, kinderachtige karaktervastheid, vol provincialig-ostentativen inborst-adel, aanmatigend onder zijn vlagje van fraaie-uitgave, bizondere spelling, kleinaardig-vrije opmerkingen over godsdienst-genootschappen en belachelijk hulpeloos nieuwerwetsche-'natuurbeschrijvingen'-imitaties, de ouwerwetsche trekschuit van een droog, dor, sukkelig en lam realisme in den flauwen wind van een klein-zielig en krachteloos-koud bedachte 'intrige' door het bekrompen kanaal van een zwak en onbekwaam taaltje voerend.

Ik ben de persoonlijke vijand van Willem Norél, ik wil uitspreken dat ik niet wil, dat men in ons land zulke boeken zal schrijven. Of men het tóch doet, komt er minder op aan; als ik maar opgewonden gezegd heb, dat ik het niet wil.

Willem Norél, - en wat doet het er toe dat enkele volzinnen van het boek niet volstrekt slecht zijn - de door den auteur Terburch geliefkoosde figuur Willem Norél, vertegenwoordigt de lage, burgerlijke, essentieel anti-artistieke, maatschappelijke en verdoemelijke levenskonceptie, in lage, burgerlijke, essentieel anti-artistieke, maatschappelijke en verdoemelijke stel-manier uit-gedrukt.

Willem Norél, hij is 'et, hij, de flinke schooljongen, de verstandige en te-recht-wijzende kameraad, de degelijke en moedige student, de edele en opofferende vriend, de aangename en ernstige prater, die gelijk staat aan en zich dus op zijn plaats voelt bij een omgeving van lieve beschaafde dames en flinke, nette, edele, degelijke en beminnelijke heeren, die wel kleine belachelijkheden hebben, door Norél met zijn nietige opmerkingsgave minnetjes aangewezen, maar die ook deugden van deftigheid, eerwaardigheid en levenswijsheid bezitten

door Norél op beschaafde wijze hoog-geächt en innemend visite-maker-achtig besproken, - Willem Norél, de fatsoenlijke, edele en nette verliefde, de man, die de zindelijke en nooit onordèntelijke schooljongens-kleeding voor een net en donker studenten-pak en later dít weêr voor de seriëuze en dus niet ál te modiëuze gekleede-jas van den degelijken referendaris verwisselt, als een solied en zedelijk karakter door het leven gaande, - Willem Norél is het, die van mijn bewaarschool-tijd af, in al de metamorfosen der verschillende leeftijden om en bij mij is geweest als de door mijn ziel verfoeide en door mijn oog gehoonde maatschappelijke modelmensch, gevormd van middelmatigheid, zonder goddelijke ziel en zonder dierlijk lichaam, ja zonder ziel en lichaam hoe dan ook, en heelemaal geworden tot een snor, een jas en een paar donkere handschoenen, - Willem Norél, de door zijn auteur gevierde figuur, één met zijn auteur, en één met den stijl, met dien geslacht- en kracht- en kunstloozen stijl, dat niet de stijl is van een ménsch, maar de stijl van een héer, Willem Norél is mijn vijand en ik ken hem wel, ik ken hem goed, hij liep en stapte met zijn stevigen tred om mijn dolend spelende kinder-lijf, hij sloeg mij op de handen, die naar verboden vruchten grepen, hij lachte koelmeerder als ik een spook in den kamerhoek zag, en later in den bont-ijdelen, dronkenen, dansenden, minnenden jongelingstijd, vond ik altijd en altijd zijn smalenden blik vol lage waardigheid die mij betuurde, maar dan brak tegen mijn dwazen weêrom-blik en den anderen kant uit ging onder het voorhoofd, het voorhoofd blij-glansend van ijdele wijsheid en afschuwelijke zich-beter-weting.

Ik ben iemant die wil leven op een effen vlak van heerlijkheid, met tusschen de wereld en mij een woning van rust in verrukking. Ik bemin dien staat van massieve gelijkmoedigheid. Maar hij staat op mijn haten van vroeger, en zoo als de metselaar, wil hij vroolijk en gerust op zijn hoogen steiger in het hemelblauw blijven voort-werken, tusschenbeide beneden aan de palen gaat voelen, of die nog wel stevig staan, en ze eens bijtimmert en bijspijkert, waar zij loslaten of verzwakken, zoo daal ik bij wijlen naar mijn oude haten en hekels en bevestig ze en verstevig ze door ze mij over te voelen denken en te zien schrijven in hun oud-eigen taal.

Ik ken den auteur Terburch nu een jaar of tien en ik heb altijd een hekel aan hem gehad. Die hekel houdt mij niet zeer bezig maar hij bestaat toch en bij deze gelegenheid laat ik hem eens zien, als een zwarte kaktus, die maar heel zelden bloeit.

Ik woû wel liever eigenlijk nooit meer zulke boeken als *Willem Norél* lezen; want als je d'r toevallig weêr eens een te lezen krijgt is de indruk allergekst. Het is de wereld gezien als door het dof-glazig blauwe oog van een gekookte kalfskop, bedacht en gevoeld door doode kalfs-hersens en een uitgebloed kalfshart; die indruk maakt het waarnemen en vertellen van den auteur Terburch in eene artistische lezerswaardeering. Het is alles dor en doodsch, flauw en min, en wekt door de verrassing en het brutaal-onvoorziene van zijn laffe ordinairheid de lekkerste fantazieën op. Zoo doet de visie - als ik het zoo mag noemen - van Terburch, de manier van waarnemen en vertalen van dien schrijver, op minder parabolische wijze dan aan den kalfskop, op meer fantastiek-reëele wijze denken aan een buiten-natuurlijk klein gevormd mensch, iets als een 'Lilliputter' van Swift, en dan steeds met een gekleede-jas aan en die dan op uw hand zoû komen loopen en met zijn hersens ter groote van een noot indrukken verwerken, om ze daarna te zeggen met een poppenmondje.

Er is, in de kritiek der laatste jaren, nog niet genoeg gewezen op het karakter van huivering-wekkendheid, van verschrikkelijkheid, dat uitgaven als deze bezitten. Want door de hevigheid, door het enorme, onmetelijke, onweegbare zijner vulgariteit maakt *Willem Norél* den beoordeelaar in de war, hij vraagt zich af of zijn zinnen hem niet foppen, of men niet bij vergissing een schooljongens-opstel heeft uitgegeven, of er werkelijk een volwassene uit de tweede helft der 19e eeuw, een heer, iemant die met een pen schrijven, zijn handteekening onder brieven zetten, die spellen kan, bestaat, die... en een uitgever, die het de moeite waard acht om...

Maar het eigenlijke, minder het gevolg eener redeneering, meer onmiddellijk waarneembaar huivering-wekkende is in de visie zelve, die boeken als *Willem Norél* inhouden. Namelijk deze: de menschen zijn niet: zintuigelijk onwaarneembare geesten in een stoffelijke, tastbare, en voor ieder mensch afzonderlijk afgeronde zelfstandigheid geborgen en, als door geestelijke winden, bewogen door het kontakt met grootere geesten, als daar zijn goden en duivelen, enz.; de menschen zijn ook niet: gladde bleeke beesten, of dikke dieren, met roode harige koppen, in laken- en duffel-stoffen gewikkeld, die doen naar den drang van hun instinkt; ook niet: gewassen van vleesch, been en vet, bewegend naar de natuurwetten; ook niet: machines die er net zulke voortbrengen; en ook niet: mooye beelden, en ook niet: dwaze poppen, en ook niet: wanhopig-onbewuste tooneelspelers; maar zij zijn:

heeren en dames, dat is wel te verstaan hun wezen, heeren en dames te zijn. O hoe verschrikkelijk is deze grof-naïef-burgerlijke beschouwing van de grof-naïef-burgerlijke samenleving. Want het zijn deftig-burgerlijke heeren en dames bespied en bekonverseerd door een deftig-burgerlijk heer zonder menschelijkheid. O heeren en dames, - want ik voel mij op het achterbuurt-loodsje 'Willem Norél' goed staan om de heele afschuwelijke stad der burgerlijke letterkunde toe te spreken - o vreemde wezens, met uw huiden van laken en fluweel en uw klaviertoets-bespartelende vinger-stokjes, zoo als de opvoedings-fabrieken u afleveren aan het leven, met uw hoofden van kapperarchitectuur en die domheid die stuipt in uw lachjes en het glazige Niets van uw blik, automatische visitemakers en konverseerders, ik heb u al tijd zoo vreemd, zoo innig vreemd gevonden; o, dat gij zoo uit mekaâr te nemen zijt: spier voor spier, zenuw voor zenuw, beweging voor beweging, blik voor blik, woord voor woord! O gij die u zelfniet weet, inconsciente groeisels, onbewuste gevolgen, geheimzinnige samen-stellingen, die niet begrijpt, die míj niet begrijpt, wat komt gij doen om mij heen, wat dringt gij in uw onbewustheid en woont rondom mij... O, ziet mij niet aan, machines, komt niet nader, ik ken u niet, ik kan u niet kennen, ik kan mij niet verstaanbaar maken... Zoo is uw ochtend en zoo is uw avond, zoo leeft gij elken nieuwen dag en kijkt met uw kralen-oogen en lacht, lacht met de lapjes vleesch van uw lippen en die harde tanden van ivoor. Hebt gij ze wel gepoetst van ochtend... Gaat gij uit dineeren van avond... Gedraagt gij u zoo net en flink, zoo keurig, hebt ge achting voor dien ander,... bezie uw hoofd maar eens in doorsnede, weet ge wat ge zijt?... O lijken, namaaksels van die, die voor duizenden jaren misschien waarlijk léefden, opgezette, bewegende lijken vol elektriciteit, ik weet het wel, ik die léef, ik die geen machine maar een dier met een ziel ben, o lacht maar niet zoo knarsend en kijkt niet zoo dof, ik weet het wel, dat gij de graf-kelders tot kolossale kooyen van steen, tot steden, hebt opgebouwd om mij gevangen in te houden. Ik weet wel, dat gij wacht, verglazigd achter uw venster, en loert, grijnzend loert op hem, die leeft. Gij zult hem niet raken en slaan en dooden, geen vinger zult ge naar hem uitsteken. Maar gij, vreemde, bewegende lijken, zult wachten, wachten en loeren en grijnzen, tot hij valt, dood van verschrikking, op de steenen vloer van zijn kooi.

20 Maart 1890

Rouwviolen [51]

[*Rouwviolen*, door Hélène Swarth. Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon 1889.]

Febre autunnale o e lunga, o mortale.

I

Het weemoedige Sint-Niklaas-geschenk, waarmede mej. Swarth dezen winter Nederland heeft verrast - verleden jaar waren het de *Sneeuwvlokken* - is, eenigszins on-stelselmatig, verdeeld in *Rouwviolen, Sonnetten* en *Balladen*. De *Rouwviolen* zijn het voornaamste deel van dezen bundel, zij vormen één geheel en zijn variëerende melodieën op één zelfde thema, de *Sonnetten* en *Balladen* zijn een toegift, buiten verband met de *Rouwviolen* en zonder onderling verband.

Laten we nu beginnen met de *Rouwviolen*. Men kan dat echter niet doen zonder aarzeling. Het is werkelijk in 't geheel niet te verwonderen, dat er in de pers zoo getalmd is met het leveren eener ernstige bespreking van deze gedichten. Men staat hier voor een vraagstuk, dat eene bijna boven-menschelijke kieschheid in de behandeling vereischt en een keizer in takt zou die letterkundige sultan mogen heeten, die, zonder in 't minst den goeden smaak of den goeden toon te kwetsen, den sluijer van de door deze gedichten heen schemerende vrouwenfiguur zou weten af te lichten... Het is moeilijk gracieus te blijven en toch aan een ongehuwde dame te vragen: juffrouw, is u vier-en-dertig of acht-en-dertig jaar? Men doet dit ook niet-in een salon, maar een officiëerende ambtenaar van den burgerlijken-stand is wel eens verplicht zulke vragen te doen, en zóo is het ook gesteld met den ambtenaar van dien alles-behalve burgerlijken, van dien veel eer vorstelijken stand, dien men kunst-kritikus noemt. Die heeft slechts nauwkeurig te onderzoeken en naar waarheid mede te deelen, zonder er op te letten of de wrevelblos der bezeerde klein-menschelijke ijdelheid ook voor een oogenblik het aantal rimpels vermindert

dat de kritikus konstateert als door een lange jeugd van heeten angstigen hartstocht in het gelaat van den kunstenaar gesneden.

De vrouw, die spreekt en zingt in de *Rouwviolen*, is in dien levenstijd, dien men de tweede-jeugd der vrouw zou kunnen noemen. Dit merkt men hieraan, dat de Geliefde, de in bevende passie aanbeden Mannenfiguur, dien men in de vroegere gedichten der kunstenares ontmoet, door al de verheerlijkende vervormingen heen, waarin haar Fantazie hem in de op-een-volgende tijden heeft gezien, thans geworden is: een 'kind':

Maar gij waart nog een knaap en ik was al een vrouw,
O, kindje, mijn kindje, wat waren wij dom!

enz. Dit is het liefde-gevoel, dat de passiën-cyclus van de eerste levenshelft der vrouwen die aan hoogere liefde doen, pleegt te besluiten, het liefde-gevoel hunner tweede-jeugd, bevattend eene vereeniging van de minnaressen- en van de moederliefde, die zij in zich hebben. Is zoo eene vrouw daarbij een hoog-begaafde dichteres, dan zal dat gevoel zich uiten in gedichten, als die welke hier besproken worden.

Dit gevoel, deze hartstocht van de minnares-moeder, deze liefde, om het nog één keer misschien al te gemeenzaam te zeggen, van de vrouw van dertig jaar voor den jongeling van twintig jaar, is, indien de minnares-moeder die uit in persoonlijke lyriek, *maatschappelijk-esthetisch* niet presentabel. De liefde van het jonge meisje van twintig jaar voor den jongeling van twintig en omgekeerd, van het jonge meisje voor den man van dertig jaar, van de moeder, oud of jong, voor haar wezenlijke, door haar ter-wereld-gebrachte kinderen, van een grootvader of-moeder voor een klein-kind en omgekeerd, ook de liefde b.v. van een vrouw van dertig jaar voor een man van veertig, verder de meeste ongeregelde kuischheid- of trouw-schendende liefden, zijn maatschappelijk esthetisch vertoonbaar. Hiermeê wordt bedoeld, dat al die liefden elementen van gratie en goddelijkheid (d.i. ideaal-menschelijke verhevenheid) hebben en daarbij die totale afwezigheid van elken zweem van komiekheid, dat zij, lyrisch, episch en dramatisch, in de beste literaturen voortdurend voorkomen en steeds door het aan kunst doende gedeelte der maatschappij zuiver genoten zijn (zuiver

d.i. zonder voorbehoud, zonder dat de genieter telkens te denken heeft: nu ja, dat hindert mij wel, dat stuit mijn genot wel, maar ik wil mij dwingen om daaraan nu geen aandacht te geven). De liefde der minnares-moeder echter heeft, persoonlijk lyrisch geuit, elementen van on-gracieusheid, van hatelijke komiekheid zelfs, die, al is zij ook in nog zulke voortreffelijke verzen omgezet, den literairen smaak van den lezer voor een zelfde dilemma brengen als b.v. een jonge dame het een heer doet wanneer zij hem een onbeleefdheid zegt of zich in een weinig gracelijke houding door hem laat verrassen.

Dit geldt natuurlijk alleen indien de minnares-moeder hare liefde belijdt in realistische verzen, waarin voort-durend sprake is van de zintuigelijk waarneembare werkelijkheid, die allen kennen, waarbij de lezer er dus onophoudelijk aan her-herinnerd wordt dat hij met de teleur-gestelde en verworpen liefde van een dertigjarige vrouw voor een twintigjarig ‘kind’ te doen heeft; en het geldt dubbel, waar, gelijk in de *Rouwviolen*, tusschen de talrijke zeer goede verzen, er enkele gevonden worden, die, door het gewoon-prozaïsche der taal, eenvoudig ophouden verzen te zijn, als:

O God! waar hangt om lot van af? (blz. 5.)

Eén sprak bij zijn groeve zoo roerend schoon (blz. 11)

Toen sprak hij voor 't publiek... ik zag niemand dan hem. (blz. 31)

En wat kón hij begrijpen van 't hart van een vrouw? (blz. 35.)

Dit zou dus niet gelden indien de dichteres on-realistische, zuiversymbolische verzen had geschreven (zooals in hare sonnetten, die echter weêr minder warm gepassioneerd zijn dan de *Rouwviolen*); want bij in het hooge schitterlicht van het zuivere symbool geheven poëzie verliest de liefde haar engere menschelijkheid. Daar bestaat niets al of niet maatschappelijk-esthetisch, daar bestaat niet de een of andere liefde als van een oudere vrouw voor een veel jongeren man, daar is alleen De Liefde, in haar essentie, brandend in en beleden door wezens zonder leeftijd en zonder geslacht in hun vergoddelijking, of zoo als de Venus van Milo vereenigend ranke mannelijkheid en breede vrouwelijkheid, een harmonie van het mannelijk en vrouwelijk schoon.

II

Beschouwt men de *Rouwviolen* op andere wijze en niet meer in hun geheel, maar neemt men den ruiker ter hand uit het wellicht te felle licht eener algemeene kritiek en beziet men de bloemen afzonderlijk en meer van na-bij-dan vindt men, ja, zeer zeker gelijke schoonheden en even hooge verdiensten als in de vroegere gedichten dezer kunstenares werden opgemerkt en geprezen, - het zou een happigheid op gemeenplaatsen verraden, die in een kritiek niet te pas komt, als men mejufvr. Swarth in ruil harer *Rouwviolen* de gebruikelijke rozenkrans van complimenteerende adjectieven aanbood -; maar ten eerste blijkt hare dictie hier-en-daar zwak te zijn; bv.:

> *Daaronder* slaapt *hij, koud en bleek (blz. 3).*
>
> .....
>
> *Daar* slaapt *hij in de duisternis (blz. 8).*
>
> *O zijn adem was warm in mijn* golvend *haar (blz. 26).*

is herhaling van beeldspraak, die reeds zeer versleten is, terwijl regels als de 3e van blz. 7:

> *Toen mijn* lot in uw handen *nog* lag

als rhetorische ‘dichterlijke taal’ moeten worden aangemerkt, en regels als op blz. 6 (die talrijk in den bundel zijn):

> *En de blos*, waar uw wang op kon bogen,

zonder bepaald fouten te behelzen gelijk de vorige, speciaal als stalen van slappe en omslachtige dictie kunnen dienen. Ten tweede, - hoewel het algemeen karakter der passie, dat van al de gedichten samen één cyclus maakt, gewijzigd is - *herhaalt* de dichteres een weinig in de bizondere sentimenten en fantaziën harer realistisch-lyrische klachten weemoedspoëzie wat zij vroeger reeds geschreven heeft. Het blijven wel altijd zeer goede verzen, maar men kan niet zeggen, dat zij ons telkens verstomd doet staan door nieuwe en onvermoedde openbaringen van haar talent.

In weerwil van al deze grieven, welke in een naar volledigheid

strevende kritiek niet onvermeld mogen blijven, is ons gemoed vóór Hélène Swarth. De *Rouwviolen* zijn vol van het haar eigen echt gevoel, van den haar eigenen echten hartstocht, die er echte poëzie van maakt. Doch het is nuttiger te karakterizeeren dan alleen te prijzen en dit is voor mej. Swarth nog te weinig gedaan.

De *Sonnetten* zijn zuiver-symbolische gedichten, die, niet klagend, zacht en niet zoo innig als de *Rouwviolen*, maar hooger en zwaarder van geluid en kalmer verheven zijn, waarin, zou men zeggen, de aandoening niet van tranen, bloembladen en zacht geneurie is, maar zich veeleer heeft vermarmerd en gemetaliseerd: tot gedenkteekenen gebouwd, van majestueuze smart en kalme wanhoop. Bijna in alle de sonnetten is de verwantschap dezer dichteres met de nieuwere Nederlandsche dichters te herkennen, die haar, echter alleen als sonnetten-dichteres, beïnvloed hebben. Als citaat het meest gepassioneerde en toch te gelijk in de breede gedrevenheid zijner lange rijmen koninklijk ingehouden sonnet:

> Ik stond, bij storm, aan zee, verdiept in droomen,
> Met vliegend haar en kleedren losgereten.
> En 'k steunde op rotsen, die zich trotsch vermeten
> Geen stap te wijken, als de golven komen.
>
> En luider dan de storm sprak mijn geweten:
> - ‘Wee wie door driften zich laat overstroomen!’
> Toen heeft een wervelwind mij opgenomen
> En in 't schuimbekkend water neergesmeten.
>
> En in een maalstroom ben ik diep gezonken,
> Verslonden door de zee, die 'k dorst te trotsen.
> Een daemon heeft me aan d' afgrond vastgeklonken.
>
> Boven mijn hoofd hoor ik de golven klotsen:
> - ‘Voor eeuwig dood, verloren en verdronken!’
> En hoongelach van water, wind en rotsen.

De *Balladen* eindelijk missen de goede eigenschappen zoowel van de *Rouwviolen* als van de *Sonnetten*, het zijn proeven van een verouderde

soort poëzie, zonder bekoring voor den verbeterden letterkundigen smaak. Het is waarschijnlijk dat zij voor de dichteres niet meer zijn dan een tijdverdrijf, wanneer haar de stemming faalt noodig voor het schrijven harer hoogere poëzie.

A.J.

26 Februari 1890

De Morrisons [52]

[*De Morrisons*, door Mario. Utrecht, J.L. Beyers, 1890.]

Ik ga tóch 'es bij gelegenheid een soort van wetenschappelijke rubriceering aanleggen van al de verschillende vaardigheden der voortbrengers van nijverheids-letterkunde. Hier is nu b.v. Mario weêr. Wat een verschil tusschen Mario en b.v. Van Sorgen! Mario heeft ook geen talent, alleen vaardigheid. Wat het talent is voor een kunstenaar, is de vaardigheid voor een nijverheidsman. Mario is echter niet zóo'n vreeselijke grove sinjeur als Van Sorgen. Hij is eigenlijk een liefhebber, zoo tusschen de kunst en de nijverheid in. Er is niets goeds in zijn boek. Hij is een leerling van Terburch en zwakker nog dan zijn meester. En wat aardig is, dat is, dat-i in deze *Morrisons* waarachtig ook eenigszins door *Eline Vere* beïnvloed lijkt te zijn. Hij bazelt den heer Couperus zoo'n beetje na, maar heel flauw en heel uit de verte van zijn volkomen machteloosheid (vgl. de oude mevr. v. Raat, Paul v. Raat en Frédérique v. Erlev. uit *Eline Vere* en de oude mevr. v. Maerle, den jongen weduwnaar v. Maerle en Fanny Morrison, ook het huishouden der *Morrisons* en dat der Erlevoorten). Mario is een lieve, lamme, klamme, flauwe, lauwe, nette en fatsoenlijke jongen. Hij houdt zich onledig met het schetsen van karakters, een aardige en schadelooze bezigheid. En als ze dan toch allemaal schilders moeten zijn, dan is Van Sorgen een raar modél, Terburch een kwast, en Mario een ezel.

Hoor hem van stal draven:

> ‘Wie zich nog levendig kan voorstellen, hoe Amsterdam er uitzag voor dertig of vijf-en-twintig jaar zal gaarne gelooven, dat zij, die in dien tusschentijd de hoofdstad niet gezien hebben, of haar slechts terloops bezochten, en dus geen blijvende getuigen (Mario, je zoû iemant uit zijn vel doen springen) waren van hare geleidelijke ontwikkeling en haren (pas op, of ik trek jou nog bij je haren) vooruitgang, bij het wederzien der goede oude stad hunne verbazing schier (heel goed! “schier”, anders was 't te sterk uitgedrukt) niet opkunnen over de

> verwonderlijke gedaanteverwisseling, die zij in een betrekkelijk (ja, Mario, “betrekkelijk” kort, Mario, Mario, betrekkelijk, want als jij zei dat 't wezenlijk of heelemaal kort was, dan zoû iemant anders het misschien maar betrekkelijk vinden) zoo kort tijdsbestek heeft ondergaan.’

Ofschoon de uitbreiding van Amsterdam in 't geheel niets met zijn verhaal te maken heeft, keuvelt Mario in dezen trant eenigen tijd door vóor hij aan zijn ‘karakters’ begint. En met deze soep maakt hij ons met-een beu van het heele maal, dat wij verder dus maar onaangeroerd zullen laten.

Maart 1890

Lastertongen [53]

[*Lastertongen. Een blik in de jongste Amsterdamsche Letteren*, door Frans Netscher. Amst., S. Warendorf Jr., 1890.]

De heer Frans Netscher, een der zeer verdienstelijke jongere novellisten, is nooit erg bekwaam geweest in het schrijven van kritische of polemische opstellen. En dat is met de jaren er niet beter op geworden. Zoo heeft hij nu, onder bovenstaanden violenten advertentie-titel, een polemiesch schrijven gepubliceerd over het opstel van den heer van der Goes, getiteld *Leidsche Letteren*, voorkomende in de laatste oktober-aflev. van den *N. Gids*, dat wel van vriendschap voor den heer Jan ten Brink getuigt, maar van weinig ander goeds. De titel is ook verkeerd afgedrukt, want er had moeten staan: ‘Een blik jonge Amsterdamsche Letteren,’ daar immers het meerendeel der levens-middelen van 's heeren Netschers polemiek-stijl eene verduurzaming is der beeldspraak, enz. vroeger door jonge Amsterdamsche letterkundigen o.a. in tegen den heer Netscher zelf gerichte geschriften gebruikt.

En wat nu de zaak zelf aangaat, de appreciatie van den heer ten Brink als literaire figuur, - want dát is hier toch de quaestie niet waar? - zoo merkt men dat de heer Netscher niet ten onrechte beweert zijn tegenstander te willen ‘dollen’ (blz. 19), want als men iets vroeger in den ‘blik’ leest hoe de heer Netscher in ernst den heer ten Brink een ‘geëmotioneerd kunstenaar’ noemt (blz. 9), dan is het duidelijk dat wij hier te doen hebben met iemant die er - tijdelijk hopen we - een ossenslagers-smaak op nahoudt.

De heer ten Brink is een vriend van mijn familie geweest - wel zeker, laat ons een weinig keuvelen - en heeft mij zelf in der tijd steeds met de meeste welwillendheid bejegend en mij nooit de minste onaangenaamheid aangedaan. Ik weet dus zeker dat mijn afkeer van hem als literaire figuur er een volkomen zuivere is. Maar een afkeer héb ik van hem, omdat hij de type is van den belgischen commis-voyageur in de letterkunde, een schrijver zonder theorie, zonder stijl, vooral zonder

emotie of eenig ander artistieke eigenschap, en wiens talent als polygraaf en koerantier er hoofdzakelijk een typografiesch is (spatiëeren, enz. zooals de heer van der Goes het heeft beschreven). Hij is bovendien vroeger - de heer Netscher had toen nog niet gedebuteerd - in zijn artikelen van het Zondagsblad van het *Nieuws van den Dag* een verklaard tegenstander van de literaire ‘beweging’ geweest, die de heer Netscher zegt, dat hij met zooveel vriendelijkheid enz. (blz. 29) zou hebben ‘ontvangen’.

Maart 1890

Porcelein [54] [I]

[Mr. W.G.F.A. van Sorgen, *Porcelein*. Utrecht 1890, 2 delen.]

Van Sorgen!... Je naam zweeft op aller lippen, om in jouw taal te spreken. Van Sorgen, je bent de man van dezen season,... iedereen spreekt over je en over je werk, den roman *Porcelein*, dien je zoo knapjes en leuk-wech hebt geschreven en die nu verschenen is, op flink papier en met duidelijke letter gedrukt en met ferme moderne typografische versiering op den omslag. Van Sorgen!... je bent, ja, je bent een auteur,... een schrijver, een romancier,... ondeugd! je bent een psycholoog, ja, zeker, een karakterteekenaar, je bent een zielenontsluyeraar, een bladzijde-van-het-boek-des-levens-openslaander, je bent een schetser-naar-het-leven, je bent een keurige-tafereelen-schilder, en, mijn kompliment versta-je; je bent reëel, je bent een realist, mijn beste Van Sorgen! Wat een blik, amice, waarlijk, en je beweegt je roman in de aanzienlijke kringen! Je doet wat voor de kunst van je vaderland, je doet de letterkunde van Nederland een goed figuur maken tegenover den vreemde, en dat zélf, door je eigen talent, door je ijver, door je edele liefhebberij... Ik hoop dat je begrijpen zult hoe ik dit alles bedoel, waarde; want eigenlijk meen ik alleen ernstig dít: dat ik je vind: een allergoddelijkst naïve dot, een hondje, een kippetje, een kneuterig gezellig molletje van een deftig auteur-amateur. Je bent onovertrefbaar, beste keerel, zoo knus, zoo poetig, zoo honneponnig, je bent 'n snoes, 'n pier, 'n pa-pa-papzak, 'n salamander om meê uit vi-visschen te gaan, 'n knollige alikruik, 'n alias-zat-ín-de-kast-en-z'n-moeder-dacht-dat-'t-bróod-was, 'n kiek-kiek-knipperdolletje, 'n stommetje-stommetje-ónder-de-deken-van-níet-te-lachen-en-níet-te-spreken; en je bent verstandig, open, joviaal, vrijzinnig, liberaal, je bent 'n model, vrindje, nee maar hoor, jíj bent óok 'n modèl...

Van Sorgen, mijnheer Van Sorgen, het bevreemdt je, dat ik, of je merkt ten minste dat ik wéêr, zoo raar doe... Wil ik je zeggen wat het feit is? Ik heb je roman gehéel gelezen; ik ben daarvan tijdelijk krank-

zinnig geworden; nou, en daarom doe ik nou zoo raar, daarom tutoyeer ik je, daarom zeg ik dat je 'n snoepertje bent.

Je bent, par bleu! onbetaalbaar! Maar je moet je eens aan mij verklaren. Want van iets als jouw geest, daarvan heb ik géen begrip. Zeg mij dit: waarom doe je dat, wáarom beê-je 'n-an-'et-schrijve gegaan? Wat is er in Kristus' naam in je omgegaan, dat je op het idee bent gekomen zoo'n langen roman te schrijven? Leg je hand op je hart en zeg: heb je daar nou wezelijk plezier in? Hei-je eerzucht, fent, of waar zit 't 'em eigelijk in? Ik geloof, zoo als ik al zei, dat je allerlei goeje eigenschappen hebt, Willem, Willy, ik houd het er vast voor, dat je om-de-bliksem-geen-krente-kakker bent, niet schijn-vroom ook, daar-bij gezond en van een goed humeur, ik geloof dat je fransch kent, een weinig duitsch en een woord of wat engelsch, dat je niet wreed bent, níet blufferig, goedig, goed voor iedereen, weldadig, enfin, al wat je maar wilt en al waarvoor ik ook niet nalaat je een zekere maatschappelijke achting toe te dragen; maar is het nu, buiten dat alles, waarachtig je wensch om een naam in de Nederlandsche letterkunde te verwerven? Toe, zeg 't nou 'es, biecht eerlijk op, kom nou; nee, je hóeft niet zoo sip te kijken... Zeg 'et maar, gerust, ik zal 't an niemant over-vertellen als je 't niet weten wil...

Jij, die 'et zoo goed hebben kon! Als ik daaraan denk, Willem, dat jij, geheel uit willekeur, zonder dat iets je er toe dwingt dan een uiterst misplaatste eerzucht, vermoed ik, dat jij, zoo maar, uit 'n gril, 'n dwaasheid in je soezerige hooffie, je gaat bloot-stellen aan de brutalizeering van de letterkundige recensie, waarde vriend, dan word ik haast mankoliek van zoo veel treurige zotternij.

Ja, hoor nou 'es híer, of jíj nou al prevelt van dat je zulke dingen als ik hier schrijf niet eens leest, of dat je daar slechts een minachtend schouder-ophalen voor over hebt, of dat mijn beleedigingen niet kunnen stijgen tot de hoogte van je verachting of een andere dergelijke gemeenplaats, daar, piesewieterige kakkerlak die je bent, wordt de zaak niet beter door.

Maar - ik meen 'et goed met je en daarom zal ik je precies uitleggen hoe de zaak in mekaâr zit. Kijk 'es, jij bent meneer Van Sorgen, en als jij je er nu toe bepaalde meneer Van Sorgen te zijn, dat wil zeggen een deftig, algemeen geächt persoon, met vele uitmuntende hoedanigheden als burger, vaderlander, stadgenoot, kunstbeschermer, schouwburg-, koncertgebouw-, ten-toon-stelling-kommissaris, eere-

voorzitter van rederijkerskamers, van ijs-clubs, zwemscholen, banken-van-leening en spoorwegmaatschappijen; als jij er voorts genoegen meê nam huiselijke karakter-deugden enz. in je aan te kweeken, een gul gastheer, een vriendelijk echtgenoot, een goedhartig vader, een vroolijk oom, een joviale neef, een trouwe zoon, een prettig prater, enz. te zijn; och, waarde heer, als je je met dat alles, dat toch werkelijk niet weinig is, nu maar te vreden stelde, - wel ja, dan kon je je immers zelfs vermaken met het samenstellen van komediestukjes voor familie-gelegenheden als je daar nu bepaald lust in had, - dan kon je zelfs, zeker, - waarom ook níet? - als je daar dan zoo vreeselijke trek in had, voor de aardigheid zoogenaamde letterkundige portretten van je familieleden of vrinden maken, en hun die sturen met Sint-Niklaas of op hun verjaardag, of ze zoo-waar laten drukken op de drukpers, en ze aan je intimi present geven, - dan kon je, zeg ik, dat allemaal doen, zonder dat er ook maar even questie van zou wezen, dat de haan van míjn literatuur-hoeve daarnaar kraayen zou.

Maar - begríjp dat toch asjeblieft - als jij je gaat poseeren als openbaar schrijver, als jij je opstellen uitgeeft en in 't publiek verkrijgbaar stelt net zooals b.v. Huet en Multatuli deden, dan, lieve vriend, verandert alles enorm, dan neem je daardoor de airs aan van iemant die serieus aan literatuur doet, dan worden dus de hekken totaal verhangen, mijn haan wordt driftig en kraait, niet om dat-i je voor den dageraad houdt, maar omdat-i op zoo'n dag geen raad weet (dit is 'n ui om van te huilen, maar hij lag vlak-naast het appeltje, dat ik met je te schillen had, malle); dan wor jij, een op het plan van het gewone maatschappelijke leven hoogst respektabel mensch, op een veel hooger plan gezet, waar je niet hoort, waar je een allerdwaast aanzien krijgt, waar je lijkt op een poes op een katheder, op een haas op een vigelant-imperiaal, op een muis die boven op een hooge-hoed zoû zitten; dan sta je zoo hoog en zoo van alle kanten in 't licht, dat je een voor altijd lachwekkende herinnering achter-laat bij die je gezien hebben. Geloof me, je maakt een goed figuur aan een table-d'hôte, maar op een hard-steenen voetstuk ben je 'n onbewuste Jan-Klaassen.

Maart 1890

Porcelein [II] [55]

Onder dezen titel heeft de hr. Mr. W.G.F.A. van Sorgen te Utrecht een roman in twee deelen doen verschijnen. Na lezing van den roman wordt het duidelijk, dat de heer Van Sorgen met deze handeling iets anders bedoeld heeft dan de nederlandsche letterkunde te verrijken of ook maar te vermeerderen.

Deze roman moet niet beschouwd worden als een kunstwerk, maar als: een beleefdheid. In de eerste plaats heeft de hr. van Sorgen eene beleefdheid willen bewijzen aan den heer Browne van Streefkerk, wien hij zijn werk heeft opgedragen. In de tweede plaats heeft hij een beleefdheid willen aandoen aan ‘onzen grooten Shakespeare-vertaler in eigen persoon’, aan een tooneelregisseur, aan eene actrice, verder aan een aantal vermogende nederlandsche geslachten, bankiers, renteniers, die hij wel niet met hun echte namen aanduidt, maar die, - men bemerkt dat aan de uiterst voorkomende wijze waarop deze schrijver zijn personen behandelt - zich, onmiddellijk na ontvangst der prezent-exemplaren, bij de doorlezing van den roman moeten herkend hebben, zoo als de auteur dat bedoeld had. In de derde plaats eindelijk heeft de hr. van Sorgen opléttend willen zijn jegens de beöordeelaars van zijn werk, door hun de gelegenheid te geven een literarisch-psychologische diagnose te stellen zóo eenvoudig en gemakkelijk, dat er bijna geen aanwending van scherpzinnigheid bij te pas komt. Deze laatste beleefdheid heeft echter een keerzijde: er is namelijk aan een zoo weinig moeilijke diagnose niet veel eer te behalen.

De auteur van *Porcelein* - vermoedelijk heeft de hr. van Sorgen zelf alleen den dialoog geschreven en zal aan deze bizonderheid later openbaarheid geven zooals hij vroeger met een tooneelstuk heeft gedaan - is iemant, die eenige fransche romans gelezen en vele fransche tooneel-stukken heeft zien vertoonen, en die met eenige gefortuneerde nederlandsche menschen heeft omgegaan. Van zijn lektuur, zijn schouwburgbezoeken en zijn omgang heeft hij een aantal indrukken ontvangen, die hij, door ze op een van de fransche tooneelschrijvers geleerde manier aan elkander te verbinden, tot roman heeft omgewerkt. Daar

het doel was eene verzameling beleefdheden uit te geven en niet een kunstwerk te maken, konden de zeer alledaagsche, de zeer gewone indrukken, zoo als elk mensch die de lagere school bezocht er ontvangt, uitnemend diénen, en dat het werk zoo veel herhalingen van hetgeen wij reeds ál te goed uit oude dramaas en blijspelen kenden bevat, zal het oogenblik, waarop zij hun portretten in den roman herkenden, voor de vrienden van den hr. van Sorgen niet minder aangenaam hebben gemaakt, ten minste indien het werkelijk zulke lieden zijn als in den roman beschreven staan.

Er is éen aardige alinea in *Porcelein*, niet lachwekkend of bekoorlijk in den letterkundigen zin, maar waarin van een aardig gewoontetje van zekeren heer Frank van Arichem verteld wordt. Deze pleegt namelijk op avonden, dat hij aan veel menschen de hand moet reiken, zijn rechterhandschoen aan te houden ook al is de linker hand ontschoeid. Deze gewoonte, tegenovergesteld aan die meer menschlievende, welke juist de rechter hand ontbloot doet houden ook al is de linker geschoeid, getuigt van een fijn egoïsme, van eene sensueele distinctie.

Den lezer, die de vergissing mocht begaan dezen roman voor een kunstwerk of ook maar voor een amusante causerie aan te zien, staat overigens nog al kluchtige teleurstelling te wachten. Hij zal zich, als hij een weinig ondeugend is, door sommige eigenaardigheden van den auteur, die bij de revizie aan de aandacht des hrn. van Sorgen ontsnapt zullen zijn, een vroolijk oogenblik bezorgd zien. Hij zal de echt hollandsch-burgerlijke, de zelfs zeer jeugdige, de argeloze manier, waarop de schrijver heerlijkheden als reisjes naar Parijs, middag- en avondmalen in de dure restauraties aldaar en het hebben van betrekkingen in de demi-monde bespreekt kunnen genieten. Zoo inderdaad stelt zich in zijn geestdriftige mijmeringen een Hoogere Burgerschool-bezoeker deze zaken voor. Ook de behandeling van het tooneel achter de coulissen, waar de schrijver ons even doet verwijlen bij den aanvang om er in 't geheel niet meer terug te keeren, is in den zelfden trant. Hè hoe heerlijk, àchter de coulissen, op die geheimzinnige plaatsen te komen! Het is de illusie van het áankomend modeheertje, en de auteur heeft bovendien vergeten, dat Ohnet die paradijs-achtige plaats van ‘achter de coulissen’ reeds lang geleden op de tooneelplanken zelfheeft doen vertoonen en wij het te Amsterdam in den Parkschouwburg ook hebben gezien.

Er is in dezen roman ook nog eene, natuurlijk volstrekt niet aan-

stootelijke en in 't minst niet onzedelijke, zinnelijkheid. En dit is wel het meest komieke wat er in gevonden wordt. De manier immers waarop de schrijver zich bedient om ons duidelijk te maken, hoe Greta zich, met ontblooten ‘molligen’ schouder, in den spiegel beziet, hoe zij met van Arichem in den nachttrein naar Parijs zit, en hoe dit ‘kind’ later ‘vurige kussen’ van hem op haar lippen krijgt, deze zoo door- en door ‘fesoendeleke’ manier, gelijkt nauwkeurig op de gretige ingetogenheid, waarmede besteedsters en bejaarde modisten uit achterwijken elkaar zulke verhalen doen. De andere soort ondeugendheid, als meer dadelijk in verband met den stijl staande, wordt zoo meteen aangestipt.

Eerst zij nog vermeld, dat het loopje door den auteur met zijn personage Rein van Witsenburg genomen, die overal te laat komt, maar die, bij gelegenheid van zijn huwelijksaanzoek nu toch eindelijk gelukkig eens niet ‘te laat komt’, een al te duidelijke herhaling uit een fransch blijspel is; en dat het melodramatische en zeer onhandig geameneerde tooneel, dat Greta aan het sterfbed harer moeder komt spelen, reeds te zeer op de planken van onberekenbaar veel kleine theaters gezworven heeft.

Lachwekkend is eveneens de epiloog door den schrijver aan zijn arbeid toegevoegd. Hij geeft daarin nog eens zijne geschiedenis als in vogelvlucht gezien, als was hij bang, dat de lezer al dat fraais niet genoeg begrepen heeft, en wrijft zich genoegelijk in de handen nu zijn taak volbracht is. De titel *Porcelein* wordt in 't laatste hoofdstuk verklaard, waar de schrijver, dat zinnebeeldig op zijn verhaal toepassend, het bekende motief van Sully-Prudhomme's *Le vase brisé* herhaalt, er, nu werkelijk buitensporig naïf, bijvoegend, dat zijne gedachte dus niet ‘nieuw’ is!

En wat nu den stijl aangaat, hierover moet opgemerkt worden, dat de schrijver allerlei thans als tamelijk oud-modisch geachte gewoonten van feuilleton-schrijvers heeft vereenigd in zijn werk. Het is naar gissing zijn streven een ideaal van onderhoudendheid te bereiken, als hij zoo gezellig mogelijk den tegenwoordigen tijd met den onvolmaaktverleden tijd afwisselt, of wanneer hij het doet voorkomen als woonden de lezer en hij, in werkelijkheid hoewel onzichtbaar de gebeurtenissen bij, waarvan verteld wordt. Hij zegt dan: zie zoo, hier staan wij goed om te kijken, of: laat ons nu eens dáar heen gaan, en nadat hij ons op die wijze in de slaapkamer van zijn heldin Eva Reyn-

bergh heeft gebracht, roept hij haar, als het oogenblik is gekomen, waarop zij zich gaat ontkleeden, al coquetteerend toe: ‘Wij gaan al, Eva; wij gaan!’... Dit is die ondeugendheid, waarop boven gezinspeeld werd.

Bezit deze stijl niet veel merkwaardige eigenschappen, herhalingen van overoude zegswijzen worden er nog al eens in aangetroffen: in het 1e dl. geeft de schrijver wel tien keer lucht aan zijn welbehagen over iets dat hij in zijn niet zeer diepe verbeelding vóor zich ziet, door te schrijven, dat men een schilder zoû moeten zijn om zoo iets te schetsen, of dat een schilder geen oogenblik geaarzeld zoû hebben om... enz. of dat wat men hier voor zich ziet het penseel van die en die waardig zoû zijn. Dit is waarlijk een al te gemakkelijke en al te weinig nieuwe wijze om aan de moeilijkheid van een beschrijving te ontkomen. In het 2e dl. repeteert de schrijver wel vijf maal (om te doen begrijpen met welken nadruk een zijner personen iets zegt): ‘Op dit woord lag wel een gewicht van honderd pond.’ Ook bij een beleefdheidswerk dient men heusch zijn stijl iets beter te verzorgen.

A.J.

April 1890

Engelbert de Chateleux [56]

[Engelbert de Chateleux. *Indrukken van den dag*. Amsterdam, A. Rössing. 1888.]

Ik heb geen lust om in de stoffige taart van deerniswekkend proza te happen, waartoe de heer De Chateleux zijn stinkend bittere en vunzig zure gedachte-vruchten en het giftige meel van zijn ploerten-stijl heeft samengeknoeid.

Als het mijn doel was bij een hoeveelheid ordéntelijke en wèldenkende menschen een overtuiging omtrent het geschrift van dezen auteur te vestigen, zoû ik er bedaard tegen gaan redeneeren of er kalmpjes over gekscheren. Maar dit is mijn doel niet. Mijn doel is zoo maar op te schrijven net wat ik gevoeld heb.

Deze *Indrukken van den dag* zijn een onuitstaanbaar boek. Als men het leest leert men den auteur kennen als een povere pieterige blaaskaak van een derde-rangs-pamflettisten natuur. Het is dus niet een boek dat men haten kan, want het is laag, het is ook niet een boek, dat den wrevel opwekt, dien korten maar toch wel deugdelijk sarrenden wrevel, die gewekt wordt door de taal van eerst Huet en daarna half de jongere dichters, half de jongere prozaschrijvers imiteerende dagbladschrijvers, want de *Indrukken van den dag* zijn nóg véel ouwerwetscher dan het oudste proza van Huet en boven-dien eerlijk, van een neetoorige, aâmborstige en etterende eerlijkheid, jawel, maar toch eerlijk, en eerlijk, hoe dan ook, zijn de voortbrengselen van die dagbladschrijvers níet.

Deze *Indrukken* zijn een boek dat een soort van medelijden opwekt vermengd met walging, het is het werk van een lichtelijk door grootheidswaanzin aangetasten armen kinderachtigen schoolmeester. Niets is bespottelijker dan de vergeefsche pogingen die de auteur doet om vooral heftig te zijn. Men kan zoo merken, dat hij hoopt, dat de lieden hem voor brutaal, godslasterlijk, duivelachtig, sataniesch hartstochtelijk enz. zullen uitmaken. Zijn bluf is de bluf van een diligencevoerman, pochend op de nieuwer-wetschheid van zijn vervoerwijze.

Die goede meneer De Chateleux is een der door Multatuli voor goed van de wijs gebrachten. Men kan dat zoo duidelijk nagaan: Engelbert was een flink en veel belovend jongetje, Roomsch of Gereformeerd-Christelijk opgevoed. Daar wordt-i achttien en leest Multatuli. Goeye-Heer, daar had je de poppen aan 't dansen. Zijn Christelijk geloof ging vort, weg, heelemaal; hij vermagerde, zijn voorhoofd werd grooter, zijn oogen ook en schitterend, hij was denker en vrijdenker geworden en Godloochenaar. Hij ging buitendien op een zwakke manier net zoo schrijven als Multatuli - hij waande zich nu een heele piet. En sinds dien tijd is dat zoo gebleven. Nu, in 1888, gaat De Chateleux nog in een houding staan en roept b.v.: ‘God is 'n kranke droom van krank gefolterd brein,’ of: ‘Geen flink verworven eigendom, maar alle erfenis is 'n diefstal,’ of ‘De zedelijke waarde van een mensch openbaart zich in zijne liefde’... Beste jongen, nu is 't goed geweest, hier heb je 'n cent, ga nu verder.

Al de puntige gezegden, snedige opmerkingen, kloeke uitspraken, schoone gedachten, leuzen, deviezen, spreuken, vergelijkingen, aforismen, anekdoten, kwinkslagen, fantazieën, schetsen, ideeën, openbaringen, enz. enz. van den heer De Chateleux zijn herhalingen. Ver het meerendeel is van Multatuli, soms moet men aan fransche schrijvers van minderen rang als Léon Gozlan enz. denken. En de heer De Chateleux moge van al die dingetjes nog wat succes hebben als hij ze in de dorpsherberg voor radikale postmeesters of ontvangers debiteert, - voor eenigszins wijsgeerig of letterkundig ontwikkelde menschen zijn zij volkomen ongenietbaar.

Maart 1890

Vondel, P. Czn. Hooft en Rembrandt [57]

Lotgenoten van Bilderdijk en Multatuli

Op het gebied der kritiek, kan de letterkunde heden ten dage op vorderingen bogen. De scheppingskracht ontbreekt, onze eeuw, die men te recht de eeuw der analytische scheikunde zou kunnen noemen, heeft door haar geest van alles te onderzoeken, te ontleden, het scheppend vermogen, de aandrift om de schoonheid langs direkten weg te dienen, in de kiem geknakt, maar heeft ons een rijkdom van kritische vruchten en werkzaamheid daarvoor in de plaats gegeven. In weêrwil van haar critisch karakter, van haar industrie namelijk, die reuzenwerken volvoert, het mijnwezen, de spoorwegen, de elektriciteit, een Edison, een Stanley, of liever juist daardóor, stelt zij ons in staat de kunstwerken van vroeger beter en meer nog te genieten dan de minder kritische voorouders daartoe bij machte waren. Wij leggen er ons op toe, met ter zijde stelling van den godsdienst, die veeleer gruwelen kweekte dan tot een edeler en menschwaardiger leven dwong, doch tevens met eerbiediging van anderer overtuiging, de kunstwerken te verklaren uit den aard en het karakter, de afstamming, de omgeving en de omstandigheden der kunstenaars, om zoodoende niet alleen de kunstwerken nog meer volkomen te kunnen waardeeren, ja bewonderen, maar ook een milder, billijker en ruimer oordeel, meer piëteit in één woord, van het publiek voor de kunstenaars in het leven te roepen.

Van andere, hooggeachte en gunstige zijde, is zoowel over den persoon van Multatuli als van Mr. Willem Bilderdijk een licht verspreid, dat ons veel heeft duidelijk gemaakt wat tot nu toe duister scheen. Wij wenschen thans openbaarheid te geven aan eenige sedert lang voorbereide opmerkingen, die in 't geheel niet tot mindere waardeering der waarlijk groote-mannen, welke zij betreffen, zullen leiden, maar slechts een vollediger denkbeeld van hun, ook niet geheel gezonde, persoonlijkheden zullen teweeg brengen.

Joost van den Vondel, het voorwerp van hoeveler oprechte vereering is deze dichter, in de twee honderd jaar sedert zijn overlijden verloopen, niet geweest! Hoevele honderden geschriften, 'tzij in af-

zonderlijk boekformaat, 'tzij in dat van tijdschrift-bijdragen, 'tzij in week- en dagblad-opstellen, ter gelegenheid van Vondelfeesten uitgegeven of anderszins, zijn er over dezen wáarlijk grooten man in het licht gekomen! Men heeft hem steeds gehuldigd, zegt een der beste Vondelkenners, en dat is een wáar woord. Feesten zijn herhaaldelijk ter zijner eere op touw gezet, optochten, gansche stoeten van werkende en eereleden van rederijkerskamers, Vondelvereenigingen en andere gezelschappen, met vaandels en banieren, met de muziek voorop, de oranje-sjerp om de gestalte, bronzen medailles in het knoopsgat, celebriteiten uit het Buitenland kwamen hem kronen, feestmalen, schouwburgvoorstellingen; een geheele wijk werd naar hem genoemd, en het fraaie park, die parel aan Amstels kroon, met zijn villaas, zijn Paviljoen van vernuftige en geïnspireerde bouwkunde, zoo fraai met den aanleg der vijvers, waarin zwanen dartelen, een fontein, bloemperken, onze vlugge velocipèderijders, frisch, mannelijk op de baan, het speurend oog vooruit, de breede borst geheven, vrijgevochten van Spanje in den tachtig-jarigen krijg, vol oprechten godsdienstzin zonder sektenhaat, en verdraagzaamheid, en de melkerij, bescheiden en rustiek verscholen in 't geboomte, waar het publiek vrijen toegang heeft, en Vondels standbeeld, dat den ganschen omtrek beheerscht, rustig, klassiek gezeten in het on-vergankelijk metaal, dat de dankbaarheid van het nageslacht hem goot.

In de teeder bruischende, nu joedelende dan stormende taalmuziek bestaat het nimmer tanende bizondere genie, de genialiteit van onzen Vondel; dít was zijn gave, zijn kracht en zijn verdienste. Het is bekend hoe een Milton zich de dietsche taal eigen maakte, alleen om Vondels taalmuziek in het Brittenrijk te kunnen overbrengen. Zal ons dit beletten te erkennen: even als Milton blind, Beethoven doof, Baudelaire lam, Heine een leverlijder, Jules De Goncourt een zelfmoordenaar, Christus, Confucius, Mahomet bedriegers, Poë een dronkaard, Alphonse Daudet een rheumatikus, Kant een kiespijnlijder, Goethe een polygamist, Byron een toerist en sports-man, Zola hardlijvig, Wagner melankoliek, Makart een overdreven schaakspeler, Villiers-de-l'Isle-Adam een gebreklijder was, evenzoo waren Jean Jacques Rousseau (zei Diderot niet tot hem: ‘je viens voir si vous êtes fou ou méchant’?), Vondel, Hooft, Rembrandt, Multatuli en Bilderdijk krankzinnig? Immers neen, dit doet tot hun waarde, de waardij hunner gewrochten, niet af; er wordt slechts eene breedere opvatting geboren.

Meer nog dan in hun levenswandel, in de daden van hun leven en in hun karaktertrekken, - ieder groot schrijver of kunstenaar gedraagt zich wel eens zonderling - valt het tijdelijk optreden van den waanzin in hun werken zelf waar te nemen. Wij zullen dus Vondels overdreven genegenheid voor Tesselschade, zijn overgang tot den katholieken godsdienst, de groote lichtvaardigheid waarmede hij veertig duizend gulden schuld van zijn zoon Just betaalde, zijn vreemden, onregelmatigen levensloop, welken hij NB! aan de bank-van-leening eindigde, buiten bespreking laten, en slechts een blik slaan in sommige gedichten. Het bruiloftsdicht, juist ter eere van 't huwelijk van zijn waanzinnigen vriend P. Czn. Hooft gemaakt, en dat hij met den onbetamelijken titel van *Bruiloftbed* liet drukken (hetgeen op libido sexualis, op eene ziekelijke prikkeling der sexueele centra in de hersenen wijst), begint als volgt:

De zaligheit door al het zoet
Haer burgers dickmael walgen doet,
En eeuwigh vrolijck schittrend licht
Verveelt wel Godenaengezicht;
Dies 't zuur oock hemeltongen smaeckt,
En duisternis het oogh vermaeckt.

'Tout comprendre est tout pardonner' zegt terecht het spreekwoord; wij willen derhalve den genialen lijder van dit onzinnige gedicht geen verwijt maken, maar uit mildheid, uit piëteit, er op wijzen. In de eerste twee regels wordt gesproken van de 'zaligheit' die '*haer burgers* walgen doet', blijkbaar van 'al het zoet' dat aan een '*dickmael*' d.i. een vetten maaltijd, aangetroffen wordt. Wat beteekent dat? Is het de zaligheid als algemeen begrip, de zaligheid voor: de aangenaamheid van den maaltijd, of de zaligheid voor: de hemel, die bedoeld wordt? De ongelukkige schrijver moet den hemel bedoeld hebben, dit is af te leiden uit het later volgend woord 'goden' en maakt dus de verzen volkomen onzinnig.

In de twee volgende regels ligt een andere ader van den waanzin bloot, een ader of een adder liever, die wij uit zijn grazige schuilplaats te voorschijn halen. Het is de hoogmoedswaanzin, die, zich een godheid gepersonifiëerd en zintuigelijk waarneembaar gedacht hebbende, als blijkt uit het 'aangezicht', nu meent de gemoedsstemmingen van

die godheid te mogen beoordeelen en dan nog wel de ‘verveling’ waant te onderkennen. Als het niet zoo treurig was, zou het bespottelijk zijn, een god die zich verveelt! Dit is een voorstelling voor de bible pour rire, maar niet voor een ernstig gedicht.

De laatste regels behelzen een treffend voorbeeld van een frequent voorkomend 3e soort waanzin, namelijk vervolgingsangst. Eerst heet het: ‘het zuur smaakt hemeltongen’. Kon daarmeê bedoeld worden dat Engelsch mosterd-zuur in China, bekend als ‘het Hemelsche Rijk’, veel aftrek vindt, het zóû ten minste dan een *zin* hebben, maar een 17^{e} eeuwsch vers kán dít niet bedoelen. Helaas! De eigenlijke vervolgingsangst blijkt ten duidelijkste uit den volgenden regel: ‘En duisternis het oogh vermaeckt.’ Ha, beklagenswaardige dichter, hier verraadt gij onbewust uw kwaal. Gij zijt wereld-warsch, menschenschuw, dáarom kunt gij u een oog denken, dat behagen schept in duisternis. Wij, die het licht liefhebben, en de menschen onze geächte medeschepselen vinden, wij, die de zon als een der grootste gaven waardeeren, kunnen slechts een diepe filantropie met u gevoelen.

Rembrandts krankzinnigheid, zich vertoonend in een kunstwerk dat te gelijk zijn grootste meesterstuk is, de bekende *Nachtwacht* namelijk, zal een volgende maal kortelings behandeld worden.

(Dit stukje is ironiesch bedoeld.)

14 Juni 1890

Romans van Maurits [58]

[*Goena-Goena. De Van der Linden's c.s. L. Van Velton-Van der Linden. H. Van Brakel, Ing. B.O.W. Indische menschen in Holland*.]

Ik had het genoegen hier, en daar, [59] aankondigingen te schrijven van Maurits zijn twee eerste romans: *Uit de Suiker in de Tabak* en *Hoe hij Raad van Indië werd*. Ik vond die nog-al goed, erg onderhoudend en aangenaam om te lezen, zonder sympatieke-personen en de Indische menschen er in beschreven met de prettig-scherpe en royaal-brutale woorden van een onbedeesd en goed óplettend heer. Maurits werkte ook bedaard en zoû, steeds bedaard blijvend werken, nog beter hebben kunnen worden dan hij reeds was. En daarom hoop ik nu maar niet, dat mijn aankondigingen een sikkepitje hebben bij-gedragen om Maurits van een talent-vol geduldig laborieus aankomend romanschrijver tot den klein-ambitieus-haastigen, en in zijn haast slordigen, feuilleton-causeur te maken, dien hij zich in zijn latere romans hoe langer hoe meer betoont.

Ik blíjf beweren, dat Maurits nog-al talent had, zelfs dat hij nóg talent heeft. Het is geen kúnst, die romans, nee, nee, en dat hij in de voorrede van zijn tweede werk zegt zich niet met Multatuli te willen vergelijken, wordt nu voorgoed belachelijk, even belachelijk als een orgel-draayer, die zou roepen, dat hij zich niet met Rubinstein wil vergelijken; maar die romans zijn toch leesbaar, en in het degelijke Nederland is dat nog altijd véel.

Maurits heeft nu in 't geheel zeven romans geschreven, waarvan vijf, meen ik, in den éenen laatsten winter zijn uit-gekomen. Van deze vijf is er een getiteld *Goena-Goena*, en de andere vier hebben den gemeenschappelijken titel van *In en Uit 's Lands Dienst*. Men heeft dezen winter dus het talent van Maurits gelijkmatig en duidelijk minder kunnen merken worden, als berekend gradueel zich kunnen merken degradeeren; en dit toekomst-vol korporaaltje in het letterkunde-leger is, blijkens de laatste helft van zijn laatste werk, geëindigd met als gemeen-soldaat dronken van domheid in de goot der meest rottige gemeenplaatsen in te slapen.

Maurits, Maurits, heeft het welslagen van uw twee eerste romans u zoo van-de-wijs gebracht, dat u met een jongelings-gejaagdheid en -vermenigvuldigingswensch adem- en houding-loos is gaan hollen naar het station der vermaardheid? Hoe dom van u! Want wat gebeurt er nú? Nu u daar staat als een landlooper met flarden aan 't vermagerde lijf en nu de derde-klassen al zóo vol zitten, kan u nauwelijks in den goederenwagon opgenomen worden en vóor de trein een eindje op-weg is naar het onsterfelijkheidsland zal u héele maal dood-geschokt zijn en men zal uw gore lijk uit den wagen gooyen ergens in de onmetelijke steppe der vergetelheid.

Het spijt mij, en ík in 't bizonder ben buitendien nu boos op u. Want al heb ik ook nooit en nergens geschreven dat u op eenige wijze tot de Hooge-Literatuur zou behooren, toch heb ik, niet alleen híer, maar ook dáar, eene ernstige waardeering van u gaande gemaakt. Ik herhaal: in uw eerste twee werken, voor-al in het aller-eerste, was geen artisticiteit of intellektualiteit te bespeuren die het der literatuurkritiek tot taak zoude hebben gemaakt uw hersens onder rubriek te stellen bij díe een of andere kostbare en zeldzame verzameling, waarin alleen de beste exemplaren der soorten aanwezig zijn; maar men leerde u kennen als een schrijver die ten minste híerdoor van de gewone hollandsche auteurs verschilde, dat hij niet onophoudelijk ergerde en verveelde, als een schrijver, die wel geen kunstenaar of groot psycholoog of uitnemend prozaïst was, maar die aardig observeerde, die gemoed had en boven-dien een aangename vrijheid van allure. Ik had u op de landkaart der letterkunde, die elk daar-over-denker min of meer bewust in zijn benul heeft hangen, reeds als een aardig bloeyend plaatsje aan-gemerkt; nog-al wat kleiner dan b.v. Emants, meer in de grootte van b.v. Kneppelhout en Schimmel, was daar een flink inktmopje dat u voorstelde; behoorlijk gelegen aan rivier en straatweg van russiesch en fransch romanschrift, had gij ook kanaaltjes en paadjes van goede hollandsche zjoernalistiek om u heen, en ik hield uw stip voor dik genoeg in mijn waardeering om, door volgende waardeeringen overgenomen, in de twintigste-eeuwsche kennis onzer tegenwoordige letterkunde vermoedelijk nog te vinden te zijn. Maar nú is u druk begonnen u zelf uit te wisschen.

Slecht in u was: uw taal in 't algemeen en voortdurend (verweerde zinswendingen, bijvoegelijke-naamwoorden, die alles behalve vondsten waren, enz.); uw stijl, die tusschen de oudere en de nieuwere in

was, niet zoo valsch verzorgd en bewerkt, als de oudere, niet zoogoed verzorgd en bewerkt als de nieuwere, die, in de schielijke oprechtheid van zijn naïef realisme, als de eerste tapijtproef van een nieuwe werkplaats, van losse en te-lange draden aan-mekaâr hing; dit wat de eene, uitwendige, helft van uw talent be-treft; en voor de inwendige helft: uw vol-ledig gemis aan gevoel voor het schoone der indische luchten, bergen, wegen, bosschen en waters, dat u zoo goed te pas zou hebben kunnen komen om de open plekken tusschen uw mensch-figuren aan te vullen, waardoor zij, in de fraaye duidelijkheid van hun door u zoo goed begrepen ellendige echtheid, zouden hebben geleefd en zich bewogen binnen de door uw aandoening kleurrijk behangen omheening; eindelijk de over-verfoeilijke gemoedelijkheid van uw lagen, doodschen, walgelijken en verachtelijken humor.

Goed in u was: de koelte en scherpte uwer waarneming; de zuivere waarlijkheid van wat u vertelde; dat uw verhalen waren noch vóor noch tegen eenig kerkgenootschap, noch vóor noch tégen de wellust, de huiselijkheid, het indiesch bestuur, het spiritisme, de republiek, het huwelijk, de alkohol, een kanalizeer-stelsel of repeteergeweren. Uw verhalen met hun champanje, hun duëls, hun eerzuchtige vrouwtjes, hun hoerenjagertjes, hun geldmakers en -verkwisters, hun vergiftigingen, hun deftige lamme, malle, domme en zielloze mannen, verschilden zoo pittig van wat wij hier gewoon zijn, van al ons gezeur en fatsoen, van de doffe en duffe voortbrengselen onzer klein-burgerlijke letterkunde. En dat gij, daar gij u van zulke zaken geen rekenschap gaaft, niet meê deedt aan ons naturalistiesch-impressionistiesch taalvervormen en styleeren, wel, dit had heel eenvoudig tot gevolg, dat ik u prefereerde boven de kleine nabootsende talenten der laatste jaren, die de taal van hun tijd meêschrijven en door hun onbeholpenheid dus onbewust parodiëeren, enkelt omdat zij nú leven in plaats van vijftig jaar geleden, zonder dat zij eenige smart of vreugde der wording en der leven-geving hebben gekend.

Zoo was het dus met u gesteld na uw twee eerste romans. O, wat was u goed begonnen die maatschappij van avonturiers in woorden af te beelden, die mannen en vrouwen met zulk een kille kalmte in hun weelderige woningen bespied en van top tot teen gezet op uw papier; en om hen heen, de matige vermelding van het inlandersleven, heel even maar, nu en dan, als woû u den lezer prikkelen door hem als door snijingen de raadselen op te geven van die eindeloze breede verten vol

sombere zwart-groene groeyingen, bedolven onder lood-blauwe stilten, waar schichtig in duister een bruine misdadiger sluw sluipt of de eentonige weemoed van den gamelan uit de verborgenheid opklinkt in een dwaallicht-gloeyenden hitte-nacht.

Ik geef u heelemaal toe dat ik hier mooyere bedoelingen bij u veronderstel dan gij ooit gehad hebt. Dit blijkt vooral uit wat er nu, in latere boeken, is overgebleven van het goede dat uw eerste behelsden. Bijna niets, en uw slechtheden hebben zich uitgebreid en vermeerderd en beslaan alle bladzijden als zwermen giftige insekten. U heeft aan de mode der kollektieve romankomposities willen meêdoen: *La comédie humaine, Les Rougon-Macquart, Les héros de la vie moderne, Les batailles pour la vie, Van alle tijden*, enz.; zoo is u gegaan aan uw *Uit en In 's Lands Dienst*. Maar sta mij toe u te verzekeren: het héeft er niets van, hoor. U heeft een gebergte willen maken in plaats van bergen, en wat u gemaakt heeft is hoogstens een stuk heuvelige heidegrond. U heeft de ouderwetsche, en de nieuwerwetsche stelsels en personen in de verschillende deelen van '*s Lands Dienst* in hun afzonderlijke manifestatiën en in hun botsingen door karakteristiek van personen en plastiek van toestanden tot een groot proza-verhaal willen samenvoegen; en u heeft het er allerpovertjes afgebracht door een miserabel dialoogje tusschen twee militairen te schrijven, door een ingenieurtje zich aan drankmisbruik te doen overgeven, door een magistraatspersoon ongelukkig in zijn huwlijk te doen zijn. De koelte en scherpte uwer waarneming is klam en bot geworden, de zuivere waarlijkheid van wat u vertelde is verkeerd in glazige onnoozelheid, en de strekkingloosheid uwer verhalen is er niet meer een literair-hooge maar een koeranten-berichterig-lage. Uw onpartijdigheid is niet die van den zich om den wille der kunst inhoudenden prosateur, maar die van den om den wille zijner stenografen-reputatie en digestie onverschilligen verslaggever.

Vaarwel, u is nu gewaarschuwd. Ik hoop dat u er nog van boven op zal komen.

Juli 1890

Maurits [60]

[*Goena-Goena*, 1 dl. *In en Uit 's Lands Dienst*, 4 dln., oorspronkelijke romans door Maurits. Leiden, A.W. Sijthoff.]

Toen ongeveer anderhalf jaar geleden de eerste Nederlandsche bespreking van werken van Maurits in dit weekblad verscheen, een artikel door een Indisch dagblad over- en door *De Gids* ad notam genomen, die echter ten onrechte den heer Ising als den auteur noemde, kon bezwaarlijk vermoed worden dat zoo korten tijd daarna nogmaals vijf andere werken van denzelfden auteur op de schrijftafels der kritici op aankondiging zouden liggen te wachten.

Het eerste werk van Maurits werd uitgegeven in 1885, het tweede in 1888 (resp. *Uit de Suiker in de Tabak* en *Hoe hij Raad van Indië werd*). Als Maurits zoo door was gegaan, en blijkens den achteruitgang in de latere werken te bespeuren ware dat beter geweest, had men dus den derden roman tegen 1891 kunnen verwachten. Maurits echter, zijn taak blijkbaar anders begrijpend als Gustave Flaubert, die tien jaar over een boek schreef, de zijne, heeft ons willen verrassen, verwonderen, overstelpen met de gaven van zijn geest. In die, klimax vormende, volgorde althans werden de gevoelens ondervonden, toen gedurende den laatsten winter om de maand een nieuw deel van Maurits, van gemiddeld 260 blz., voor de winkelramen kwam kijken.

Goena-Goena is ongetwijfeld de belangrijkste dezer vijf romans. Maurits behandelt daarin een der thema's, die hem het best ter uitwerking zijn toevertrouwd: de geschiedenis eener ambitieuse vrouw, zonder godsdienst en zonder moreel gevoel, die niets anders dan hare éene begeerte-vervulling voor oogen heeft en met eene langzame zekerheid, langs wegen die slechts door duistere zielen worden begaan, haar doel benadert en bereikt. Herinnerde men zich nog levendig de vrouwen uit *Hoe hij Raad v. Indië werd*, die door de keuken en de liefde haar man tot de maatschappelijke hoogte wisten op te werken, die hun eerzucht voor hem ontworpen had, in *Goena-Goena* leeren wij eene vrouw kennen, die naar een moeilijker te verkrijgen toekomst tracht,

dit-maal voor haar eigen persoon, met misdadiger en geheimzinniger middelen. Zij begint met haar echtgenoot te laten vergiftigen en wil dan een gehuwd man van zijn vrouw doen vervreemden, door koketterie, ja, maar zij suppleëert harer ontoereikende koketterie met... een afrodisiacum, genaamd Goena-Goena, bestaande uit tranen van een soort zeehond, doejong genaamd, opgevangen uit diens oogen toen hij stierf onder de knuppelslagen der visschers. Het verhaal dezer soort vergiftiging geeft aan den roman iets pikants maar verlaagt te gelijker tijd zijn karakter van psychologische studie tot dat van anekdotive causerie. Inderdaad, zoodra een roman- of tooneelschrijver de ontwikkeling der hartstochten zijner figuren, de veranderingen in hun karakter, de dramatische toestanden die hiervan 't gevolg zijn, eenvoudig veroorzaakt doet worden door wonderbare dranken, die hij hen doet innemen, dan wordt de romanschrijfkunst een apteek of keuken, en kan de uitgave van een receptenboek voor zielstoestanden aanbevolen worden.

In *Goena-Goena* zijn overigens de in Maurits' vorige boeken geprezen hoedanigheden te genieten, welke die boeken tot opmerkelijke letterkundige verschijnselen maakten, en ook hier nog in een mate, die dezen roman veel doet verschillen van onze gewone letterkunde van den dag. De hartstocht van Betsy den Ekster, het domineerend motief van het boek, is goed aangegeven, wellicht iets te sterk onderstreept in het begin, vooral b.v. blz. 48, waar Betsy, reeds wetende dat haar man zoo juist gestorven is door haar toedoen, glimlachend haar tante tegemoet komt. De auteur treft ook in dit boek zijn lezer door de soberheid en de juistheid van zijn verhaal. Hij is zelf volstrekt niet huilerig, ziet en schrijft met onbenevelde oogen, hierdoor gelooft men hem, gelooft men aan de onpartijdigheid waarmêe hij het leven wil beschrijven, en als het leven dan werkelijk wreed of droevig is, doet dit den lezer aan. *Goena-Goena* is, van het standpunt der letterkundige beoordeeling gezien, een goed boek. Maar hoe staat het nu met het groote werk in 4 deelen *In en Uit's Lands dienst*?

In het eerste deel dezer reeks worden den lezer voorgesteld drie bewoners van moeder Sleeks'kommensalenhuis: Gerard Fournier, substituut- officier van justitie, Van Schermbeek, luitenant bij de artillerie, Van Brakel, ingenieur van den Waterstaat. Het is den auteur te doen om deze drie vrienden, die ons hier eerst beschreven worden op het uitgangspunt van hun levenstocht, broederlijk aan dezelfde bitter-

tafel en middagdisch gezeten, dezelfde partijen bezoekend, en eveneens, bij belangrijk verschil in onderdeelen, toch in 't algemeen dezelfde eigenaardigheden van levensbeschouwing en dienstwaardeering bezittend, om deze drie vrienden te vergezellen op hun loopbaan en, door hun karakters in verband met zekere omstandigheden te brengen, ons, in die personen, de qualiteiten en de onderlinge worsteling te beschrijven van de ouderwetsche en de nieuwerwetsche Dienst, zijnde de magistratuur, het leger en de waterstaat.

Al wil de bekentenis noode uit de pen, toch moet gezegd worden, dat dit duidelijk blijkende streven tot een zeer weinig bevredigende uitkomst heeft geleid.

In plaats van een breede en diepe veraanschouwelijking van bejaarde en jonge toestanden in *'s Lands Dienst*, door de beschrijving van het Dienst-leven der mannen van het oude en van het nieuwe régime, hun theorieën, hun fysionomieën, hun familieleven in verband met den Dienst, merken wij van het verschil in het wezen van den Dienst en van de opvattingen der ambtenaren dienaangaande weinig anders dan wat wij door een paar magere gesprekken over dit onderwerp te weten komen, één gesprek in 't begin tusschen de drie reeds genoemde personen, een ander in het derde deel tusschen twee militairen, maar deze gesprekken zijn zoo maar in 't verhaal gelascht zonder er noodzakelijk bij te behooren en hebben den schijn van slechts te zijn aangebracht om den titel te rechtvaardigen.

In plaats van een fijne bestudeering van de gestellen en karakters der menschen, komen uitgewerkte anekdoten, als die van den diefstal ten huize van dokter Van der Linden in het 1e deel, echtbreuk-schandalen aan boord van stoomschepen, en het bekende geval van de ontvoering van een schooljongetje, eenige jaren geleden in den Haag gebeurd. De wel wat slordige en weinig kunstvolle uitwerking van dit laatste schandaal besluit op onaangename wijze het omvangrijke werk. Het verhaal gaat er mee uit als een nachtkaars. Of is *In en Uit 's Lands Dienst* nog niet uit? Moeilijk te beantwoorden vraag, daar de schrijver geen duidelijk geheel noch een gedeelte van een geheel van zijn arbeid heeft gemaakt en hij, indien hij den inhoud zijner werken niet meer dan tot nu toe aan den titel laat beantwoorden, met het grootste gemak nog eens vier deelen onder denzelfden titel kan uitgeven.

Het zoû echter misplaatst zijn den heer Maurits onhoffelijk toe te spreken, want, hoe luchtig en vluchtig hij zijn laatste deelen ook be-

arbeid moge hebben, hij blijft toch een ongewoon talent en tevens iemand, die over bizondere werkkracht beschikt. Moge hij ons over een paar jaar weêr eens met een breed en kalm doorwerkt verhaal verrassen. Eene waardeering even groot als die zijn eerste twee werken verwelkomde zal hem dan niet onthouden worden.

A.J.

Juli 1890

Norine's keuze [61]

Norine's Keuze, door H. van der Laan, is een werkje van een mindere soort, maar ook van minder aanmatiging, dan Maurits' romans. Met dit en de volgende werkjes tegenover mij gevoel ik mij weêr heelemaal als op een bewaarschool van auteurs. Pieperige schrijvertjes, popperige boekjes-schrijf-industrieeltjes drentelen dreinzend langs mijn kuiten, aldoor maar dezelfde zeurderige woordjes herhalend. Het zijn echte nare, vervelende lammenadige kindertjes, en ik weet niet eens wat zij bedoelen, ik weet waarachtig niet wat of ik hun andwoorden moet. Ja, ja, lievertjes, goed-zoo, best, ferm, pake komt al,... maar schei nu ook uit, schei uit, 't is om tureluursch te worde... ja, ja, ik heb' et begrepe, kriste's, hoe kanne jullie zoo in 't oneindige 't zelfde zegge!...

De hr. van der Laan is een ferme rakker en een gemoedelijke kwiebes, maar... ik ben er heusch nu voor een tijdje beu van om al die brave beste geringe gewone hollandsche belletristen lam te schelden of dood te spotten. Ik ben nu gehumeurd om te denken: wat duivel kan 'et míjn ook biete, het raakt me eigelijk geen lor! Of Van Sorgen nu al een klein-steedsch-wereldsch knaapje is, fesoendelijk sensueel als een oude besteedster en over Parijs en over achter-de-koeliessen pratend als een aankomend winkelheertje, en of Van der Laan nu al een rederijker van 1830 is, maar meer burgerman, meer vol van dien altijd-durenden fikschen humor, dien ik vroeger door honderd café-kwanten op dezelfde manier heb hooren uitslaan, - wat zál ik me d'r eigenlijk moe over maken! De eenige algemeene opmerking, die men na lezing van boekjes als *Norine's Keuze* kan opperen, betreft den enormen afstand die bestaat tusschen de minste artistiek-literaire schrijvers en de beste beschaafde en ontwikkelde gewone-menschen. De heer Van der Laan is volkomen onbeduidend. Hem kan zelfs geen plaats bij een klasse geringe letterkundigen gegeven worden. Tóch heeft hij concerten bezocht en botanische tuinen en herinnert hij zich namen en eigenschappen van muziekstukken en planten en toont hij die zekere hoeveelheid bereisdheid en levenskennis, die, in kleine steden, oudere vrouwelijke

verwanten van bruiden gedurende middagbezoeken en avond-bij-eenkomsten als de verdiensten der bruidegommen opgeven aan hunne kennissen.

Een poppenkast-vertooning [62]

[*Norine's Keuze*. Oorspronkelijke roman door H. van der Laan. Cremer & Co., 's Gravenhage. 2 Dln.]

De beste romans exalteeren het leven, de zeer goede romans weêrspiegelen het leven met buitengewone helderheid, de goede romans gelijken nog altijd zeer op het leven, de minder goede missen het frissche en intense van het leven en lijken op tooneelvoorstellingen, de minst goede eindelijk gelijken in 't geheel niet meer op het leven dan poppenkast-vertooningen.

De heer van der Laan heeft voor goed de romans van het laatstgenoemde genre onmogelijk willen maken door er een levendige en pittige parodie op te maken. Al aanstonds mag verklaard worden, dat hij hierin is geslaagd en mag men den werkelijk letterkundig-geestigen schrijver geluk wenschen. Hij heeft namelijk een roman gemaakt van de poppenkast-soort, daarin natuurlijk de eigenaardigheden der te parodiëeren letterkunde een weinig sterk aangezet, een weinig overdreven, om er des te meer de aandacht op te vestigen, en zoo zijn hier nu al die eigenaardigheden op vermakelijke wijze als in een bloemlezing bij elkaar te vinden.

Jammer genoeg heeft echter de heer van der Laan in een klein maar veel beteekenend onderdeel zijner samenstelling het verkeerd aangelegd. Zijn... hoe dit te noemen?... zijn overigens wel te billijken, auteurs-eigenliefde heeft hem een kooltje gestoofd. Want wat is er geschied? De heer van der Laan is bevreesd geworden dat sommige lezers zijne bedoeling niet zouden begrijpen en zijn arbeid als een eenvoudig ernstig gemeend geschrift van hoogst geringe qualiteit beschouwen. Dit zou dan wel de beste belooning van zijn streven geweest zijn, want de volkomenheid zijner door hem gewilde navolging zou er uit gebleken zijn; maar toch, de verdienste, die hij de zijne wilde kunnen noemen, zou hij dan immers in de waardeering der verkeerd begrijpende lezers niet bezeten hebben? Daarom is hij, vlak voor het begin zijner hoofdstukken, telkens weer van achter de poppenkast-

coulissen te voorschijn gekomen en heeft in den vorm van opschriften boven die hoofdstukken iedereen even duidelijk als volledig gewaarschuwd, dat het hier om een poppenkast-roman en om niets anders te doen was. Het opschrift boven het 1e hoofdst. luidt: I. *Waarin de gordijn opgaat en eenige poppen van het spektakelstuk beginnen te dansen*, het opschrift voor het 2e hoofdst.: II. *Waarin anderen goed- en kwaad gemutst ten tooneele worden gevoerd*, voor het 4e: IV. *Waarin iemand aan 't zwieren gaat, 't hoofd vol booze plannen*, V. *Waarin van scholen sprake is, en van een storm op zee*, VII. *Waarin Amor als naar gewoonte, bewijzen van zijn blindheid geeft*, IV. (2e dl.) *Waarin men een duo krijgt te hooren, dat furioso eindigt*, X (2e dl.) *Waarin met schietgeweren moorddadig wordt gestreden en iemand, door 't lood getroffen, nederzijgt*, XIe (laatste hoofdst.) *Waarin alles, op z'n ouderwetsch, met een ferme bruiloft eindigt*.

In deze opschriften, dat is duidelijk, wordt de draak gestoken met den inhoud der hoofdstukken, waarboven zij zijn aangebracht. En hiermede treedt de schrijver uit zijn rol van spottend navolger, of liever wijst er al te nadrukkelijk op dat hij spottend navolger is, want de auteurs van echte poppenkast-romans, die de heer van der Laan nadoen en bespotten wil, schrijven nooit zulke opschriften boven hunne hoofdstukken, daar zij immers zelf niet weten hoe gek die hoofdstukken zijn en daar dus niet op kunnen wijzen.

De opschriften dus bederven eenigermate het geheele spel. Des schrijvers hand, die ze boven de hoofdstukken schreef, doet denken aan de hand van een poppenkast-baas, die zich telkens, binnen de miniatuur-tooneelruimte, geheel misplaatst tusschen het spel der poppen aan het publiek zou vertoonen.

Doch overigens, met welk eene zeldzame behendigheid, met welk eene uitnemende vaardigheid heeft de schrijver zijn gedachte uitgewerkt! Het zou moeilijk zijn te zeggen wat er aan zijn arbeid ontbreekt. Het geheele verhaal behelst eene opvolging van onwaarschijnlijke potsierlijkheden, zooals wij die kennen uit de half-fantastische, half-reëele, stijve en onbeholpen feeërieën, waarmede de poppenkasten de burgers en buiten lui op de kermissen bezighouden; en de stijl van het geheele verhaal geeft al het ruwe en snelle, het met horten en stooten gaande, van de mise-en-scène en den tekst van een poppenspel weêr. Er wordt in het verhaal gevrijd en geduëlleerd, men is er jaloersch en gemeen, met de automatische schielijkheid, felheid en grappigheid, die de bewegingen en woorden van Jan-Klaassen, Katrijn en hunne omgeving pleegt te kenmerken.

Op blz. 91 van het 1e dl. treft men daarvan het volgende puike voorbeeld aan: (Marc is de, bijna ontrouw geworden, vrijer, dien Irma, die daartoe opzettelijk in een tableau-vivant is gaan figureeren, door zich een heelen tijd in een verlokkelijk travesti aan hem te vertoonen weer voor zich heeft trachten te winnen. MarC is dan ook weder dol verliefd geworden en gaat haar aanstonds in haar kleedkamer vinden, waar het volgende plaats heeft):

> 'Zij sloot de deur en trad vooruit. Zij plaatste zich vlak voor hem, de armen over elkaar gevouwen, 't hoofd een weinig voorovergebogen, hem met hare blikken doorborend. (Men geve acht op ieder woord van dezen satyre-stijl en stelle zich de personen precies voor zoo als de tekst ze beschrijft. A.J.) Hij gevoelde de warmte uitstralend van haar lichaam in zijn onmiddellijke nabijheid, haar adem strijken langs zijn gelaat. Hare lippen waren bij de zijne, de gloeiende blikken zonken tot in het diepst van zijn hart, zij beroerde hem bijna met dien blanken boezem, die nog golfde van de inspanning van daarstraks. Hij sidderde van hartstocht, zijne vingers kromden zich, zijne armen begon hij langzaam op te heffen, hij was op het punt haar aan te grijpen.
> "Welnu!" zei Irma kort, en ze zag hem in de oogen als een slang. (Deze volzin is meesterlijk. A.J.)
> Marcs mond opende zich zenuwachtig om te spreken, doch ze hoorde slechts een paar onsamenhangende, onverstaanbare geluiden. Hij zag haar aan met brandende, vurige oogen. Bleek was hij als een doode, zijn trekken beefden, hij opende zijn armen wijd.
> "A-ah," zuchtte Irma diep. "Marc! Marc... het is dus zoo?" De strakke trekken verdwenen van haar gezicht, een zalige glimlach wierp er zijn teeder licht over, ook *hare* armen openden zich. Marc stortte zich er in... enz.'

Er is iets onder te verwedden, dat deze melodramatische Jan Klaassen en Katrijn als typen van parodie nog lang in de letterkunde zullen leven. Van blz. 63 tot 78 treft men in het 2e dl. een even kostbare staal van deze wijze van parodieeren aan, ditmaal het verhaal van een heftig hartstocht-voorval behelzende tusschen dezelfde Irma en den bankier De Greve. Het is alles te lang om aangehaald te worden; men moet het zelf maar eens opzoeken en lezen.

Opdat degenen, die zich voor deze satyre interesseeren, zich een

denkbeeld kunnen vormen van wat zij in het boek alzoo kunnen vinden, volgt hier een kort résumé van den inhoud.

De luitenant Marc van Kameke en zijn oppasser Prakken zijn een paar poppen, wier karakter is, leuke en slimme rakkers te zijn, die er vroolijkjes op los leven. Marcs geld is op en hij zit nog al diep in de beren; daarom wil hij de gefortuneerde Norine Krause huwen. Dit meisje is eene pop, wier karakter is lijdzaam, goedaardig en edel te wezen. Leon de Kortenaer, een ernstige en degelijke pop, is ook op haar gecharmeerd. Doch Norine is verblind door Marcs prachtigen knevel en fraai uniform en schenkt hem hare hand. Het was nog maar zus of zoo of Marc had de rijke Norine laten loopen voor Irma Holle, de behaagzieke schoone, die zich van allerlei tooverachtige hulpmiddelen bedient om hem in hare strikken te verlokken, gelijk wij zoo even hebben bemerkt. Een nieuwe pop mengt zich nu echter in het spel, de bankier De Greve. Deze heeft het vermogen der familie van een zijner bedienden in beheer; en nu heeft hij, met de zware overdrijving in duivelachtige berekeningen en overleggingen die aan poppen eigen is, besloten Irma, wier familie zich trouwens ook reeds in onereuse finantieele relatie met den bankier bevindt, met dien bediende te doen huwen, om daarna den bediende te ruïneeren, Irma op die wijze geheel in zijne macht te krijgen en haar tot een ongeoorloofde relatie met hem over te halen. Deze toeleg mislukt echter voor goed in dezelfde bladzijden, die boven den lezer in 't bijzonder ter kennisneming worden aanbevolen. Norine intusschen is niet gelukkig in haar huwelijk. Marc gaat veel alleen uit, verwaarloost haar, kost haren vader steeds meer geld en is buitendien zeer jaloersch op dr. Kortmans, dien Norine nu en dan ten huize haars vaders ontmoet. Op een avond dat dr. Kortmans en Irma te gelijk in Krause's huis aanwezig zijn, terwijl deze zelf uit is, komt Marc, die hen heeft doen bespieden en beschonken is, woedend het huis binnen en een schrikkelijke samenkomst heeft er tusschen Leon, Marc en Norine plaats, gevolgd door een duël tusschen Leon en Marc, waarbij de laatste... zijn vrouw een kogel in het lichaam jaagt, bij ongeluk, juist toen zij op de plaats van 't gevecht aankwam om het duël te beletten. Hiervan is het gevolg een echtscheiding tusschen Marc en Norine en een tweede huwelijk van Norine met Leon. Marc raakt aan lager wal en eindigt met rangeerder aan een buitenlandsch spoorstation te zijn.

Tot een reeks van vermakelijke hoofdstukken, allen in parodie-

vorm, heeft dit onderwerp den schrijver aanleiding gegeven. De stijl is daaraan evenredig en overal goed volgehouden, steeds met de eigenaardige overdrijving, de ruwe grappigheid, die alles eenigszins belachlijk tracht te maken, der poppenkast-spelen en romans. B.v.:

> 'Marc greep zijn uniformjas aan, grimmig, *gelijk een brieschende leeuw*, naar papieren op tafel ziende, rekeningen van Meüsheim & Zoon voor laarzen, handschoenen enz.'

Als Irma later over iets boos is en haar armoedige kamer op en neer gaat, doet ze dit ook als een wild dier in zijn hok. Als het mooi weer wordt, kondigt de schr. dit aan door te zeggen dat de hemel zijn blauw pakje weêr aantrok of iets dergelijks, alles in den beoogden komieken, korten en krachtigen trant.

Het verschijnen van parodieën als deze is ook een bewijs dat de letterkunde, de letterkundige theorie en kritiek bloeit in een land; want al is het maken van een serieus goeden roman natuurlijk een moeilijker en verdienstelijker werk dan het uit gekheid maken van een leelijken roman, toch is het feit, dat men het der moeite waard acht zulk een uitvoerige kastijding aan zeker genre van letterkunde toe te dienen, een nog duidelijker teeken van nationaal letterkundig leven dan het verschijnen van eene of meer sérieuse goede romans dat is.

A.J.

Rudolf van Meerkerke [63]

[*Rudolf van Meerkerke, door J.I. de Rochemont*.]

Het boek van den heer De Rochemont is in zijn geheel onbelangrijk en zonder waarde; verder is het gedeeltelijk vervelend, gedeeltelijk onnoozel en gedeeltelijk van een, op inferieure wijze eenigszins aangename, gemoedelijke naïefheid, die echter niet zoo goed wordt dat zij tot literaire verdienste, zij 't van minderen rang, zou stijgen. Ik begrijp nog maar altijd niet, wat al die goede menschen toch beweegt hun zeer gewone gedachtetjes en lotgevalletjes met geweld openbáar te willen maken. Ik heb een grootvader gehad, die óok kolonel was, en ik ben er van gefrappeerd, zoo duidelijk als ik mij herinner dat mijn grootvader, toen ik als achtjarige knaap aan zijn knie stond, op precies dezelfde manier nèt zulke dingen vertelde als de hr. De Rochemont doet in dit boek. Indien die dingetjes verteld worden in het gezin, voor eenige na-verwanten, die den verteller liefhebben zoo als hij met kinderlijk gemoed zit te praten van zijn druk verleden, langzaam en zacht, in den rustigen avondschemer of in het stille lamplicht, dan hoort dat praten aangenaam aan en tint zich met díe lichte weemoedige bekoorlijkheid, die de gewoonste woorden van menschen, voor wie wij een eerbiedige genegenheid gevoelen, die hun dagelijkschen ochtend- en avondgroet, belangrijk en begeerlijk voor ons maken. Maar ik geloof, dat mijn grootvader te veel redelijk inzicht en te veel gevoel voor het betamelijke zoû hebben gehad, dan dat hij ooit zijn herinneringen als letterkundig werk openbaar zoû hebben durven maken. Want het kinderlijk gemoed van den ouden militair, door de vereering der zijnen in de familiale woning gevrijwaard voor elken zweem van spot in de waardeering zijner verhalen en raadgevingen, verlichamelijkt zich voor ons in het publieke boek van den ons onverschilligen heer De Rochemont als de belachelijke figuur van een kinderachtigen frisschen dood-gewonen jongen, onder den eerwaarden grijzen haartooi en de imposante kleeding van een bejaard aanzienlijk kolonel schuilend. Want de hr. De Rochemont is, als letterkundig schrijver, een piteus armzalig lummeltje.

Vervelend in zijn boek zijn de 50 eerste blzd. over de Geschiedenis der Nederl. Rijd. Artill., niet minder de daarop volgende 20 over Amersfoort. Verbeeld u iemant die dol geestdriftig is over wat een deel van het Nederl. leger in de laatste 130 jaar aan heldendaden heeft gepraesteerd, en over de geschiedenis van het stadje Amersfoort. Inder-daad, de hr. De Rochemont is maar half-vol.

Onnoozel zijn zijne natuurbeschrijvingen*, zijn verhaal van het manoeuvreeren der lansiers, dol-onnoozel zijn woorden over J.J. Rousseau (blz. 72-75) en over De Lamartine (blz. 97-105); onnoozel, het geheele boek door, zijn om hun zelfs waarde gegeven mededeelingen over dingen, die totaal onbelangrijk zijn, b.v. dat bij zekere privaatlessen, die iemant kreeg, als leerboeken gebruikt werden: Dorn Seiffen, Bosscha, Van Wijk Roelandszoon en Engelbert Gerrits,

* *B.v. 'Onder alle steden, die ik gezien heb, is er niet een, die fraaier omstreken heeft, dan die, waarop Amersfoort bogen mag. Dikwijls heb ik daarvan volop genoten, als ik, op zonnigen zomerdag, verwijlde bij de zoogenaamde "zeven hoompjes", op den top van den Amersfoortschen berg. Een aangrijpend schoon panorama lag dan aan mijn voeten ontrold. Ik zag dan op het vriendelijke Eemnes met zijn zee- en riviergezichten; op het landelijke Soest met zijn uitgestrekte vlakten die tot mijmeren noodigen ('n beetje zonnig, kolonel); op het prachtige Baarn met zijne dichte sparrewouden; op het vorstelijk Soestdijk met zijn parken en lustwaranden; op het lachende Zeist, waar Hernhutters tabernakelen hebben gebouwd; op het stille Leusden met zijn geurige heidevelden. Bloeiende akkers met goudgeel koren, sneeuwwitte boekweit en groene tabaksplanten; mollige weilanden met een rijkdom van paarden en vee; statige bosschen en bevallig kreupelhout, vormden met al die plaatsen een bekoorlijk geheel' (Blz. 51-52). Goddelijk is ook deze passage: 'Een pas ontwaakte stad, als een pas ontwaakt gezin, als de pas ontwaakte natuur, heeft voor mij veel aantrekkelijks. Haar eerste geluiden en bewegingen worden door mij immer met bijzonder welgevallen waargenomen. Zij hebben voor mij iets opwekkends, iets wat mij bemoedigt en verblijdt. Voor mij zijn ze zicht- en hoorbare getuigen van ons ontwaken uit den laatsten slaap, dien wij doodnoemen' (Blz. 107). De kolonel heeft zeker niet dikwijls met een troepje zuigelingen in één kamer geslapen, anders zou hij weten dat dit ontwaken bijster weinig van een heerlijken dageraad heeft. Rare uitingen zijn ook deze: 'Van alle* gezaghebbenden op muzikaal gebied, *eer ik den zanger het meest' (blz. 307), of: 'Ik roem de bas, om den ernst dien zij weet op te wekken' (blz. 309).*

en dat die iemant zich, als hij iets te schrijven had, van Weiland en Siegenbeeks spelling bediende, of met zijn meester steeds Fransch en Engelsch sprak, enz., enz.

Op een inferieure wijs eenigszins aangenaam naïef beschreven, zijn de ontroeringen van den jongen De Rochemont, b.v. dáar waar hij zoo gelukkig is van te zullen kunnen studeeren, blz. 118, en dáar waar zijn beste vriend begraven wordt, blz. 130: 'Toen eindelijk de kist, die van gele planken vervaardigd was, in den tuin werd neêrgelaten, meende ik een gouden urn te bewonderen. En toen de najaarswind uit hooge boomen bladeren schudde in de groeve, toen sprong mijn hart op van vreugd, want het kwam mij voor, dat van uit den Hemel bloemen gestrooid werden op het graf van mijn vriend!' Dit is wat onbeholpen gezegd, maar een zweem van verheerlijkt-zien-in-ontroering is er in. Goed is ook blz. 168-170, beschrijvende Rudolfs avondwandeling met zijn moeder. Maar toch is het jammer dat de schrijver niet bij den dunk, dien hij als jongeling van zichzelf had en op blz. 151 vermeldt, gebleven is en daarnaar zijn gedrag geregeld heeft: '...het kwam mij voor,' zegt hij, 'dat ik niets bijzonders te vertellen, veel minder te beschrijven of te beoordeelen had.' Gij hadt daarin gelijk, kolonel, en zoo is het al tijd met u gebleven.

Juli 1890

Gedenkschriften van een gewoon mensch [64]

[Uitgegeven door Dr. H. Kleesing. Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1890]

Al weêr een onbeduidende ouwe heer, die ons zijn leven komt vertellen! De schrijver is materialist, malthusiaan, liefhebber van muziek en wiskunde; hij is op een kantoor geweest, student, toen leeraar, toen weêr student, toen dokter in de medicijnen; hij heeft een vader en eene moeder gehad en op zijn beurt kinderen; hij heeft voorts de gewone gedachten over het huwelijk, de opvoeding, het onderwijs, enz. van nieuwerwetsche, radikale lieden, leerlingen van Multatuli, enz. Zulke onbeduidende, werkelijk oprechte autobiografieën zijn tóch nog prettiger om te lezen dan slechte romans als *Norine's Keuze*.

Burgerlijke mémoires [65]

[*Gedenkschriften van een gewoon mensch. Uitgeg. door Dr. H. Kleesing*. Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1890.]

Een onderzoek naar de waarheid van het verhaaltje, waarvan Dr. Kleesing een Inleiding voor zijn werkje heeft gemaakt, kan achterwege blijven. Hij deelt ons daarin mede, dat hij toevallig op straat in kennis kwam met een bejaard heer. Deze ontmoeting had zulk eene innige betrekking tusschen hem en den grijsaard ten gevolge, dat hij ook bij het sterfbed van den oude aanwezig was en deze hem verzocht de *Herinneringen*, welke hij geschreven had, ten geschenke te willen aannemen. Dr. Kleesing aanvaardde deze gift met eerbied, en bij de lezing kwamen de *Herinneringen* hem zoo belangrijk voor, dat hij ze aan 't publiek niet meende te moeten onthouden. Of dit nu eene dichterlijke vrijheid is, die de heer Kleesing zich veroorlooft om niet zoo dadelijk zelf met al de intieme familie- en andere bizonderheden, die deze *Gedenkschriften* bevatten, voor 't publiek te verschijnen, dan of de zonderlinge geschiedenis van de kennismaking met dien ouden heer zonder nabestaanden, reëel is, - wij kunnen het veilig in 't midden laten, want geen kleinzielige nieuwsgierigheid naar de in deze mémoires voorkomende personen en zaken moet ons motief voor de lezing en waardeering er van zijn; wij hebben ze slechts te beoordeelen zoo als ze daar voor ons liggen, om hun zelfs wil alleen, en alleen te onderzoeken in hoeverre ze ons te denken en te gevoelen geven, in hoever zij eene letterkundige beteekenis en waarde bezitten.

De titel van dit werkje kon niet waarder en eenvoudiger tegelijk zijn bedacht. Inderdaad, deze bladen bevatten de gedenkschriften van een *gewoon* mensch en de oprechte bescheidenheid van den titel vermeerdert na de lezing, of liever vervolledigt des lezers achting voor den auteur. Want niet alleen is het tienmaal genoegelijker de gedenkschriften van een gewoon mensch te lezen, die voortdurend blijk geeft te weten dat hij dat en niets anders is, dan de geschriften van een ordinair auteur, die zich zelf voor erg buitengewoon houdt; niet alleen

ook zijn zulke geschriften leesbaar, wijl zij de verdienste der openhartigheid en der door nauwkeurigheid pittoresque waarheid, zij 't in kleine zaken, bezitten; maar vooral zijn de *Gedenkschriften* van gewone menschen belangrijk, om dat men er het algemeene, het aan allen gemeene, denken en gevoelen van des schrijvers tijd-, land-, stand-, ambt-, of geloofsgenooten door leert kennen. Een gewoon mensch zijn beteekent een mensch zijn zooals andere menschen; en al zal het denken en gevoelen van een ongewoon mensch ons meer dalijk treffen, in het denken van een gewoon mensch *hooren* wij als 't ware de menigte intellektueel leven en voor de kennis van een tijdvak of een menschensoort is dat de onontbeerlijke wetenschap.

De verhalende gedeelten van dit werkje zijn niet de beste; daarin toch worden ons evenmin door hartstochtelijkheid of innig gevoel voortreffelijke regelen aangeboden als er een fijn vermogen tot opmerken uit blijkt of er eenige verdienste van psychologische diagnose in te ontdekken is. Des schrijvers vader was al op leeftijd, toen de schrijver ter wereld kwam, en een streng man. Nooit in 't leven heeft de schrijver zijns vaders gelijken teruggezien, - ‘of't moest van hooren zeggen de groote Kant of Thorbecke wezen’. De schrijver is een weinig te bescheiden, zou men zeggen, wij zullen hem deze naïeve enormiteit maar niet euvel duiden. Wij herkennen de type van den vader zeer wel. Tienduizend van de zestienduizend Nederlandsche ambtenaren gelijken hem. Hij is klerk op de secretarie zijner gemeente. Voor den zoon was hij een man, ‘streng in zijn principes’ en zoo meer, ‘ijzervast in zijn plichtsbetrachting’, - voor den onverschilligen voorbijganger was hij een droge, ouderwetsche kantoorklerk, wiens strenge principes en ijzervaste plichtsbetrachting meer overeenkomst vertoonden met dergelijke verschijnselen bij kruiers en sjouwers dan bij staatslieden en wijsgeeren.

De koffiepartijtjes bij's schrijvers moeder, waar kwaad-sprekende en ook in alle andere opzichten belachelijke oude vrijsters samenkomen, het opvoedingsstelsel van den vader, dat zich door een overdreven en tegenover de kinderen wel eens wreed vasthouden aan den eens gestelden regel kenmerkt, 's schrijvers verblijf op verschillende scholen en op een kantoor, en aan de universiteit, in welken tijd hij ook een nuchter liefdesavontuurtje beleeft, al die verhalen, vol gemoedelijke en gezellige waarneming der omgeving, zijn onderhoudend en leesbaar en brengen eenige afwisseling tusschen de beschouwende, be-

spiegelende gedeelten. Maar de laatste winnen het van de eerste in belangrijkheid. Al weêr om de bovenvermelde reden dat de beschouwingen algemeen en de verhalen individueel zijn.

Denken wij ons, om de belangrijkheid der beschouwende gedeelten ten volle te waardeeren, naast den schrijver dezer burgerlijke gedenkschriften dien der militaire mémoires, die onlangs aan de lezers werd voorgesteld. Zij zijn tijdgenooten, landgenooten, en beide gewone menschen, die dus als toonbeelden van het denken en gevoelen eener menigte kunnen gelden. Welk een bijzonder groot verschil merken wij nu op tusschen die beiden! Een verschil, voortkomend uit dat tusschen de standen, waartoe beide schrijvers behooren en waartoe zij van hun eerste jeugd af aan zijn opgeleid. Beide behooren tot den beschaafden stand, beide behooren tot den tweeden stand; maar hier wordt bedoeld het woord stand in engere beteekenis te bezigen, de eene schrijver wel te verstaan behoort tot den militairen stand, de andere tot den geleerden stand, neen, wijder nog, tot den stand der menschen met lectuur. Zietdaar. Rudolf van Meerkerke, de figuur uit het boek des heeren De Rochemont, heeft kinderlijke gevoelens van vaderlandsliefde en parade-geestdrift, van lectuur weet hij niets dan een enkele gedachte over Lamartine en Rousseau. De gewone mensch uit het boek van dr. Kleesing leest en denkt en bezit meeningen over alle wijsgeerige, maatschappelijke, artistieke, pedagogische vraagstukken van den dag.

Een halve eeuw beschaving, een halve eeuw middelbaar onderwijs ligt tusschen Van Meerkerke en den ‘gewonen mensch’. Bij Van Meerkerke verkeeren alle gevoelen in primitieven staat, bij den ander zijn zij allen veranderd door zijn lezen, door zijn kritisch denken. Alles wat wij geestesontwikkeling, moderne beschaving, gedachte, vrije gedachte noemen, mist de militair, terwijl de burger daar men zou zeggen aan alle kanten mede gevuld is. In zijn jeugd heeft de militair eenigszins een geestelijk leven geleid, maar toen hij in de praktijk van het soldatenleven kwam had hij daar geen tijd meer voor, of wel is het om een andere reden door hem gestaakt. Dit heeft ten gevolge dat hij nu, als oud man die het leven achter den rug heeft, slechts over de kleine hoeveelheid sentimenten en gedachten kan beschikken, die hij als kind uit den omgang met ouderen heeft opgevangen. Men kan het zich zoo levendig voorstellen, dat tot Rudolfje van Meerkerke,

toen hij zeventig jaar geleden aan de hand van den een of anderen vaderlijken vriend al dartelend een ochtendwandeling maakte, die brave begeleider zeide: ‘Kijk, Dolf, en onthoud het altijd goed, hoor jongen: zooals wij nu de natuur, de stad, de menschen, na de nachtrust een nieuw leven zien beginnen, zoo zullen ook wij eens na onzen laatsten slaap, den dood, een nieuw leven beginnen.’ Dat naïef symbolisch ‘geloof’ in de kinderziel ontvangen, heeft de schrijver zijn leven lang bewaard en nu herhaalt hij in gemoede die woorden voor zijne lezers.

Maar kom daar nu eens bij den gewonen *burger* mensch mede aan! Die zal u, al causeerend weg, een geheel wijsgeerig stelsel voorhouden en op grond daarvan o.a. beweren: ‘De mensch moet goed handelen, omdat dit is in zijn welbegrepen eigenbelang en niet op hope van een leven hiernamaals, daar dat ons door niets in de natuur wordt voorgehouden.’

De verhouding der meeningen over muziek van den militair tot die van den belezen burger is ongeveer dezelfde als de verhouding hunner meeningen over godsdienst. Bepaalt de behandeling der muziek bij den militair zich tot een aanhalen der door de kolonialen voor hun vertrek in de Harderwijksche kazerne gezongen liederen *Vive le vin, l'amour et le tabac, Vater, ich rufe dich* en *Wat zal uw vader wel zeg-gen, schoon Sophie*, en tot eene preferentie der eerste liederen boven het laatste, - de burger zal eene verhandeling over Wagner en Mozart ten beste geven (blz. 58-65) waar de militair het eerste woord vermoedelijk niet geheel van zoude begrijpen.

Indien wij nu het geestelijk leven van den burger naast dat van den militair stellen, zooals het zich uitspreekt in hun boeken, dan zien wij dat het tweede bestaat uit eenige handboekennoties, een schepje herinneringen en een weinig kinder gevoel; dit laatste neemt bijna zijn geheele wezen in beslag, het is het voedsel zijner ziel: hij vindt de uniformen der militaire ruiters zoo mooi en hij hoopt op een ontwaken na den dood, daarom leeft hij vol blijmoedigheid en tevredenheid. Bij den burger geen spoor van kinderlijk pathos, geen direkte getroffenheid door en naïeve uitroepen over de schoonheid van *het aspekt* van 't leven; maar steeds nagedachte, steeds een wikken en wegen der verschijnselen en toestanden, en dan: een kalme en ordelijke genegenheid voor het bestaan en de menschelijke beschaving, gegrondvest op het door overweging verworven inzicht. Niet zijne ouders, niet de tradi-

ties, niet het onbewust in hem voortleven der meeningen van vorige geslachten hebben het inwendig leven van Dr. Kleesings gewoon mensch gevormd en gerijpt. Neen, de boeken hebben hem gemaakt. Hij is een kind van de drukpers. Een voor een heeft hij in zijn lectuur de waarheden ontdekt, waaruit hij zich een geheel van levensbeschouwing, als een vast en harmonisch weefsel, heeft samengesteld. De gewoonte om aan geen gevoel en ook aan geen gevoelen een plaats in zijn geest te geven vóor het van alle kanten bekeken en beredeneerd te hebben, brengt het gevaar met zich mede, dat men te onophoudelijk aan 't leeraren blijve bij het mededeelen zijner sentimenten en gevoelens. Een enkele maal, bij het lezen van al die consideraties, waarop ‘het gewoon mensch’ zijn levensinzichten grondt, komt men in de verzoeking om botweg den schrijver in overweging te geven eens als uitzondering op de voor hem gebruikelijke manier een erge hartelijke domheid te zeggen, voorafgegaan door een vloek en gevolgd door een uitroepingsteeken.

Moest men in het werkelijke leven kiezen tusschen den militair en den burger, dan zou 't best zijn ... zich van keuze te onthouden, en als men een dag met de twee had door te brengen, 's middags een wandelingetje met den opgewekten militair te maken en den avond in gesprek met den burger in diens woning door te brengen.

Voor alles moet echter erkend worden, dat de militair, zoölogisch gesproken, veel dichter bij de mindere diersoorten staat dan de burger, want hij leeft slechts van instinkt en indrukken; hij staat ook in ontwikkeling vijftig, waarom niet honderd, jaar bij den burger ten achter, onze geheele 19e-eeuwsche geestesbeschaving is hem vreemd gebleven.

Een theoretische bespreking der honderde meeningen, in de gedenkschriften medegedeeld, wordt niet gevorderd. Daarvoor worden causerieën en mémoires niet geschreven. Het zijn geen vertoogen door en voor specialiteiten. Het is lectuur, onderhoudend genoeg om gelezen te worden, waarvan men het goede in zich opneemt, het slechte, dat is het ons onjuist voorkomende, van zelf verwerpt, en die eene vaag afgeronde herinnering achterlaat als het gesprek met een coupégenoot, in wiens gezelschap men een lange spoorwegreis heeft gemaakt.

A.J.

Augustus 1890

Phantasmagoriën [66]

[*Phantasmagoriën, Kijkjes in en om ons*, door Maurits Smit. Cremer & Co., 's-Gravenhage, 1889.]

Het boekje van den hr. Maurits Smit bevat drie opstellen: een, geheel onleesbaar, soort van samenspraak, tusschen menschen, die de vaart, door de industrie enz. genomen, zinnebeeldig vertolkt zien door een zeegezicht, het opkomen van een onweêr, enz.; een soort van parabolische verhandeling over manieren van opvoeding; en iets dergelijks over de menschenhersens en wat uit een mikroskopiesch onderzoek daarvan voor gevolg te trekken is ten opzichte van het al of niet bestaan van iets onstoffelijks, enz.

Meisjesjaren [67]

[Uit het Engelsch door M. Scheltema, met vier platen. Cremer & Co., 's-Gravenhage 1889.]

Dit is een, tamelijk vertaald, maar wat zeurderig engelsch kinderboekje, voor meisjes tusschen 8 en 12 jaar.

Benjamin's Klucht [67]

[Oorspronkelijke roman, door Spirito. Amsterdam, A. van Klaveren.]

De roman van Spirito heb ik tot blz. 27 slechts gelezen, het was mij niet mogelijk verder te gaan, want ik werd ongesteld van verveling. Veel gapen kan iemant loom maken voor den heelen dag verder.

Haar zuster [68]

[Tooneelspel in vier bedrijven, door Marcellus Emants. Cremer & Co., 's-Gravenhage, 1890.]

Wij komen nu allengs weêr tot betere letterkunde, maar het tooneelspel van den verdienstelijken schrijver Emants is toch niet veel bizonders. Het is goed als een toer van tooneelschrijf-gymnastiek, de sport van het in elkaár-zetten is er handig in beöefend; ook geeft de schrijver natuurlijk de omgangsgesprekken en -manieren van wèl-opgevoedde menschen beter, dan de kommenijsbaasjes, die onze andere tooneelschrijvers zijn, dat doen; alleen meen ik dat men in den volzin van Henriëtte, blz. 77, '*goede* manieren' zal moeten lezen in plaats van het burgerlijke 'fijne manieren'. Overigens is het stukje onbeduidend, zonder zweem van verrassende hartstocht-woorden, zonder de kleinste nieuwigheid in het manoeuvreeren der zielebewegingen, met zeer flauwe motieven van: laster, een vriend die na een lange reis terugkomt, diens oogenblikkelijke liefdesdeklaratie, zijn opoffring, verwonding in het duël, enz., enz. Dit stukje behoort nog geheel tot het genre Dumas-Sardou-Augier, en is nog niet éens zoover als de Russen-Denen-Noren-Zweden.

Een tooneelspel van Emants [69]

De hr. Marcellus Emants heeft onlangs bij Cremer & Co. te 's-Gravenhage een tooneelspel in vier bedrijven uitgegeven, getiteld: *Haar Zuster*. Het eerste bedrijf doet ons de ‘five o'clock tea’ bijwonen, op den ‘jour’ van mevrouw Martha van Neerstraeten geboren Overkamp, te Arnhem. Wij maken kennis met de gastvrouw en haar zuster Henriëtte, met haar man luitenant Floris, haar oom Victor Overkamp, met luitenant Bosma, met mevrouw Erkalens en haar dochters Sophietje en Marietje Erkalens. Het blijkt dat, terwijl Martha eene huiselijke vrouw is, die liever met haar huishouding, haar kindje, haar handwerken en liefhebberijen bezig is dan haar meer wereldsch gezinden man naar de vermaken en feesten buitenshuis te vergezellen, deze voor die zaken daarentegen eene uitmuntende gezellin heeft gevonden in de bij hen inwonende schoonzuster Henriëtte. Die Henriëtte is een wat men noemt excentriek meisje, die niets liever doet dan al haar middagen dansend te paard en al haar avonden dansend op bals door te brengen, en steeds met haar zwager. Nu, de kletserige, kwaadsprekende mevrouw Erkalens en haar heur woorden in alles beamende dochters zijn het reeds lang met elkaar eens en steken hun gevoelen niet onder stoelen of banken, dat het met dat voortdurend samenzijn van zwager en schoonzuster niet geheel pluis is en daar waarschijnlijk meer achter steekt dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Martha merkt het een en ander van wat er in de stad van hun drieën verteld wordt en zij wil daarom Henriëtte aanzetten tot trouwen, maar liever met een zekeren rijken Dirk Valk, die thans juist een wanhoopsreis doet na éens door Henriëtte afgewezen te zijn, dan met luitenant Bosma, die juist in dit bedrijf door Henriëtte is afgewezen, maar wie zij toch de meeste dansen van het eerstdaagsche Casino-bal heeft toegezegd, zoodat hij alle hoop nog niet verloren heeft.

Het tweede bedrijf leidt ons op een vroeg ochtenduur de huiskamer der van Neerstraetens binnen, waar Martha de laatste hand legt aan een schilderijtje, dat zij haren man op zijn aanstaanden verjaardag wil vereeren. Tengevolge van deze en andere druktes, vindt Floris bij zijn

thuiskomst zich geen aangename omgeving bereid, het tocht omdat de ramen open zijn gezet om den kachelrook te verdrijven, de tafel is nog niet gedekt voor het ontbijt, Martha heeft zelfs haar toilet nog niet gemaakt. Floris wordt korzelig, driftig, en besluit eindelijk met Henriëtte nog wat te gaan rijden tot de boel hier klaar zal zijn. Martha wordt ook boos en, terwijl Floris even weg is, komt het tot een verklaring tusschen de twee zusters op onaangenamen toon, waarvan weder het gevolg is, dat Martha, als zij juist daarna een gesprek heeft met den plotseling aangekomen Valk, in haar geprikkeldheid te ver gaande, dezen zooveel te verstaan geeft als dat hij niet zonder vrucht Henriëtte het hof zou kunnen maken. Martha, die eerst geweigerd had, deelt, als Floris en Henriëtte weder thuis zijn, mede, dat zij hen naar het Casino-bal dien avond vergezellen zal (op dat zij met haar man zou dansen en Henriëtte dus meer beschikbaar voor Valk zal zijn).

Het derde bedr. vertoont ons het casino; in een antichambre van de balzaal hooren wij eenige gasten weder kwaadspreken van de familie Neerstraeten; Bosma en Valk mengen zich in het gesprek. Bosma hoort al eerst hoe Valk met geringschatting spreekt van kale militairen die mooie meisjes willen huwen, later heeft er een onderhoud tusschen die twee plaats, waar Bosma (die juist Henriëttes geprefereerd danser dien avond zou zijn) in vertrouwen van Valk verneemt, hoe Martha aan Valk te verstaan heeft gegeven, dat Valk met succes naar Henriëttes hand zal kunnen dingen. Dit verbittert Bosma dermate (hij meent er een groote valschheid van Henriëtte jegens hem in te bespeuren), dat hij, als het op dansen aankomt, Henriëtte eenvoudig aan haar lot overlaat, die dus een zeer mal figuur maakt. Als Floris dit te weten komt, ijlt hij aanstonds naar Bosma's woning en beleedigt hem wegens den smaad door Bosma Floris' zuster aangedaan. Henriëtte is zeer opgewonden, maar wijst toch Valk af, die meent op dit moment zijn aanzoek te kunnen doen.

Het vierde bedrijf speelt weêr in de huiskamer der Neerstraetens. Het is de dag na het bal, en Floris' verjaardag. Henriëtte heeft Bosma ontboden om een tweegevecht tusschen hem en Floris te voorkomen, opdat daardoor de onschuldige Martha niet tevens gekompromitteerd zou worden. Bosma wil echter van geen terugneming zijner uitdaging weten. Martha, van alles onkundig, komt binnen met haar geschenken. Zij speelt om hem te verwelkomen Floris' lievelingswals. Martha merkt, te midden van haar felicitaties en betuigingen van gehecht-

heid, al spoedig, dat er iets aan Floris hapert; als zij eindelijk begrijpt dat haar man over eenige uren moet duëlleeren, heeft er een hevig tooneel plaats, waarin zij Floris wil verbidden. Er is echter niets aan te doen. Eindelijk komt Valk, en Henriëtte wil zijn huwelijksaanzoek aanvaarden op voorwaarde dat hij het duël tusschen Floris en Bosma verhindere. En dit gebeurt door dat Bosma, met toestemming der sekondanten, met Valk duëlleert in plaats van met Floris. Valk wordt gewond en krijgt Henriëtte tot vrouw.

Uit dit beknopt inhoudsverslag wordt wellicht reeds de indruk ontvangen, dat er in dit tooneelspel veel gebeurt in bizonder weinig tijd; bij de lezing van het stuk zelf, bij de vertooning nog meer misschien, doet de, men zou zeggen behendige vlugheid, waarmede de gebeurtenissen elkaar opvolgen, u verwonderd staan, en men denkt bij wijle juist door die vlugheid eerder aan een blijspel dan aan een tooneelspel. De vraag schijnt gewettigd: Is het waarschijnlijk, lijkt het een ware weêrgave van het leven, dat - om van de verdere opeenstapeling van koïncidenties te zwijgen - Valk aan Bosma, die hij vroeger volstrekt niet kende, even nadat die heeren aan elkaar zijn voorgesteld, van zijn verliefdheid op Henriëtte zal vertellen, en zelfs, hoewel hij nog in 't geheel geen aanvaardend antwoord van haar heeft ontvangen, Bosma zal meedeelen dat hij nagenoeg zeker is van zijn zaak? En is het te vermoeden, dat Bosma's getuigen, wier vriend door Floris Neerstraeten zwaar beleedigd is, zich zoo spoedig zullen laten vinden om Valk als plaatsvervanger van Floris te accepteeren?

De algemeene aanmerking, die voor 't overige op dit stuk te maken zou zijn, is dat, *wat de in-een-zetting der handeling aangaat*, de auteur zich meest van middelen heeft bediend, die de bekoring der nieuwheid nog al eens missen, hoewel wij toch dankbaar moeten erkennen dat oude trucs als het luisteren aan deuren of het toevallig vinden van brieven, enz., door hem zijn versmaad. Maar de plotseling verschijnende Valk, het bal, het duël, en het pathetische pianospel op Floris' verjaring, het zijn allen dramatische motieven, wier werking de nederlandsche voetlichten reeds vaak beschenen hebben. Zoo ook de *karakteriseering* der personen. Het antagonisme der twee zusters, de wijze waarop Henriëtte haar excentriciteit toont, de lastertongende mevrouw Erkalens, enz., zij munten niet door frischheid van begrip uit. En welk een vergrijsde truc, welk een al te goedkoope speculatie op den lachzin van lezer of toeschouwer, dat aanwendsel van Valk,

dat ook 't slotwoord van 't tooneelspel is, om telkens te zeggen: ‘Daar is geen quaestie van!’

De verdiensten van dit stuk zijn eerder te vinden in de *samenstelling* en in den *dialoog*. De samenstelling is zonder leemten en zonder overlading, goed overwogen en kunstig als een hecht en sierlijk gebouw; de dialoog is goed gemanierd en natuur-getrouw tevens geschreven. Aan kleinigheden zelfs kan men merken hoezeer de auteur zich daarvan rekenschap geeft. Het ook in Nederlandsche tooneeltaal gebruikelijk ‘Ah!’ heeft hij vervangen door ‘A’. In-der-daad komt dit meer met de uitspraak overeen. Zoo ook de uitroepings-woorden: ‘o jé’ en ‘nou!’. Men kan overtuigd zijn dat, opgewekt gespeeld, dit tooneelspel in den schouwburg een goed effect zal maken.

A.J.

Juli 1890

Frits Lapidoth
I. De dichter [70]

[*Marfa*, Sonnetten door Frits Lapidoth. Leiden, S.C. van Doesburgh, 1889.]

De heeren A.G. van Hamel [71] en Frits Lapidoth [72] zijn twee figuren, die zich eerst sedert kort in de nederlandsche letterkunde doen gelden. De eerste schrijft opstellen in het tijdschrift *De Gids*, hield niet lang geleden eene redevoering bij de onthulling van de Vosmaer-bron [73] en leidt den heer Lapidoth als dichter bij het nederlandsche publiek in, welke inleiding voor-in boven-vermeld boekje is afgedrukt.

De heer van Hamel is een man van verdienste, een man van lectuur en ontwikkeld verstand, die door een langdurig verblijf in het buitenland zich heeft voorbereid voor de gewichtige post, welke aan Groningens hoogeschool door hem wordt bekleed. Daar zulk eene poging zeer wel te vereenigen is met de achting welke hem toegedragen behoort te worden, moet men trachten hem op te wekken om ander hollandsch te schrijven, duidelijker, leniger, zuiverder, dan hetgeen o.a. in deze Inleiding te lezen staat. Het is mogelijk, waarschijnlijk zelfs, dat het leven buiten 's lands een noodlottigen invloed op het hollandsch van den hr. van Hamel heeft gehad en hem thans volzinnen als de volgende doet schrijven, die werkelijk niet te verstaan zijn. Eerst zegt de hr. van Hamel tot den hr. Lapidoth: ‘Toch was ik niet de eenige,... wien uwe sonnetten, met den nadruk der innigste overtuiging door u voorgedragen, als een vreemde maar treffende muziek in de ooren klonken.’ Het is twijfelachtig of men gedichten, die geene leerstelling of pleidooi bevatten, met den nadruk eener innige *overtuiging* kan voordragen, want *waarvan* was de dichter dan zoo bizonder overtuigd bij die voordracht? Doch, dit daar gelaten, zijn deze regels overigens duidelijk genoeg. De Inleider vervolgt echter onmiddellijk aldus:

> ‘Ons allen boeide het verhaal van Marfa's liefde, van haar wreede ontgoocheling, van hare ontzettende wraak. Wij waren, ofschoon Nederlanders,

> en bij menig vers door de bekoring uwer kunstige zangen gestreeld, toch kosmopolitisch genoeg om, ook zonder uwe toelichting, de ontwikkeling van dit Russisch drama met spanning en zonder bevreemding te volgen.'

Ieder oprecht nederlandsch lezer zal dezen volzin te duister moeten vinden. Vooreerst mochten wij juist vernemen, dat deze sonnetten den hr. van Hamel c.s. als *eene vreemde* enz. muziek in de ooren klonken, en twee regels verder verklaart de zelfde heer, dat hij des dichters voordracht *zonder bevreemding* heeft gevolgd. Minder begrijpelijk echter nog is dat de hoorders, waarvan de hr. van Hamel spreekt, *ofschoon* zij bij menig vers door de bekoring van 's heeren Lapidoth's zangen gestreeld waren, zij [tóch] de ontwikkeling van het gedicht konden volgen. Deze kunstopvatting is ons te modern, het is eene fijnheid van onderscheiding, die de hr. van Hamel uit Parijs moet hebben medegebracht. Wij, eenvoudige, wellicht wat ouderwetsche, nederlanders, zouden juist denken, dat men door geen zangen bekoord kan worden, waarvan men den zin en de ontwikkeling niet begrijpt, dat het een afhankelijk is van en noodzakelijk moet samengaan met het ander. Zoo is de Inleiding in haar geheel een weinig aan den duisteren kant. De hr. van Hamel spreekt van eene 'epische Marfa', en van eene 'lyrische Marfa' en behandelt het vraagstuk of de sonnet-vorm een geschikte vers-vorm is om een gedicht als *Marfa* in te schrijven, zonder dat het duidelijk wordt of hij die vorm nu eigenlijk geschikt of ongeschikt vindt. Die versvorm ligt voor een episch gedicht niet voor de hand, in de keuze van dien vorm is iets toevalligs, de harmonie tusschen dien vorm en den inhoud laat vrij wat te wenschen over, toch wordt het gedicht door dien vorm eerder gediend dan geschaad... er komt op die wijze iets plechtigs en iets geheimzinnigs in Marfa's bewegingen, dat geheel in overeenstemming is met haar rol... enz., enz. (Blz. IX, X, XI.) Men weet niet waaraan zich te houden.

Het zoude echter onheusch zijn daarom den recht hartelijken toon te miskennen, waarin den heeren van Hamel en Lapidoth, de eerste in meer-gemeld prozastuk, de tweede in eene Ballade en een 'Envoy' op rijm, elkaâr toespreken in het voorportaal van dit *Marfa*-paleis. Integendeel verdient die ten zeerste waardeering, vooral ook daar men wellicht juist hierin het licht moet zoeken om de duistere Inleiding te

verhelderen. Na de lezing van dezen *Marfa*-cyclus, en de hoofschheid, de urbaniteit des heeren van Hamel kennende niet minder dan zijne intelligentie, is men vrij om te veronderstellen, dat de hoogleeraar misschien een weinig verlegen heeft gezeten met de bizondere vriendelijkheden van zijn ‘jeugdigen vriend’, den ‘jongen dichter’ Lapidoth.

De hr. Lapidoth is een interessant jongmensch want niet alleen uit de gedichten zelf maar ook uit 's heeren v. Hamels Inleiding blijkt, dat eene moderne en internationale passie voor ‘eene Russische’ [vorstin (?)!] tot de biografie van den dichter behoort; wanneer nu zoo een jongmensch met een gedicht als *Marfa* tot een letterkundige van de reputatie des hrn. v. Hamel komt, hem dit minzaam toewijdt, hem, als vriend, eene introductie bij de Nederl. lezers vraagt,... ja, dan wordt het geval moeilijk, dan komt het tusschen de courtoisie en den litterarischen smaak allicht tot een inwendigen strijd, en... een geven en nemen, eene wat geëmbrouilleerde aanbeveling is dan bijna niet te ontwijken...

Er is in dit boekje nog meer duisters, het moge misverstand of iets anders wezen.

Is de heer Lapidoth lid van een letterkundig geheim-genootschap? In zijne Ballade noemt hij Sully (Sully Prudhomme of Mounet Sully?), [74] Coppée, Aicard, Bourget, als de voorgangers, die hij vereert. Nu gelijkt echter het gedicht *Marfa* op wat gij maar wilt, op... is het geoorloofd vrij te spreken?... Johannes Hilman, op Helmers, op den dramatist Peypers, eerder dan op de werken van den metafysischen Sully Prudhomme, den realistischen Coppée, den genre-dichter Aicard, den psycholoog Bourget.

Dat de heer Lapidoth van deze dichters spreekt zal een vergissing zijn. Maar toch is het ook niet aan te nemen, dat hij willens en wetens in het genre van Hilman, [75] Helmers, enz. zou hebben gedicht. Dit zal maar schijn wezen, het zal eene verfijning van modernisme zijn, die Lapidoth's gedichten op het pruiken-genre doet gelijken. Ook is Lapidoth's genre voor degenen, die deze verfijning niet recht waardeeren kunnen, niet het echte pruiken-genre, maar eene variatie daarop: het is een gepommadeerd pruiken-genre.

Het dragen van een met zalf besmeerde pruik in onze dagen is een excentriciteit, een fijne wellicht, misschien ook een grove, maar in elk geval iets buitensporigs, dat als zoodanig wel een zekeren opgang kan

maken. Even vreemd als de voorbijgangers en de weinig behaarde hedendaagsche societeits-leden een wandelaar zouden vinden, die met een glimmende Louis XIV-pruik over den Dam flaneerde, een even zonderlingen indruk maakt de hr. Lapidoth in de laat-19e eeuwsche letterkunde met zijn theatrale allures. Hij hangt aan elkaar van onbegrijpelijkheden. Hiertoe immers zijn te rekenen: 1e, de heele opzet van zijn gedicht, de verhouding van het eigenlijke verhaal tot de symbolische inleiding; 2e, de behandeling der personen en gebeurtenissen in verband met de karakters en de hartstochten; 3e, de dichterlijke taal, waarin het verhaal is geschreven, in vier onderdeelen te splitsen, te weten: de versificatie, de beeldspraak, de dialoog, de logische voorstelling.

De auteur beschrijft eerst de worsteling tusschen dag en nacht, die aan den morgenstond vooraf gaat. De zon overwint de duisternis niet zonder hevigen strijd:

... 't Wederkeerend zonlicht wreekt
Zich of de heerschers, die verscheiden gaan, en
Uit een bad van bloed en vlammen, steekt
De zon het hoofd, verduistrend honderd manen.

Tusschen twee haakjes zij hier, op de onlogischheid der voorstelling gewezen; want òf de schrijver bedoelt met ‘manen’ een vermenig-vuldiging van de maan aan het firmament en dan moet eerlijk bekend worden, dat zulk een luchtverschijnsel nog nooit geconstateerd is, òf hij meent de manen der paarden, waarop de verscheidende heerschers gezeten zijn, maar déze zouden weer door de zon niet verduisterd worden, integendeel. Mogelijk bedoelt schrijver het manen van schuldeischers.

Maar om met het verhaal door te gaan; zóo dus, zegt schrijver:

Zóó rijst, in 't Oosten, - uit een gruw'lijk bad
Van vorstenbloed en tranen, - nevelscheurend,
De zonne der Beschaving op: nog mat,
Maar toch reeds lichtend en heur schatting beurend

Als elke zon, die rijst.

Dit ‘schatting beuren’ schijnt de verklaring van het manen der schuldeischers te rechtvaardigen. Doch genoeg, - de algemeene bedoeling is duidelijk. Eenige regels verder heet het:

Het oude Europa krimpt inéén en vraagt:
‘*Welk is het nieuwe licht, dat bloedrood daagt;*’
‘*Welk is het volk, dat eens mij zal verdrukken?*’ -

De dichter kent een' Russische, en hij waagt
Hier wat hij van haar hoorde, U uit te drukken.
Zijn' Muze leeft: Zij doe het werk gelukken! -

Het laatste tercet is slecht geversificeerd. Een zoo prozaïsche mededeeling in zoo weinig dichterlijke taal weêrgegeven als ‘De dichter kent een Russische’ en zal ons nu vertellen ‘wat hij van haar hoorde’, kan alleen beantwoord worden met: ‘dank u voor de communicatie’. Iedereen zal nu evenwel begrepen hebben, dat hetgeen de dichter van zijne Russische vernam, en ons zal oververtellen, in betrekking staat tot de ‘zonne der Beschaving’ en tot het ‘oude Europa’, en niet weinig verwonderd zijn te vernemen, dat het een met het ander niets heeft uit te staan, en dat wij evenmin van de Beschavingzonne als van het krimpende Europa iets meer zullen hooren. De dichter doet ons een zeer melodramatisch verhaal, - waarvan, ronduit gezegd, geen enkele episode bombast-vrij is, - van een edele Russische dame, die met ‘vorst Wronsky’ huwt. Deze vorst is een verbazend ruwe klant, hij gooit met kruisbeelden, als zijn vrouw haar avondgebed wil doen en heeft allerlei zonderlinge gewoonten:

Het glas, dat hij gebruikt had, vloog in scherven;
De hond, die met hem had gejaagd, viel neêr;
Hij zag zijn beste paarden, schuimend, sterven;
Geen vrouw, die hem bemind had, zag hem weêr.

Een baasje dus, uit wiens buurt het geraden is te blijven; want, neen waarlijk, woester dan de dichter hier zijn held beschrijft, zal geen Russisch vorst beweren te zijn.

Marfa had zeker niet goed geïnformeerd vóór ze hem haar jawoord gaf. Toen hij dát eenmaal had, werd hij dan ook geheel waanzinnig.

Eerst verloor zij nog haar hoofd in een brand (*In tastb'ren, blonden gloed ging 't hoofd verloren*, blz. 13); daarna bracht hij haar in een tooneelachtig bruidsvertrek met ‘changements à vue’ (*Het bruidsvertrek veranderde in alkoof*, blz. 25). Hiervan schrok het bruidje zoo, dat ze precies... een pistool werd (*Als een revolver, dreigend in 't foedraal, Stond ze in het kantwerk, dat haar hield omsloten*, blz. 29.) Door een kunstige mekaniek veranderden de beelden, die in het bruidsvertrek stonden, eveneens en *Verkeerde 't beeld des Toorns in beeld der Trouw* (blz. 30) - Op de huwelijkssponde zingt vorst Wronksy dat hooren en zien vergaat (*In hem schallen wilde minnezangen*, blz. 31). Eenige oogenblikken later neemt hij een van zijn vrouwtjes haarvlechten en zegt haar dat als hij haar eens ontrouw mocht worden, zij hem die vlecht moet zenden, waarmee hij dan zich zelf om hals zal brengen. Waar haalt, dus zou men zeggen, deze snoeshaan van een Wronsky de dolzinnige invallen vandaan!

Hoe het afloopt met deze twee behoeft men nauwelijks meer te vragen. Eerst schrijft de dichter nog deze wijsgeerige gedachte neder:

> *En wie zal zeggen hoeveel tranenzeeën*
> *De prijs zijn van één enkel ridderlint? -*

Ja, wie zal dat zeggen? Het best zal wezen een prijsvraag uit te schrijven onder diplomaten en tentoonstelling-organisateurs, ter oplossing van deze questie.

Verder hooren wij hoe de snoode Wronsky al heel spoedig zijn vrouw ontrouw wordt; maar als ze hem dan de vlecht stuurt, geeft hij die aan zijne maitresse en gooit den kruyer Marfa's brief in zijn gezicht. Een gemeene kerel, die Wronsky. Het ongelukkige jonge vrouwtje wordt nu, voor zoover dat nog mogelijk is, ook krankzinnig. Eerst vernielt ze, met een soort van baldadige berekening, elken dag één portret uit de ‘portretzaal’ van haar huis en daarna maakt ze de door Wronsky geroofde geweren stuk. Eindelijk gaat ze hem opzoeken in zijn oorlogstent; gewillig laat hij zich door haar vermoorden; en zij vlucht weg over de grenzen.

Het zal duidelijk zijn geworden, dat de opzet van het gedicht, zoowel als de bewerking der karakters en hartstochten den lezer omringt met onbegrijpelijkheden, waartoe niet weinig bijdragen de foutieve bestanddeelen van de dichterlijke taal. De hr. van Hamel verklaart gedeeltelijk het onbegrijpelijke op wel wat te gemakkelijke wijze. Van

de zonderlinge Wronsky-figuur sprekend, laat hij zich in dezen trant uit: ja, ja, die Russische heeren zijn inderdaad onbegrijpelijke lieden.

Bij nader inzien is deze verklaring echter niet slechts gemakkelijk, zij is onjuist. De talrijke realistische Russische romans der laatste twintig jaar hebben ons de Russische wereld doen kennen als eene samenleving, waarin veel dingen wel geheel anders toegaan dan in Westelijk Europa, maar waarin toch geen plaats is voor een drama dat alleen, met al den bluf en de iet-wat onbeholpen hartstochtelijkheid der eerste jeugd, door iemand die van poëzie weinig studie heeft gemaakt kon worden ontworpen.

A.J.

November 1890

Frits Lapidoth
II De prozaschrijver [76]

[*Moderne Problemen*. Novellen door Frits Lapidoth. Leiden, S.C. van Doesburgh, 1890. 2 dln.]

Heeft de hr. Lapidoth al geen verzen geschreven, wier melodieuse bekoorlijkheid hem tot een onwederstaanbaren hartenverstrikker zoude maken, de gekruide kost, die hij ons met zijn novellen opdischt, zal er niet weinigen op verlekkerd doen zijn bij hem als prozaschrijver eenigen tijd in waardschap te gaan.

(Vooral ook zijn de *Moderne Problemen* een passend Sint-Nicolaas-geschenk; niet zoozeer om aan eene dame te zenden, ook niet voor de kinderen; maar als eene oplettendheid, die een ontwikkeld jongmensch aan een ander ernstig jongmensch zou willen bewijzen. Hetgeen natuurlijk niet uitsluit, dat ook personen van meer gevorderden leeftijd er zich nu en dan een uurtje mee kunnen bezig houden.)

De schrijver heeft zijn novellen in drie soorten verdeeld: 1°. *Moderne Problemen* eigenlijk gezegd; 2°. de *Typen*; 3°. de *Eerste Parijsche Indrukken*. Onder de eerste rubriek zijn gebracht: *De molen 'D' Geelvinck', Het klare gif, Verboden suggesties* en *Professor Beukhof*, onder de tweede: *Een Boulangist, De phonograaf van Wybrand Longus* en *Een laatste liefdedroom*, onder de derde: *Leliën en Rozen* en *Te onbeduidend voor 't 'Allerlei'*.

Op de juistheid dezer verdeeling valt wel wat af te dingen. *De molen 'D' Geelvinck'* behoort bij de Typen, want die novelle bevat volstrekt niet de illustratie van een modern probleem, zooals de andere onder dien titel geschikte. Waarom zou *Een Boulangist* ons eerder een type vertoonen dan *De molen?* De *Phonograaf* daarentegen behoort eerder bij de Problemen. *De Liefdedroom* past niet bij de 'Typen', die zou veeleer bij de Indrukken op zijn plaats zijn, terwijl de *Leliën en Rozen* en *Te onbeduidend* zonder twijfel tot de Typen gerekend zouden moeten worden. Men mag dan ook zoo vrij zijn zich te gedragen als bestond deze verdeeling en niet die van den auteur.

Bezien wij nu de *Moderne Problemen*. De gedachte, die ten grondslag ligt aan de vervaardiging dier novellen, is er eene gelijk aan die, waar-

uit de werken van Jules Verne zijn voortgekomen. Jules Verne nam het een of ander aktueele onderwerp ter hand, populair en van algemeen belang, iets dat te gelijk wonderlijk en bevattelijk voor iedereen was: de reis naar de maan per kanonskogel, allerlei andere luchtreizen per ballon, de reis om de heele wereld heen in een zeer korten tijd, vreemdsoortige, onontdekte eilanden, enz. Zonder de wijsbegeerte, de hoogere kunst of de psychologie aan te doen, spon hij daar dan een verhaal om heen, vol emouvante toestanden en gevallen: gevechten, moorden, roekelooze tochten en zoo meer. De hr. Lapidoth doet in zijn *Moderne Problemen* hetzelfde. Geen reis naar de maan, geen reis om de wereld kiest hij tot onderwerp, maar wereldscher en voor volwassenen pikanter verschijnselen: *Het klare gif* is eene romantische verhandeling, eene populaire uit-een-zetting over het morfinisme, *Verboden Suggesties* over het hypnotisme, *Professor Beukhof* over roemzucht van geleerden (een weinig geëmbrouilleerd), *De Phonograaf* over een geval van krankzinnigheid.

De stijl van den heer Lapidoth verschilt van den stijl des heeren Verne, vooral in de eerste der genoemde novellen, die tevens het prijzenswaardigste en meest kenmerkende opstel van dezen schrijver is. Sensueel half in den trant van Adolphe Belot [77] half in dien van een zich hoofdzakelijk in den *Gil-Blas* [78] uitende groep Parijsche causerie-romanciers, in wier fluweel-zachte zinnelijkheid zich elementen van satanische en Sadische wreedheid mengen, zonder daarbij over een vroolijke ondeugendheid als die van Gyp [79] en Quatrelles te beschikken, lang niet zoo gracieus als Catulle Mendès, noch zoo echt ‘bon ton’ en interessant psychologisch als Paul Bourget, - en overigens toegerust met wetenschappelijkheid op de wijze van Jules Verne, toont de heer Lapidoth in *Het klare gif* zich een behendig en onderhoudend auteur. Er worden ook enkele ernstige goede observaties in dat stuk aangetroffen, b.v. deze over den wedren der tegen den avond uit het Bois de Boulogne terugkeerende rijtuigen: ‘De koetsiers trachtten elkander vooruit te komen; de lantaarns der voorbijstuivenden wierpen *een tergend licht* in de open victorias, waarin de eigenaars zaten te huiveren, zich het voetenkleed zoover mogelijk over de borst trekkend.’ De taal, waarin dit opstel werd geschreven, is overigens niet geheel vrij van fouten. Eenige regels ná genoemde aardige opmerking, gewaagt de schrijver b.v. van ‘eene welbekende actrice..., die hare vormen voor zich liet spreken, nu hare stem versleten was, en daar wel

bij voer'. Wij lezen hieruit, dat deze actrice vroeger met hare stem sprak, zooals iedereen pleegt te doen, maar dat zij, nu hare stem te schor was, hare vormen liet spreken. Vormen, in de beteekenis van goede manieren, kan de schrijver niet bedoelen. Er is iets aan te verkijken, dat hij de taille en de buste der tooneelspeelster bedoelt. Om het spreken der laatste te verklaren, zal het dienstig zijn te veronderstellen, dat zij die met eene papegaai had opgevuld. Dit zou vreemd zijn, maar met den heer Lapidoth kan men nooit weten, hij is een liefhebber van buitensporige zaken.

Het klare gif verhaalt ons het lotgeval van een jong schilders-vrouwtje, dat door eene avonturierster uit de Parijsche demi-monde, die den erg cosmopolitischen en romanesken naam van Cléopâtre de Vescovato draagt, tot voorwerp wordt gekozen, waarop die vreeselijke vrouw haren lust om een onschuldig mooi schepseltje langzaam door morfine ten onder te brengen, bot viert. Als een heiligdom van weelde en verfijnden wellust beschrijft onze auteur Cléopâtre's boudoir, waar al het roode satijn en damast en fluweel, de roode zijde en het roode licht bij nerveuse vrouwtjes bijna van zelf reeds vreemdsoortige en misdadige droomen doen ontstaan. Zware en zachte geuren vervullen het heiligdom met zoete bedwelming, zooals de wierook de kerken.

Dit gedeelte is niet zonder verdienste. Zoodra echter de schrijver tot de behandeling van meer gewone toestanden overgaat - den echtgenoot van het ongelukkige vrouwtje, een eenvoudig schilder met diens omgeving (een hevig contrast met het andere milieu) - bemerkt men dat het bizondere en aantrekkelijke meer in het onderwerp dan in de behandeling gezocht moet worden, want van *het gewone*, het alle-daagsche, dat goede schrijvers ons juist zoo treffend weten voor oogen te stellen, brengt de heer Lapidoth niets noemenswaardigs terecht. Het is een realisme in de manier van Jan-en-alleman, dat wij dan ontmoeten, oppervlakkig en van fransch ras, indien er van het ras eener kunst gesproken kan worden. Onze hollandsche kunst, onze hollandsche aandoenlijkheid zijn er vreemd aan.

De meeste eigenschappen van *Het klare gif* vinden wij ook in *Verboden Suggesties*. Dit verhaal begint met de volgende zonderlinge beeldspraak, die den lezer aan soortgelijke verschijnselen in de gedichten van denzelfden schrijver herinneren. De heer Lapidoth wil duidelijk maken hoe twee zeer verschillende menschen door vriendschap verbonden waren, en schrijft:

> ‘Gelijk de slingerplant den steenen gebiedpaal èn den wuivenden wilg, daarnaast, met hare frissche, groene loten omstrengelt, zoodat beide versierd worden met hare blauwe bloemen, zóó had eene innige genegenheid mij, den determinist, met hechter banden dan die der maagschap, verbonden aan Boreel, den ietwat dweepzieken dichter.’

Het in dit verhaal, op onderhoudende, maar noch schalksche noch gevoelvolle, wijze medegedeelde geval is dat van een hypnotiseerend geneesheer, die de aanstaande bruid van zijn boezemvriend door deze nieuwe methode van een hevige zenuwziekte zal genezen. Zonder dat hij daaraan ook maar in 't minst schuld heeft, raakt de jonge dame door den dagelijkschen omgang verliefd op den dokter en hare vorige liefde verdwijnt. Nu veronderstelt de vriend dat de dokter, van zijne psychische geneeskracht misbruik makend, gedurende den hypnotischen slaap zijne patiente gesuggereerd heeft, hem te gaan beminnen in plaats van haar aanstaande. Een ontknooping of oplossing besluit verder het verhaal niet. Dit behoefde ook niet, daar het den auteur alleen te doen was om een geval van verboden suggesties te beschrijven. Het is: op novellistische wijze een curieus wetenschappelijk geval verteld, het is gevulgariseerde wetenschap en behoort tot de anekdoten van het hypnotisme.

De inhoud der novelle, getiteld *Professor Beukhof*, is deze: Beukhof, twintig jaar hoogleeraar in de wijsbegeerte aan eene universiteit geweest zijnde, neemt zijn ontslag op zijn vijftigste jaar, omdat hij, door een leverkwaal aangetast, nog slechts vijf jaar te leven heeft en al zijn nog beschikbaren tijd aan het psychologisch standaardwerk wil wijden, dat voor zijn dood gereed moet komen. Hij krijgt het af, in die vijf jaar, maar als hij het woord ‘Einde’ onder de laatste bladzijde heeft gesteld, is hij ook den dood zeer nabij. Daar zijne theorieën en beweringen zeer nieuwerwetsch zijn, verkeeren die dikwijls in strijd met de officiële wetenschap. Voorbarige en onbevoegde uitleggers zijner geschriften hebben het contrast van zijn leer en die zijner vakgenooten nog scherper gemaakt. En dit laatste, dit thans voltooide standaardwerk, zal aan zijn roem bij den kollega's den laatsten stoot toebrengen. Nu weet hij wel, dat het nageslacht hèm weêr gelijk zal geven, maar aan de reputatie die onmiddellijk na de dood komt is hem toch te veel gelegen. Daarom gaat Prof. Beukhof voor de kachel zitten en verbrandt blad voor blad het uitgebreide handschrift, waaraan hij zijn vijf laatste

levensjaren rusteloos heeft gearbeid. Als er nog maar één blad over is, is Beukhof bezweken.

Deze novelle behandelt een merkwaardig geval en is dus interessant. Wat wij er echter tegen hebben, is de onwaarschijnlijkheid der handeling. Indien het een exceptioneel *psychologisch* geval ware, waarmede men ons bezighoudt, zou 't zeer merkwaardig zijn; maar dat is het niet, bestudeering van zeer geprononceerde krankzinnigheids-toestanden behoort niet tot de litterarische psychologie; het is een *pathologisch* geval, in de engere beteekenis van het woord, en daarmede vervalt onze belangstelling grootendeels.

Geen niet-krankzinnige zal zulk een daad bedrijven, want zulk soort roemzucht bestaat bij normale menschen niet, en of prof. Beukhof, eenmaal krankzinnig zijnde, nu met brandende petroleumlampen jongleert, of zijn nachtspiegel voor zijn hoed houdt, òf dat hij zijn handschrift verbrandt, komt vrij wel op 't zelfde neêr.

In den *Phonograaf van Wijbrand Longus* wordt onze aandacht voor een ander geval van krankzinnigheid gevraagd. In dit stukje is eenig gevoel niet te miskennen. Ook zijn het hier niet de handelingen door den lijder bedreven ten gevolge zijner krankzinnigheid, die de hoofdzaak vormen, maar de oorzaak der krankzinnigheid en die ziekte zelve. Wijbrand Longus, die altijd geleefd heeft voor zijn instrumenten, laat gehuwd is en zich overgelukkig voelt met zijne vrouw, al is zij niet mooi, en krankzinnig wordt door haar plotselingen dood, zoodat hij alleen nog maar mag spelen met zijne toestellen, die voorzichtigheidshalve met water worden gevuld, - hij brengt een kleine ontroering van medelijden in ons teweeg, die de lectuur der novellen tot iets aangenaams maakt.

Bij de *Typen*, die op de *Problemen* volgen, vinden wij, altijd naar de door ons voorgestelde verdeeling, vooreerst *De molen 'D' Geelvinck'*. Dit is de meest Hollandsche van 's heeren Lapidoth's schetsen. Het is de geschiedenis van een opgewonden schoolmeester met socialistische redenaars-aspiraties, die door een van eene tante in de Zaanstreek georven houtzaagmolen, langzaam gemetamorfoseerd wordt in een eerzaam kapitalistisch molen-eigenaar en liefhebberij-hengelaar. Dit stukje is, door de verpersoonlijking van den molen, enz., uit de Zola-school. Er komen wel aardige molen-, water- en ijsvermaak-tafereeltjes, vol vriendschap en vrijagie, in voor.

Een Boulangist en *Leliën en Rozen* zijn eveneens verdienstelijke, onder-

houdende opstellen, hoewel met goedkoope effekten, terwijl *Een laatste liefdedroom* zwak en gerekt is en *Te onbeduidend voor 't Allerlei*, ook te onbeduidend voor een boek.

A.J.

November 1890

Een goed boek [80]

[*Een verloving*. Roman door Rana Neida. Leiden. - A.W. Sijthoff.]

'Had hij een hoofdstuk uit een roman gelezen? ja, een bedankbrief van een meisje, heel aandoenlijk en eenvoudig: wat moest die man zich ellendig gevoeld hebben! Zoo ongeveer sufte hij een poosje.'

Aldus leest men in *Een verloving* op blz. 231. En zooals Gerard Rooswijk, nadat hij den afscheidsbrief van zijn meisje ontvangen had, dermate getroffen was, dat hij een oogenblik in den waan verkeerde van een roman gelezen te hebben in plaats van zelf de held van een hoofdstuk uit het boek des levens geweest te zijn, - zoo zal menig lezer, na de lektuur van dit werk ten einde gebracht te hebben, misschien een oogenblik droomerig rondkijken, in de onzekerheid of hij de beschreven lotgevallen zelf heeft mede geleefd, dan of het alleen een boek is geweest, waarin hij ze vermeld heeft gevonden.

Met deze woorden is den schrijver van *Een verloving* een kompliment gemaakt, dat tot de grootste behoort, die men o.i. eenen auteur kan toevoegen, en dat tevens ten volle gemeend is.

Ziet, dit werk is niet zeer poëtisch of gepassioneerd, het maakt geen hooge aanspraken, maar het is zoo door en door oprecht, zoo oprecht tot in hart en nieren zouden wij willen zeggen, zoo gezuiverd van alle niet artistieke bedoelingen, stijlwendingen en opzet onderdeelen, zoo eenvoudig en lief, dat het veilig in alle opzichten tot de beste boeken van dezen winter gerekend kan worden te behooren en de Nederlandsche Letterkunde geluk gewenscht kan worden met de aanwinst van een goed, dat is gevoelig en bekwaam, schrijver.

Het eerste hoofdstuk brengt ons in kennis met Gerard Rooswijk, 'een jongmensch van ongeveer twintig jaar, het zomerjasje wijd open en het vest half losgeknoopt', die ons al spoedig een dwepend beminnaar van de eenzame natuur blijkt te zijn. Want hij kent haar, hij kent zijn weinig begane wegen, zijn zeldzaam betreden bosschen, gelegen tusschen de zee en de stad zijner inwoning, zóó, met die zorgvuldige nauwkeurigheid, met dat verregaande in de onderscheiding tusschen

de kleurschakeeringen van boomen, planten en bloemen, van het water, het gras en de lucht, zóó, zoude men haast zeggen, als alleen een minnaar zijn geliefde kent. Ook is de natuur de eerste, zoo niet de grootste, der drie beminden, die, in het gedeelte zijns levens, dat ons in dit werk beschreven wordt, elkaâr als voorwerpen der hartstochtelijke genegenheid van Gerard Rooswijk afwisselen. Eigenlijk zijn het er vier, want ook de kunst blijkt later er bij te behooren, maar de kunst is de misdeelde van het viertal, want worden in het boek bladzij na bladzij gevuld met de sympathetische en verheerlijkende beschrijvingen der natuur, - de kunst moet zich met eenige schamele volzinnen tevreden stellen, waaruit wel niet minder blijkt dan dat Gerard zich aan haar wil wijden, en dat hij hoog op heeft met de gunstelingen der Muze, maar die hij toch volkomen in gebreke blijft met dezelfde welsprekende en toejuichende uitweiding te behandelen als aan de geliefde natuur wordt ten koste gelegd.

Maar loopen wij den verhaler niet vooruit. Gerard Rooswijk dan vervolgt zijn weg en zoekt in het bosch zijn lievelingsplekje op. Dezen keer blijft hij daar echter niet zoo eenzaam als gewoonlijk. Weldra hoort hij stemmen achter de zodenbank, waarop hij zit, en tot zijn verbazing - anders kwam hier nooit een sterveling - ziet hij een oud heer, vergezeld van een allerliefst meisje van zeventien of achttien jaar, die hem vragen of er nog een plaatstje naast hem beschikbaar is.

Het gevolg laat zich raden. Omgeven van die stille, eenvoudige, kalme natuur, die altijd zich zelf is, leert hij het meisje kennen: Suze van der Zande, het meisje, aan wie hij zijn eerste liefde, zijn jongelingsliefde wijden zal. Suze van der Zande, de dochter van een dokter (den ouden heer, die haar vergezelde) is geen gewoon meisje. Met Gerard blijkt zij al aanstonds gemeen te hebben: eene merkwaardige onbevangenheid, argeloosheid, daarmeê natuurlijk gepaard gaande eenvoudige openhartigheid en: een eindelooze liefde voor de groote natuur.

Met bijzonder talent heeft Rana Neida (welk een opzichtige pennenaam! waarschijnlijk eene omzetting der letters van den gewonen naam des auteurs) de figuur van Suze van der Zande beschreven. Vooreerst komt het ons voor, dat deze creatie uitmuntend is, wijl de schrijver geheel en al vermeden heeft in Suze's karakter elementen te brengen, die tot de traditioneele reine jongemeisjes-figuur behooren, welke in de literatuur, - gelijk ook deze Suze hier - als contrasteerend

type pleegt gebruikt te worden tegenover de hartstochtelijke wellustige vrouw van rijper leeftijd, die de lagere neigingen van den jongen man in beroering brengt en hem van zijne onschuldige, kuische liefde vervreemdt.

Geen spoor van het oude type is in deze geheel origineele Suze overgebleven. Zij is geen boerinnetje, naar de manier van Ouida, [81] evenmin een jongmeisje uit de groote-wereld, zooals Dumas de Jongere, en Victorien Sardou, [82] in zijne vroegere periode, ze ons gaarne voor oogen brachten. Zij is, integendeel, een geheel nieuw karakter van ingénue, dat blijkbaar, met nauwlettende opmerkzaamheid, naar de natuur zelve is waargenomen en geboekt.

In de figuur van Suze van der Zande is inderdaad eene bijzondere charme. Zij is, in haar reinheid en zeer persoonlijk eigenaardig karakter, als een waterverf-teekening met zulke teedere tinten en fijne zachte kleuren, zoo mat, zoo stil, dat zij met olieverf haast niet te bereiken waren.

Het is er voor te houden, dat het geheim der bekoring, die van haar uitgaat, moet gevonden worden in de zeldzame overeenstemming, waartoe eigenschappen, die elkander plegen uit te sluiten, in haar karakter geraken, namelijk haar onafhankelijkheid, haar jongensachtigheid, haar geëmancipeerdheid aan den eenen kant en haar vatbaarheid voor droomerigheid (in de natuur), haar onschuld en argeloosheid aan den anderen. Zij is fier zonder gemaaktheid en waardig zonder deftigheid.

Doch, het is waar ook, wij zouden een overzicht van het verhaal geven. De belangstelling in de wijze van behandeling doet ons daarin telkens te kort komen.

De inhoud der geschiedenis is trouwens in weinig woorden naverteld. Om er recht van te genieten, moet men de geschiedenis echter in het boek zelf opzoeken.

Gerard Rooswijk heeft het niet tot candidaat in de letteren kunnen brengen, want ternauwernood had hij eenige weken de universiteit bezocht toen zijn vader stierf, en de middelen om voort te studeeren ontbraken hem dientengevolge geheel en al. Nu moet hij zich vergenoegen met een ondergeschikt postje aan de redactie van het locale blaadje in de kleine stad, waar de van der Zande's en hij zelf gevestigd zijn.

Toen Suze hem naar zijn bezigheden ondervroeg bij gelegenheid

hunner kennismaking, had hij even wel nog iets anders op te noemen. Hij was namelijk er bij: niet meer of minder dan... kunstenaar, dichter.

Niet lang na hunne kennismaking, maken Gerard en Suze, wier ‘geémancipeerdheid’ (al heeft zij zelve ook nog zoo'n hekel aan dat woord) haar dat veroorlooft, met hun tweeën alleen reeds lange eenzame boschwandelingen. Op een dezer wandelingen geschiedt het onvermijdelijke: de jongelieden bekennen elkaâr hunne liefde, en Suze's vader, die de gewoonte heeft haar in alles volkomen vrij te laten, vindt dadelijk goed, dat zij zich officieel met Gerard verlooft.

Tot zoover het eerste gedeelte, zooveel als het eerste stadium van den roman. Zeer fijn, als eene teedere idylle, heeft de auteur ons deze ongemeene vrijage beschreven: de mooie oogenblikken als Suze en Gerard overweldigd worden door de schoonheid der natuur en zwijgend, getroffen, blijven stilstaan, of als Gerard een lievelingsbloem voor zijn meisje plukt, en die kust, en ook haar kust, niet wetend nog of hij háar wel op andere wijze bemint dan hij de bloemen doet.

Niet genoeg kan geprezen worden de volkomen afwezigheid van alles wat naar het theatrale en het sentimenteele zweemt, hoeveel aanleiding om daarin te vervallen het onderwerp ook juist gaf. Ook de tegenstellingen in de karakters van Gerard en Suze, hun kleine kibbelpartijen, die daarvan het gevolg zijn, zijn zeer goed aangebracht, en verhoogen de treffende waarschijnlijkheid van het verhaal.

Een onderdeel van den roman, dat ook tot de beste behoort, is Gerard's zelf-bespiegeling. Aan de behandeling daarvan is door den schrijver bijzondere zorg besteed. Hoe geeft hij zich rekenschap van de nuancen zijner liefde in eigen boezem! Hoe vraagt hij zich af of hij Suze wel werkelijk bemint, of het waarachtig zijn innigste wensch is met haar een bond voor het leven te sluiten! Als hij later zich overgeeft aan de overspelige liefde eener rijpere en meer wereldsche vrouw, dan schijnt, bij dezen hartstochtelijken omgang vergeleken, zijne verhouding tot Suze hem een kinderspel, iets wat hij nu flauw en mat moet vinden. Maar hoe wreekt zich, in de uren van inkeer tot zichzelf, later zijne jongelingsliefde over deze miskenning, hoe herinnert hij zich het fiere en ‘sereine’ jonge-meisje, hoe ziet hij nu in, dat haar gewaande matheid veeleer de edelste zuiverheid moet heeten. Te laat helaas, doorgrondt hij het ten volle, hoe achter haar kalm en open uiterlijk zich eene ware en groote liefde voor hem verborg, eene liefde,

die zij nooit luidruchtig uitte, maar die daarom des te dieper in haar ziel had wortel geschoten.

De roman, in zijn tweede stadium, behelst de beschrijving van Gerard's verblijf in Amsterdam, waar hij, door bemiddeling van zijn voogd, aan een groot dagblad is geplaatst. Ofschoon het gedeelte, dat over Suze en de natuur handelt, ontegenzeggelijk meer waarde heeft dan die, welke Gerard's leven in de hoofdstad en zijne relatie, met Lize ter Meule, de gehuwde vrouw, die hem verleidt, beschrijven, zoo is de nieuwe omgeving, waarin Gerard zich geplaatst ziet, en de groote hoeveelheid indrukken, welke hij ontvangt, toch zoo oorspronkelijk voorgesteld, dat de lectuur steeds onderhoudend blijft.

Een der redenen, waarom Gerard Amsterdam een aantrekkelijke woonplaats vond, was de zekerheid, dat hij daar een ontwikkeld letterkundig leven zoude aantreffen, en zijn artistieke aanleg bracht mede hem te doen haken naar aanraking met dat leven. Al spoedig komt hij dan ook, door bemiddeling van Trumeau, zijn confrater aan het dagblad, in connectie met zekeren Radinck, een dichter, die echter nog nooit verzen heeft uitgegeven, en die te gelijkertijd een typische bohéme (niet bohémien, dat bewoner van Bohemen, en ook kermisreiziger beteekent, maar niet gelijk staat met het door Murger gecreëerde woord ter aanduiding van losbandig en armoedig levende kunstenaars) van het echte ras is.

Trumeau is alleen een iet-wat brutaal, schreeuwerig, overigens vlug en handig stedeling, die Gerard op zijn manier poogt te ontgroenen, doch wiens geheele omgang op den schuchteren dichterlijken jongeling weinig andere uitwerking heeft dan die Gerard eens verhaalt, dat eenige van Trumeau's brutale woorden, in een openbare gelegenheid aan Gerard toegevoegd, op dezen hadden, dat zij hem namelijk het effect maakten van als harde ‘kletsende’ slagen in zijn gezicht aan te komen.

Met Radinck is het anders. Door dezen verneemt Gerard het een en ander van de artistenwereld, daar hij zoo zeer verlangde kennis mede te maken. Hij hoort van een punch-avondje in een schilders-atelier, ‘heel macaber’, waar het locaal alleen verlicht was door kaarsen op flesschen, en waar de punch zoo geducht werd aangesproken, dat Radinck den volgenden ochtend om half twaalf eerst wakker werd, op de vloer van het atelier liggend.

Met Radinck maakt hij ook wel eens een wandeling en samen heb-

ben zij gesprekken over kunst. Radinck maakt hem op de schoonheid van sommige stadsgezichten opmerkzaam en toont hem de aquarellen van zijn vrienden, de schilders.

Het valt niet te ontkennen, dat Gerard ons het eigenaardige leven der artisten-wereld volledіger had kunnen weergeven, indien hij daar zelf wat meer in had verkeerd.

Wat nu het derde stadium van den roman aangaat, - de relatie van Gerard met Lize ter Meule, dit gedeelte is minder van qualiteit, dan de beide andere. De veronderstelling is niet gewaagd, dat dit wellicht het eenige niet onmiddellijk naar de natuur waargenomene van het verhaal is. Eene zoo stereotiepe mondaine wordt in de werkelijkheid niet aangetroffen, en zóó behendig weet ook geen gehuwde vrouw haar dienstboden weg te moffelen om op haar gemak overspel te kunnen bedrijven.

Wij wenschen, om den wille van het vele uitmuntende in dezen eersteling, dan ook over deze phase van het verhaal liever te zwijgen.

Het einde van de geschiedenis is, dat Gerard Rooswijk de liefde zijner kuische beminde verbeurt door zijn losbandig gedrag, juist nadat hij, op aanzetten van Radinck, zijn relatie met de wereldsche vrouw had afgebroken.

Het werk wordt besloten door de pessimistische regels: ‘Want het leven is leeg en koud, een duisternis waarin wij rondtasten zonder hoop,’ een regel die doet denken aan de bekende verzen:

Want alles ligt in eeuwgen slaap bevangen
In d'eeuwgen nacht, waarop geen morgen daagt.

In elk geval, dus zou men zeggen, hebben wij dan toch in *Een verloving* van Rana Neida de ontluikende dageraad van een nieuw talent te begroeten.

A.J.

Januari 1891

Liefde's Dageraad en andere gedichten [83]

[Door Edward B. Koster (1888-1889). Deventer, Joh. H.W. Kreunen. 1890.]

De heer E.B. Koster is iemant met een vies zieltje, een zieltje als een poepje. De heer E.B. Koster is een burgerlijk zieltje, een oudachtig duf jufje, dat de kleêren opdraagt van de menschen, bij wie ze vroeger in dienst is geweest. Ja, ik wilde veel liever, dat de heer E.B. Koster in een andere gemeente gediend had. Ik zou liever in zijn stukjes wat van den inboedel der zielen van Laurillard, Hasebroek en Koetsveld terugvinden, dan, zoo als nu, de zaken van Nieuwe Gids-dichters, die de heer E.B. Koster eerst verfonfaaid en er zich toen potsierlijk meê opgeschikt heeft. De rest is niets dan vuil onder-goed.

Ik kom uit de koncertzaal en er gaat mij een duf jufje voorbij, die een poepje laat... Nú weét ik 'et: De jufvrouw is ook bij 't koncert geweest, en doet dit uit extaze.

Visioen zeker, *Visioen* van den heer E.B. Koster:

> *Ik fluister zacht uw zoeten naam, Marie*.

Heel goed! Dank-je, Marie, Marie, Marie. ‘Marie’ is goed; ik zal verder geen gebruik-maken.

Braga redivivus. Marfa [84]

[*Braga Redivivus*. Nieuwe Letterkundige mengelingen. *Marfa*, Sonnetten door Frits Lapidoth.]

Het tijdschrift *Braga Redivivus* is flauw; al het tijdschriften-opgericht en verder gedoe van deze jongelieden heeft een kleine waarde van kuriëusheid en eene, heele kleine, historische beteekenis. Zij zijn het teeken, dat de nieuwe letterkundige begrippen, door de Artiesten en Literatoren het land binnengeleid, ook reeds zijn doorgekomen tot die zeer burgerlijke klasse van letter-liefhebbers, die men Rederijkers noemt. Het eenige mis-verstand is dat zij zich een weinig te veel in het openbare leven zoeken te dringen. Overigens zal iemant, die lust mocht hebben dit na te gaan, merken, dat zoo als in theorie en praktijk de Rederijkers* van 1830-40 tot de Letterkundigen van den *Gids* stonden, deze jongelui staan tot den *Nieuwen Gids*. De zelfde beweringen en de zelfde daden bij dezen en bij genen. Alleen het eigenlijke persoonlijke talent, - dat eigenlijk alleen aan beweringen en daden hun waarde en hun bewonderingswaardigheid geeft, - missen de Rederijkers. Maar hun gedoe is een bewijs, dat de populariteit der Letterkundigen toeneemt, - zoo als men aan de straatorgels kan hooren welke operetten in de mode zijn.

Tot een heel ander soort schrijvers, maar die mij, ik zal er maar rond voor uitkomen, veel meer sarren dan de goedige blozende Rederijkers, behoort de heer Frits Lapidoth met zijn voortbrengsel *Marfa*. De heer Van Hamel leidt dat in. De heeren Van Hamel en Lapidoth zijn twee figuren, twee mal-figuren. Zij vertegenwoordigen het mondaine in zijn ledigheid, het geraffineerde in zijn kwasterigheid. De heer Lapidoth in Parijs, in een dáar-mot-je-wézen-Parijs der banale kapperachtige waardeering. De kunst te Parijs, oh! ja ja, praat me dáar van,

* *Hiermeê bedoel ik niet de dichters, die den ouden Braga schreven, maar de gewone Rederijkers, die, zoo als behoorlijk is, stilletjes in de Rederijkerskamers bleven*.

mon cher, het eigenáardige léven der artísten te Paríjs, te Paríjs, niet waar, niet waar? de ateliers! de schilders, de beeldhouwers, die weldra uw vrienden zijn, interessant, interessant, nee maar! En de demimonde, die hollandsche burgerlijkheid, niet waar, die weet daar zoo niet ván. En de monde, de monde, zéker, want hij is er heelemaal ín, hij is op en top Parijzenaar geworden. Kon hij den Hollanders de delikate en gepeperde charme der salons der comtesse Diane maar duidelijk maken! Kunst, wereldschheid, vermaak, - in den hóogsten gráad, mijn waarde, en ook, want de serieusheid van het leven wordt óok niet vergeten, de wetenschap, de interessante psychologische problemen, daar aan de orde van den dag! Boedhisme, Morfinisme, allerlei hoogst belangrijke fenomenen voor overbeschaafde lieden. Er is toch maar éen Parijs op de wereld!

Nú weet ik waarom de geheel onbeduidende verschijning van den heer Lapidoth mij zoo kriegel maakt. Het is omdat hij niet is een gommeu-ë artiest en intellektueele, maar een naar het artistieke en intellektueele heenwillende, zich artistiek en intellektueel vóor-doende gommeux. En nog maar een schijngommeux, want ik gelóof niet, dat de heer Lapidoth de wézenlijk in sommige gommeux, hoe zeer ook weinig bewust, bestaande verfijning van zeker soort gewaarwordingen in zich heeft.

Maar laat ons maar eens aan-nemen, dat dat wèl zoo is, laat ons maar voor even ver-onder-stellen, dat de heer Lapidoth het hoog-mondaine gevoel heeft voor bruine en blonde vrouwen-huiden, wijn-nuances, batist, satijn, kulinaire mengsels, paarden-osteologie, schilderijen, beeldhouwwerken, muziek, opium- en morfine-hersen-staten, gedichten, maatschappelijke en zielkundige vraagstukken, liefde, elegancie, konversacie en dans, - dan wordt hij, zoodra hij aan, aktief, aan literaire kunst gaat doen, een mensch van die onuitstaanbare soort, die niet weten, dat het artistieke pas begint dáar waar het hoogst-mondaine eindigt, en die zich nu misselijk áanstellen door met hun interessantheid te gaan ópzitten tusschen wézenlijke artiesten en intellektueelen. Een armoedige Jan Steen in een vaal jasje, met verflenste hoed en stoffige boord, - de artiest; daar komt nu iemant als de heer Lapidoth naast: hij heeft de heele wereld rondgereisd, avonturen en levensperioden gehad van wat-blief-je, kent ook al de fijnheden der geroetineerdheid in het spoorweg- en stoomboot-verkeer, hij heeft de laatste Engelsche mode om zijn leden en een vuurroode reisdeken over zijn

schouder, hij kijkt hooghartig en gewichtig rond. Zoo als dan de voor-bij-gangers de maar flauw naar buiten lichtende zielepracht in de oogen van den een nietig zullen wanen bij de gewichtige uiterlijke deftig-heids-pracht van den ander, zoo zullen veel menschen de belangrijkheid van den heer Lapidoth zijn geschriften als iets meers zien dan de groote fijnheid en fijne grootheid der artiesten- en intellektueelen-geschriften. En daarom agaceert zijn figuur mij; niet om dat 't mij kan schelen wat de menschen zien, denken of zeggen, maar om dat de heer Lapidoth dat provokeert, iemant is die het der moeite waard acht dat te provokeeren, nog-al willens en wetens waarschijnlijk.

Met zijn verzen valt deze beminnelijke en knappe psycholoog anders zoo aardig door de ben, waarin de uiterlijke belangrijkheid van zijn geschriften-in-proza hem nog zoo'n beetje boven water hield, dat de grappigheid dáarvan al gauw alle wrevel-rimpels, van iemants gezicht weglacht. Dat is nou ereis om frisch en vroolijk om te gieren.

Eerst de heer A.G. van Hamel. Sedert deze uit Parijs, - het is bepaald dat Parijs dat de menschen van-de-wijs brengt - hoogst intelligent, artistiek en wereldsch in Nederland is gekomen, kompromitteert hij zich geweldig, vréeselijk in éen woord, zóo, dat er geen uitscheiden aan is, zich zelf als literatuur-kenner en auteur, zijn ambt en de reputatie der Groningsche fakuulteit van den weêr-om-stuit. Och, och, had Huet maar geweten wat hij deed toen hij vond, dat er wat meer-artistieke lieden aan onze hoogescholen moesten lesgeven. Neen, dan liever de filologen die buiten het leven blijven, dan liever de dorre geleerden der grammaire-wetenschap. Liever hooge winterboomen-geraamten dan deze boeketten van paarde-bloemen.

Wil de heer Van Hamel in den *Gids* en zoo wat keuvelen over italiaansche akteurs en over de gedichten van Sully-Prudhomme, - aan stoven-zetsters moet óok hunne kostwinning geláten worden en niemant zal hem daar over lastig vallen. Maar, o-waai-mier, die rede bij de Vosmaer-bron en die inleiding der Lapidoth-verzen!

De proza-waarde dezer Inleiding kan hier niet beschreven worden, om dat zij er heelemaal geen heeft en de heer Van Hamel geen-eens naar traditioneelen trant zijn syntaxisje meester is.

Ik geloof niet dat hij fouten tegen de geslachten der woorden maakt, maar hij vermist het vermogen, het gewone school-meesters-vermogen, om volzinnen netjes samen te stellen en onbeduidende beweringen nauwkeurig in taal te zetten. Maar zoo ik mij al met een

uit-voeriger aanduiding daarvan niet kan bezig-houden, wil ik dan toch éene bewering des heeren Van Hamel aan-halen, de malste en die hij toevallig juist het minst onduidelijk heeft geuit:

> ‘Dat er veel talent schuilt in uw arbeid, dat uw eersteling op het veld der poëzie schoone beloften bevat, zal zeker niemand loochenen. (Juist wel, allen, die er van weten, loochenen dat; ten minste het “schuilt” zoo diep, dat niemant het ziet. v.D.) Laat mij alleen nog met een wensch mogen besluiten.
> Wij leven tegenwoordig in eene periode van “Kunst-poëzie”, gelijk de letterkunde er vroeger reeds meer dan eene gekend heeft. Men is beducht voor holle rhetorica, en men ontwijkt angstig ieder “élan”, dat ongebondenheid zou kunnen brengen in den “gebonden stijl”. Men zoekt naar kunstige vormen uit vrees voor het kunstelooze. Naar vaste patronen wordt het toilet der Muze zorgvuldig geknipt (oh, oh, hooggeleerde heer, allerliefst, welk een zwierig beeld! v.D.); want niets schijnt in Apollo's lusthof onvergefelijker dan een verwaarloosde kleeding.
> Zulk eene periode kan niet anders zijn dan een tijdperk van overgang. Wanneer men *door oefening de nieuwe vormen even gemakkelijk zal hebben leeren hanteeren als vroeger de oude*, (Ik kursiveer. v.D.), dan zal de poëzie weer opkomen voor haar natuurlijke rechten, en zal zij aan de besten onder de dichters, op straffe van hen buiten haar heiligdom te bannen, boven alles den ouden eisch van het “enthousiasmos” weer gaan stellen. Mocht gij, waarde vriend, lang genoeg de Muze dienen om, na al de phasen der jeugdige kunstperiode te hebben doorloopen, vrij en breed de vleugelen uit te slaan en in haren dienst het hoogste te bereiken.’

Scheef en schots zijn in deze regelen de domheden op elkaâr gewurmd. Toen ik begon te lezen van den ‘wensch’ des heeren Van Hamel, dacht ik: o, daar zal-je-'n'et hebbe, nu zal hij wenschen dat de gedichten van zijn jeugdigen vriend al tijd vèr mogen blijven van de kunst-poëzie, in wier periode wij leven. Maar neen, de heer v.H. kón nog iets ergers doen, hij kón een nóg duidelijker bewijs van wanbegrip en domheid geven, hij heeft niet willen nalaten dit hooge dessert-stuk te geven na den langen maaltijd van ongerijmdheden zijner inleiding. En wat doet hij? Hij rekent de voortbrengselen van Lapidoth te be-

hooren tot de poëzie, door hem aangeduid als de ‘kunst-poëzie’, hij acht Lapidoths gedichten, die minder tot deze poëzie behooren dan Beets of Racine, minder dan De Genestet of Voltaire ja minder dan Tollens, Helmers of Hilman, van de zélfde soort!:

Die 'k vereer, noemt Gij uw vrinden:
Daar zijn Sully, Coppée, Aicard,
Paul Bourget... der velen, die zinden,
Dichten, schreven, de breede schaar.
(‘Ballade’ van Lapidoth aan v. Hamel).

Asjeblieft! Aannemen maar, nóg een glaasje.

Verder lees ik in de regels van den heer Van Hamel, dat hij - om naar de denkmanier hierover, waarbij de heer Van Hamel is groot-gebracht, vorm en inhoud als twee afzonderlijke dingen te nemen - het heeft over den vorm der kunst-poëzie. ‘Men zoekt naar kunstige vormen,’ zegt hij, het ‘toilet der Muze’ wordt zorgvuldig geknipt, en deze vormen, deze stijve kleeding, beletten het ‘élan’, het ‘enthousiasmos’. De bedoeling is volkomen duidelijk, niet waar? Hij karakterizeert verder die vormen als te behooren tot een ‘tijdperk van overgang’, die in het nieuwe tijdperk zullen wijken voor vormen, die meer élan en enthousiasmos toelaten. En onmiddellijk daarna, eigenlijk tegelijk, zeit-i, dat de vormen van het overgangs-tijdperk, als men er goed aan gewend zal zijn, veel enthousiasmos zullen inhouden. Dus de vormen zijn nu weêr goed, alleen weet men er nog niet meê om te gaan... Wát is 'et, Van Hamel, wát bedoel-je? Spreek rond-uit en duidelijk, maar leg niet te bazelen en te pruttelen met je vormen en nog eens vormen, als een ziek kind, dat om sprookjes drijnst.

Maar wat zal ik mij nog verder bemoeyen met een snuitertje, dat beweert dat de geest-drift ontbreekt aan wat hij ‘kunst-poëzie’ noemt! De vent weet zélf niet wat hij zegt.

Hoe zal ik nu het gedicht *Marfa* beschrijven. Het is het slechtste wat in jaren en jaren in ons land is uitgegeven. Geen regel, geen woord is er goed aan, het is geheel en al buiten de poëzie, buiten de literatuur. Het is de abominatie van de desolatie, de enormiteit in het potsierlijke. Het is eene historie te dwaas om te vermelden, in versregels te slecht om op deze bladzijden te worden overgedrukt.

Maar och, willen wij nog eens lachen, willen we een paar tooneelen in deze makabere opérette gaan bijwonen?

... 't Is duister en in de portretzaal branden
Slechts flauw de toortsen met een dikken rook;
Zij beven in des dragers moede handen,
Van elke beelt'nis maken zij een spook.

Vooruit schrijdt Marfa langs de volle wanden
Heur rechterhand voert, hoog, een zwaren mook;
De dooden schrikken wakker, knarsetanden...
Maar Marfa telt ze en de Echo telt hen ook.

Het gedicht *Marfa* behelst wellicht den bar-sten onzin, die ooit in ons land werd geschreven. Marfa gaat op de hier bezongen wijze in de portretzaal, om, uit wraak tegen haar ontrouwen echtgenoot, de schilderijen, die zijn voorvaderen verbeelden, kapot te maken. Men bedenkt geen dwazer verzinsel! Eérst maken nu de toortsen de beeltenissen tot spoken. Daarna gaat ze er met een pook langs. Vervolgens zijn er ook dooden, die slapen en wakker worden van al dat lawaai. Zij hebben hun gebitten nog en knarsen daarmee. En nu, - dit is de dolste der akelig-dolle invallen - gaat zij ze tellen, en wat gebeurt er verder?.. de Echo gaat ze ook tellen. Je kan 'et je wel voorstellen: Marfa met haar rekenende oogen en een dribbelend tellend wijsvingertje, zeggend: één, tweé, drie; en de Echo, naast haar, óok: één, twée, drie.

Of regels als deze, die Marfa tot haar man zegt, als ze hem komt vermoorden:

- 'Ik ben uw vrouw niet, Wronsky, noch 'n vrouw
'Tot voornaam koos ik "Wraak", tot vàn "Verachting"'.

Wat is er heerlijker komiek dan dit 'noch 'n vrouw', en dan dat gemeenzame keuvel-woordje 'vàn' voor 'familienaam', gebruikt in eene geversificeerde tragedie, in het ontzachlijke moment als de vrouw haar man komt dooden!

Ik kan niet doorgaan dit papier met citaten te besmeuren. Het is alleen om dat het een beetje plezierig is zich nu en dan nog eens voor even wijs-te-maken, dat er nog zoo iets als officiëele vertegenwoordigers van een, zij 't ouwerwetsche, Letterkunde in uw land zijn, om dat de hr. v. Hamel daartoe dan behooren zoû, en om dat hij zijn naam in deze uitgave heeft laten drukken, dat de bespreking er van, hier, misschien eenigszins verontschuldigbaar is.

Hilda Ram. Eugeen van Oye. Jan ten Brink [85]

Ik ben de vriend der Vlamingen, periode 1830-1885, niet. Ju, ju, wat een grof volkje. Het is ongelooflijk, welk eene hoeveelheid riemen papier die lieden hebben vol-geschreven om te laten zien, dat zij, letterkundig, bij Holland hooren. Muren van boekdeelen hebben zij uitgegeven, zij hebben een vesting van papier gebouwd om hun nationaliteit tegen Waalschen en Franschen invloed te beveiligen. Er is eenvoudig niet door te komen. Wie in deze vesting een mensch wil zoeken, raakt beklemd en stikt bij het doorworstelen van de vier, vijf meter dikke papperige papieren muren.

Het is abominabel onheusch om menschen, die zoo veel avances doen, niet een beetje vriendelijk te ontvangen. Maar 't kán niet, 't is góds-onmogelijk. Er is geen beginnen aan.

De hoofdzaak is die volkomen afwezigheid van eenige fijnheid, hoe en waarin ook. Dit maakt het ook ondoenlijk hun te beduiden wat hun ontbreekt. Je kon net zoo goed aan een boom gaan uitleggen hoe hij een buiging moet maken. Die menschen zijn allemaal goed, rein, lief, braaf, trouwhartig, edelaardig, geest-driftig (nou!) gemoedelijk, minzaam, licht-geroerd, medelijdend, verliefd en arbeidzaam. Maar ze zijn in alles even grof, en er is geen gesprek met hen te voeren.

Neem een Vlaamschen tuinmansjongen, een beetje dwergachtig, een beetje gebocheld, in zijn tusschen de schouders afgedrongen hoofd ligt een uitgestrekte mond, met breede, droge, en korsterig vaalroode lippen. Kijk, hij lacht, de mond splijt open, hij glimlacht, een afgebrokkeld groenig gebit grijnst ons toe. (Hij denkt aan lieve dingen: zijn moeder, zijn kind, zijn vaderland.) Zóo zijn de gedichten van Hilda Ram:

Waar dag voor dag de zee op 't mulle zand
In golvig, zwak gebeelde lijnen, 't merk
Van hare nooit te stillen onrust teekent,
Verborg zich, door de duinenrij beschut,
Vertrouwelijk daar tegen leunend, als
Het wichtje tegen moeders trouwe borst,

Een vreedzaam zeemansdorpje. Broederlijk,
In needrige eenvoud, schaarde huisje zich
Naast huisje, alleen door 't zware kerkgebouw
Beheerscht, dat, grauw en statig, midden in
Het doodenveld, van strenger dingen sprak
Dan 't lachend groepje witgekalkte muurtjes
En lage pannedaken, vurig rood...
Zoo ziet een grijze weeuw, in rouwgewaad,
Al droomend op haar levenslustig kroost
En zint in droeven ernst!

Het lachend groepje witgekalkte muurtjes, de kerk, die als een weduwe daarop als op haar levenslustig kroost neêrziet, - het is de lach en luide gemoedelijkheid van die tuinmansjongen. Het is iets als een zonnestraal, die duf zou zijn, het is verduurzaamde maanlicht-liefheid in een blikje, dat te lang heeft opengestaan.

Hilda Ram d'r gedichten zijn zoo wat tachtig jaar ten achter, iets uit den Bilderdijk-tijd.

Dr. Eugeen van Oye is een andere kadee, een nieuwerwetsche Vlaming, een Vlaamsch Multatuliaan. Dat is wel aardig. Ik had er nog nooit een gezien. Hij doet aan zijn gedichten voor-af-gaan: inleidende manifesten: ‘Die mij lezen wil, leze mij; die het niet wil, late mij liggen’ enz. Volgen Multatuliaansch gestelde ‘Losse gedachten’ over ‘Poëzie en Poëten’, b.v.: ‘Ik ben dichter. Ja, dat ben ik; ik heb er nooit aan getwijfeld... Toch, somwijlen, maar - nu besef ik 't recht goed - ik was misschien het meest dichter in vele van die oogenblikken.’ Volgen gedichten van mensch-lievendheid, met een enkel bedoeling-vol proza-improvisatietje er tusschen.

Jan ten Brink, kom hier. Je novelle over *Starter en zijn Wijf* heb ik gelezen. En... neen, Jantje, ik wil dezen keer niet op je toornen. Och, me beste, waarde kameraad, wat ben je een goedig, aardig menschke. Och, Janne-man, als er maar geen Leidsche Hoogeschool was, en as jij daar ten minste maar geen professer aan was, en als je maar niet was een letterkundige-van-naam, een romanschrijver, een kritiesch talent, weet-ík-veel!; maar je was, wat je in je hartje, dat klein, dat wat min, maar dat heusch toch niet zoo heelemaal onaardig is, toch eigenlijk bent, as je was, zeg ik, een aardige handelsreiziger (want dát ben je

precies, héelemaal, zóo heb ik je nu al twee maal gekarakterizeerd en daar blijf ik bij, je hebt precies den nooit-uitgepraatten voorraad kwinkslagen, de oppervlakkige en uitgebreide belezenheid, het al tijd vroolijke, goede humeur, de gezelligheid van stijl, de hartelijkheid, de gemoedelijke vriendelijkheid van den echten handelsreiziger in je werk), as je dát dus was of je was een herbergier of je was een spullebaas of een ongelukkige muziekmeester: zoo iemant, ten minste, met een grooten flambard een beetje schuin op het weelderig omlokte hoofd, met een fiksch gezicht als een kardoes en half-fiere bakkebaarden, een groot lichtkleurig vest aan en een wat versleten gekleede-jas vol waardigheid, en met eenigen wrok tegen het leven en de gezeten-burgerij en met een soort van aardig heimwee naar het als-aardig-door-je-geziene 16e- en 17e-eeuwsche Holland, iemant, die zoo met een knipoogje zegt dat als men zoo'n schilderij als die Schuttersmaaltijd bijv. eens goed bekijkt, dat men dan eens ter dege gewaar wordt, wat een fiksche, stoere, beminnelijke en joviale kèrels die ouwe vaderlanders waren, - als je dát was, Jan, dan zoû ik werkelijk een heel heel klein beetje van je houden. Want ik beproef met aandacht en zorg, ik verzeker je dat in gemoedelijke oprechtheid, ook de geringste spatten te zoeken en te loven, die in overigens duffe en ver er van verwijderde geestjes zijn te recht gekomen toen het mooye en groote over de wereld werd uitgestort.

Jan ten Brink, ik zeg Jan tegen je uit gemeende gemoedelijkheid, ik zeg het niet om je te bespotten of je te treiteren, ik wou dat je voor even je voelen kon als iemant, daar men het best tegen zegt: Jantje; als iemant dien men dán eerst op een goeye en hem zelf ook pleizier doende manier toe-spreekt, als men tegen hem zegt: Jantje.

Wat zoû dat mal klinken, niet waar, als ik zeê: de hooggeleerde heer professor doktor J. ten Brink heeft eene fraaye novelle geschreven. De maatschappij is een rare boel, Jan, en onder al die maatschappelijke dingen heen, door die allen door, wil ik tegen je spreken zoo als ik wéet, zoo als ik aan alles vóel, dat je bent. Je bent niet hoog-geleerd, allemaal malligheid, je bent geen uitnemende geest, je bent geen psycholoog, geen visionair, geen wetenschapsman, geen kunstenaar, geen prozaïst, geen stylist, geen denker en geen wijsgeer. Je bent niets bizonders. En dat wéet jij zélf óok héel góed, - o ontken het nu maar niet, niet zoo als je over-dag gekleed bent en parade maakt in de maatschappij, maar zoo als je bent als je 's avonds je hoofd op je kussen legt

in je witte nachtgoed, zooals je dan wel eens iets voelt, een kleinigheid, onbeduidend, erg éven-maar, zoo als je dan wel eens, als geen ijdelheidsblijheid of geen kwinkslag je bezighoudt, héel even iets aardigs voelt, - zoo als je dán voelt wíe je bent, - zóo wil ik het tegen je hebben. Merk je, dat ik je niet voor den-gek-houd, merk je dat ik juist gemoedelijk ben? Toe, merk, besef het nu, ik wil tegen je spreken met de intimiteit van een scheerspiegel, want dát alleen is oprecht, dát alleen is goed.

Jan ten Brink, ik weet helaas zeker, dat je liever zoudt hebben dat ik in meer gebruikelijken stijl iets over je zei, maar dat dóe ik niet, ik voel nu intiem en ik bén intiem. Zoo als ik tegen mijn schoenpoetser, wien ik een oud pak van me kadoo zou gegeven hebben, zoû zeggen: Kees, zoo, heb je 't daar áan? nou, 'et staat je wát goed, hoor!, - zóo, met dien glimlach wil ik tegen je spreken. Evenmin als dien schoenpoetser, houd ik jou dus voor den gek, nietwaar?

Jan ten Brink, ik wou je zeggen dat de novelle over *Starter en zijn Wijf* het beste is wat je geschreven hebt. Denk je dat ik dat allemaal niet voel, wat jij en je vrinden daarin als fraai en fijn en schoon en belangrijk zullen prijzen? Ik voel het wel, hoor, ik maak er mijn specialiteit van zulke dingen te voelen, maar om dat de afstand tusschen serieuse literatuur en al deze lieve snuisterijen enorm groot is, om dat de menschen in 't algemeen geen juist begrip van dien afstand hebben en er dus de dolste verwarringen ontstaan in hun appreciatie, om dat mij die verwarring, dat wanbegrip, met wrevel en verontwaardiging vervult, daarom, Jan, ben ik meestal geneigd zulke dingetjes als *Starter en zijn Wijf* te deklineeren en te bespotten. Om een tegenwicht te vormen, begrijp je, om den boel in balans te houden.

Jan ten Brink, 't is wel een aardig dingske, die novelle. Je heb wel oolijkjes de 17^{e} eeuw bekeken. Je heele novelle is als een liedje van Starter. Je schrijft op de ouwerwetsche manier, nu, daar ben je iemant van een vroeger geslacht voor. Maar toch maakt dat toch al tijd dat er rare dingen te lezen staan. Aan de figuur van *Nieske* heb je op jouw manier veel teederheid besteed. De waarde van die teederheid ken ik, ik heb haar doorvoeld, er is iets in, ik meen het, Nieske is het best. Je hebt heel aardig, - och, al bedoelde je 't misschien niet, ik zie 'et t'r in - Nieskes gezicht telkens maar van de eene helft verlicht, als zij in haardgloed of sneeuwglans zit, dat is heel aardig, het is een soort van edele schuchterheid, het is als was Nieske een te teêr schepseltje en

als eerbiedigde je d'r te veel om d'r zoo maar plomp verloren in 't volle daglicht te zetten, waar de nuances van haar teedere matheid niet te zien zouden zijn. Maar, wat ik nu van je taal zeggen woû, je zegt daar (blz. 17) van Nieske: ‘Het edele en fijne der trekken bewoog tot bewondering...’ Ik geef je me woord, dat 't nu niet is als een mop van letterkundige vitterij, maar dat ik heusch bij de eerste lezing dacht, dat je bedoelde: Het edele en fijne der trekken beweegt zich, tot het geheele gelaat een uitdrukking van bewondering heeft aangenomen. Maar uit het tweede zindeel blijkt dat je bedoelt: het edele en fijne van Nieskes trekken veroorzaakte een bewondering daarvoor in menschen die haar zagen. Ja, en dan van die schoven, dat is ook een mal ding, dat is me ook in 't geheugen gebleven. Je zegt in een van je eerste hoofdstukken, dat er een schoof zonnestralen of zonneschijnsel tegen een venster staat. Toen dacht ik aan korenschoven en ik dacht: nou dat heeft Jan niet onaardig gezien, maar wat gebeurt er nu? daar zeg je op blz. 123: ‘Eene blonde schoof van stralen speelde hier en daar over de gevels der huizen.’ On-gezien en malligheid, Jan, spelende schoven, hier en daar,... nee, hoor, dan mot je bij 'n ander weze, maar míjn maak-je 'n 'et niet wijs.

Aan arme Nieske, aan vroolijken Jan Starter, heb je anders veel besteed van het best wat je in je hebt. Van die tooneel-vertooning heb ik ook gelezen. Nou, ik ga me met wat anders bezig te houden, schrijf nog maar eens zoo iets, Jan, dat is het beste wat je kan.

Jonge liefde [86]

De roman van Bellinga: Een sleurboekje naar den trant der realistische gevallen-meisjes-romans, zeer gewoon, zonder eenige bizonderheid of deugdje. Met vriendelijke op-prijs-stelling behandelt de auteur zijn figuren, en spreekt er van als een winkelbediende van klanten. Over het meisje Bertha Ochten, die zich met studeeren ging bezighouden, zegt hij b.v.: ‘Verloor onze jonge dame aan den eenen kant niets van het vrouwelijke’ enz. (Blz. 181). Eene bejaarde dame zegt tot een oudstudent, - die een onecht kind heeft: ‘Tracht eindelijk een man te worden,... vader ben je reeds!’ (Blz. 207). Blz. 215 permitteert de schrijver zich eene indecente ondeugendheid, het is onze jonge dame, die over iemant zit te denken, met wien ze misschien trouwen zal: ‘Liefde? kleurde bij de bloote gedachte aan hem een blos van verlangen hare wangen?...’ Overigens niets.

Moderne problemen [87]

[*Moderne Problemen*. Novellen door Frits Lapidoth.]

De prosateur in den heer Lapidoth heb ik in 't algemeen al gekarakterizeerd in het stukje over zijn dichtwerk. Deze schrijver is niet alleen een interessant, wereldsch en zielkundig Parijzenaar, maar hij vergeet ook zijn vaderland niet. In een paar zijner *Moderne Problemen*, getiteld *De molen 'D' Geelvinck, De phonograaf van Wijbrand Longus* en *Een laatste liefdedroom* verwijlt hij (in zulke taal denkt hij er waarschijnlijk zelf in aanminnige zelf-bespiegeling over) op zijn geboortegrond en maalt ons keurige tafereeltjes, niet-waar, van echt-hollandsch ijs-vermaak, verder over, al tijd interessant, weemoedig en modern, geniale typen, die hij heeft gekend en eigen jeugd-herinnering. In *De molen 'D' Geelvinck* vertelt hij van een socialistiesch gezind onderwijzer, die eerzuchtig is en voor de arbeiderspartij redevoeringen houdt. Wij zien, is 'et zoo niet, wij zien hem te huis komen, in den wind, in den nacht, van eene vergadering waar hij gesproken heeft, en dan verbeeldt hij zich, onder 't uitkleeden om naar bed te gaan, nog eens het publiek, - zoo doen de redenaars - hoe het bewonderend tot hem heeft opgezien, hoe het hem heeft toegejuicht, hij denkt aan de moeite, die hij heeft, om zijn redevoeringen samen te stellen, vergelijkt zich, - zoo doen de redenaars, echt karakteristiek - met Rousseau, die ook zoo had te kampen, te kampen. En nu, - daarom zijn de novellen van den heer Lapidoth zoo boeyend, bibombeyere, zoo boeyend - nu komt het plotselinge, de verrassing, de tegenstelling, de schrik. Daar vindt Buys... op zijn... op zijn nacht-tafeltje, daar vindt Buys op zijn nacht-tafeltje, ja, toen hij zijn horlogekett... juist op 't oogenblik, dat hij zijn horlogeketting losmaakte, een brief, een vreemden brief, aan zíjn adres.

Hierna volgt het echt-hollandsche, lokaal, zoo geproefd lokaal opgevat, zoo gezien en begrepen, als een kunstenaar enfin, zoo als 't een kunstenaar met de pen voegt, hierna volgt, zeg ik, eene beschrijving van de Zaanstreek, met zijn molens, niet waar,... wánt in den brief

stond, dat Buys erfgenaam van zijn doode-tantes houtzaak was geworden. Nu vraag ik je, nu behoef ik je niet meer te vragen, welk een verschiet, welk eene carrière, welk een mijn, welk een ruim veld, zich voor den schrijver opent, zich opent,: de Zaan, de Zaanstreek, de molen, het woonhuis, het erf, de werf, de boenstoepjes, de molenzaak, plastiesch vertegenwoordigd door den molen, die hem, dat is zijn leven, wil opslokken, zooveel als opslokken, verder de groote Zaansche familie, dat wil zeggen het geheel der molenbezitters enz., die anti-socialistiesch zijn, de mindere-man, die socialistiesch is, enfin: aller-aardigst, kortom: karakteristiek, in-één-woord en nóg-éens: boeyend! En een vrijerijtje van Buys, zeker zeker, de liefde nu ook eens op zijn hollandsch, zij rijden samen schaatsen, een dezjeuneetje in de herberg van die met zijn tweetjes, met zijn beidjes, keurig van frissche wintergezicht-achtigheid. En het karakter van Buys, hoe dáar al het licht op valt, al het licht dat valt er op, zoo als het te midden der keurige genre-schilderijtjes is volgehouden en omgeslingerd, hoe hij eigenlijk voor niets deugt: ‘mislukt volksleider, mislukt patroon, gezagloos hoofd eener huishouding, echtgenoot zonder kinderen’...

Ik schrijf wat uitvoerig over den heer Lapidoth, om dat ik zeker denk, dat hij een der meest gereputeerde geäppreciëerden van het nederl. publiek zal worden.

Er is éene alinea in de grootste novelle, die van den *Molen ‘D’ Geelvinck*', die niet kwaad is:

> ‘In 't slop, naast den molen, onder een grooten Panamahoed, zat Buys te hengelen. Zijne beenen hingen dood-stil, over den rand van eene logge schuit. De dobber bleef onbewegelijk. De visschen schoten onder de balken, waar 't water koel was. Er sloeg telkens eene schaduw over Buys' hoofd heen in 't water: de schaduw der molenwieken.’

Hartig, zilt-raak, als een pats met een natte-handdoek-punt in een gezicht, slaat zijn onmacht den heer Lapidoth in de zelfde novelle. Het is daar, waar Buys, sinds lang in de molenzaak, toch nog een reis naar de toen in oproer zijnde Charleroi-streek is maken. Hier had de auteur willen geven een groote nederlaag van het karakter, een zelf-verplettering in helle klaarheid door den karakter-lozen zelf gezien. En hij heeft het er miserabel af-gebracht. Hij geeft kleintjes een zeer kleine aandoening in den karakterloze, die, nu hij vlak bij een gevecht tus-

schen oproerlingen en soldaten is geweest en in het lokaal waar hij is de menschen, die er bij geweest zijn, hoort te keer gaan, zich nietig voelt bij de bekentenis, dat hij zelf niet zou gedurfd hebben. -

De novelle *Het klare Gif* is de beste van den schrijver, van de echte hatelijke soort, de gekwijld, banaal-violent-geparfumeerd en duivelachtig wereldsche soort. Hiér het zoetig huishoudentje van den edelen en fermen schilder Seyssel, poes-lief, aardig-nèt-eerzaam, braaf, goed-en-aanminnig, dáar de zeepdoos-oleografiesch-opgedirkt-dekoratieve - valsch - kosmopolitiesch - kanaljeuze - schoolknaap - verbeeldings-wellust-verfijnings-interieur van de morfinistiesch-Lesbische demi-mondaine Cléopâtre de Vescovato. Dit is het intiem-geïmiteerde, over-en-over geproefde en uitgekotste genre van de kleine parijsche dagblad-novellisten. Deze schrijver zwelgt in de adjektieven van sterke misprijzing, waarmede hij zijne heldin overlaadt. Hij zou niet zoo zwelgen in het schelden, als hij het niet te-gelijk huiverachtig heerlijk vond te ploeteren in de dingen, daar hij op scheldt. Als er niet iets onsmakelijk kinderachtigs was in de woedende buitensporigheid der scheldwoorden, iets groens in de melodramatische, excessieve afschuwelijkheid der voorstelling, zoû het een toonbeeld van letterkundig Sadisme zijn. De markies van Sade, niet waar, martelde de vrouwen om het wellust-genot van de marteling te hebben, zoo martelt gaarne met onheusche qualifikaties deze schrijver zijn woord-schepsel, zijn Cléopâtre, om het genoegen van op zoo'n geraffineerd lekker wijf zoo los te trekken.

‘Uit den hartstocht voor de morphine, ontwikkelde zich bij haar een andere, schuldiger: die om als priesteresse op te treden eener nieuwe, duivelsche leer. 't Werd haar een wellust jonge vrouwen bij zich te lokken, haar (ze of hen, v.D.) in de geheimen der bedwelmkunst in te wijden en dan de verschrikkelijke gevolgen gade te slaan, die het kwaad, dat zij zaaide, na zich sleepte, (als een geborduurde sleep? v.D.)

Met evenveel duivelsch vermaak en tijgerachtig geduld als zij haren man had geruïneerd, louter uit lust om hem ten gronde te richten, verwoestte zij nu de gezondheid harer slachtoffers en het levensgeluk van dier naaste verwanten. Op allerlei wijzen, vermeerderde Cléopâtre het aantal harer prooien. Die in geldverlegenheid waren, kocht zij; die onnoembare passies (hè, onnoembare passies!) hadden, verleidde zij, en jonge mannen werden door haar verlokt als de zeelieden uit de Oudheid door de Sirenen. (Dl. 1, bl. 128.)

Enz., zóo, en nog erger, nog vreeselijk erger, bl. 129, enz. Hè, Lapidoth, hoe is 't toch mogelijk hè, dat er zulke wezens bestaan! maar och, zóu 'et wel waar zijn, ik vin 'et haast al te erg! Ja, ja, je hebt gelijk, jij kunt 't weten, daar, zoo, in Parijs, niet waar. Jonge, jonge, hoe is't mogelijk!

Deze schrijver is vaardig, hij beteekent veel meer dan b.v. Van Sorgen, hij heeft veel meer roetine, handigheid en nagedachte. Anders zoû ik minder lang over hem geschreven hebben.

Mevrouw Jeanne Fortuyn [88]

[*Mevrouw Jeanne Fortuyn en haar man*. Brieven uit Soerabaja van eene dame aan hare vriendin te Leiden. W.H.J. van Nooten, Haarlem 1890.]

Mevrouw Jeanne Fortuyn. Goeye-morrege, mevrouw Fortuyn, ah! bonjour, bonjour, mevróuw! Alle duivels, Jans, meid, Jeanne, kind, drommels, mevrouw, wil verschoonen dat ik het zoo maar zeg, maar, voor-den-hier-en-ginder, sapperloot, wat kan u van u afpraten! Nou, hoor, maar... papperlepáp,... wat ik zeggen wil, ja, hm., waarom die brieven niet stilletjes geláten in de portefeuille van uw vriendin, waarom ze doen uitgeven? Hè, wablief? Pardon, ik versta u niet, wil voor even een klein weinigje langzamer spreken...

O, hohoho, maar wat zeg ik daar! 't mondje voorbijgepraat, aijaijai, 't mondje voorbijgepraat! Zoo-zoo, wel-wel, en heeft u dat nou allemaal zoo beleefd, zoo bij-gewoond! Ja, ja, 't is je wat, 't ís je wát as 't voor de heeren komt, die boel daar in Indië! Aardige wereld, áardige wéreld, hè? - Maar, 't ís wáar óok, en dát zal wáar zijn, niet ieder-een, nee, warempel niet, niet ieder-éen is het gegeven, is het gegeven zeg ik, dat alles zoo op te merken en te kunnen weêrgeven.

Ja, as je me nou vráagt, dat van dat drinken en baden van die meneer ‘Gladvink’ (hoe aardig van u, mevrouw, om de menschen, nu uw brieven in 't publiek kwamen, niét alleen-gefingeerde námen te geven, dat is te zeggen, dát is óok wel aardig, maar dat zouden toch méer menschen doen, maar, híer wil ik héen,: om ze gefingeerde namen te geven, die met-een zoo veel-als als 't ware een resumeerende aanduiding van hun karakter in zich houden: b.v. ‘Gladvink’ voor een slimmerik, voor iemant, die zich door het leven wel héen weet te slaan en flink-weg van alle markten thuis is, ‘Kantenklaar’ voor iemant, die altijd voor alles te vinden is en altijd precies weet waar hij heen wil; maar het állerkoddigste, het uitap-mopperde-moppigste, het flip-flap-flap - uit - beroerd - lekker - proest - stik - lolligste, het om - het - lachen - d'r - over - te - voelen - aankomen - en - dan - terwijl - je - buik -

al - op - en - neêr - gaat - in - de - bierkroeg - zich - voor - een - heelen - avond - te - installeeren - alléen - om - telkens - even - stil - te - zijn - en - dan - telkens - de - gedachte - weêr - te - laten - bovenkomen - om - op - nieuw - weêr - te - hiksnotteren - van - de - belabberlazerde - lach - woelingen - sappig - grappigste vin ik, dat u je man meneer Fortuyn noemt, omdat-i naar Indië gaat om fortuin te maken; hi hi, nog lach ik er van; maar, wat ik zeggen woû, dat van dat drinken en baden, en ook dat van dat kaartspelen om hooge tarieven, dat, en zoo de meeste rest, dat wisten we eigenlijk al, ja, wel zeker, dat wisten we eigenlijk al! van meheer Maurits! uit de romans van meneer Maurits: we wisten het allemaal al, hi hi, ben ik dwaas!, we wisten het al zoo goed dat we het bijna al weêr overgegeven hadden van ajakkebakkigheid t'r over. U overlaadt ons, mevrouw, alles heeft zijn grenzen, ook de trek in de meest uitgelezen jokkernij.

Wat? wat is dat? wat doe ik daar? Ik doe, ik doe zoo-waar niks as me verspreken. Ik bedoel het zoo niet, mevrouw, ik woû heel iets anders zeggen. Ik woû zeggen, dat u zoo'n open-blik en zooveel opmerkingsgave heeft, en dat u niet larmoyant of sentimenteel is, maar fiksch met alles ruiterlijk voor de boeg. U heeft ook een allervrouwelijkste en nobele liefde voor het fortuin-maken. En wat zegt u alles natuurlijk, zoo natuurlijk ja, erg natuurlijk juist, zoo zonder affektatie of zoo.

U zegt ook uit een grapje '*wijze* vrouw' voor vroedvrouw.

En u is een freule van uw eigen.

Waarom citeert u die versjes van Kantenklaar, als u ze zelf flauw vindt? maar u víndt ze niet flauw. Dít, dit citeeren op deze wijze, dit citeeren van dingen die men voelt dat men aardig vindt, hoewel men tegelijk voelt daarom zijn eigen smaak te moeten verachten, - een frequent geval bij giechelende naaistertjes - is een exces van grofheid, zoo als ik zelden gedrukt zag.

Ja, mevrouw, - allemaal goed en wel - dan moet u maar niet uitgeven!... Een van de twee! Ik groet u.

Rana Neida [89]

[*Een verloving*. Roman van Rana Neida.]

Met pleizier heb ik den roman van Rana Neida gelezen en heelemaal uitgelezen. Ik ben ook van plan hem nóg 'ereis te lezen, want het is een aangenaam boek. De schrijver van *Een Verloving* is een door en door best en goed mensch, een sympathiek mensch. Als dát blijkt uit een boek, maar géen kunst, dan is de schrijver geen goed schrijver, maar als dát blijkt uit een boek door de kunst heen, als door rijtuigportierraampjes, dan is het eene prettige ontmoeting, en de schrijver goed.

Ofschoon in het werk van Josephine Giese [90] veel meer geoefendheid en bewuste vaardigheid is, dan in *Een Verloving*, zoo prijs ik toch gáarne het werk van Rana Neida boven dat van Giese, om dat er meer ziel, meer zelfheid in is. Jongen, jongen, men moet zoo verbazend knap zijn om een boek te schrijven, waar men zich zelf niet dadelijk in brengt, en het dan tóch zeer goed te doen zijn. Eenigszins zwakke boeken, waar de auteur zelf ín staat, zoo als *Een Verloving*, zijn te verkiezen boven eenigszins zwakke boeken, waar de auteur zelf buiten staat, zoo als *Sphinx*.

De kompozitie van *Een Verloving*, - dat is die aan-een-mijmering van een boek, die het maken voor-af-gaat, en die door het maken zoo mooi verwezenlijkt moet worden, dat de lezer de totaal-impressie van het gelezene als éen hooge golf of effen bergmeer, zonder deuken, bobbels of gaten in zich merkt, zóo, dat hij aan geen deeltjes kan denken zonder dat de heele boel weêr op hem toe stroomt, - de kompozitie is een nujá-kompozitie;-ik heb het boek-geheel in mij als een lief en zacht gesprek, met zwijg-poozen en verzitten-ganingen.

De op-zet is mooi: eene jeugdige, zachte, vaste, zich niet luiduitende maar des te zekerder in innige stilten binnen-in de twee bewust-wordende liefde, eene liefde geworden in het graag-buiten-inde-bosschen-op-eenzame-plekken-samen-zijn, die zich in het gemoed van den jongen struischjes vast-droomt in de schaduw der hooge beuken en in de schaduw van zijn spring-levend voort-durend zich-

zelf-zoeken, die in de reine gemoedsrust van het meisje zich inlegt als het ontbrekende deel harer levens-mozaïek, dat, zonder dat zij er bepaald op wachtte, stellig op die manier van zelf eens moest komen; maar die, als de lente voor de brutale hitte van den zomer, in eens verdwijnt en uit is en weg, weg in het nooit weêrkeerend Verleden, weg als of zij er nooit geweest was, zoo als een stad weg is, waar je gisteren nog was, met heel de bij-me-kaâr-hoorendheid van zijn gevelgedrang en buurten van binnenhuizen, als de jongen in het rumoerige oudere leven komt, waar de harde kontakten met de grove wereld hem patsen en striemen tot zijn lijf heet wordt en de heete begeerten van het vleesch de teedere zielewenschen van eer-tijds versmoren.

In het zich sober en koel uit-droomen van de eerste-jeugd-liefde is moois. De liefde gaat uit als een lamp. Het meisje verdwijnt alsof zij eene verschijning was geweest. Er blijft niets van haar over, bleek in haar koele reinheid vergaat zij, men ziet haar het laatst in de verte als een droog beeld in de herinnering van den jongen.

Rana Neida schrijft niet in sleur-stijl, hij kweekt het adjektief met behoedzame en speurende zorgen, met lieve angst tastend naar het raák-van-nauwkeurigheid-moetende-zijn-woord. Wèl zoo, waar hij zijn menigte in zich zelf werkelijk gemerkte aandoeningen heeft te zeggen, niet zoo in den al-gemeenen gang der verhaling. Namelijk: hij leeft niet en schrijft niet voort-durend of hij bewust of onbewust is een alleen-aan-hem-eigen leven, maar in hem zijn vele kleine bewegingen, die zeer deugdelijk hèm toebehooren en die hij triomfantelijk op zíjne wijs te woorden weet.

B.v.: ‘Het was een warme middag in het laatst van Juli; een van die dagen in Holland dat men zich een ander mensch gaat voelen’: waarneming en gezegde van ieder-een, voorbeeld van het aan-houdend verkeerde, grove, element in den stijl.

En: ‘En ofschoon er geen spoor van wind was, zoog hij de lucht in zijn neusgaten, zoekend naar de groote frissche luchtgolven, die daar ginds moesten ruischen, komende van de zee in de volheid der groene aarde’: waarneming en gezegde van den schrijver persoonlijk, voorbeeld van het, bij een massa kleine beetjes te vinden, bekoorlijke, fijne, element in den stijl.

Weinig of geen nieuws in de karakterizeeringen der menschen: Radinck, dokter v.d. Zande, enz. Alleen in Suze van der Zande veel, mooi nieuws.

Maar, - het spijt me dat ik 't zeggen moet, maar ik kan er níets aan doen - naar laakbaar is het gedeelte van de minnarij tusschen Lize ter Meule en den jongen man. Hier komt een onrust-barende lakune te zien in de passiën-en-passie-aspekten-gevoelswetenschap-voorraad waar een echte romanschrijver niet buiten kan en waarvan het gemis hem leelijk naast het echte mis doet kladden, als hij er zich toch aan wagen wil.

't Is toch aardig hè, hoe of je uit zoo'n roman-proeve iemants ziel in eens als een geheeltje kan halen en zien. Een niet onaardig sentiment van half goedig half schalksch medelijden krijg ik daar in eens met Rana Neida. Woû-je wezelijk, dus hoor ik mij hem toe-prevelen, had je wezelijk een kontrast willen geven, zoo iets als een reine jeugd-liefde naast iets als een wilde rijpe passie des vleesches? Het eerste deel is je gelukt, bleekjes, maar lief, maar goed, maar zuivertjes echt; maar het tweede, - lieve jongen, geen ba of boe weet je d'r van, je baboe weet er meer van. Waarom hebt ge er dat in willen brengen? Je boek was zoo goed zóo, met alleen dat fijn-klein-reine, het was zoo braaf, zoo ferm, zoo bepaald al-mooi-zoo, een ruiker madelieven, samen, kompleet, en goed en-daar-meê-uit, - waarom heb je er zoo'n dikke leelijke zonnebloem tusschen gestoken? - Wat is me dat voor'n spektakel, 'n hollen van nurksche onttooide en misvormde reminiscensies uit god weet welke schrijvers, door je vreedzame eigen huisje!

Die Lize ter Meule, in haar wulpsch-duister vertrek, met alleen een paar kaarsen; die, als haar man uit is, amoeretten met ‘artisten’ begint, die flauwtes veinst en zoo in hun armen valt als zij zingt en híj haar op de piano begeleidt, - heb je heusch iets erg wereldsch willen maken?

O, hoe goddelijk-lief, hoe heerlijk-echt van een goeyen en onbedorven jongen is dat, - als je daar vertelt dat zij zich bij hun eerste alleen samen-zijn voor de gelegenheid had gedekolleteerd, en als je d'r dan 'n zoen geeft op t'r bloote borst, heerlijk hè, zoo'n zoen, dat kâ-je bij fatsoenlijke jonge-meisjes zoo niet doen. Pst, pst, hoor! áfblijven is de boodschap. Dat gedekolleteerd zijn, exprès ter verleiding, en die zoen, dat is nu precíes de voorstelling, waar de knapen, die al eens mee naar de komedie zijn geweest, 's avonds in bed hun jonge verbeelding meê verhitten, als zij lekker liggen te suffen over de delicieusheid van wereldsche genoegens.

Meneer Rana Neida, je héb talent en wat goed eigens ín je, - let dáar alléen op, doe dáar alléen naar, en je zal iets héel goeds in de letterkunde worden.

In Hofkringen [91]

[*In Bloei geknakt*. Oorspronkelijke roman door Vera. Leiden, A.W. Sijthoff.]

Jaren geleden bevonden zich in Amsterdam verschillende in hout opgetrokken schouwburgen. Een paar daarvan stonden aan de buitensingels, waar bij een, indien ons geheugen ons niet bedriegt, onder bestuur van eenen Nieuwenhuis of Nieuwenhuysen, vooral dáarom de reputatie had van een zeer aanlokkelijk lokaal van publieke vermakelijkheden te zijn, om dat men er voor vijf-en-twintig cents entrée op éenen avond wel veertig geweerschoten kon hooren lossen, meestal gewisseld tusschen de roovertroepen en soldatentroepen, wier blinkende wapenen, kleurrijke kleeding en ongehoord woest oorlogskabaal de uitnemendste bekoorlijkheid uitmaakten der geweldige historische drama's, die daar werden opgevoerd. Toen deze schouwburgen reeds verdwenen waren, bleef het genre het laatst vertegenwoordigd door de ‘schouwburgloge’, gelegen op de plek tegenover den tegenwoordigen Parkschouwburg. De drama's met de verschrikkelijke gevechten waren in díen tent niet zoo uitsluitend meer in eere als vroeger in de buitensingel-komedies. Zij hadden gedeeltelijk plaats gemaakt voor meer nieuwerwetsche salonstukken, die echter niet zóo vaak gegeven werden en ook, ten gevolge van den eigenaardigen toestand, waarin het dekoratief, de kostumen en de geoefendheid der tooneelspelers verkeerden, daar in 't geheel niet zoo op hun plaats waren als de, het vroegere genre meer nabijkomende, drama's uit de oude fransche school (van 1830), die wij er zoo dikwijls aanschouwden. Aanzienlijke of ontwikkelde lieden trof men daar weinig onder het publiek aan. Behalve het publiek, dat elders alleen van de twee goedkoopste rangen pleegt gebruik te maken, vond men er soms jongelieden van ontwikkeling, meest studenten, die hunne voornaamheid niet beter aan den dag schenen weten te leggen dan door, niet altijd op even voegzaam verborgen wijze, de tooneelspelers uit te lachen en hun geringschatting voor de vertoonde drama's door, niet altijd slechts gefluisterde, schrandere opmerkingen, duidelijk te maken.

Menigmaal is ons genoegen door zulke brutaaltjes onbarmhartig verstoord. Want we gingen er heen om genoegen te hebben, een direkt, onmiddellijk genoegen in de vertooning. En we smaakten dat werkelijk niet zelden, eenvoudig om dat we geen eischen stelden. Wij hadden onze wijsheid voor zoo een avond op stal gezet, we wenschten volstrekt geen eigenlijke kunst-aandoeningen te ondervinden, wij verwachtten ons op niets van dien aard, en de uitkomst was, dat wij ons dikwijls kostelijk vermaakten. Ons genot is moeilijk met één woord aan te duiden. Het bestond in het maken van allerlei opmerkingen en bedenkingen van eigenlijk kinderlijken aard. Het kwam mogelijk hier op neer, dat wij, bewust, op de zelfde wijze genoten als onze omgeving het deed zonder zich ook maar in 't minst daarvan rekenschap te geven. De, iet-wat onbeholpen, naïeveteit was de hoofdzaak der geheele vertooning. Die drama's waren geschreven met zoo eene beminnelijke handigheid om de menigte diep te schokken en te roeren; de hevigste antithezen vond men er steeds met kwistige hand in aangebracht: de hooge adellijke personages in aanraking met het mindere volk, zoodat de eersten den laatsen om de een of andere wijze grooten dank verschuldigd waren, een zoon, dien de levensomstandigheden zoo wonderlijk geleid hadden, dat hij tegenover zijn vader als rechter moest optreden, enz., enz. Die tooneelspelers vervulden hun rollen met zoo veel ijver en toewijding, met opgewondenheid zelfs nu en dan, zij waren zoo kolossaal verraderlijk en zoo bedwelmend edel, zoo grandioos heldhaftig en zoo ontzettend listig, de *schmink* bloosde zoo treffend op de koonen der jonkvrouwen, de deftigheid der bejaarde gravinnen was zoo onoverkomelijk fier en eerwaardig, dat het iemand, die in zulke dingen zin heeft, goed deed zoo iets aan te zien. De taal der stukken, in de vertalingen onzer rederijkers van vóór dertig jaar en hunne nakomelingen, harmoniëerde zoo best met de stemmen der tooneelspelers, hun kostumen van edellieden zoo braaf met hun houdingen en gebaar, en om dat alles pasten de coulissen, met hun deuren die niet dicht wilden blijven, zoo volkomen, dat iemand, die, ook buiten de kunstwaarde harer uitingen om, van de Amsterdamsche tooneelwereld hield als zoodanig, er bepaald schik kon hebben en zijn avondje wel zag omkomen.

Het is deze overweging, die onze ingenomenheid moet verklaren met den roman, die hierbij aangekondigd wordt. De zonderlinge schrijf-

ster, met wie het ons een kurieus genoegen was kennis te maken - wij wisten niet, dat er nog heden ten dage dergelijke auteurs in ons land bestaan - heeft ons, bij de lektuur van haar roman, juist het zelfde genoegen doen smaken, dat wij ons van onze avonden in de houten schouwburgen met een zekeren weemoed herinneren. Daar de gelegenheid om dit pleizier precies zoo als vroeger te hebben, niet meer bestaat, ten zij men daartoe een kermis in een kleine stad zou willen bezoeken, waar het dan toch eenigszins het echte Amsterdamsche cachet schijnt te missen, - moeten wij de schrijfster dubbel dankbaar zijn, dat zij deze herinneringen deed herleven.

De beschrijvingen in dezen roman, waarvan de handeling tusschen de zeventig en tachtig jaar geleden aan een klein Duitsch hof voorvalt, zijn ingericht met de zelfde kennis van kostumen, ameublementen, zeden en gewoonten, met de zelfde iet of wat grove handigheid in de groepeering, die den regisseur van zoo'n bescheiden schouwburgje, langs den weg der traditie, eigen zijn geworden. De gedragingen van vorst en vorstin, van hovelingen en andere edellieden, - men zou zweren dat zij den braven komedianten van vroeger tijd zijn afgezien. In der daad, zóó speelt een koffiehuis-bediende - want over-dag hadden onze vrienden de tooneelspelers er nog wel eens een ander baantje bij - voor een vorst of graaf; zoo vervult een naaistertje de rol van hofdame of prinses. Niet te vergeten: de dialogen. Met de meeste natuurgetrouwheid zijn die het door ons aangegeven model nagevolgd.

> ‘Waar is Hulda?’ vroeg de vorstin op strengen toon; ‘het is u toch zeker wel bekend dat zij heden dienst heeft?’
> ‘Zij is uitgereden om haar tante, gravin Adelheid Von Hohenstein, een bezoek te brengen, Uw Doorluchtigheid,’ antwoordde Laura bedeesd. ‘Deze had om haar gezonden, daar zij zich niet wel gevoelde, en daar Zijn Doorluchtigheid u juist een bezoek bracht, is Hulda weggereden.’
> ‘Zonder verlof te vragen,’ viel de vorstin de spreekster in de rede. ‘Maar dit moet niet weêr gebeuren, want zooiets duld ik niet van mijn hofdames.’
> ‘Het zal zeker niet weêr gebeuren,’ zeide Laura op zachten toon.
> De strenge gelaatstrekken der trotsche vorstin ontspanden zich bij het zien van Laura's zachte blauwe oogen, en een vriendelijk lachje speelde om haar lippen.

‘Is uw kostuum reeds aangekomen?’ vroeg de vorstin.
‘Om u te dienen, Uw Doorluchtigheid.’

Niet waar, dit is wel vorstelijke gestrengheid, vorstelijke hoogheid en aanzienlijkheid, en hofdame-achtige gedweeheid en onderdanigheid, - alles zoo echt deftig als onze beste komedianten zich dat voorstelden en met oplettenden ijver nabootsten.

De schrijfster van *In bloei geknakt* is, - in aanmerking genomen, dat dit werk voor het eerst verschijnt, als oorspronkelijke roman, in het jaar 1891, - een in vele opzichten zonderlinge verschijning. Minstens dertig jaar proza zijn over Nederland heengegaan zonder een spoor van invloed in dezen stijl te hebben achtergelaten. Noch de meeningen van Huet, noch de praktijk van Multatuli wat de taal, noch de praktijk van Marcellus Emants wat de wijze van voorstellen en verhalen aangaat, hebben in 't minst geïnfluenceerd op de kalm-omslachtige manier, waarmede de schrijfster voor de gewoonste mededeeling omtrent de onnoozelste gebeurtenis een vel druks volschrijft. Met de grootste angstvalligheid is de individualiteit in de wijze van voorstellen vermeden: ‘Het woud prijkt in najaarsdos en de heerlijke bruinroode en gele tinten, waarmede de reuzen des wouds overtogen waren,...’ (blz. 144). Wij herinneren ons dikwijls op zulk eene wijze herfst-indrukken vertolkt te hebben gezien. Het is echter zeer lang geleden, dat dit gebruikelijk was.

Het zou onbillijk zijn de schrijfster hiervan een grief te maken. De eigenaardige bekoorlijkheid van deze manier van schrijven hebben wij boven uit-een-gezet. Erkend moet echter worden, dat het genot door deze bekoorlijkheid ons verschaft, wel eens plotseling in iets als ongeduld dreigt om te slaan. Men moet niet al te lang aan één stuk in dit werk lezen.

De moeilijkheid om deze schrijfster bij een groep auteurs te rangschikken, wordt nog verhoogd door verschillende harer eigenaardigheden. Vooreerst is in het werk, in de bedaarde vastberadenheid waarmede de uniforme hoofdstukken elkaâr opvolgen, de routine om de pen te voeren, onmiskenbaar. Het werk maakt, wat dit punt betreft, den indruk van te zijn samengesteld door iemand, die er zijn beroep van maakt geregeld feuilletons voor dagbladen te leveren. Verder schijnt de schrijfster op zeer goeden voet te staan met de

fransche taal, want de fransche uitdrukkingen, waarmede deze duitsche edellieden (hetgeen waarschijnlijk historisch juist is, want alle kleine hoven van Europa bleven zich de Bourbon-hoven ten voorbeeld stellen en Louis XIV had het toppunt in den eeredienst der etikette bereikt, die de kleine potentaten zochten te benaderen) aanhoudend hun gesprekken truffeeren, zijn met de meeste nauwkeurigheid daarin gelascht. Voorts schijnt der schrijfster eene algemeene letterkundige kennis eigen te zijn, die men slechts zelden bij feuilleton-schrijfsters van den tegenwoordigen tijd aantreft. In de Inleiding komt, behalve eene aanhaling uit Goethe, een citaat uit... Camphuysen voor:

Hoe of't u gaat of niet en gaat,
't Gaat wèl als 't goed van binnen staat.

In het *corps* van het werk zelf treft men eindelijk verscheidene fragmenten van Duitsche liedjes aan.

In 't kort, men vindt in deze auteur eene vereeniging van eigenaardigheden, die een karakteristiek van haar arbeid als letterkundig voortbrengsel weliswaar volstrekt niet, maar die het opsporen der oorzaken harer eigenschappen zoo erg mogelijk bemoeilijkt. De Inleiding, welke al de allures eener autobiografische konfidentie heeft, vermindert de bezwaren niet, integendeel. Daarin verhaalt de schrijfster, hoe zij in haar grootmoeders boudoir zat, zij als twaalfjarig meisje, haar grootmoeder als deftige bejaarde dame. De grootmoeder zat dan vaak geheimzinnige zaken te bekijken, die in een verborgen hoekje van haar bureau lagen. Eens, dat de aanblik dezer voorwerpen de oude dame bijzonder scheen aan te doen, vermant zich het kleindochtertje, die anders bij die gelegenheden nooit mocht komen kijken, naderbij te treden en een blik te werpen op de lang voor haar verborgen gehouden reliquiën. Het bleken in hoofdzaak drie damesportretten van omstreeks 1800 te zijn. Een dier portretten stelde voor ‘Laura von Stenwerck, of zooals zij na haar huwelijk heette, Gravin von Sehnwitz’. Deze was een schoolvriendin der oude dame geweest; het was bij de herinnering van dat meisje dat haar oogen zich met tranen hadden gevuld, en de kleindochter kreeg de belofte, dat zij, als ze eenmaal achttien jaar oud zou geworden zijn, zij de treurige lotgevallen van deze Laura zou vernemen. Later vernam zij die werkelijk, uit oude door de grootmoeder expresselijk aan haar nagelaten papieren, en het

zijn de mededeelingen in deze papieren vervat, welke zij nu wederom, op groote schaal uitgewerkt, aan het publiek oververtelt.

Wees dus de roman zelf niet geheel en al op een eerder plebejisch dan gedistingeerd getint voorstellingsvermogen en kunstopvatting, wij zouden in den waan komen hier onder het gehoor eener jonkvrouw uit de oud-konservatieve letterkundige garde geweest te zijn.

A.J.

26 Januari 1891

Een familie-roman [92]

[*Een Gril*. Oorspronkelijke roman van Fokko Bos, schrijver van *Een levensdoel*, Amsterdam. L.J. Veen.]

De text van den titel van dit boek bevat een aanmatigend woordje, dat niet ieder-een aanstonds opmerken zal. Het is het woordje ‘van’. Wij hebben hier een roman, niet ‘door’ (dat wil zeggen: gemaakt door een zekeren schrijver, genaamd:) Fokko Bos; maar een roman ‘van’ (dat wil zeggen: gemaakt door den met roem bekenden schrijver, genaamd:) Fokko Bos.

Den schrijver zal deze beminnelijke aanmatiging, die zich overigens alleen in dit industriëele truc-je kenbaar maakt, ongetwijfeld ten goede worden gehouden, ook al rechtvaardigt de inhoud van den roman haar nauwelijks.

Ziet hier wat wij lezen in den roman van Fokko Bos:

In het eerste hotel van een Geldersch stadje is een beroemd violist uit Italië afgestapt, genaamd Signor Majola. Hij komt daar nergens aan huis, doch geeft alleen koncerten in 't publiek. Hij schijnt er niemand te kennen behalve graaf d'Almonte, een edelman, wiens financiën een weinig in de war zijn geraakt, die daarom hier een buitentje heeft gehuurd, om, terwijl hij er zijn laatste twee duizend gulden opmaakt, eens uit te zien of hij zich niet in de een of andere onderneming kan steken.

Hierbij zij dadelijk opgemerkt, dat de schrijver het geval van graaf d'Almonte wat nonchalant heeft behandeld. Want voor-eerst, wie, die zijn fortuin wil herstellen, zal op de gedachte komen met zijn laatste twee duizend gulden in den omtrek van een kleine Geldersche stad te gaan wonen; en, ten anderen, is twee duizend gulden een al te kleine som om daarvan een zomer te kunnen leven op een voet als deze graaf doet. Een gehuwde graaf, die nog slechts twee duizend gulden bezit, is bijna ondenkbaar. Want voor het zóóver met zulk een persoon komt, heeft hij reeds een betrekking gezocht of zich op andere wijze uit den nood gered. Althans, dit spreekt van zelf, indien deze een betrekkelijk zoo normaal mensch is als graaf d'Almonte.

Een der door zijn rijkdom aanzienlijkste ingezetenen van het stadje is de bankier Van Treesen. Juist omstreeks den tijd van Maloja's verblijf daar ter plaatse, heeft hij een groot deftig huis betrokken, en op een avond geeft hij daar een partij. De aristocratie der stad zal daar evenwel niet verschijnen, om reden dat mijnheer Van Treesen een parvenu is en zijn loopbaan begon als eenvoudig kantoorbediende. Daarom stelt de gastheer dubbel op prijs, dat graaf d'Almonte, die zich dat in zijn hoedanigheid van vreemdeling meent te kunnen veroorloven, beloofd heeft van de partij te zullen zijn.

Nadat de heer van Treesen, geruimen tijd na de komst van alle overige verwachte gasten, zich reeds het zweet heeft voelen uitbreken bij het idee, dat de hooge gast, op wiens verschijning hij de overige genoodigden reeds met de noodige emphase heeft voorbereid, hem wellicht in den steek zal laten en dus zijn prestige een leelijken slag toebrengen, ziet men eindelijk den graaf binnentreden. Tot ieders niet geringe verbazing is hij echter niet alleen, maar leidt hij een vreemdeling in, dien alleen de weinige aanwezigen kennen, welke den vorigen avond het concert van Signor Maloja hebben bijgewoond. Het is waarlijk de Signor in eigen persoon. De heer van Treesen, die een uitsluitenden eerbied koestert voor den adel en wat met den adel in verband staat, behandelt hem in 't begin niet met de hem toekomende onderscheiding, doch nauwelijks heeft hij van den graaf vernomen, dat Signor Maloja zelfs wel de gast van prinsen en vorsten is geweest, en eene betrekking met den befaamden vioolspeler den heer van Treesen vroeg of laat nog wel eens een ridderlintje zoude kunnen bezorgen, of hij verandert als een blad op een boom, overlaadt den vreemdeling met beleefdheden en weet niet hoe hij den Signor zijn blijdschap over diens tegenwoordigheid maar duidelijk zal maken. Tot zijn verbazing moet hij echter gewaar worden, dat de Signor, in stede van zijn vleierijen met complimenten en loftuitingen over het welslagen der partij te beantwoorden, hem niet alleen met de grootste koelheid bejegent, maar hem zelfs op een in 't oog vallende afsnauwende wijze antwoord geeft.

De heer Ter Male is boekhouder bij van Treesen en ook op de partij genoodigd. Hij is een liefhebber-vioolspeler en zal zich doen hooren. Voor hem is dus de verschijning van den vermaarden virtuoos geene aangename verrassing. Het blijkt al dra dat Ter Male eene hopelooze genegenheid koestert voor Bertha, de dochter des huizes, een lief en elegant jong meisje, die weinig naar hare ouders aardt, ook vrij is van

hun bespottelijke parvenus-fierheid en voor den sjofelen boekhouder eene heimelijke wederliefde gevoelt.

Om de ontknooping van zijn roman voor te bereiden, doet de schrijver bij herhaling duidelijk uitkomen, dat Ter Male wel een eenigszins dweepend jongmensch is, die hoog met de kunst loopt, maar dat hij de kunst toch meer als middel dan als doel beschouwt, als middel om te geraken tot roem, rijkdom, aanzien. Hij beschouwt haar dermate alleen als middel, dat hij ook wel andere middelen te baat zou willen nemen, mits hij zijn doel er slechts door bereike.

Signor Majola blijft zoo lang in het stadje, dat al de inwoners zich er over verbazen en zich in vruchtelooze gissingen verdiepen om te weten te komen wat daarvan toch wel de reden mag zijn.

De lezer intusschen komt al spoedig te weten, wat de celebriteit zoo lang in het nest van een stadje terughoudt en hem zijn voorgenomen wereldreizen doet uitstellen. De signor toch ontvangt een bezoek van een ouden muziekmeester uit het stadje, den heer Hilverding, die hem juist over het talent en de toekomst van zijn leerling Ter Male wenscht te onderhouden. En bij die gelegenheid lekt het uit dat de signor den naam Majola aangenomen heeft, maar eigenlijk heet: Frits Melgers, van geboorte Hollander is en afkomstig uit dit stadje zelf. Verder komt het gewichtige nieuws aan het licht, dat Frits de zoon is van een Melgers, die vroeger daar bediende was ten kantore van notaris Halssema, waar hij een belangrijken diefstal zou hebben gepleegd. Indertijd heeft het gezin van Melgers, in ongeluk en schande gestort, daarom de vlucht moeten nemen en heeft Frits verder zijn opleiding in Italië genoten, dat hij voor zijn tweede vaderland gekozen heeft. Hij weet echter, dat niet zijn vader, maar Van Treesen, die toentertijd bediende was op het zelfde kantoor, den diefstal heeft gepleegd. En nu is hij hier gekomen met het heimelijk doel de nagedachtenis zijns vaders te wreken en Van Treesen in het ongeluk te storten.

Door verschillende gebeurtenissen heen, waarbij een partij ten huize van graaf d'Almonte en besprekingen tusschen den graaf en Van Treesen over een groote op touw te zetten onderneming van heidevelden-ontginning, en liefdesverklaring tusschen Ter Male en Bertha, waarbij zij het eens worden, doch in hunne omhelzing betrapt worden door Van Treesen, die Ter Male zijn ontslag geeft, enz., vinden wij nu als kulminatiepunt der geschiedenis Majola's grooten tweestrijd. De artist toch is Bertha van Treesen met een hartstochte-

lijke genegenheid gaan liefhebben, hij weet echter dat zij hem niet, doch Ter Male bemint. En wat moet hij nu doen? Zich wreken en Van Treesen ten verderve brengen, of hem zijn vermogen daartoe toonen, maar Bertha van hem eischen als koopprijs van zijn dan niet te volvoeren wraak? Een derde weg schijnt zich niet voor hem op te doen. Toch vindt hij dien derden weg. Hij weet zijn hartstocht voor Bertha te overwinnen, hij huwt haar uit aan Ter Male, zijn wraak bestaat hierin dat hij Van Treesen dwingt Ter Male aan te nemen als zijn schoonzoon en compagnon.

Wij noemden dezen roman, die geene hoedanigheden heeft als eigenlijk letterkundig kunstwerk, een familie-roman, omdat hij geschikt is in de huiskamer van hand tot hand te gaan en aan menigeen eenige uren van onderhoudende lectuur zal verschaffen.

A.T.

2 Maart 1891

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift [93*]

Zie hier een breede en grootsche onderneming ten bate der op letterkundig gebied koningsgezinde partij in de nederlandsche dienstboden-wereld. Onder redaktie van een kapper en een mummie (de heeren Ten Brink en Schimmel), poëtiesch ingeleid door een lijk, maar o een zacht en zoet gebalsemd lijk, gebalsemd door de vereering van een dankbaar nageslacht van frissche krullenkoppen (den heer N. Beets), verzekerd van de medewerking van een honderd-vijftig-tal op het veld van proza en poëzie roemrijk bekende falanx-leiders, van den auteur H.E. Beunke áf tot Johanna A. Wolters toe, belooft deze breede en grootsche onderneming een recht populaire toekomst te gemoet te gaan. De eerste aflevering, die ik alleen voor den text zal bespreken, ziet er patent en excellent uit.

Bij de werkelijk fráaye beeltenis van onze geëerbiedigde en jeugdige Koningin, hebben de heeren Beets en Schimmel weder een puik proefje van hun gave, garve, af-gestaan. Wijlen Z.M. de Koning moet eens in een drift-bui eenige loterijbriefjes hebben verscheurd. Hier-op zinspeelt de heer Beets in zijn recht edele regelen op taktvolle wijze:

Een frissche Oranjetelg, te goeder ure ontsproten,
Haar Vaders troost, haar Moeders trots, 's Volks liefde en lust,
Vergoeding, door Gods gunst, voor de afgescheurde loten,
Toont u dit vriend'lijk beeld en stelt uw hart gerust.

Volgt een sonnet van mejufvrouw Swarth. Dit begrépen mijn tuinjongen en schoon-maakster niet goed; maar ik heb hun gezegd dat dat er ook stellig bij vergissing in was gekomen. *Hoop* [94] hiet 'et. Toen de ondernemers het ont-vingen, dachten zij: ‘o, dat's heel aardig van jufvrouw Swarth, nu zal zij bij dit of bij dat as 't ware vergelijken hoe hoop-vol onze onderneming is, en, in over-een-stemming met de overige bij-dragen, zal de laatste regel b.v. zijn: “Deze onderneming

* *Eerste aflevering.*

tréedt vol hoop de wereld in";' maar eilacy, 't was mís. Jufvrouw Swarth had begrepen dat men alléen een goed klinkdicht van haar wilde hebben, zonder symbolische betrekking tot de onderneming zelve eigenlijk. En toevallig was nu de laatste regel: *Wien Hoop begeeft, kruis' de armen stil en zwijg*. Ja, enfin, goede raad was duur, Hélène Swarth had nu eenmaal dit gedicht gezonden en 't móest er dus maar in, hoe ook de glim-lach van het minzaam kennis-makend hoog-geacht publiek, bij het turen op deze vreemde bij-drage, zoû wegtrekken.

Volgt in de onderneming een bij-drage van den verdienstelijken en befaamden A.L.F. Obreen. Deze kunst-kenner kan met de hollandsche taal niet al te best over-weg, maar toch is het duidelijk, dat hij beweert, dat de heer Rochussen eigenlijk een 'Grieksche maagd' is... Uiterst mediesch en delikaat... Laat ons maar verder kijken.

Professor ten Brink heeft in de eerste aflevering zijn beste beentje vóor-gezet: Een aardige, pontonneur kraktriestieke novelle over de Brederoos, zoo net in dien geest als zijn laatste over Jan Starter, jeweet-wel. Dit is zijn wettige en gehonoreerde kind, maar dan heeft-i me warentig achterin nog 'n buiten-beentje, en dat buiten-beentje is z'n stokpaardje. Ja, hij kán 'et toch goddorie niet láten, 't is weêr een anekdote, zoo'n alleraardigst geval tusschen beroemde personen, zoo als alleen onze Ten Brink die te vertellen weet. Toch loopt het dezen keer 'n beetje in-'t-honderd. Théophile Gauthier vocht met zijn maitres en noodigde zijn vrienden te ont-bijten, en Hofdijk ging 's nachts een sleutel nog halen, die jufvrouw Toussaint ergens verloren had, - nu ja, best, goed, maar wat zóû dat nu eigenlijk? Ik begrijp niet goed wat er de aardigheid van is.

De heer Emants is hier serieus goed. Zijn bij-drage is ongeschikt voor de dienst-boden-wereld en zal der onderneming schade doen.

De rest is flink en ter-dege in elkaâr gezet, zoo schilderachtig mogelijk, 'schildering van het schilderachtigste' zoo als het prospektus meldt. De heer Schimmel schildert een 'droom', die óok niet voor de poes is, een soort van aller-fraaist, zinnebeeldig gezicht, al tijd in de verbeelding dan natuurlijk, zinne-beeldig in de werkelijkheid gedicht, een gedicht van de werkelijkheid zinne-beeldig opgevat, waar de rijke menschen werkelijk zinnebeeldig (het is maar een 'droom', iets dat de dichter zich zinnebeeldig verbeeldde te zien, hij vergelijkt daar als 't ware de werkelijkheid bij), waar de rijke menschen aan tafel

zitten, en dan komt het gepeupel de zaal binnen-stormen en smijt den boel 't onderste-boven. De heer Schimmel ziet dat als een droom, zoo veel als de lagere stand, die zich tegen de hoogere standen verzet. Grootsch, mooi, je ziet 'et vóor je gebeuren.

Heel aardig en flink door de ondernemers aangepakt... Hè, wat-is tie koffie hiet, je brand'er je lippen ân... Wil-u 't ook 'es zien, baker? mooi vindt u niet?

Uit deze onderneming, onder de hoede der jeugdige Koningin, zal voor de ondernemers heel wat te melken zijn.

Fokko Bos, *Een gril* [95]

De auteur Fokko Bos heeft ook nu en dan een kort stukje beschrijving in zijn roman. De uitwerking van den lentewind op boom- en struikbladeren beschrijft hij o.a. zóo: ‘En de bladeren richtten zich trotsch op, en stootten elkander aan, alsof zij elkaâr wilden opwekken tot een haastiger groei.’ De auteur Bos heeft de bedoeling der bladeren klaarblijkelijk niet begrepen. Toen hij hen elkander zag aanstooten, deden zij dat om dat ze hém zagen voorbijgaan; zij konden toen hun natuurlijk fatsoen niet meer houden en gaven elkaâr porren in de ribben om 't niet uit te proesten.

Overigens wordt den heer Bos aangeraden liever tooneelstukken te maken. Hij zoû best een of ander roetine-stuk in de manier der fransche salonschool kunnen samen stellen. Zijn roman zit vol banale tooneeleffekten. Bij name aan het einde, als Signor Majola, een vioolvirtuoos, die een befaamd kunstenaar is maar tevens karakter-adel heeft, zijne edelmoedigheid toont door het meisje, over wier lot hij door toevallige, tragische, omstandigheden te beschikken heeft, en die hij zélf bemint, - aan de eene hand houdend, den door het meisje beminden man aan de andere hand neemt, en zoo, in plechtige woorden, de edele daad verricht van beide gelukkig te maken door hen te vereenigen. Als de auteur hiervan nu een tooneelstuk vervaardigt, dan valt na deze scène het scherm, dan snuiten de toeschouwers voor 't laatst hun neus, leggen hun zakdoek op hun schoot, en beginnen in de handen te klappen. Het scherm gaat weêr op, de tooneelspelers, als kunstbroeders hand aan hand, buigen vriendelijk. Dan roepen de toeschouwers: Bos! Bos! Bos! Dan komt de heer Bos uit de koeliessen, b.v.achter lente- wind- boom- en struikbladeren van-daan, en mag, midden tusschen de vertolkers, zijn deel van de hulde ontvangen, ook vriendelijk buigend, met een ietwat bedeesden maar gelukkigen glimlach. En dat is dan een wat je noemt onvergetelijke avond voor hem. En dat is veel pleiziereger voor den heer Bos dan een prul van een roman te schrijven en daarover nog op den koop toe voor-den-gek gehouden te worden in eenige regels boekbeöordeeling.

Vera [96]

De schrijfster van *In bloei geknakt* stel ik mij voor als een bejaarde dame, eenigszins van adel, met een groote muts op het hoofd, van echte kant, waarin blauw-paarsch satijnen lint, met een paar groote bellen in de ooren, zwaar, van fijn bewerkt goud, met diamanten er in, met een smal kanten halskraagje op de zwart zijden japon, met groote breede als smeedwerk afgeronde zwarte glanzende schouders, met groote donkere karbonkel-oogen, en met van-die prachtige kussen-achtige, welig gladde voorhoofd-, wang-, bovenlip- en kinvakken, die haar tot een vleezen beeld van echt matig en fijn doorvoede deftigheid maken. Zoet blond dons, als satijnen duinhelm, om de smalle droogroode mondstreep heen. Daar is nog iets in voor wellust-kussen, een antiquiteit die men zoû willen knuffelen. En zij heeft handen, prachtig! Een heel leven van hooge rust en teedere beveelgebaren heeft zich er in gerimpeld. Zij is in haar houding en fysionomie één-en-al zachte wijsheid en lieftallige moederlijkheid en gekapitonneerde eerbiedwaardigheid. Nu gaat zij spreken, zij vertelt van haar verleden: aan het hof daar-en-daar, daar was 'et zus-en-zoo, met een hartelijke statigheid klinkt haar stem lang, al tijd 't zelfde, heel lang door de kamer... En wij merken, dat zij niets van binnen heeft... niets... Haar oogen blijven steeds die donkere karbonkels, zij wisselen nooit van licht of kleur, haar vel blijft al tijd zoo mooi effen en strak, en al tijd met de zelfde deftige matigheid klinkt haar stem... maar zij zegt eigenlijk niets... zij heeft nooit iets van het leven gezien, nooit iets gevoeld, zij heeft nooit een onrust of een liefde gekend, en daarom is haar vleesch en vel, als vleeschrozen, zoo glad en effen gegroeid, zich spannend om de ledige stellazje van haar ziel.

De witte Bedoeïn [97]

[Een tooneel uit de Sahara door Belosem. Amsterdam, Creveld & Co., 1890.]

Deze roman is stellig uit het fransch vertaald. Ik heb hem heelemaal uit-gelezen, en met genoegen, met een zeer inferieur soort genoegen, wel-is-waar, maar tóch... ja, die franschen die weten 'et wel. Je leest met meer plezier een franschen feuilletonist van den zooveelsten rang, dan het serieuze werk der knappe mrs. Humphry Ward (eene nicht van Matthew Arnold, enz.) 't Is 'n soort rooversgeschiedenis, 'n, industrieëel, aardig probeersel tot moderniseering van het melodrama. Die zelfde processie komt er in in 't begin, die Van Looy in zijn *Gekken* beschreven heeft. Nu moet je dáar natuurlijk niet aan denken, dat 's flauwigheid, je moet er niet bij halen wat er niet bij hoort. In den afschijn van Van Looys gloeyende kunst moet je dit ambachts-werk niet verbranden. Nee, zonder gekheid, ik houd wel eens van zulke boeken. Je bijt er in als in peperkoek of als in een vermolmend stuk ouwe hollandsche-kaas.

Verga [98]

De roman van Verga is slecht vertaald. De vertaler heeft, als hij den italiaanschen vol-zin gelezen had, gedacht: hoe zegt men dat in 't hollandsch?, en dan heeft hij de gebruikelijke hollandsche uitdrukking er voor geschreven. Maar zoo moet men niet vertalen. Om een goed werk goed te vertalen moet men zelf zoo'n beetje een kunstenaar met zijn eigen taal wezen. Men moet ten eerste het vermogen hebben om de vreemde taal te verstaan, niet de woorden, zoo als men ze in het woordenboek kan opzoeken, maar den vol-zin met zijn karakter, met zijn innige eenigheid, die hem tot een vol-zin maakt, welke onmogelijk van een anderen schrijver zoû kunnen zijn dan van dien, die hem geschreven heeft. Men moet nooit vertalen met *algemeene* hollandsche uitdrukkingen, want dan kan de volzin nooit het *bizondere* weêrgeven, dat de schrijver er meê vóor-had.

De lezer van dezen roman krijgt dus een impressie als-of een straatjongen, in een soort van plat, hem wil duidelijk maken wat een vreemde heer bedoelt, die aan d' over-kant van een rivier wat staat te roepen. Onbeholpen en onbehouwen te zijn, dát is de indruk dien het werk in deze vertaling maakt.

Indien men echter lang tuurt en zoekt en moeite doet om te begrijpen, en men dan ont-dekt wat de italiaansche schrijver bedoeld heeft, komt men er eindelijk achter, achter de onduidelijk-makende floersen namelijk, waarmeê de woordenkeus van den vertaler des schrijvers bedoelingen heeft bedekt. En dan blijkt dat wij hier, meer misschien nog dan in Vergaas vorige werken, een stuk van het echtste, heerlijkste Zolaïsme te genieten hebben.

Verga heeft hoe-genaamd geen persoonlijke visie, nauwelijks een stevig persoonlijk talent. Hij verschilt van Zola door dat hij italiaansche zaken beschrijft en Zola fransche. Nu ja, ga nou je gang maar; maar dat ís, literair, geen verschil. Verga is mooi, lekker, prachtig, ik stel hem op prijs, ik hoû veel van 'em; maar daarom moet ik 'em juist karakterizéeren, niet waar? Verga is de zuiverste Zolaïst, dien ik ken. De zwaar-blonde dingen van Moore [99] zijn zoo echt Zolaïstiesch

niet als Verga. Zoû 'et nog komen, misschien, om dat Zola uit Italië stamt? dat Verga hem daardoor zooinnig heeft begrepen? Is 'et niet aardig (dit bedoel ik): dat Bonnetain [100], ja, dat Rosny [101] meer van Zola verschillend persoonlijk talent heeft dan Verga?

Alles trekt mij tegenwoordig van Zola af: daar is het hollandsche impressionisme-sensitivisme, daar is de hollandsche fantasie, daar zijn de fransche symbolisten-theorieën, daar is Huysmans met zijn ‘naturalisme spiritualiste’, daar zijn de fransche psychologen, Barrès zegt dat Zola wel een machtige persoonlijkheid is, maar dat 'et 'em niet interesseert, Bourget... uiterst belachelijk is het Barrès en Bourget in één adem te noemen, Barrès' adem is puure zielestoom, Bourgets adem is een mondain kuchen, Barrès is een machine van spiritualiteit, Bourget is een modeplaat, Bourget behoort volstrekt niet in de Hooge Literatuur; - maar al trekt alles mij er van af, het is zoo moeilijk scheiden, ik heb hem toch zoo vréeselijk lief gehad. Dien érgsten liefdetijd (1882-83) moet ik nu eigenlijk belachelijk vinden: een jongensliefde, een kalveren-liefde, de smoorlijke verliefdheid van een eenzaam wonenden jongenheer voor de dochter van de boerenhofstede van een-kwartiertje-verder. Maar de bekoring blijft voort-bestaan, de bekoring van het eerste volwassen enthousiasme, die, als het licht van den ingang, diep en ver blijft doorstralen in de kronkelende lanen van het leven.

Maar, wat ik zeggen woû, in Verga vin-je vele, vele Zolamotieven te-rug in ongeschonden staat: de konceptie van de menschelijke kracht, van het er-komen, van het fortuin-maken door dik en dun, door regen en zonneschijn, de vale graf-stilten van klein-steedsche pleinen, de jaloerschheid der klein-steedsche familiën, het rumoer van dolle volks-volten bij brand, bij oproer, de erfelijke karakter-geheimzinnigheden, die van geslacht op geslacht in de familiën overgaan, - heel het zien van Verga, dat klare, dat dikke, dat bij-groepen leven van de menschen, die worstelingen van de menschen-soorten door de passiën aan-gedreven als wolken-worstelingen door de winden, - dat is alles zoo puur mogelijk Zolaïstiesch.

Het boek van Verga is eene duidelijk-making door voorbeelden voor het italiaansche volk van de literatuur van den franschen schrijver Zola.

Letterkundig jaarboek voor 1891 [102]

In het zoowel industriëel als literair nog-al minne *Letterkundig Jaarboek* is een zonderling dokument van den heer J. Winkler Prins, die ook redakteur is geworden van een nieuw tijdschrift, genaamd *Wat wij willen*. Te gelijk is er een boekje met gedichten van den heer G.H. Priem. Deze drie dingen hooren bij mekaâr; maar wat zijn dat nu eigelijk voor zaakjes, wat móet dat nu eigelijk allemaal? Hoe kan de heer Winkler Prins nu zoo wezen, wat beteekent dat nu? hij geeft immers leelijke hakken in de lang niet onaardige figuur, die hij in onze waardeering maakte?

Van minne en laffe dingen neemt men nauwelijks kennis, vergeet ze dan weêr en zwijgt er over. Men kan echter ook, als men iets mins of lafs ontmoet, allerlei malle grimassen en klowneske bewegingen gaan maken. In deze laatste manier van bejegening vermeid ík me nog al eens. Als men een aap tegen-komt, is een nette salto-mortale een aanbevelenswaardige tijd-passeering, want net-doen-of-men-hem-niet-ziet daar is, als het een zeer goedige aap is, nu heelemaal geen kunst aan.

In sommige gevallen, als het iemant geldt, die overigens waardeering verdient, doet men echter best eens eenvoudig te zeggen wáar het op staat.

Den heer Winkler Prins dan heeft men leeren kennen als een zeer verdienstelijk poëet, van wien in den *Nieuwen Gids* meer notitie is genomen en die daarin juister is gewaardeerd en hooger geprezen dan waar elders óok. Maar de heer Winkler Prins is niet een talent van den eersten rang, noch door intensiteit van visie, noch door kracht van passie, noch door emotie van accent. De gedichten van Jacques Perk en Hélène Swarth zijn beter dan die van den heer Winkler Prins. De gedichten der *Nieuwe-Gids*-dichters zijn weêr beter dan die van Perk en mej. Swarth, (persoonlijke meening, zie mijne appreciatie van mej. Swarth in het tijdschrift *Nederland* van 1882).

Den heer Winkler Prins is echter de reputatie van zeer verdienstelijk poëet niet genoeg, hij had klaar-blijkelijk eene oude eerzucht om ergens leider of eerste-man te zijn, en die dorst koelt hij nu leelijk.

Om een uitspraak, dat al dadelijk een uitspraak is van iemant, wiens uitspraken het min is te erkennen, - om een uitspraak ván den heer ten Brink te logen-straffen, publiceert de heer Winkler Prins een ‘sonnetten-krans’. De heer ten Brink namelijk had den heer Winkler Prins een dekadent van Perk genoemd. Nu zegt de heer Winkler Prins: deze sonnetten dichtte ik reeds in 1880 vóor Perks *Mathilde* verscheen. ‘Lieve hemel, waarde heer Winkler Prins,’ zou men hem nu willen zeggen, ‘wat een geleuter! Waarom publiceert u uw aller-eerste gedichten, die volkomen onverdienstelijk zijn, om iets te bewijzen of waarschijnlijk te maken, wat niemant iets kan schelen. Want al dichtte u deze zeer ridikule sonnetten vóor Perks sonnetten verschenen, daarom kunt gij toch wel, - wat ík niet beweer - in uw ná de verschijning van Perks gedichten gemaakte werk u zijn dekadent betoonen! Daaróm: gij toont hiermeê volstrekt niet dat uw kritikus ongelijk heeft.’

Den heer Winkler Prins, die een opmerkelijk, mooi, dichttalent heeft, (ofschoon zijn latere verzen minder dan de vroegere zijn), ontbreekt het geheel aan oordeel en onderscheidings-vermogen. Hij kan zijn eigen werk noch dat van anderen beöordeelen. Uit dit gebrek aan oordeel moet verklaard worden, dat hij zoo smakeloos handelt van zijn leiders-eerzucht te voldoen door zich te omgeven van een zoodje rederijkers, schrijvers in proza en rijm, die werkelijk geheel beneden het bereik der kritiek blijven.

Daar is b.v. het bundeltje *Sonnetten en zangen* van den schrijver G.H. Priem. Ziet u niet, waarde heer Winkler Prins, ziet u niet, dat alle persoonlijk talent daarin ontbreekt (talent = visie en accent gemengd), ziet u niet, dat men, gedichtje voor gedichtje, daarin kan aanwijzen wát eene imitatie is van Van Eeden, wat eene van Verwey; en als u dan aan dat gedichtje komt dat de schrijver, als om de zaak volkomen duidelijk te maken, ‘Mei’ heeft genoemd, ziet u dan niet, dat hij daarin voor de afwisseling Gorter imiteert? Ziet u daar allemaal niets van? Vindt u dat het, literair, goede-smaak is, vertalingen uit te geven, en nog wel mooye dingen vertaald in het dialekt van een ordinair schrijvertje, zonder er bij te zetten dat het vertalingen zijn?

Neen, u ziet het niet, u ziet talent voor buitensporigheid aan en vaardigheid voor talent, u ziet het even-min als u ziet dat u zelf b.v. - uw reëel dicht-talent niet te na gesproken - een heel gewoon en onbeduidend prozaschrijver is en een kritikus van 't jaar nul.

Robert Elsmere [103]

Een boek, dat mij niet geheel onleesbaar heeft geleken, is *Robert Elsmere*. Als gij zijt een jong-meisje, dochter van zeer gegoede en beschaafde ouders, zuster van een heeleboel meisjes en jongens, en als gij tot moeder hebt eene deftige, beminnelijke en aktieve vrouw, eene ernstige, lieve dame, die 's ochtends aan het ontbijt den disch bestiert, maar tegelijk nog een kous breit en een werk van madame de Sévigné of van Eugenie de Guérin leest onder het wel-opgevoede ingehouden kauwen van kleine, sobere, botram-hapjes, - dan moet gij u met dit werk van mevrouw Humphry Ward bezighouden. Gij zult er dan voor-eerst rein, droog, korrekt, licht en dun engelsch realisme in vinden, gij zult er de engelsche roman-literatuur op zijn mooist in zien, gij zult er observaties in vinden, die geen andere literatuur zoo goed weet te geven, b.v. iets fijns over hoe een meisje doet, op welke manier een meisje verstrooid van gedachten is, die pas bij een stervenden armen-man is geweest, de menschenliefde in dat meisje, iets sober en fijns, klaar, koel-lief. En als het u interesseert wat er gebeurt in een predikant, die van orthodox modern wordt, hoe die wat hij vroeger voor feiten hield voor eene schoone fiktie houdt, die toch eene dichterlijke waarheid voor hem vertegenwoordigt, enz., dán ook moet gij voor-al dit werk lezen. Ik, moet gij weten, lees het nauwelijks, want mij interesseeren die bleeke observaties maar heel weinig, even weinig als wat er geschiedt in de betrekkelijk geringe ziel van zoo'n predikant. Zoo'n knappe, bedaarde engelsche schrijfster vind ik eigenlijk niet veel bizonders, ik hou meer van die opgewonden zijn en dol en zoo. En dan de wijziging in de gedachten van een predikant, de zelfde wijziging als die in de laatste halve eeuw in duizenden predikanten enz. net-zoo is gebeurd, - die laat mij ook onverschillig. Het oude en nieuwe Testament vind ik mooi, op zich zelf, en in de midden-eeuwen, tot in de 13^{e}-, 14^{e}-eeuw, heeft het mooi nagewerkt, maar wat het in de 19^{e}-eeuw heeft gedaan, namelijk het veroorzaken van motieven voor boeken als b.v. *Robert Elsmere*, is al het minste, wat er uit kon voortkomen. Dat die menschen, op die manier, nú eens schoone, dichterlijk ware,

fiktie noemen, wat zij vroeger feitelijke, dus zeker proza-achtige, waarheid noemden, is voor mij even on-belangrijk als dat de meening van moderne museum-direkteuren wat den naam van den koopman, waar Frans Hals zijn benoodigdheden kocht aangaat, verschilt van die der koopers. Ik vraag maar naar het mooye in Hals zijn schilderijen en ik vraag maar naar het mooye in het Christendom. Of Christus, in vulgair-reëele beteekenis, bestaan heeft enz. enz. heeft alleen een anekdotive of reportazje belangrijkheid.

Smit Kleine en C. van Nievelt [104]

[Schrijvers en Schrifturen *door F. Smit Kleine. H.D. Tjeenk Willink*. Haarlem 1891.]

Eerst voelde ik mij jegens het werk van den heer F. Smit Kleine, zoo als een tijger zich jegens een groot stuk mooi rood vleesch voelt, dat in zijn hok is geworpen. Ik dacht: wacht, daar is iets van dien heelen kleine, dat zal ik eventjes verslinden, het ziet er lekker uit, ik zal er mij eens aan te goed doen, ik zal het verscheuren en vernielen, ik zal het inslokken en dan weer uitpoepen, ik zal het tot een walgelijken moes maken, weêrzin-wekkend voor ieder-een.

Toen ben ik gretig met mijn neus er op en er in gaan snuffelen. En... nei, nei, 't is me te duf, het is te oud, het heeft te lang gelegen, zoo'n stuk van een koe is niet als wijn, die met het liggen beter wordt.

.....

Ik wil wezen een goedig en bedaard schrijver van letterkundige werken, en bescheiden, ja, bij alle machten van hemel en van hel, ik wil vriendelijk hi, minzaam ha, deemoedig en bescheiden zijn.

Als ik er om denk, dan is het om te schreyen, veel en bang en zacht en lang, een stillen regen druppelend door de grijze dagen. Ik had mijn land, Nederland, Holland, of hoe je 'n 'et noemen wil, ik bedoel het land van mijn vader en moeder, mijn vrienden en mij, had ik willen maken tot een heerlijk land in de hoogte, in de lucht, ik had het geziene van het land in mij willen hebben en het verheerlijkt herstichten tusschen de wolken: kristallen paleizen, zilveren kerken, gouden kasteelen, rivieren en weilanden van edel-gesteente. Daar boven moest het wezen en blijven voor lange tijden, maar de afschijn moest ook een tijdje, één levenstijdje, op het land beneden vallen, dat het ook verheerlijkt scheen. En ik kon mijn licht-gouden wereld niet anders stichten dan op een terrein, en het terrein was bezet met stulpjes en krotjes en vale en grijze gemeentetjes. Die moesten weg, stuk geslagen en plat geplet, en dan, op de vlakte, en dan... maar dat was vaderlandsliefde, ja, verdomd, het wàs ook vaderlandsliefde, het was

de echte oude vaderlandsliefde op een nieuwe manier. Het was wezenlijk zoo onaardig niet, het was een mooi soort van vaderlandsliefde (het is lang, belachelijk lang geleden, ik ben in dien tijd ontzettend veel ouder en een weinigje wijzer geworden). Het was een mooi soort, want zie-je, de kunst, de literatuur, de hoogste zaken van de menschenziel - nee, zeg 'et nou zelf - dat is veel mooyer en grooter en nobeler dan b.v. om een erge generaal of staatsman te zijn: de hoogste aandoeningen van de ziel, de poëzie, de literatuur, het beste van de menschheid, - niet waar? Heb ik geen gelijk?... Van alle beschavingen blijft alleen de literatuur bovendrijven, als het beste geuitte en gedane, als het eenige eeuwige: ‘Homerus, enz..... maar enfin, laten we d'r niet meer over praten. En daarom wou ik nu eigenlijk alleen maar zeggen, dat de heer F. Smit Kleine een verdienstelijk kritikus is, héél, héél, héél verdienstelijk.

Hij is niet gestorven van schrik om dat-i op 'n goeyen dag het buskruit eens-klaps uit-vond, hij is ook niet krankzinnig geworden van vreugde om dat-i op zekeren ochtend Amerika in de verte zag; neen, gelukkig leeft-i, integendeel, gezond, aangenaam en net te Haarlem en maakt opstellen over letterkundige onderwerpen. Nu, daar moet je in elk geval beter in stand voor zijn dan om bijvoorbeeld langs den weg met kranten te loopen.

‘Mijne oud-tante Smit,’ zegt de heer Smit Kleine in zijn artikel over Hofdijk, ‘eigenares van Hout-Rust, was eene vrouw van top tot teen achttiende-eeuwsch.’

Ei ei, was zóó waarlijk uwe oud-tante? Aardig toch! Wat heeft u dat aardig opgemerkt! Het was - dat heb ik immers goed? - uwe oudtante? Ik meen, het was niet uw tante en dat u bij vergissing schrijft oud-tante. Dat kón toch, niet waar? Ieder-een kan zich wel eens aan eene onnauwkeurigheid schuldig maken. Maar het wás uw óudtante, dat zullen we nu maar voor zeker aannemen. Maar ja! maar ja! ik ben er! zeg, Smit, was dat niet die oude dame, die een nichtje had, die getrouwd was met een neef van dien meneer, die aan de Kruisstraat zijn kantoor had? Wel zéker, wel zéker! Drie van míjne tantes, je weet wel, nu, die hebben uwe tante, mevrouw Smit, nog héel goed gekend! Wel zéker! Ze had, geloof ik, den naam niet erg, - niet dat ik er iets van zeggen wil, maar toch - ik bedoel van niet erg vriendelijk, van wat streng, begrijp je, voor haar dienstboden te zijn... Is 't niet! Kom! zegt u nu maar, is 't zoo niet? En... e... ze had - we zijn onder

ons - nog al fortuin, geloof ik? ja? zoo! zoo - zoo, ja, hm... hm... zoo, zoo, wat u zegt, had zij van haar kapitaal geteerd... ja, je heb van die oude dames, waar je 't zoo niet achter zou zoeken.

Ik vind - je permiteert me toch? - ik vind het een weinig onkiesch van u dat u van de teenen uwer oudtante spreekt in 't openbaar.

En, ofschoon voor geen klein geruchtje vervaard, niet waar, daar heeft u toch wel van gehoord - je spreekt immers van ‘het pijnlijk gezicht van een aanwassenden stroom naturalistische gewrochten’ - daar heeft u toch ook wel van gehoord hihihi! lekker, hoor, ik zie 'et, ja ja ja, ik zie 'et aan je glimmende, glinsterende, vettige oogjes, dat u ook, net zoo als ik, niets heerlijker vindt dan te zwelgen in zjeujige obscoeniteiten, ofschoon dus, zeg ik, zoo als je wel bekend zal zijn, voor geen klein geruchtje vervaard (schavuit! jij bent nóg slim, jij knijpt, geloof ik, de kat in 't donker, vroolijke jongen, schuimspaan, oliekoek, oolijke likdoorn-snijder, slimmerik, bon-vivant, daar heeft u een zachte klap voor de billetjes, dat beteekent: laat hèm maar loopen), - zoo moet ik, - al kost het mijn eigenliefde ook nóg zoo veel - rond-uit bekennen, dat ik het volgend grapje niet begrijp.

U schrijft, dat uw oud-tante had eene ‘keurige, nette natuur’. En dadelijk daarna:

‘De Muze der kuischheid behoede mij, dat de lezer aan dit woord *net* de alleronreinste beteekenis hecht, die het door Germanistische bezoedeling allengs ten onzent heeft verkregen.’

Niemand zou er op gekomen zijn, amice, dat gij met de nette natuur uwer oud-tante iets onzedelijks bedoelen kondt. Welk een schunnig snaakje moet men zijn om zoo een zin over de kuischheid bij de nette natuur zijner oud-tante te pas te brengen! En dan nog onbegrijpelijk op den koop toe.

Er zijn twee bladzijden in den overigens wat duffen bundel, die zelfs nauwelijks prettige aanleidingen tot spot inhoudt - de bundel verpersoonlijkt zich voor mij als een bleeke kantoorbediende, een beetje ongeschoren, die zijn tanden niet poetst en een goor halsboordje om heeft, en die telkens, zachtjes, mislukkende grappen en redeneeringen die niet opgaan, aan een koffiehuistafeltje zegt en dan gauw een slokje drinkt en in zich zelf lacht en prevelt en verlegen is - twee bladzijden, daar ik om geproest heb van 't lachen.

Het is het begin van het opstel over den auteur C. van Nievelt. Als je nu goed op den stijl en op alle woorden lét, dan is bijna iedere zin delicieus:

‘Eenige jaren vóor de Europeesche revolutie, waarin de kantelende tronen op de schragen van grondwetten werden overeind gezet, is de novellist te Rotterdam geboren. (Ik geloof, dat ik, die, al zeg ik het zelf, graag ereis mag lachen, deze mededeeling al dadelijk zoo lachwekkend vind, om dat de persoonlijkheid en de novellen van den heer van Nievelt zoo absoluut niets met die kantelende tronen enz. te maken hebben. Verbeel-je nu: daar kantelen eenige vergulde gestoelten en een beetje later wordt er een novellist geboren. v.D.) Daar is hij ten deele opgevoed. Hij studeerde te Delft en beöefende er de wetenschap van het spiritisme. Daarna vertrok hij met heimwee in de ziel op een koopvaardijschip naar Java. Als burgerlijk ambtenaar heeft hij in onze koloniën gediend; per “Fransche mail” heeft hij ze verlaten. (De wetenschap van het spiritisme en het heimwee in de ziel boven op een koopvaardijschip zijn eene samenvoeging niet minder koddig dan de antitheze van burgerlijk ambtenaar en Franschen mail. v.D.) Teruggekeerd in het moederland, is hij kort daarop ter betere bestudeering van eenige moderne talen, bijzonderlijk van de Engelsche, te Londen gaan vertoeven, waar hij door een zijner hospita's nagenoeg ten huwelijk werd gevraagd. (Het opzichtig kuriëuze, het bespottelijk interessante van zulke gebeurtenissen in het leven van een dood gewonen hollandschen belletrist. v.D.) Het gelukte hem den hartstocht dezer voorbarige dochter Albion's bij middel van ontvluchting te breidelen (Welke ridikule intimiteiten allemaal. De taal van dezen volzin is - moet men weten - de humor van den heer F. Smit Kleine.) Ongekluisterd zag het vaderland hem weder, dat hij, behalve in het schutterlijk gelid, in een “sleurige” betrekking naar vermogen diende. Niettegenstaande zijn armoede heeft hij, schier zonder zoeken, (verregaand onbescheiden mededeeling! v.D.), eene levensgezellin gevonden, met wie hij eene fraaie huwelijksreis ondernam en die hem een dochtertje heeft geschonken, dat in haar prille jeugd haren ouders menigen slaapeloozen nacht bezorgde. (Dat laat zich hooren, nu verder asjeblieft. v.D.) Hij treedt ieder jaar, tijdens de zomermaanden, een poos uit het gewoel van den dagelijkschen arbeid. (Slapeloze nachten en dagelijksch gewoel, hij schijnt een onrustig mensch te zijn.) Dan bezoekt hij de Rhijnstreek of Zwitserland, vaak met, dikwijls ook zonder, zijne echtgenoot, door wie hij een voorbeeldig echtelijk heil smaakt (Wat een taal, kleine Smit! buiten-dien zegt men dat niet. Ben je weêr aan 't insinuëeren? v.D.) en die hij als zijne Ma-

donna Consolatrix beschouwt. Hij is een hartstochtelijk muziekliefhebber en bespeelt de piano. (Dat zál wel, ik heb zeven-en-dertig neefjes en nichtjes, die dat ook doen.) De opvoeding van zijn dochtertje Anna zal niet eenzijdig wezen. (Och kom! dat doet me genoegen.) Het kind moet even vaardig worden in geesteskennis - voornamelijk aardrijkskunde - als in de kookkunst.

(Nu schuif ik in een nieuwe alinea om te schateren, zoo als ik van mijn tafel ben af-geschoven om met mijn handen op de kniën te slaan van de pret. Ik ben voor den spiegel gaan staan lachen om dit puikste proefje der koddigheid. Die 'aardrijkskunde', Smit, is het beste wat ik van u gelezen heb. Stel je voor een ernstig echtgenoot en vader, kantoorbediende, en net, dichterlijk belletrist, die in paedagogische mijmering over zijn dochter zit: 'wat zal ik haar nu laten leeren! ach! kon het aardrijkskunde wezen! ja ja! het moet aardrijkskunde zijn! Dan zal zij gelukkig worden, o, ik weet het!' 't Is prachtig v.D.)... Zijn levensbeschouwing is blij- of zwaarmoedig, al naar zijne stemming licht of gedrukt is (wat u zegt!) en hoewel een sprankje twijfelzucht in hem tintelt (dat is dus een tintelend sprankje twijfelzucht), gelooft hij in de aesthetisch-poëtisch-moreele-Godheid, die de beschaafdste onder de modernste Christenen met hem huldigen (Jawel, dat zal wel, dat zal wel. De beschaafdste onder de modernste, dat moet iets heel extra delikaats wezen.) De overtuiging der persoonlijke onsterfelijkheid is hem een troost en nagenoeg een axioma. (Ik geloof het gaarne.)...

(Nu komt nog iets werkelijk aller-lekkerst dols:) Het innigst aanbidt hij (allemaal de belletrist C. van Nievelt) zijnen Schepper op een schoone plek gronds, als zijn gemoed van dankbaarheid zwelt en hij in de wellust van het bestaan jubelt. Onoplosbare raadselen en door-vorschbare geheimen biedt hem het leven, en deze laatste vertoonen zich aan hem onder de grilligste vormen, zoo dat hij er van huivert. Hij tart elken lezer zijner werken, dat - onder zekere door hem gestelde voorwaarden - ook niet te doen. Hij is teeder, gevoelvol tot week-wordens toe; echter bezit zijn inborst genoeg kracht om hem vijanden te verschaffen.' Smit Kleine, uw taal lijkt op de taal van een kermis-horoskoop.

Het mooiste is, dat de heer Kleine onmiddellijk hierna bericht, deze mededeelingen van den heer Nievelt zelf ontvangen te hebben. 'Verhaal mij eens het een en ander over u' had Smit ongeveer geschreven,

en Nievelt antwoordt: ‘Het leven biedt mij doorvorschbare geheimen onder de grilligste vormen, die mij doen huiveren. Ik tart al mijn lezers ook niet te huiveren.’

Zeer goedig, geeft, in het zelfde opstel, de heer Smit Kleine aan den heer Van Nievelt dezen raad:

‘1°. dat hij zijne individualiteit minder op den voorgrond doe treden;

2°. dat hij zijner verbeeldingskracht de stang aanlegge.’

Dit moge een zonderlinge raadgeving aan een dichterlijk belletrist zijn, aardig is het den heer Smit zoo over den heer Van Nievelt te zien schrijven als over een theater-pop die naar den voorgrond treedt en met een stang behandeld moet worden.

In verschillende zijner verhandelingen, laat de heer Smit Kleine, die lid is van het - op Marcellus Emants na - mislukte *Banier*-geslacht (1874-80), zijn wrevel tegen de tegenwoordige letterkunde blijken. Maar het is er mij niet om te doen een doode te martelen. Ik wilde mij alleen even met een paar bladzijden vermaken, maar laat verder dat boekje onaangeroerd, dat ik niet anders zou kunnen noemen dan een grijze leêgte.

Dat de heer Kleine ook naar akademische waardeering slecht schrijft, ziet men aan een verblindend foutieven en hoogst knoeyerigen volzin als dezen over een tooneelstuk van De Bergh:

‘Dat het *natuurlijk* niet meer dien opgang als in 1876 zou maken, *spreekt van zelf*.’

Den Hertog en Martinet [105]

De geschriften der heeren Martinet en Hertog zijn allebei redes over de werken van Couperus, de eene voor predikanten, de andere voor onderwijzers gehouden.

Ik zoû wel willen spotten, want, op het eerste gezicht, wezenlijk, vind ik het grappig, dat de menschen wijsgeerig-zedekundige verhandelingen gaan houden over en naar aanleiding van deze mooye boeken.

Want, je moet me niet kwalijk nemen, en nu ik er tóch over begonnen ben, het is válsch, het is bepaald valsch. Ik ben toch immers wel vrij om dat te vinden?

Het is valsch, - ik bedoel natuurlijk: onzuiver, verkeerd - om dat zulke verhandelingen tot bazis hebben een literatuur-begrip, anterieur, anders en bijna tegen-over-gesteld aan het literatuur-begrip, dat, bewust of onbewust, de maker van deze prachtwerken heeft.

De heer Hertog is beter en knapper dan de heer Martinet. Dat scheelt een heele boel. De heer Martinet heeft het héélemaal mis. Hij zegt van onze generatie, van de letterkundige namelijk: '...deze menschen denken, en denken, maar - over niets. Deze menschen voelen, voelen allerlei en - gevoelen toch eigenlijk voor niets. Deze menschen leven, leven "intens" en leven toch ten slotte voor niets'.

In de werken van Couperus vindt hij dat *'het fatalisme optreedt'* en daarom zijn ze verderfelijk. Ze zijn niet rein, niet hoog, streven niet naar het ideaal. In-een-woord: hun strekking is slecht.

Op de voor-laatste bladzijde geeft hij deze lieflijke mededeeling:

'Wat tegen dat fatalisme in de kunst te doen? heb ik een mijner vrienden gevraagd. Niets! was het antwoord, dan te zijn die gij zijt. - En romans schrijven, vroeg ik nogmaals, die van beter dingen spreken? - Ja, was het wederwoord, maar dan met nóg meer talent.'

Mij dunkt, de heer Martinet had zich aan dat eerste deel van den raad van zijn vriend moeten houden. Laat hij zijn die hij is, en het zal al wèl zijn. Maar waarom nu een redevoering gaan houden over een onderwerp, dat niet tot zijne kompetentie behoort? Dát had de vriend immers niet aanbevolen?

De romans van Couperus, geloof ik, dat heelemaal geen strekking hebben. Wat de schrijver zelf daarover vindt, is wel belangrijk, maar komt er voor mijne bedoeling van nu, niet op aan. Ik bedoel, dat ik vind, dat men zich van die romans het beste begrip vormt en er de mooiste waardeering van heeft als men ze geheel strekkinglóos acht.

Wil de heer Martinet nu beweren dat een schilderij, een beeldhouwwerk, een muziekstuk, wèl strekkingloos kan en mag zijn, maar een literatuurstuk niét, dan zou het toch niet onaardig zijn als hij ons gaf te kennen wáarom niet.

Waarom denkt de heer Martinet, dat Couperus met zijn romans eigenlijk wil zeggen: kijk 'es, lieve menschen, Eline Vere laat zich heelemaal beheerschen door haar gestel en door het leven, zij kan er niets tegen doen, en zoo is het met jullie allemaal, jullie moeten allemaal maar net zoo doen als Eline Vere; en dat niet de auteur van den Schuttersmaaltijd wil zeggen: kijk 'es, lieve menschen, hier zitten lekkere gezonde vroolijke snuiters aan tafel met wijn, taart en wild, jullie kunnen niet beter doen dan zoo spoedig mogelijk ook aan tafel te gaan zitten met lekkere gezonde vroolijke dikke snuiters, wijn, taart, en wild.

Het is toch zoo eenvoudig, Martinet (en al zoo over-dikwijls gezegd). Luister nou nog eens goed. Ik zie een vogel, niet waar, dat is duidelijk: ik zie een vogel. Ik vin 'em mooi, begrijp je wel,: ik vin 'em mooi. Goed, dat staat dus vast. Wat doe ik nu? Nu ga ik dien vogel afbeelden in woorden. Als dat gedaan is, en goed, dan is dit een stukje literatuur. Nu is dat niet zielloos of niet een fotografie of iets dergelijks, omdat het zien van dien vogel mij de ziele-ontroering der schoonheid heeft gegeven, en als ik hem afbeeld doordring ik die afbeelding, dat afbeeldsel, met mijn ontroering. Daardoor wordt het mooi en literatuur, daardoor is er ziel in, daardoor kan een fotografeer-toestel hetzelfde niet doen.

Nu begrijp je wel, dat hier hoegenaamd geen andere strekking bij te pas komt, dan de ziens-ontroering, die ik gehad heb, gedurende dat afbeelden nóg eens, en sterker, te hebben en, als er toevallig daartoe bekwame menschen zijn, ook aan eenige andere menschen die genieting te geven. Ik bedoel dus niet, dat de menschen of ik zelf, ook moeten gaan vliegen of vleugelvormige groene en witte kleederen om de schouders hangen, maar ik bedoel alleen dat zij en ik het mooi zullen vinden.

Nu, zooals het met dien vogel is, zoo is het ook met een zalm, een zonsondergang, en Eline Vere.

Zoo als de romeinen de zalmen lieten sterven op hun disch om de mooye verkleuring te zien, zoo als je tegen een duinhelling gaat liggen om de zon te zien ondergaan, zoo zie ik ook het breken van de levenskleuren, het tot den doode toe verteederen en verbleeken der zielsgewonde.

(Zeg nu asjeblieft niet dat ik dan een wreedaard ben, dat het van de romeinen al heel leelijk was, maar dat, al ware die liefhebberij verontschuldigbaar, een vrouw dan toch in elk geval nog heel wat anders is dan een zalm, enz. Want dan andwoord ik natuurlijk: ik ben niet wreed, want ik lijd met Eline meê en heb van dat schoone lijden juist mijn genot, of liever: als ik zelf zoo leed zou ik daar ook schoonheidsgenot van hebben enz.)

Nu, let wel, nu kan je wel beweren, als je heel erg historiesch-aesthetiesch-theoretiesch-filosofiesch spreekt, dat een literatuur-konceptie, waarbij nog een ander dan alleen déze ‘strekking’ te pas komt, hooger en beter is. Ik zeg niet dat je daarmeê gelijk hebt, ik zeg, dat dit een der overweging waardige bewering kan zijn.

Maar, - en hierop komt het aan - er is geen een roman met een zoogenaamde moreele of verheffende strekking ooit geschreven, geen zoo een roman, als waaraan jíj denkt waar je 't hebt over romans, die ‘van beter dingen spreken’, - die eene emotie in de richting van deugd, reinheid of hoe je 't noemen wilt zou inhouden, welke in diepte of rijkheid de emotioneele waarde der magnifieke bladzijden over Elines afscheidsbrief aan Otto van Erlevoort en over Elines nachtvlucht door de zwarte schel spiegelende storm- en modderstraten benaderen kan.

De geschiedenis tusschen Otto en Eline vind ik het mooiste van den roman. Ik heb al weêr zoo veel gelezen sinds dien tijd, maar onvergankelijk ruischt de zoele, de avond-weemoed van die bladzijden door mij heen, en het aller-mooiste hier-van, die nacht van den afscheidsbrief, - als de heer Martinet, die ook Shakespeare noemt, iets er van begrijpt, waarom de *Hamlet* b.v. zoo subliem is, - (om die mystische donkere machten in het bloed, die tegen wil en rede in de menschen drijven als droeve poppen) - dan zal hij, met een literatuur als die van dat afscheids-nacht-verhaal vóor zich, in 't vervolg zwijgen van ‘romans, die van beter dingen spreken’.

De heer Hertog is een knap man. Zijn geschrift is kout over en verklaring van Couperus' romans en de bedenkingen, welk het lezen dier romans bij de menschen al zoo moeten doen ontstaan. Nu houd ik, om de waarheid te zeggen, juist al bizonder weinig van populair praten en wijsgeerig-verklarend overwegen van literaire zaken. Gervinus over Shakespeare en een heele boel Goethe-kommentatoren vin ik eenvoudig onuitstaanbaar. Maar als ik dezen tegen-zin voor even op-zij zet, moet ik erkennen, dat de heer Hertog, wiens schrijven doortrokken is met de nieuwere letterkundige begrippen, veel beter is dan welke andere populaire kritikus over Couperus óok.

De heer Hertog waardeert, tenzij terloops, die romans niet esthetiesch, noch in lyrische exklamaties, noch in kritiesch betoog. Hij houdt het er voor-misschien trouwens te recht - dat de lezers van deze romans, als ze er meê klaar zijn, hoofdzakelijk denken: zoú wezenlijk het determinisme een ware leer zijn, lieve God, dat is verschrikkelijk, want waar blijft dan de verantwoordelijkheid, het strafrecht, het schuldgevoel en het berouw? En nu zal hij dien menschen eens duidelijk maken, dat het een valsche toepassing van de deterministische leer is, te denken: daar het geheele leven van alle menschen gedetermineerd is, moeten de verantwoordelijkheid, het strafrecht, het schuldgevoel en het berouw weg, als zijnde onredelijk.

Ik kan mij met de verhandeling van den heer Hertog niet lang bezighouden, want ik loop al-tijd weg, als heeren en dames aan de thee de geschiedenis van het Godsbegrip, of het vraagstuk van de onsterfelijkheid der ziel, of de causaliteitswet gaan bespreken. Ik hoor dan liever wat kwaad van de buren spreken, of het toilet van een bankiersvrouw analyseeren of den lof van een koekjes-soort prijzen.

Populaire kout over het determinisme en dan nog wel ‘naar aanleiding’ van een roman, och, ik woû zoo graâg al-door erg vriendelijk wezen, maar waarachtig, daar kan ik nu heusch heelemaal absoluut niet tegen. Verbeeld u dat iemant een taartje neemt, een slokje punch drinkt, en zegt: ‘Mejufvrouw, de dichter spreekt: *“Ik ben de Duivel-God”* [106] - vergun mij u naar aanleiding daarvan eens te vragen in hoeverre u meent, dat het oude Duivel-begrip met de koncepties der moderne dichterziel vereenigbaar is?’

Maar ik haast mij hier bij te voegen, dat ik geloof, dat werkelijk het wel-eens-gehoord-hebben van ‘determinisme’ allerlei zonderlinge voorstellingen en begrippen bij de menschen kan doen ontstaan, en dat de heer Hertog met verstandige beweringen daar-tegen-in gaat.

Onder zeil [107]

De groote fout van den auteur Van Nievelt is... ongetwijfeld dat hij geen talent heeft. Maar ik vind het aardig om bij hem te gaan staan en te doen als-of zijn werk iets goeds-genoegs was om over te spreken, en dan is zijn groote fout dat hij zijn grappen en zijn ernst zonder smaak en disharmoniesch samenmengt.

Zijn heele boek door, is de heer Van Nievelt gemoedelijk en schalksch, van zoo'n praatgraâge schalkschheid, met een grooten voorraad grappen, moppen, iemant, die aan zijn jeugd-bittertafel, aan de midden-leeftijd-biertafel en -grogtafel in koffiehuis en societeit erg gezien is, een beste kèrel, die er al lang bíj is, die ook al heel wat ondervonden heeft, niet blufferig, ploertig, aanstellerig of gemeen, maar altijd bedaard en in 't fatsoenlijke, ook aardig met dames, burgerlijke dames, nooit uitgepraat, altijd wat nieuws.

Zijn grappen en moppen zijn niet zoo zeer koddige gevallen, leuke gebeurtenissen, potsierlijke ontmoetingen, maar eene voort-durende klein-komieke, dufjes-oolijke interpretatie van het leven, van wat hij zoo al om zich heen waarneemt. Hieronder is een onvermogen, een machteloosheid, en dit blijkt vooral waar hij ernstig wordt en het niet weet te blijven.

Het zijn al tijd nare, hinderlijk oneenvoudige, menschen, wien geen Goudsche sprits gepresenteerd kan worden, zonder dat er een opzichtig luimige, naargeestig-vernuftige, samenspraak over ontstaat (zie blz. 84-85).

Menschen die, met een dwarsch en nijdig verlangen door hun zwakte heen, wel veel zouden wíllen, maar telkens, zuur, merken, hoe weinig zij kúnnen, plegen zich schadeloos te stellen door aanmatigende, neetoorige en misplaatste grappigheid.

Men vindt ze in allerlei gezelschappen, vooral aan table-d'hôtes in tweede-rangslogementen. Daar zit b.v. aan 't eind van de tafel een slordig gekleed en slecht gewasschen heertje, die uit een kleine stad komt. (Het heertje, wiens broêr den bundel van Smit Kleine geschreven heeft.) Aan het midden van de tafel zitten groot-steedsche

winkelbediendes en kantoorklerken, eenvoudig maar korrekt gekleed, basse gomme, hooge zeer witte boorden, steeds zichtbare manchetten, tamelijk nieuwe, niet onkleurige, jasjes. Zij spreken bedaard de dagelijksche gesprekken, meest herhalingen van hun krantenlektuur van dien dag. Het gaat zijn gewonen gang; gewoon, maar goed, netjes gewoon enfin, zonder pretentie. Het heertje zit te loeren en te hooren. Hij denkt: die menschen, zoo net, die niet op mij letten, die kennen me niet, ze weten niet hoe aardig en ontwikkeld ik ben. Zij verdienen meer geld dan ik, zij zien er oppervlakkig uiterlijk, beter uit, de kellners zijn beleefder tegen hen. Maar, goddorie, ik, niet waar, als de omstandigheden maar anders geweest waren, had het veel verder gebracht kunnen hebben dan die menschen, ik had veel meer geld dan zij kunnen hebben, ik bèn, eigelijk, veel méer. En hun kleêren, ik zou, als de omstandigheden..., nog netter,... wel neen, wel neen, ik veracht die uiterlijke keurigheid; hè, ik kan toch niet goed velen, dat..., wacht, ik zal ze eens even... en pats! daar heeft het heertje een woord opgevangen en roept plots luid een aardigheid over de tafel heen. Hij had tot nu toe niets gezegd. De nette heeren zijn verrast, zwijgen, kijken allemaal naar het vale heertje heen, zijn verwonderd, keuren goed, lachen. En nu raakt het heertje op zijn dreef, begint te gloeyen, en, onophoudelijk, als kurken van flesschen duffe goedkoope champagne, klinken schel en giechelig zijn aardigheden over den disch. Hij neemt wraak, wraak over al zijn mislukkingen, door nietig de tafelheld te zijn in min gezelschap. Hij vernedert die gewone, in hun soort goede, lieden, onder zijn schetterende welsprekendheid. Hij wordt over-moedig. Hij maakt nu van alles kwinkslagen en wordt al flauwer en flauwer, bijna zonder dat de anderen 't merken.

Zoo'n heertje is de schrijver Van Nievelt, die een volkomen onvoltooide dichterlijke natuur heeft, die woedend gaarne een dichter of een goed prozaschrijver zou zijn, en zich over zijn onvermogen tot goeden ernst wreekt door droogen spot.

Die dichterlijkheid van hem, die oude wensch om dichterlijk te zijn, kwam b.v. weêr sterk op in zijn Hoofdstuk VIII, getiteld ‘Visioenen’. Hij vertelt daar van een dichterlijk jongmensch, Jeronimo genaamd, die op een schip midden in zee zit te turen en te mijmeren, terwijl de anderen lustig en uitgelaten bewegen en praten. De heer Van Nievelt beschrijft wat Jeronimo gewaar wordt als hij in de hooge sterrelucht, in de zeediepte of naar den verren horizon staart. De heer Van Nievelt

bemerkt heel vaag, dat een dichterlijk jongmensch in zulke omstandigheden iets moois, iets van poëzie, ervaren kan. De heer Van Nievelt voelt zich aangedaan worden en begint de zoete gewaarwordingen van Jeronimo te verhalen. Hij is heel ernstig, geroerd, maar hij merkt, dat het mis-gaat, dat hij niet kán, en dan, om zich te redden, slaat hij maar plotseling over in burgerlijke ironie. Het is eigenlijk zóo: hij is zoowat in verrukking en begint dichterlijk te schrijven; terwijl hij bezig is, merkt hij, dat hij bombast schrijft in plaats van poëzie, en dan vindt hij de beste wending om zoo'n nauwkeurig onderscheid niet te maken, net te doen of hij ook half-en-half bombast bedóeld had te schrijven en voort te gaan met opzettelijken, voor iederen leek onmiddellijk duidelijken, ironiesch-verhevenen, bombast. Bij scherpe lezing, kan men precies den regel aanwijzen, waar deze wending in Van Nievelts schrift gebeurt.

In 't kort: een gewone begaafde belletrist, sceptiesch, moreel, modern, met ondervinding, melancholie, een weinig lijdend aan Heine-mazelen, enz.

Helena Bixs [108]

Tralalire, tralalá, tralderalderire, fideldomdijne, fideldi, dertig-werf fideel en best en pril heb ik leut gehad met den prima huhu-roman *Helena Bixs* door J.B. Meerkerk.

Ik houd heel veel van de literatuur. Als je me vraagt een deel van mijn werk gewoon-ernstig te nóemen, dan zeg ik: door boekbeöordeelingen goede literatuur loven en bevorderen en tegen slechte te keer gaan. Hoe meer goede, hoe minder slechte literatuur er dus komt, hoe beter ik dat vind.

Maar toch - oprecht maar weg - zou ik het een beetje naar vinden als er nooit meer zulke heel erg dolle, dol-rare, dol-slechte romans geschreven werden.

Dit is een roman als een malle-molen, waarin je ongeloofelijk gauw rond-holt. Ik heb dan ook plezier gehad voor drie, als een straatjongen op een dorpskermis. Ik heb 'em héélemaal gelezen, ja wis en warempel, en ik kan er, nóg, niet in bladeren, zonder te puffen van jool.

Nu tintelen mijn handen van klein-kneuterig verlangen om maar dadelijk te gaan aan-halen.

Het is het leven gezien door een grof-naïeve, allergrappigst-onbehouwen bombarie-verbeelding. De auteur staat er midden-in en als een draai-molen malt de boel om hem heen in de rondte. Niets ontbreekt er aan: het draai-orgel, het flikkerende kristal- en glas- en verguldwerk, de roode tentlappen, de majesteit-vol zinnebeeldige heerlijke-mooije-vrouwen-figuren, strak-zwevend met stijve blauwe oogen en verleidelijk haar-gegolf van blonde zeep, de paarden, de leeuwen, zelfs duivelen, alles is er bij, het gerinkel, het geschel, het gespiegel, de vette grappen die de spullebazen tegen mekaâr roepen.

Precíes het effekt van een draai-orgel, dat telkens weêr zijn deuntje begint, waarin een brutaal-gemakkelijk referein telkens weêr aankomt en er is, maakt bijv. dit: de hoofdstukken hebben allemaal titels, die ze vreeselijk leuk moeten karakterizeeren. Nu ga je aan 't lezen, en wat gebeurt? In den text van het hoofdstuk vin-je de titel-woorden terug. Ik kan verzekeren, dat dat een leuke gewaar-wording is. Je

leest b.v. het zevende hoofdstuk, getiteld: ‘En toen wekte de liefde heimwee - dat is hare wraak.’ Nu begin je te lezen en gaat door, achter wat je leest, blijf je onbewust denken: ik bén nu aan het hoofdstuk ‘En toen wekte de liefde heimwee - dat is hare wraak’... Als je nu eenige bladzijden verder bent, lees je: ‘Zoo lang Van Hasselaar... was haar alle grond voor die hoop ontnomen en steeds verder verschoof de “verre toekomst” haar uiterste lijnen, tot zij straks verdween in een vaag hiernamaals. En toen wekte de liefde heimwee - dat is haar wraak.’ Het plotseling, on-verwacht weêrvinden van die nadrukkelijke woorden is verrassing-prettig (altijd dan een straatjongenspretje), net als het weêr-aangezanik van een populair referein: titatom, titatom, titatom, ti. En nu de citaten! de citaten! Het is wel geen erg nobel werk wat ik nu doe, maar het mag toch wel even?

1e Deel, blz. 161:

> ‘Het natuurlijk gevoelende, het dichterlijke gemoed vraagt niet naar het waarom, niet naar de mogelijkheid - het koele verstand vraagt: maar hoe kon zij dit offer brengen, als zij zelve de zwaarte er van gevoelt?
> En de door struikelingen gevormde zou antwoorden: de subjectieve, de lyrische, de dichterlijke mensch laadt zich in zijn onervarenheid soms ontzaggelijk veel - soms de smart eener gansche wereld! - op de schouders, waarvan men den zwaren last niet vermoedde. En vooral: zeer veel wordt in vorm verwaarloosd, wordt omwonden en omhuld, waarvan men niet twijfelt, of het zal uitgelegd worden in den geest van wie het dacht, dat later de onverwachte bron van langdurige ellende blijkt.’

Of dit, 1e dl. blz. 206:

> ‘...En als men het getob en geharrewar, dat lijden en genieten, dat gekrioel, dat verdringen, laken en loven der menschen gadeslaat, zonder het te verstaan, zonder het als de eenvoudige ondoorgrondelijke levensuiting te beschouwen, terwijl men het nochtans doorgronden wil, dan nadert men den toestand, waartoe de smachtende begeerte den mensch voert bij het toeven der bevrediging. Wie dat niet kennen, noemen zoo iemand, vóór de krenking der zinnen, “krankzinnig”.’

En om te begrijpen wat de schrijver hiermeê bedoelt, moet de lezer zelf vermoedelijk al krankzinnig zijn.

Op-treden van den Duivel, 2e dl. bladz. 51:

> ‘Burger (een dokter) ging voor en achter hem Van Hasselaar - en achter dezen Satan, die hem wilde tegenhouden, die hem van een ellendigen, donkeren toekomst in de ooren blies.’

Een axioma, blz. 89:

> ‘...; hartstochten slepen den mensch meê vóór hij het leven kent en na de periode der kennismaking; wat daartusschen licht, beheerscht de humbug.’

Beeldspraak, blz. 153:

> ‘Als de spanningzieke schoone, die beurtelings ja en neen lispt, al naar zij een rozeblaadje uit de bloemkroon trekt, zoo slingerde Helena's begeerte tusschen hoofd en hart.’

Andere vriendelijke vrouwen-beschrijving:

> ‘Haar ingehouden drift klemde haar bij tusschenpoozen de tanden op elkaâr, haar oog flikkerde bij wijlen met de schelheid van zonnestralen in het brandpunt, verzengend waar ze op rusten.’

Dezelfde schrijver, - en dit is misschien het eenig eigenlijk kurieuze - die zonderling over Byron en Bilderdijk spreekt, vindt dat men Zola niet alleen moet lezen, maar *bestudeeren*.

Een rarekiek [109]

[*Helena Bixs* door J.B. Meerkerk. Nijmegen, H.C.A. Thieme. 1891. Twee Deelen.]

In berglanden vindt men het woord ‘berg’ dikwijls als laatste lid der stads- en dorpsnamen: Cornamont, Beaumont, Franchimont, enz. zijn plaatsen in de Ardennen en Vogezen. Het volk is daar altijd om en bij de bergen, denkt en spreekt van de bergen, en heel natuurlijk ontstaan deze namen. Op de zelfde wijze zoude het verklaard moeten worden als in een land waar veel meeren zijn, veel schrijvers werden aangetroffen in wier geslachts- of pennenaam het woord ‘meer’ voorkomt. Maar hoe te begrijpen, dat in ons vaderland het woord ‘meer’ hoe langer hoe gebruikelijker wordt als deel van schrijversnamen? Nauwelijks was Rudolf van *Meer*kerke bezig ons zijn leven te verhalen, of Th. van *Meeren*donk bood ons *Anna's Liefde* aan. Een paar maanden geleden gaf Henry van *Meer*beke zijn *Gevaar voor Oorlog* uit en nu komt J.B. *Meer*kerk met *Helena Bixs*. De veronderstelling dat al deze schrijvers vermoedelijk uit de buurt van *Meerenberg* afkomstig zijn, zoude al te onhoffelijk wezen. Ook zoude, indien de aard van het talent van een paar onder hen uit de soort van hun woonplaats verklaard moest worden, het een of ander dorp in de Haarlemmer-meer eerder in aanmerking komen.

Het is nu ongeveer een jaar geleden, dat wij het genoegen hadden hier ter plaatse een roman te bespreken, getiteld *Norine's Keuze* en geschreven door den auteur Van der Laan. Wij noemden dien roman een *Poppenkast-vertooning* en brachten den maker hulde, omdat hij zulk eene fraaie parodie van het ‘melodrama’ in de letterkunde had geleverd. Het leven toch, het drama van het menschelijk leven, werd in dien roman behandeld alsof het eene poppenkast-vertooning ware. De schrijver had het leven bezien door een bril, die aan de menschen uitwendig het voorkomen van houten poppen gaf en hunne ziel op een zeer primitieve mekaniek van ijzerdraden deed gelijken. Hij had

daarbij, met kunstige vaardigheid, zich er op toegelegd de poppen en het wereldje hunner omgeving te beschilderen met de schrille, schelle, en naïeve kleuren, die ons in den kindertijd zoo in verrukking brachten, wanneer onze hoofden met die van vriendjes en vriendinnetjes zich verdrongen voor het zijkamer-raam als de man uit de Duvelshoek met zijn vervoerbaar theatertje op de gracht voor onze woning was geposteerd, of wanneer wij, uit school komend, ons schaarden bij de straatjeugd op Leidsche Plein of Botermarkt om, met een van belangstelling open mond, het buikspreken van den ouden Tobias aan te hooren of te gieren van de pret als Jan Klaassen's rustige sluimering door speelsche vlindertjes werd gestoord, die met hun fladderende vleugeltjes zijn neus en wangen kriebelden.

Nu is het schrijven van het werk, waarmede wij ons heden bezighouden, een dubbelganger of een tweelingbroeder van den auteur van *Norine's Keuze*. En deze bijzonderheid zoude onze opvatting van de bedoelingen des schrijvers, ook omtrent *Norine's Keuze*, geheel moeten wijzigen. Een van deze twee veronderstellingen moet de waarheid zijn; of den tweelingbroeders is het vervaardigen van *Norine's Keuze* zoo goed bevallen, dat zij met het maken van parodieën voort wilden gaan, of, - en in dat geval schijnt de zaak eenigszins bedenkelijk te worden - *Norine's Keuze* wás níet eene parodie, even-min als *Helena Bixs*.

In het eerste geval, komt de toeleg ons voor niet geheel gelukt te zijn; ook moet het inderdaad wel bijna onmogelijk wezen twee zulke omvangrijke parodieën te leveren van juist de zelfde soort zonder dat het werk door herhalingen vervelend zoude worden.

In het tweede geval, indien de schrijvers hun werk ernstig bedoelen en als ernstig beschouwd willen zien, - staan wij voor een moeilijk, bijna onbegrijpelijk, vraagstuk. Hebben wij dan de eer poppenkast-vertooners te ontmoeten, die zich als romanschrijvers voordoen? Wil een op zijn terrein verdienstelijk artist uit de Duvelshoek het succes van zijn poppen op het tooneel van een grooten schouwburg beproeven? Maar dan zal hij daar toch van af moeten zien, de hoofden der poppen komen nauwelijks boven het voetlicht uit. Hij werke dan liever met gedresseerde witte muizen of ratten op een tafel. Die zijn althans wat losser in hun bewegingen.

Wellicht is het den schrijvers of den schrijver alleen te doen geweest

aan de beöordeelaars een probleem ter oplossing te geven. Want indien men bedenkt, dat in *Helena Bixs* eene goede dosis belezenheid door de personages wordt ten toon gespreid en de auteur dus met de oudere noch met de nieuwere Letteren geheel ongemeenzaam schijnt te zijn, en men herinnert zich hoeveel goede boeken er in den laatsten tijd in ons land zijn uitgegeven - wij noemen b.v. slechts: het *Proza* van Jac. van Looy, *Eline Vere* en *Noodlot* van Louis Couperus, de bundel novellen en letterkundige portretten van Frans Netscher, *Gevloekt* en *Sphinx* van Josephine Giese, *Een huwelijk* van Johan de Meester, *Een Verloving* door Rana Neida (naar men zegt het werk van den verdienstelijken, zoo jong aan de Nederlandsche Letterkunde ontvallen schrijver J.E. Sachse), *Martha de Bruin* door Van Groeningen, *Doortje Vlas* en *Een eerste liefde* door Bram van Dam, *Uit de suiker in de Tabak* en *Hoe hij Raad van Indië werd* door Maurits, om van de vertalingen der groote Russische, Noorsche en Deensche werken te zwijgen; - dan wordt het werkelijk onbegrijpelijk dat de Heeren van der Laan en Meerkerk niet zouden hebben ingezien, dat hun werk, als ernstig bedoelde litteratuur, ontoonbaar is.

Een roman kan, min of méer, uitmunten in: fijne zielkundige karakter-ontleding en -beschrijving; dramatische kracht in het weêrgeven van den strijd der menselijke hartstochten, onderling of in botsing met plichtsopvatting of levensbeschouwing; scherpe opmerkingsgave voor de verschijnselen der uiterlijke wereld, schilderachtige vertolking van de schoonheden der natuur; schoone gedachten eindelijk en vernuftige wijsgeerige zienswijze. Van deze uitmuntende zaken treft men in *Helena Bixs* echter niets noemenswaardigs aan.

De auteur heeft, zonder behendigheid eene ingewikkelde en opgeschroefde intrige verzonnen, en doet den lezer verkeeren met perso nages, die van eene onbegrijpelijke heldenmoedigheid zijn, welke hun daarenboven voortdurend onverklaarbare handelingen doet bedrijven. Dit heeft tot onmiddellijk gevolg, dat hun heldenmoed en hun handelingen niet de aandoeningen bij den lezer opwekken, welke de auteur wenschte te doen ontstaan; en dat, wat schoon en groot moest heeten en ons warm moest maken, ons slechts zonderling, woest en krankzinnig lijkt en ons geheel koud laat, terwijl eerder de trek om te spotten dan het verlangen om te bewonderen door de lezing wordt in 't leven geroepen.

Indien wij zeggen, dat de auteur eene intrige verzonnen heeft, be-

doelen wij geenszins de waarheid in twijfel te trekken van het voorbericht, waarin hij ons verzekert, dat hij eene ware, eene waar gebeurde, geschiedenis verhalen gaat. Het leven gelijkt dikwijls op een verzinsel, of liever het leven, zoo als het vervormd wordt door de gedachte en de verbeelding van sommige menschen, neemt het voorkomen van een verzinsel aan. Al zijn dus de in de geschiedenis vermelde feiten wezenlijk gebeurd, dit neemt niet weg, dat de roman den indruk maakt van op een zonderling verzonnen intrige te berusten. En dáárop komt het aan. Een goed boek zal, zonder inlichtend voorbericht, den indruk maken van eene ware geschiedenis te bevatten, d.i. eene geschiedenis, die zóo gebeurd ís of zóo had kúnnen gebeuren. Dán ís een boek een wáár boek. Maar geen voorbericht kan een innerlijk onwaar boek - wat overigens de juistheid der feiten zij, waarop het verhaal berust -, kan een boek vol woeste onwaarschijnlijkheid, tot een in de hoogere beteekenis wáár boek maken.

De schrijver van *Helena Bixs* verhaalt in dit werk enkele der lotgevallen in Holland en een groot gedeelte van het Indische leven van een paar O.I. ambtenaren en van de jonge vrouwen met wie zij in betrekking zijn. De Heer Karel van Hasselaar gaat gedurende zijn studententijd om met twee meisjes, Helena Bixs en Anna Varens. Beide zijn schoon. Met Helena heeft hij van kind af aan omgegaan, Anna heeft hij pas later leeren kennen. Beide beminnen hem. Hij bemint echter alleen Anna en verlooft zich met haar. Helena wordt wanhopig en belijdt hem hare liefde.

Anna hoort van Helena's liefde voor haar aanstaande, ook dat zij, gedurende een samenkomst met hem, is flauwgevallen van de gedachte hem te moeten missen als echtgenoot.

Nu wil Anna zich opofferen. Zij wil zich opofferen voor Helena en schrijft daarom Karel áf. Het gevolg is, dat de drie menschen ongelukkig worden: Anna zelf, die Karel zoo zielslief heeft, Karel, die alleen van Anna houdt en dus háar alleen huwen wil, en Helena, wier toestand het zelfde blijft als voor de afschrijving.

Na allerlei lotswisselingen komt, eenige jaren later, de toestand in Indië tot een ontknooping, of liever de losgereten banden knoopen zich daar juist naar wensch vast. Doch niet voor dat Karel en Helena elk van eigen verdriet tot den rand des grafs zijn gevoerd. Helena ligt op sterven. Karel komt, op verzoek van den dokter, aan het sterfbed

en belooft haar te zullen huwen. Hierdoor wordt zij zoo blij, dat zij van blijdschap geneest. Nauwelijks is zij hersteld of zij geeft er zich plotseling ten volle rekenschap van dat Karel zich wel ‘beschikbaar stelt ten huwelijk’, maar dit uit opofferingsgezindheid, zonder eenige liefde, en dit doet haar eensklaps de karakterkracht verkrijgen, die haar in staat stelt hem te doen weten, dat zij van een dergelijk huwelijk afziet.

Dit is een wending in het verhaal, waarvan men eigenlijk het meeste schrikt. Men is geneigd te vermoeden, dat de auteur ons een weinig in 't ootje wil nemen. Helena immers, had haar leven lang met Karel omgegaan. Toen hij zich met Anna verloofde, wist Helena even goed of nog beter dan thans, dat een jaren-lange omgang hem niet op haar verliefd had gemaakt, dat hij, integendeel eene andere beminde. Waarom sprak zij die woorden, die hem vrijmaakten, dan niet toen hij met Anna verloofd was en zij dus daardoor het ongelukkig worden dier twee had kunnen verhoeden? Er kan hiervoor natuurlijk zeer wel een reden zijn: eene bijzondere verandering in Helena's karakter of gemoedsgesteldheid. Maar die verandering is dan het belangrijkste punt van het verhaal, en zij moet nadrukkelijk vermeld en beschreven worden. Dit verzuim komt ons voor de hoofd-fout der samenstelling te zijn.

In weêrwil van Helena's besluit, wil Karel nog maar altijd niet met Anna trouwen. Hij kwijnt ook weg en moet naar Europa vervoerd worden. Anna gaat echter heimelijk meê op de boot, en, te Marseille, vallen zij in elkanders armen. Waarom niet eerder, of waarom niet later? Ook dit blijft onopgelost. Helena huwt al zeer spoedig met een ouden kennis, die juist te rechter tijd opdaagt, het is een zee-officier en een paar maanden na haar huwelijk sterft Helena onder de klewanghouwen van eenige maraudeurs, tegen wier aanval zij haar man verdedigt en na dat zij er drie met een revolver heeft neêrgeschoten aan hare voeten.

Zoo is de geschiedenis in hare hoofd-trekken. De auteur heeft er nog eene ingewikkelde vergiftigingshistorie mede samen weten te vlechten. Het komt ons overbodig voor die nader te vermelden.

In plaats van deze gebeurtenissen die, in weêrwil der fouten in de samenstelling van het verhaal, de aanleiding tot een fraaie zielkundige ontleding hadden kunnen zijn of tot scherp geziene realistische ta-

freeltjes omgewerkt konden worden, met geduld en nauwlettendheid te groepeeren, om er een mooi roman-geheel van te maken en de goede effecten te verkrijgen, die het gevolg zijn eener wel-overwogen soberheid, - heeft de schrijver de zaken meer in 't groot willen doen en daardoor alles in de war gestuurd. Hij beschrijft zijn personen op een wijze die hen niet voor ons kenmerkt, zonder eigenaardige bijzonderheden waardoor wij hen als in levenden lijve vóór ons zouden zien, maar door opsomming van weelderige algemeenheden, die hoegenaamd geen indruk maken. Bovendien omgeeft hij hen met gedrochtelijke allegoriën, die als een koor van spoken telkens om hen oprijzen en hun handelingen als 't ware bezingen. Zijne natuurbeschrijvingen zijn even woest, zoo maar daar heen geworpen, verwarde indrukken zonder eenig nadenken onder woorden gebracht. Daarbij staat het boek vol wijsgeerige vertoogen en letterkundige bespiegelingen, die zeer vervelend zijn en nu en dan in volkomen onzin verloopen. Karel van Hasselaar en zijn vriend Bixs kunnen, bij manier van spreken, niet over een paar schoenen of een bord soep praten zonder er de wereldgeschiedenis of de menschheidstoestand bij te pas te brengen. Nu en dan onderbreken zij hun vertoogen, en vragen - ‘verveel ik u soms?’ Menigen lezer zien wij bij zulk een passage het hoofd schudden en bevestigend knikken.

> ‘Anna Varens was wat men in ernstige stemming “een mooi meisje” noemt. Weelderig omgolfden hare goudblonde lokken het lichtblozende, frissche gelaat, en neerglijdend langs den ivoorblanken hals, slingerden zij zich door de open versiersels van haar zwellenden boezem.’

Zulke beschrijvingen lezende, zoude men bijna vermoeden, dat de auteur, bij zijne studie van het uiterlijk der menschen, zich bepaald heeft tot het nauwlettend bekijken van zeep-doozen in een kapperswinkel. Wij betwijfelen ten minste, of Anna Varens, die onderwijzeres op eene openbare school was, niet spoedig haar ontslag zoude hebben gekregen, indien zij zich met zulk een ongebruikelijke haardracht voor de klasse vertoonde, waarbij goudblonde lokken zich slingerden door de open versiersels van een zwellenden boezem.

Hier vinden wij eene aardige tooneel-liefdes-dialoog:

> “Gij zegt niets, Anna! Vindt mijne liefde weêrklank bij u?” Hare oogen schoten vol tranen en staarden naar de donkere lucht.
> “Anna?” herhaalde hij.
> “Mijn hart bonst zoo, Karel! - Ik zal vallen.”
> Hij omvatte haar met den linkerarm en bracht met de rechterhand hare blanke vingers aan zijne lippen.
> “Mag ik hopen, Anna?”
> “Laat me wat zitten, daar op de bank. -”

Zie hier een voorbeeld van de allegoriën, die wij zoo even ter sprake brachten. Is het niet of men in zulke regelen een ouden melodramadichter hoort knarsetanden:

> ‘Doch met iederen dag wakkerden zijne ontevredenheid en wrok aan. Bij spel en beker zocht hij die te bedaren, te bezweren, maar het spel bleek onmachtig zijn hartstocht te ketenen. Hoe grilliger het lot zijne luimen botvierde en als 't ware in rauwe kreten hem tot bezinning wilde roepen, hoe krijschender en snerpender daar bovenuit haat en wantrouwen hun duivelenlied gilden... En dan greep weer ten laatste de bevende hand den vollen beker, en blussching zoekend voor het verteerend vuur dat hem blakerde, zwolg hij vloeibare vlammen in.’

Nu vraag ik u, hooren wij de eene lezer tot den anderen zeggen, hoe of iemand bij zulk een leven nog gezond kan blijven!

Studenten en O.I. ambtenaren zien om een haverklap bijbelsche en andere allegoriën achter hun stoel staan. ‘*De suizing in zijn hoofd hield op, de nevel scheurde, als een anderen Saulus kon hij op de knieën vallen en vragen: Heer, wat wilt gij, dat ik doen zal?*’

De schrijver is even opzichtig en buitensporig in de titels zijner hoofdstukken als in sommige vergelijkingen, die hij maakt: ‘Het leven loopt geleidelijk af, als een roman van Mr. Jacob van Lennep of een passiespel van Oberammergau.’ De schrijver werpt zijne woorden met eene woeste snelheid op het papier, zonder na te denken over hunne beteekenis. B.v.: ‘De vreemdeling naderde, stond plotseling voor haar en stak haar de hand toe. Werktuigelijk, alsof zij een spook begroette, nam Anna die aan.’ Dit is het beste voorbeeld, om des schrijvers manier te kenschetsen. Vrage: Wat doet een onderwijzeres, die een spook wil begroeten? Antwoord: Dat is zoo iets gewoons voor haar, dat werktuigelijk drukt zij hartelijk de hand van het spook.

Een van de zonderlinge hoofdstuk-opschriften luidt: ‘De wereld der gedachten is eene andere dan die der handelmaatschappij’. Dit zal wel zoo wezen, en in die der handelmaatschappij is de schrijver wellicht beter te huis dan in die der gedachten. Wij betwijfelen althans of hij zelf in staat zoude zijn ons volzinnen als deze te verklaren: ‘Niet verongelijkt was ze - slechts het slachtoffer van... waarvan? Deugd? Alcohol? Misverstand? Egoisme? - Te zamen: van het noodlot.’ Het noodlot is dus eene kombinatie van deugd, alcohol, misverstand en egoisme.

Nu en dan praat de schrijver een onzinnige taal, die ons huiveringwekkend voorkomt. Zoo de geheele bladzijde 162 van het eerste deel, waarvan wij, tot slot, deze alinea aanhalen:

> ‘Want de ziel der menschen gelijkt tegenwoordig het in gevangenschap gewonnen wilde dier:... heeft zij eenmaal het walgelijke der conventie, van de heerlijke natuur geproefd, heeft zij de liefde gevoeld, den hartstocht gevierd, dan vindt zij alleen rust in bevrediging. Wordt die haar onthouden, dan voedt zij zich met bloed, dan rooft zij gezondheid en vreugde, dan bluscht zij het leven.’

Op de volgende bladzijde schrijft hij: ‘Als er anders dan bij dobbelspel en loterij van ongeluk kon sprake wezen, dan zouden wij schrijven...’ enz. Gelukkig hij, die zoo denkt. Wat kan hem deeren? Als hij zich maar onthoudt van dobbelspel en loterij, kan hij immers nooit ongelukkig zijn, ook al mocht hij zelf onze gevolgtrekking onderschrijven, dat hij zijne bladzijden eens goed moet óverlezen eer hij er weder aan de drukpers toevertrouwt.

A.J.

20 Augustus 1891

De oude garde en de jongste school [110]

[*De Oude Garde en de Jongste School* door Dr. Jan ten Brink.]

Ik heb in het laatste jaar geen boek in mijn handen gehad, dat zoo smakelijk gedrukt was als *De Oude Garde en de Jongste school* van den heer Ten Brink. Dat is kunstig, weelderig, verrassend, smakelijk. Met een lekker gemak eten de oogen van den lezer dezen druk.

Deze typografie prikkelt en verveelt niet, zij is gezellig, gemoedelijk en rijk afwisselend, netjes en duidelijk; zij is zóó goed, dat men deze twee deeltjes, zonder zelfoverwinning, heel en al uitlezen kan.

De titel is samengesteld uit niet minder dan tien lettersoorten, en daardoor aangenaam levendig, een prettige en toch zachte drukte.

Eerst staat, in de grootste, slanke, elegante, en toch deftige, toch met een heimelijke bekoring van klassieke, akademische statig-heid saâm-getengerde letters, te gelijk kompres en savoureus duidelijk, het algemeen titeldeel, het relatief universeele opschrift.

Het staat er als gesproken door een heraut, die, uit hoogeren aanzienlijkheidszin, alleen causeur zou willen zijn, door een negentiende-eeuwsch soirée-diplomaat, die een zwaren en heftigen binnen-harts-tocht voor dat geweldige poëem dat men oorlog noemt, en waarin de hoog-fijnste werkingen der berekening, der Rede, harmonieus samenkomen met de ontzachlijkste bewegingen van het gevoel: de Geestdrift, de Glorie, - samenkomen tot een drama van de grootst gemoevementeerde kleur- en klankrijke plastiek, - door een diplomaat, die zulk een hartstocht, met het echte, en door te weinigen begrepen, dandy-begrip, in zijn hoofd- en gelaatsbewegingen verbeeldhouwd zoû hebben tot een ingetogen glimlachende en majestueus zuivere, ivorige, hard-donzen, kalmte, -: *De Oude Garde en de Jongste School*.

De letters staan er met hun zwellingen en slinkingen als spinachtige zuiltjes, die te gelijk jonge lenteboompjes zouden zijn, uit wier schors gewei-vormige bloemetjes van bros paarlemoer opranken. Zij staan er als in vast en toch kwijnend orgelend praten, zoo als het in de hooge orde van overeenstemming behoort, alles en toch niets zeggend.

Zij zijn een vingerwijzing, met al het dramatische van een gebaar, met het mystische van een wenk, met al het getemperd intentierijke van een symbool, met al het zwijgend-vriendelijk inlichtende van een kruiswegpaal. Zij zijn leuk als een uithangbord, betoogend als een vaandel en uitnoodigend als een portiek. Zij zijn het balustradetje van een koningskroon en het kommerciëel-heraldieke naam-merk op een magazijnknechts-uniform-pet. Zij zijn een rei, een koor van Milo-Venussen, vrouwelijk en mannelijk, slank en krachtig, teêr en vast, zij zijn als hermafroditen in russische-prinsessen-rouwtoiletten over de te grootheid hunner eigen schoonheid, zij zijn reeën met de kuische en zwierige linkschheid van pas-beginnende buffet-jufvrouwen.

Zij zijn een laan van Lenôtre-populiertjes die zoo schalksch en zoo goedaardig door hun openingen een niet-te-zien zomerpaleis vermoeden doen.

Zij zijn als het gestyleerd gebit van eens kunstigen lachers mond. Zij zijn als de openmond-lach van een kinderlijken grijsaard, die juist met Sint-Niklaas een suikeren miniatuur-kerkgebouwtje begon te kauwen. Zij zijn als een glimlach-vormige wolksliert in een blank-blauwe avondlucht.

Zij zijn een muur van harpen, een côtillon-figuur op een pages-bal, een reeks blinkend gepresenteerde geweren.

Zij zijn de vensteren-falanx van een zwaar arsenaal, van een reinen tempel, van een grootsch boudoir.

Zij zijn de lenige clowns op de estrade van een circus lichtend in den kermisnacht, zij zijn de stijlen der koningen-guillotine.

Zij zijn een burgemeesterlijke keten en de halssnoer van een zangeres. Zij zijn de vlootmasten, waaraan de oorlogszeilen blank en vol zich zullen spannen; zij zijn de grot-stalaktieten van bedwongen tranen. Zij zijn de tieten van een slang, de tentoonstelling der afgehouwen tepels van de moeder der nederlandsche letterkunde, zij zijn een stoet van kippenteenen.

Zij zijn niets van dat alles. Zij zijn het geslepen ornament van een tandarts-pinkring.

Op de woorden van het algemeen opschrift, volgt de nadere omschrijving van het werk als geheel: ‘Studiën over de letterkundige geschiedenis van den dag’. Hier moet de text dus navertellen wat met de eerste woorden eigenlijk bedoeld is. De titelbedoeling wordt duidelijker maar meteen verkleind. De letters zijn kleine en vele, en veel

vertrouwelijker sámen dan de eerste groote, die nu iets stugs en koels krijgen. Zij zijn dicht in een, zij zijn een babbeling van kneuterige gezelligheid, zij zijn een dorp door een verrekijker gezien, zij zijn de fotografie van een bewegingsmoment eener schare dartelende pasgeboren geitjes, zij zijn het geprevel van een devies-achtige evangeliefraze voor de preek, zij zijn het blad met hors-d'oeuvre: boter, garnalen, olijven, sardines, worst, tomaten, radijs - van een franschen maaltijd, eene bescheiden kitteling toeschijnend, ziltig bijna-geurend als essence van zeelucht, aptijtelijk als een flakon met strandwandeling-resultaten, zij zijn de heugelijke en opperste oester, die is als hief men de zee aan zijn lippen om in één teug de reine bedwelming van haar gekoncentreerd aroma te drinken, zij zijn de beker van den zeegod, als hij's nachts over de stranden dwaalt, bezingend in zijn sublieme toasten de witte gratie van 't ballet der meerminnen en najaden, of als hij smachtend tuurt naar de gulden scheepjes met gazen zeilen, waarin op divans van donzig licht-groen satijn de bevallige en sober afgerond mollige, de kokette luiheid der sirenen gevlijd ligt, bleek zilver belicht.

Daarna het woordje ‘door’. O, als de uitroep van een met liefdevollen schroom geüitten tantenaam, vaderlandslievend oranje als een eihart, koen en recht en breed als een laatste voorwoord, als holtetjes van trompetten, als een horoskoop en als vier koffiekopjes, als een dubbele bril op een engelsch toeristen-gezicht, als een tunnelpaar, waardoor het geweldige straks zal komen, groot en alleen, als geschreven door de wonderhand in Belsazars paleis, staat daar dat enkele woord.

En dan...

Maar alle gekheid op een stokje als een vlaggetje vol fantasietjes dat wordt opgerold. Ik wilde alleen maar te kennen geven, dat het werkje van den heer Ten Brink zeer goed gedrukt is (te Nijmegen.)

De heer Byvanck over Parijs [111]

[*Parijs 1891*. Notities van W.G.C. Byvanck, S.C. van Doesburgh, Leiden 1892.]

Iemant, die de literatuur lief heeft, moet het werk van den heer Byvanck waardeeren, maar te gelijk een hekel aan hem hebben. De heer Byvanck immers bemoeit zich met belangrijke literaire zaken, en daarom verdient hij meer, een hoogere, waardeering, dan de schrijvers die zich met onbelangrijke literaire zaken bezighouden. Maar met die zelfde zaken weet de heer Byvank niet om te gaan; hij bederft ze meer dan hij ze verfraait, en daarom zal de minnaar dier dingen een hekel aan hem hebben.

Als ik de opstellen van den heer Byvanck lees, of, nu, deze notities weêr, - dan is het mij of ik een boek, dat mij dierbaar was, dierbaar om wat er in is maar dierbaar ook om al de bijna onnaspeurbare uiterlijke kenteekenen, waardoor het mij zoo heelemaal als mìjn boek in héel vertrouwelijke gemeenzaamheid eigen was, - of ik zoo een boek had uitgeleend aan een groven sinjeur, die het mij nu te-rugzendt bepoeteld, verfonfaaid en bekrast met zijn vunzige beduimeling, zijn onbehouwen ezelsooren en zijn domme aanteekeningen in slordig schrift.

De heer Byvanck had deze bedoeling: hij wilde het hoogste intellektueel-artistieke leven, in zijn staat van waarlijk bloeyend, vochtig, warm léven, niet zoo als het meer volkomen maar te gelijk minder levend is in de boeken, maar zoo als het minder volmaakt maar meer nog lévend is in de hoofden, in de monden der grootste en fijnste Franschen, - dat leven wilde hij medemaken en ons er dan op dezelfde manier zijn waarneming van geven, door de gesprekken (de gesprekken over de hoogste geestelijke onderwerpen door de fijnste menschen gehouden) voor ons uit te schrijven, die hij met gretige ooren had beluisterd en met een scherpe belangstelling onthouden.

Die gesprekken dus, zoo gehoord, zoo opgeschreven, het gonzen

zelf der heerlijkste geestelijkheid, en met een enkel vlug en zacht schetsende aanduiding van de uiterlijke wereld daar om heen, - iets uitgezochts, iets zeldzaam tintelends, geurigs, vreemd fijn, iets bijna verrukkends van vlijmende uitnemendheid.

Dit was de bedoeling van den heer Byvanck, en als men nu het boek vluchtig leest en niet nadenkt, dan lijkt die bedoeling heel eenvoudig en heel goed en aardig volbracht ook.

Maar van dit alles, dat er zoo puikjes uitziet, is niets wáar, is niets áan. De keper van dit schijnbaar zoo verstandige en interessante boek deugt niet. En in plaats van helder eenvoudig, is het een ingewikkelde vale knoopenkronkeling.

Ik voor mij weet zeker, dat wat ik nu zal zeggen waar en zelfs heel gewoon is; toch merk ik, dunkt mij, dat het niet zoo aanstonds begrijpelijk is.

Het is, - zoo maar dadelijk en in één woord, - níet wáar dat die gesprekken, die in het boek te lezen staan, zoo als de schrijver het voorstelt, om hem heen en tot hem gevoerd zijn.

Gij begrijpt wel, dat het hoogst onwaarschijnlijk is, dat uitmuntende Parijsche schrijvers, die nu reeds bijna allen wat men daar een literaire positie noemt hebben, schrijvers, die ongeveer acht jaar, en anderen nog veel langer, geleden, in hun eersten geestdrift samenkwamen om over literatuur te spreken, nu jegens een banalen vreemdeling zich zullen gaan gedragen als waren zij in hun eerste jeugd en als was die vreemdeling een hunner meest gemeenzame en meest literaire vrienden.

Ik geloof, ik weet, - want men kan het in de boulevard-bladen genoeg lezen - dat het leven dier schrijvers is, zoo als de heer Byvanck het vertelt; maar dat die schrijvers dingen over literatuur, die zij jaren geleden aarzelend en opgewonden tot elkaâr zeiden, die zij later in hun geschriften hebben gezet en tot onpasselijk wordens toe aan tal van reporters hebben herhaald, - in 1891 nog eens aan een wie-wat-hoe-hiet-i-ook-weer? mijnheer Byvanck, *joviaal* en *levendig, frisch* en *enthousiast, - als vondsten, die zij verheugd waren aan zulk een fijn intellekt en aan een hun zoo zeer gemeenzamen vriend te kunnen meêdeelen* (want zoo wordt het voorgesteld) - zijn gaan ontboezemen, - daarvan ontken ik de mogelijkheid.

Toen de heer Byvanck zijn boek vol gesprekken, die hij vertelde dat tot hem of in zijn bijzijn gevoerd waren, af had, heeft hij gemerkt,

dat hij het te bont had gemaakt, dat hij de waarschijnlijkheid zijner mededeelingen op die manier bont en blauw sloeg en dat niemant zijn dupe zou zijn.

Om er toen een draai aan te geven, heeft hij er dit in zijn Voorrede van geschreven:

'... De andere opmerking heeft betrekking op de waarde, die er gehecht moet worden aan de verschillende gesprekken door de personen gehouden, zooals zij in dit boek zijn opgeteekend. Hun inhoud is niet altijd juist, wanneer (lees: indien) men onder juistheid verstaat het dadelijk en zuiver weergeven van het gesproken woord. In andere termen, dit boek hebben niet, ieder voor hun (lees: zijn) deel, de mannen geschreven, wier namen er in voorkomen, maar het is door mij opgesteld, nadat ik in gezellig of vriendschappelijk verkeer de gestaltenis van mijn personen meende gevat te hebben, (Hoe doet men dat: iemants gestaltenis vatten in gezellig verkeer? v.D.).

Hier leest men, dunkt mij duidelijk, dat de schrijver niet de stenografische nauwkeurigheid der gesprekken waarborgt, maar alleen zijn best heeft gedaan om ze zich zoo goed mogelijk te herinneren en ze zoo juist mogelijk op te schrijven.

Toen de Heer Byvanck nu de proeven verbeterde of zijn schrift óverlas, heeft hij gemerkt dat het nu nóg niet in orde was, want dat hij zijn personen dingen had laten zeggen, die hij zich onmogelijk herinnerd kón hebben, dat zij gezegd hadden. Hij had b.v. midden in de gesprekkenjoviaal begeesterd maar weg, zoo als een klein-stedeling zich voorstelt dat dichters en prozaïsten in het gezellig verkeer praten - zijn personen zich zelf laten citeeren, in proza en in verzen, hen aanhalingen uit hun werken laten doen om hun gesprekken te verduidelijken. Hij had verteld, dat, toen hij, dat is de hoog-staande en kosmopolitiesch-letterkundig ontwikkelde en rijk begaafde Byvanck, een zijner meest familiare vrienden, namelijk den dichter Verlaine, eens uitnoodigde om ergens te gaan eten, deze antwoordde:

'Het is goed; maar ik ben niet in de rechte stemming... Ik heb verdriet gehad van morgen,

Gueuse inepte, lache bourreau,
Horrible, horrible, horrible femme!

O die twisten! ik heb troost gezocht:

Ah, si je bois, c'est pour me soûler, non pour boire;

en hij had ook verteld, dat, toen hij, dat is de wijsgeerig-letterkundig allerbegaafdste Byvanck, met zijn boezemvriend, den voortreffelijken prozaschrijver Jules Renard, eens in een aller-gemeenzaamst gesprek was (zoo als de eene groote-geest, als hij heel zeker weet dat hij met een anderen héél grooten en bevrienden geest te doen heeft, zich niet ontziet dat te zijn) deze zeide:

'Wat ik dan wil?... Ik wil de eerste in de wereld der letteren worden of anders liever houthakker zijn.'

Toen de heer Byvanck dus, zeg ik, zijn proeven verbeterde, bemerkte hij iets van de onmetelijke en grove, naïeveteit van dat arrangement, vooral van dat met de versregels, en dat het zóo eenvoudig niet kón.

Toen heeft hij bij elk dezer citaten een noot geplaatst, waarin hij mededeelt, dat de schrijvers, van wie hij vertelt, natuurlijk te veel smaak hebben om zich zelf te citeeren, maar dat hij 'ter bekorting' of om het karakteristieker te maken deze volzinnen uit hun werken heeft genomen en ze in de gesprekken gelascht.

Dit nu is zonderling, lang niet zoo eenvoudig als men wel denkt, want waarom doet de heer B. het voorkomen alsof zijn personen smakeloze dingen gezegd hebben, als hij te gelijker tijd erkent dat zij ze niet gezegd hebben en dat het smakeloos geweest zou zijn indien zij ze gezegd hadden? Waarom, als het zoo natuurlijk en in den verteltrant van het boek geheel passend geweest zoude zijn, indien hij eenvoudig getrouw had gegeven alleen dat, wat zij werkelijk gezegd hebben, er bij voegend: 'toen Verlaine of Renard dit of dat zei, moest ik denken aan zijn versregels "*Gueuse inepte*... " enz. en aan die-en-die regel uit Renards novelle *Caquets de ménage*'?

Er blijkt hieruit klaar, dat de heer B. komedie speelt, dat hij de gesprekken alleen gefantaseerd heeft na lezing der werken en krantartikelen van en over deze schrijvers, en pas later gemerkt, dat hij zijn eigen voorstellingen hier en daar onwaarschijnlijk had gemaakt.

Nu wij dat eenmaal weten, nu wij van den boerschkinderlijken fantast zelf de even naïeve terugneming zijner naïeve jokkentjes gelezen hebben, - nu wordt alles duidelijk. Nu weten wij meteen, dat wij te recht ons verbaasden over het zonderlinge gedrag van al die fran-

sche letterkundigen jegens den heer Byvanck, die beurt om beurt als op kommando de diepzinnigste en langdurigste redevoeringen tegen hem hielden, om te herhalen wat in hun geschriften staat.

Indien men nu dus vooreerst uit het boek van den heer Byvanck zelt weet, dat die gesprekken niet zoo gehouden zijn, dat híj ze heeft verzonnen en samengesteld; en ten tweede, dat, - als de heer Byvanck bij elkaâr heeft gezocht en gelezen: 1°. Het artikel van Maurice Barrès in de 1e aflev. van den 1e jaarg. van den *Nieuwen Gids*; 2°. de artikelen van Kloos en Van Eeden over eenige fransche schrijvers (*Decadenten* en *Nieuwste Fransche letteren*); 3°. de, later in boekvorm uitgegeven, interviews van Jules Huret; 4°. de werken der schrijvers, waarvan hij de titels opgeeft; - hij zelfs niet te Parijs zoû behoeven geweest te zijn om dit boek zoo te maken; - dan wordt men eenigszins achterdochtig en begint de nietige en lachwekkende ingewikkeldheid van het verschijnsel, dat dit boek is, feitelijk te zijn.

Het is wel jammer voor den heer Byvanck, dat ik niet geheel onbekend ben met de literatuur, die hij hier behandelt, en dus ook gezien heb, dat opmerkingen, die hij als de zijne geeft, zoo maar zijn overgenomen van anderen. Ik zal een paar voorbeelden noemen.

Over Marcel Schwob, op blz. 218, schrijft de heer Byvanck:

‘Staren anderen, in hun schoolvooroordeel bevangen, op het midden van hun buik, de fakirs der kunst,...’

Dit is een gezegde van Jules Lemaître, ook aangehaald door Jan ten Brink in zijn *Oude Garde en Jongste School*.

De heer Byvanck gaat voort:

‘... of zuigen ze op hun duim, als kinderen die in een hoek alleen gaan staan.’

Dit is een gezegde van Renan tot Jules Huret. (In den *Echo de Paris*>, zomer 1891.)

Ook een vergelijking der Bekentenissen van George Moore, voor 't eerst uitgegeven in de *Rev. Indépendante* van 1888, met de Notities van den heer Byvanck, heeft áardige uitkomsten. Niet alleen ziet men dan hoe Moore aardig en Byvanck náar schrijft over ongeveer dezelfde onderwerpen; niet alleen ook, dat Catulle Mendès wel geärmd met Byvanck (die goede Byvanck!) heeft geloopen - zoo vertrouwelijk, wèreldsch, hoogst artistiek en hoogst intellektueel mogelijk, - groote schrijvers, eminente personen met mekaâr, niet waar? - 's avonds, héel groot-steedsch laat, uit het café komend, uit het café waar uiterst

charmante en uiterst interessante gesprekken gehouden waren; maar dat, o wee! Moore driemaal vertelt hoe Mendès zijn arm nam (*Rev. Indép.* April en Mei '88); - maar dan kan men evenmin nalaten te merken, dat de meening over ‘het rhythmische, het strophische’ in Flauberts proza, die Byvanck op blz. 156 door Jules Renard laat zeggen, ook staat bij Moore (*Rev. Indép.* Aug '88, blz. 264.)

In 't algemeen zijn de waarheden omtrent den heer Byvanck: Ten eerste, dat hij niet is: een talent; ten tweede, dat hij niet is: een intellekt; ten derde, dat hij de onmisbare lagere stijlvaardigheid nagenoeg mist en dus heel leelijk stèlt; ten vierde, dat hij de lage ingewikkeldheid van zijn geesteshouding met een lachwekkende onbehendigheid tracht te verbergen; ten vijfde, dat daarom zijne aanmatiging een mengsel is van mislukkenden ernst en disgracieus streven naar, nooit door hem te bereiken, lichte luchtigheid.

In den heer Byvanck deze twee: een onvermogen om te begrijpen, om te gevoelen en om te schrijven, èn een op een overschatting van het verschijnsel veel-lektuur-hebben gegronde pretentieusheid. Voortdurend in hem: de worsteling tusschen de begeerte om het hoogste en fijnste, het beste, te begrijpen en dat begrepen-hebben te doen blijken, èn dat onoverwinbare natuurlijk onvermogen. Hij is eigenlijk een heel gewone geleerde-natuur van lager orde, bestemd om dikke uitgaven van oude schrijvers met filologische annotaties te bezorgen. Ongelukkig is hij, met zijn geborneerden superioriteits-zin, met zijn onlenige handen en benepen gebaar in het mooiste geestelijk leven van deze eeuw gaan tasten. En zoo heeft hij die twee, om hun ingewikkeldheid kuriëuze, boeken uitgegeven: *Poëzie en Leven in de 19*e *eeuw* [112] en *Parijs 1891*.

Om dat de heer Byvanck niet natuurlijk, duidelijk en goed schrijven kan, heeft zijne gekuntselde bescheidenheid om aan zich zelf in dit gesprekkenboek nooit het woord te geven, de zonderlingste voorstellingen bij den lezer tot uitkomst, en, toevallig, is dit zonderlinge ook juist de waarheid. Men ziet, na de lezing van het boek, den heer Byvanck steeds stom en wezenloos, als een opgevulde gekleedde-jas tusschen de Parijsche letterkundigen leven, de een pakt hem bij de knoop van die jas, de ander ‘doorboort hem met zijn blik’, de derde neemt hem bij zijn arm, van pure broederlijkheid duwt de een hem naar den ander toe, tot ze bijna lawn-tennis spelen met de gestalte van

dien steeds niets-zeggenden Hollander. En het is allergekst, allergekst, al die Parijsche schrijvers met vertrouwelijke geestdriftigheid hun liefste gedachten te hooren vertroebelen en verduisteren om ze aan dien zonderling doodschen automaat duidelijk te maken. Een standbeeld van watten, waartegen geschreeuwd wordt als om het levend te maken, altijd maar door en altijd te vergeefs.*

* *De heer Byvanck heeft nu ook zijn werk in 't Fransch uitgegeven. Het wordt ingeleid door Anatole France, van wien Kahn zoo terecht zegt, dat hij altijd het tegenovergestelde van ontdekkingen heeft gedaan en een grof persoontje is.*

Purification [113]

[M. Reepmaker, *Purification*. Paris, Tresse & Stock, 1895.]

C'est avec une admiration bien grande que j'ai lu le livre de notre fameux compatriote, Menelaus Reepmakèr. Ah! Ah! il n'y a pas à dire, c'est inéluctable, c'est indiscutable, la position d'un littérateur hollandais n'écrivant que sa langue maternelle, est incompatible avec le décorum, la tenue, qu'un homme de naissance et appartenant au monde élégant doit exiger de lui-même.

En Hollande, il y a d'abord la Noblesse et les descendants des familles très anciennes, quoique non nobles, des familles patriciennes, qui occupent les hautes places dans les corps politiques, dans la diplomatie, à la Cour en dans l'Armée. Puis il y a la magistrature, le notariat (ah bien! on descend déjà). Il y a les riches commerçants, les grands médecins, les avocats (ah! ah!), surtout les familles de commerçants qui sont dans la richesse depuis trois ou quatre générations. Il y a ensuite les anciens boutiquiers, ayant fait fortune et vivant de leurs rentes.

On peut être tout cela. Mais un littérateur... cela n'est rien. Oui, voyez-vous, un littérateur c'est très beau et noble, c'est utile même si vous voulez, s'il propage les bons sentiments, cela peut même être grandiose, enfin tout ce qu'on voudra, mais - cela n'est pas considéré. Cela sent toujours un peu le maitre d'école et le pasteur de village, en un mot et pour tout dire: c'est bourgeois, c'est bohème, c'est comme de la mendicité idiote. Toujours, y a-t-il des exceptions. Pour quiconque sait se faire une réputation européenne... Ainsi les peintres, c'est de la canaille. Mais Lourens Alma Tadema, farceur va, v'lá, v'lá, c'est ainsi que ça va, tralala.

Je gagerais trente mille florins que notre illustre Reepmaker s'est dit: Voyez ce Maarten Maartens et sa renommée grandissante en Angleterre (‘I can't leave it. Wonderfull. Delicious!’), voyez ainsi le profond Byvanck dont le livre sur Paris a été publié en français... Je vais faire en France ce que Maartens a fait en Angleterre.

Ah! le malin! le petit-vaurien! le triple fils de Madame Angot et de George Sand!

Pendant mes séjours à Wiesbaden-les-Bains, à Interlaken, à Aix, à Menton, à Biarritz, à Carlsbad, à Brighton, j'avais souvent rencontré un homme de mine intéressant et de beauté vraiment mâle. Je sentais une envie irrésistible de faire sa connaissance. Hélas, l'occasion ne s'est jamais présentée. Quelle n'était pas ma surprise lorsque, m'arrêtant un de ces jours devant la vitrine d'un libraire de l'Avenue de l'Opéra, - j'aperçois le portrait de l'inconnu, dont le souvenir me hantait. C'était un Hollandais, un écrivain, ayant plusieurs ministres et généraux dans sa famille, c'était Menelaus Reepmakèr!

Je me suis procuré son dernier livre, étalé avec son titre éblouissant à coté du portrait: *Purification*.

Oh! le psychologue subtil, le noble conteur, le charmant analyste. Il y a dans ce livre pour toutes les névroses et pour toutes les curiosités. Quelles descriptions enivrantes de la nature des Pays-Bas, de leurs soleils, de leurs brumes, de leurs 'poldèrs' et prairies! Quel caractère, quel style, quelle langue, quelle symétrie, quelles idées envellopantes et qui sont comme de sourds soleils cachés sous le travail d'un perversité adorablement coquette de la phrase ciselée!

Il connait le coeur humain, celui-là! C'est un penseur et un artiste. Il poursuit dignement la ligne classique, il est le délicat représentant du goût classique, abandonné depuis Racine.

Bientôt, il aura conquis l'Europe (la Russie et tout), l'Amérique aussi. Sa plume est comme l'aile d'un ange-philosophe cosmopolite, dont les superbes mouvements ne seront pas entravés par les brouillards du sol natal. (Son livre rappelle surtout les anciens maîtres hollandais, ces incomparables peintres d'intérieurs.)

La Hollande, satisfaite et orgueilleuse, lui offre ses remerciements comme au digne porte-drapeau de sa véritable Renaissance.

La Haye-Arnheim-Naples, le 26 Novembre

F.J.A.M. de V.d'Uiterkerke

Over kunst, of eigenlijk over den heer Henri Borel [114]

Voor mij op tafel staat een snoezig kistje sigaren. Het is omplakt met randjes bleek blaauw behangselpapier. Bovendien is het voorzien van een rond sluitpapiertje met bladen en bloemen in een blaauw randje, als een lentebode. Maar er is nog een tweede sluitpapier, en dit vertoont het portret van haar, wier naam het merk is van deze soort: 'Claire'.

Dit is een honnig meisje, eenigszins sportlike gekleed als een jongeling, een pet op de weelderig krullende lokken, een staand halsboordje, een overhemd, een das, een lange demi-saison.

Onvermoeid lacht dit meisje, vermoedelijk denkend aan haar travesti, mij toe met een dodderigen permanenten lach.

Licht ik het dekseltje op, dan zie ik nogmaals het zelfde meisje, met den zelfden lach, nu met bloemen onmiddellijk om haar heen.

Dit kistje bevat een puik sigaartje à 3 cents.

Ik weet niet hoe het komt, en wij staan soms voor zonderlinge gedachten-associaties, maar onweêrstaanbaar, als ik naar mijn kistje sigaren kijk, - het wordt inderdaad vervelend - moet ik denken aan een onderwerp, dat - wat drommel! - met mijn sigarenkistje toch niet in verband kan staan...

Ik kijk elders heen en verander van gedachten; maar nauwelijks valt mijn blik weêr op Claire of... duivels, daar is het weêr. Nu dan, het hals-starrige denkbeeld, dat iets met Claire te doen schijnt te hebben, is niet anders dan... de Heer Henri Borel te Nisjni-Novgorod. [115]

Ik was niet van plan nader in te gaan op de beminnelijke kleine wraakneming, die de Heer Henri Borel zich veroorloofd heeft nadat ik, zonder echter hem met naam en toenaam te noemen, [116] eindelijk eens gemeend had op de afwezigheid van kunstenaarschap bij hem te wijzen. Maar komaan, het is grijs weêr, een naargeestige Zondag, - ik kan mijn sigaren er toch niet voor wegzetten en men moet zich toch wel eenigszins laten leiden door de omstandigheden - weet je wàt, ik steek zoo'n sigaartje op - werkelijk uitmuntend voor den prijs - en ik ga in ronde termen den Heer Henri Borel te Calcutta de waarheid zeggen.

De Heer Henri Borel is *geen artiest* en heeft dus in zoover met onze kunst niets te maken.

De Heer Borel is evenmin een goed journalist, zooals - om twee zeer disparate en voor mij zich niet het allereerst opdoende voorbeelden te noemen - de Heer Dr. A. Kuyper en de Heer Van Oss (schrijver o.a. van een Amerikaansche reis in het *Algemeen Handelsblad*) zijn.

De Heer Borel is een passabel journalist, maar die zich heeft doen kennen door van den onaangenamen toestand, welke door de betreurenswaardige ontbinding van de oorspronkelijke *Nieuwe-Gids*-groep in de Letterkunde was ontstaan, gebruik te maken om ongevraagd en onbevoegd zich in een strijd te mengen, waar, als het er op aan kwam, hem toch geen ander lot wachtte dan onder den voet te worden geloopen.

Ten onrechte is de Heer Borel zich met Letterkunde in de engere beteekenis gaan bezighouden. Ik neem gaarne aan, dat hij een beminnelijk mensch is, die gereisd heeft, die Chineesch, Maleisch en wie weet hoeveel talen meer nog kent, maar al overtrof hij de meest indrukwekkende oberkellners in bereisdheid en talenkennis, - dat zoû nog geen druppel artiestenbloed in zijn aderen veroorzaken, evenmin als zijne genegenheid voor primordiale of exotische kunst noodzakelijk van hooger orde dan de sentimentaliteit van een wat onfrisschen muzeum-concierge zou moeten zijn, ómdat die kunst primordiaal of exotiesch is.

De Heer Borel heeft verzen uitgegeven, die ontoonbaar zijn en ook niet aanleg doen bemerken.

Blijft over: zijn affreus boek *Het Jongetje*.

Aangezien wij over *kunst* spreken, is de vraag niet of het onderwerp, dat in het verhaal *Het Jongetje* wordt behandeld, een fijn, teêr, aller-delikaatst onderwerp is, en allerminst of het verhaal aandoenlijk is.

De oorzaak van ons schreyen bij kunst is niet de aandoenlijkheid van het onderwerp, maar alleen de Schoonheid waarmede het onderwerp behandeld werd.

Aangezien nu de Heer Borel een zeer mooi onderwerp met zijn kwijlenden stijfselstijl heeft behandeld, zoodat de lezer er wee van wordt en onwillekeurig geluiden begint te maken, die de voorbijgangers ontsteld doen stil staan, - zoo heeft hij daarmede naar mijne meening een niet nader aan te duiden schending begaan.

De ziel van een groot poëet kan de zelfde onderwerpen beminnen als de ziel van een baker.*

* *De* 'Vlinders' *van Thijs Maris, voorstellende een klein meisje in een tuin, is een meesterstuk en een der schoonste kunstwerken van de 19*e *eeuw*. 'Het Jongetje' *van Borel, daarentegen, is een volslagen prul, niet alleen geen goede kunst maar niet tot de kunst behóórend*.

De Heer Henri Borel nu, heeft de ziel van een baker, niet van een grootscheepsche baker, zooals bedeesde huisvaders die, ware oorlogsgaljoenen, over de witte vloeren hunner huisgangen soms statig zien stevenen; maar de ziel van een jonge, muffe burgerbaker, met kroeshaar, die u haar kliederige hand biedt.

Dit is, met verlof, niet eene pedante en eenzame meening van mij. *Alle* artiesten, met wie ik wel eens over dezen flemerigen letterkundigen consul sprak, hadden over dit slechte werk een dergelijk gevoelen. En eene min of meer gelijke meening over arbeid van den Heer Borel is openlijk uitgesproken o.a. door den Heer Mr. F. Coenen Jr. in de *Kroniek*, door den heer Dr. A. Diepenbrock in de *Kroniek*, door den Heer Mr. F. Erens hier ter plaatse, door den Heer Willem Kloos in den *Nieuwen Gids*, allen, hier alfabetiesch genoemde, kunstbroeders met wie het mij een eer is gelijkgezind te zijn.

En nu, adieu Claire, mignon, mignonne, mignarde mignardise.

26 Maart 1899

AEolie of de wind door den Gulden Winckel [117]

Ontboezeming na inzage der eerste aflevering van het tijdschrift *Den Gulden Winckel*.

I

Toen de groote fransche monarchie in het laatst der achttiende-eeuw nederzonk, gebeurden er, zegt men, zonderlinge dingen op de vlakte. De maatschappij ging het onderste-boven en luidruchtig oproerig canaille zag men bij troepen zwetsen en zingen, gillend gebaren en strompelend dansen in de statige wijken waar tot dan toe alleen de wèl-gestijlde fijn-kleurige wandelaars gingen en zwierig renden de door koetsiers, die zelf edel-lieden waren, bestuurde karossen.

In de straten van Parijs had men, tusschen de voetgangers van allerlei aard, ook velerlei gebrekkigen zien gaan, grauwe gedaanten: gebochelden, manken, scheelen en scheeven, paarsch-neuzigen, lang-oorlelligen, dwergen, plat-voeten, idioten met groen-achtigen gelaatstint en lieden met een grooten zweet-plek op de billen, schepsels in vaal-grijze lompen, wien weeë jenever uit neus en uit rood-omrandde leep-oogen droop, en vooral ook niet weinig gewone duffe stommeriken; -

maar ten tijde dat het zóo erg was, dat de monarchie in haar eigen woning werd gehoond, zag men iets bizonders gebeuren: op de pleinen, die men overzien kon uit de ramen van het Paleis, verschenen, op open plekken en midden in de zon, mónsters in menschen-gestalte, gebrekkigen en ezels-koppen, wier euvel zóo opzichtig was, dat die tot dan toe zich nimmer buiten de stegen en sloppen en onder-aardsche holen hadden vertoond, waar slechts de avond hen schichtig, met de muizen en spinnen, langs de muren sluipen zag. Zóó búitengewóon waren de bochels, van zóo groote afmeting de plat-voeten, zóo verregaand de achterhoofd-gezwellen, zóó dól de neus-kronkelingen in verband met het voorkomen der oogen, dat deze rampzaligen niet

konden verschijnen zonder onmiddellijk de hevigste en als magnetische belangstelling van alle geneesheeren, pleegzusters, studenten in de chirurgie, bestuurders van kermistenten en dierentuin-oppassers te verwekken, en tevens het on weêrhoudbare proesten en buitelend schaterlachen, niet slechts van de straatjongens, de bleeke en verveelde winkel-bedienden in hun deurposten, de lustige handelsreizigers komend van open-tafel, en zelfs van de deftige hoogleeraren en bankiers, maar tot van het personeel van het Leger des Heils toe, anachronistiesch, astraal en profetisch daar aanwezig, van predikanten, van dweepers, van weemoedig-gezinden, van diep-bedroefden wier geliefden pas overleden waren, van zieken, van in flauwte liggenden en van alle lieden, die uit menschlievendheid anders door beginsel en aard nooit om iets lachten.

Nú was de verwarring in de samenleving zóo groot, dermate scheen de geheele wereld op haar kop te staan, dat ieder-een ten slotte gemeene-zaak maakte met deze verschijningen. Een luister-rijke markies, edel van gelaat en fijn van gang, werd gemeenzaam met een half rot dwerggedrocht uit een zeer ver af gelegen water- en vuurnering: een enorm groot Joden-Paasch-brood-kleurig mottig en kaal hoofd op een door zwaren waterbuik en rugzwellingen ei-vormig kort lichaam, met groene met talloze glazen kralen geborduurde pantoffels daar-onder, en bood dezen een snuifje aan. Een slanke hertogin, in kant en satijn, de truffel der mouche als een schoonheids-aroma in het blank van 't gelaat, sprak kameraadschappelijk tot een door de onzichtbare wolk van zure uitwaseming omgeven vrouwmensch, die dertig jaar lang dagelijks in haar eenig nuchter half-uur de vischkoppen op de mest-hoopen van openbare eethuizen had liggen uitzuigen, en nu stond te luisteren en te knikken met een onderwaarts uitgezakten paarsch-rooden neus, uit wier poriën groenige wormpjes zich opkronkelden en uit wier gaten, naast talrijke wratten en ròze bij-gezwellen, vette haarpegels tot op den bak-vormigen onderlip piekten, - waarnaast oogjes als bedorven knoppen van hoedspelden gluurden, - lachend met haar mond, die als gebit slechts één stukje zwarten tand vertoonde.

En eindelijk werd ook de voornaamste bewoner van het land omringd, hij, die voorheen wel eigenhandig het rapaille van zijn marmeren vloeren had verjaagd, met knots en zweep voor die bedelaars en

dieven, die men niet met degen of floret te lijf pleegt te gaan, - en op zijn groot koningshoofd, op zijn haren die zoo zacht als zijde waren, werd geplaatst een oude narrenmuts, die twee luizen-nesten bevatte.

II

Aan dit tafereel doet denken de verschijning van het nederlandsche tijdschrift *Den Gulden Winckel*, waarin de dichter Willem Kloos op het geheele geval zelf duidelijk kenschetsende wijze wordt gecourtiseerd. Het schip van den omstreeks 1880 schoon gestichten nederlandschen letterkundigen Staat schijnt zinkende, want de ratten, de schuwe rappe, de grauwe, veel besmette, de doorstoofd-innig duffe, worden op het dek gezien.

Dit zijn de minste, dit zijn de áller-minste van degenen, die omstreeks 1890 beslist dood-getrapt schenen. Dit zijn de dichtst met bacteriën beladen ratten, en die door zware bloedkwalen half zijn verteerd.

Als de *Gulden Winckel* open gaat, hooren wij onmiddellijk dat zekere, welbekende praten.

Het is waarschijnlijk dat in de sociëteit van Tiel of Gorcum de conversatie niet bepaald schitterend geestig, als een vuurwerk in den geestes-nacht van de stad, is te noemen; maar er moeten oorden zijn, waar de conversatie van de Tieler sociëteit een oase met eau-de-cologne-fonteinen bij is, - koffiehuizen te Delfzijl of te Eysden, waar door de stamgasten graden van grofheid, grauwheid en mufheid worden bereikt, zóó, dat de oogen als uit-gaande kolen glimmen in de testen en stoven der hoofden, en de lichamen vermolmend schijnen en tot poeder schijnen te zullen vallen van zuivere lammenadigheid.

Zulk een herberg is de *Gulden Winckel*. De herbergier is dezelfde gebleven, die hij omstreeks vijftien jaar geleden was, en, gelijk een stuivers-prent van Lodewijk XVI aan den wand van een in een eeuw niet veranderd kroegje in het een of ander grensplaatsje, prijkt het portret der onbekwame schrijfster ‘Carmen Sylva’, [118] die lang geleden reeds de vereerde van den baas van dezen winckel was, bij de opening onmiddellijk weder in de uitstalkasten.

De herbergier is altijd verzot geweest op zeuren over familie-

betrekkingen of kennissen van hem zelf of van die of die. Toen wij hem voor een twaalftal jaren in een ander geschrift het laatst ontmoetten, had hij het over zijne oud-tante zoo-en-zoo, daar-en-daar; in twaalf jaar heeft hij niets van zich doen hooren, en waarachtig, daar vertoont hij zich weêr en begint onmiddellijk over zijn oom die-en-die, waar dat-en-dat zoo aardig van was. In het vermeldde is dan juist met de grootste welwillendheid niet het flauwste spoor van iets aardigs, slechts een aardig spoor van iets onduldbaar flauws, te ontdekken. Deze vreeselijke mensch doet niet anders dan leuteren over een oom van hem, zanikend dat twee bekende boekverkoopers zoo gemeenzaam met dien oom waren, dat, - verbeeldje! - zij hem ‘papa’, zelfs bij zekere gelegenheden ‘papaatje’, noemden.

Deze verschrikkelijke sinjeur heeft zoo door-en-door de natuur eener besteedster met groote groene paraplu dat hij, na een, als stukje dagbladschrijverij totaal onbenullige, aankondiging der nieuwe editie van Jacques Perk, met de hem het allermeest interesseerende vraag voor den dag komt naar... den werkelijken naam van Perk's *Mathilde*-figuur, deze vraag ongeveer aldus formuleerende: ‘Hoe zullen wij eindelijk te weten komen wie de Laura van dezen Petrarca was?’

Men kan niet verder gaan. Omtrent een dichtwerk kán men niet iets geringers denken en vervolgens zoo een lafhartige nieuwsgierigheid weeër inkleeden.

III

Ha, waandet gij dat wij gestorven waren, dood de geest van onze jeugd?

't Is waar, dat de Koning vele deuren van het paleis wijd heeft opengezet, 't is waar dat een verdachte menigte grauwe klanten onwelriekend in de voorportalen samenschoolt en Hij er langs gaat, de hand niet meer aan de rijzweep, maar nauwelijks geschoeid en, met den glimlach mede, bewegend in minzaam gebaar.

Maar, Sire, dézen zult gij niet ontvangen? Zie, hij is binnen geslopen, die, met dien geelen wee-weeken mantel daar en ranzige reuzel-pommade-pegels aan het griezelig witte, Hermafrodieterige, melkboeren-honden-haar. Zie zijn namaak-porselein-kleurige oogen loeren onder den laag gedeukten hoed. Gij wilt geen streng vorst zijn meer, maar mild en vrijgevig met uw hand-druk als een Republiek-

president. Goed! wees beminnelijk en bemind, strooi dien armen wat gouds om de ooren en werp hun in den borstzak uw gretig begeerd souvenir.

Maar er is een grens, dien gij niet zult overschrijden. Bedenk, dit is niet een nietige maar wel-goeye vent. Dit is de gemeene koopman in klater-goud en prulle-waar, die u voor twaalf jaar nog alom naar het leven stond op plaatsen waar gij u niet verweren kondt.

Nu, nu gij juist, met uw eigen gratie-gebaar, met den ‘stil-trotschen zwier’ van uwen jongen-tijd, een der verrukkelijkste rozen, die ooit uw hand hief, hebt gevlijd aan het beeld van dien anderen blonden prins, uw vroeg gestorven vriend, nu zult gij dézen verworpene u niet naderen laten, zoo dat hij, na u met kruipingen en buigingen en hoed-zwaayingen zijn valsche hulde te hebben geboden, zoodat hij, zeg ik, u méer nog, meer nog nadere, de ploert, en u eindelijk vertrouwelijk aanráke en aan den elleboog stoote, terwijl zijn vieze adem stijgt rondom uw elpenbeen-fijn gelaat, zeggend: en vertel me nou 'us, (je bent nou toch zoo toeschietelijk) wie wás nou toch eigenlijk dat meissie van die vriend van je, hè?... En... was... het... een... áárdige... meid?’

Ha! goede-man, daar hebben wij u bij de kraag! Blijkbaar zijt ge tien jaar geleden zoo geschrokken van de toen door u verkregen Prügel met de knuppel, dat ge daar nog maar altijd aan denken moet en een uwer eerste woorden thans het verzoek is om niet met grofheid bejegend te worden. Niet met grofheid! Praat jij me nog van grofheid! Donders, wij zúllen je, baasje.

De verze of de kunst of wat het tan is, - zoo denk je - dat binne de verze, dat blíjve de verze, daar gaat niks van af, dat ís zoo, - máár... wie was nou eigelijk-gezeid het model, het módèl, del, del, de del, vraag ik, van die ge... dichies? Was het een jufvrouw, en hiette ze Smit, of hiette ze Metselaar, of hiette ze Zondervan, of hiette ze Muller of Mulder, of was het Müler of Möller,... het was Mòller, hee, hee, hee, hei-daar! ik weet het! ze hiette Moller, Mòl-ler, Mòl-lèr, Mòl - niet Mol-lig - maar: Mòl-lèr!! - In Sevenum, daar woonde een aannemer, - ja, een áán-néém-mèr, en die, en die, nou, die hiette óók Mòl-lèr, já, jàjà, óók, óók Mòl-lèr, nee, niet Molière (dat was anders ook een schrijver, een fransche, fránsche) maar: Mòl-lèr. Misschien, - ik zeg: misschien, - misschíen, want wééte doe-je't níet, - ten minste nú, nú nog niet-misschíen, ja, waarachtig, misschien... was... die... aan-

nemer Mòllèr... nog... fa, fa, fa, familie, ván...dát... mèissie... Mòel-lèr!!!!!!!!

IV

Man van den Gulden Winckel, oud-Hollandsch-oubollige, maar daarbij net-beschaafde,
antimacassar-horretjes-staalgravure-en-chromolithographie-salon-fähige kwast, - ik krijg daar een inval, en wel om een beeld te roepen voor onzen geest, precies: wat men noemt: roepen een beeld, en roepen dat beeld vóór onzen géést.

Kom dan, beeld, en vervul mijn verbeeldings-ruim, wijde tuinen liggen er braak, vele waters staan er brak; achter die dorre tuinen is de doodsche geele zandwoestijn, waar de heete sirocco-wind spook-gestalten van sarrend zand tegen de weenende en rood-beloopen oogen van den eenzamen zwerveling waait, -

Kom, beeld, en verhef u daar in de ledige en droef-verlaten ruimte, waar, als weenende vrouwen met sleepend gewaad, de wind-gestalten sluipen aan den einder, -

Verhef u daar als een kolos-saal AEgyptiesch godsbeeld, eenzaam en uren lang als het eenige zichtbaar in de ontzachlijke verten, -

Dit beeld, amice, vriend, ziel, mensch, zielige sterveling, WelEdel-Geboren Heer, nette persoon, vriend, beminde mede-mensch, bemínde méde-léttérkúndige - dit beeld, - ge herinnert het u, ó, ge herinnert het u wel, ik weet het, het liet u overdag geen rust van uw ontbijt af tot aan uw avondeten, en des nachts kwam het spooken in uw slaapvertrek...

Gij hadt uw waschtafel-lamp gedoofd en laagt gestrekt onder het dek, uw neus en sik met uw knevel op-de-wijze-van-Napoleon-den-Derde een kruis vormend op uw verslagen aangezicht, dat met dichte zwarte duisternis bezet was, terwijl ge binnen in uw hoofd een hel lichte ruimte gewaar wierd, waarin zich fonkelend kleurig de voorvallen van letterkundigen roem en eer vertoonden die gij voor uw toekomst bemijmerd had, met er onder, onder die lichte ruimte, het als een bitter en doodend sluip-vergif aandoend gevoel van dat het nu nooit, nooit zoû gebeuren.

Ge zaagt Carmen Sylva, die u een audiëntie verleende, het monu-

mentale hoofd omsloten door den koningskroon en gelauwerd met den dichter-krans, groen op goud, de Iersche kleuren, de kleuren van een snood verdrukt volk, maar daarmeê toch niet bewijzend, dat Carmen van plan was het Rumeensche volk te verdrukken om duidelijk te maken dat dichterlijkheid boven sociale welvaart verdient te gaan, maar in-tegendeel daarmeê te kennen willende geven dat haar dichterlijkheid haar vorstelijkheid mild maakte, nu zij de kleuren der verdrukten zich geklonken en gestrengeld had om het hoofd.

Ge zaagt Carmen en terwijl ge u boogt en nogmaals boogt, u aanbevelend om buitenslands, in het óók groene, weide-groene, en paarsche, heide-paarsche, en gouden, kaas- en duinzand-gouden, en zee-zilveren, Nederland, - als een andere vorstin daar ook met de schoonste kleuren gestrekt liggend, verwachtend eenen letterkundigen minnaar, tusschen Elbe en Schelde - u aanbevelend om in dat Nederland Sylva's letterkunde-consul te zijn, - zaagt ge, - terwijl het kamerorgel dat achter een rood peluche, met de zilveren portretten van Berckenhoff, Van Nievelt, en andere salamanders, beborduurd gordijn, onzichtbaar gemaakt was, het wijsje uit Carmen: *moi, j'aimerai celui qui m'aime,... je l' aimerai jusqu' à la mort, si tu ne m' aimes pas je t' aime, si tu m' aimes prends garde à toi* met bescheiden huppelende muziek aanhief, - zaagt ge Sylva's mondje tot een roos zich samentrekken, - ach, wat was het u meer, cultuur-historische potten-likker, poëtische hartedief, een rosa mystica der oude liturgie of een vleesch-etende roos, zooals men in de zoölogische tuinen ziet! - ‘in elk geval,’ dacht ge, ‘tusschen roos en rozèt is de afstand gering,’ - en op dat zelfde oogenblik zaagt ge uit de roos iets als een ròze zaaisel wippen, dat zich hechtte aan uw rok-lapel. Koning Carol stond er ook bij, meerder en aanmoedigend, waardig en ingetogen lachend, terwijl in zijn oogen een onheilspellende geele glans weêr-lichtte. De hof-maarschalk trad later naderbij en veranderde den schuimenden parel van het door den hof-coiffeur ròse getintte heilige speeksel, die als uit een schelp van de zee der dichterlijkheid u had besprongen, in een decoratie-bloempje van meer duurzame wimpel-stof, te gelijk met zachten drang zijner blanke hand op uw zwarten rug de voort-during uwer visite afwimpelend. Een witte poeder-afdruk van den handvorm bleef op uw rug, zoo dat het der straatjeugd van Bucharest scheen of een slechts voor zwarten achtergrond zichtbaar wordende schim een lange-neus achter u trok.

Dit laatste vond gij wel vreemd in uw half-droomende mijmering, want het was als een voorteeken van wat gebeuren ging.

V

Daarna zaagt ge u in uw vaderland, waar ge, als een levende briljant, uit de bijouterie-kist, die uw salon-wagen was, staptet.

Toen ge het perron verliet, afgehaald door de geheele bevolking, druktet ge eerst de handen uwer beroeps-genoten, ge hóórdet het kletterend verwikken der manchetten bij het hande-schudden, - sommigen onder parapluies want het begon juist witte-drop te hagelen, anderen blootshoofds uit voorkomendheid en die letterlijk bekogeld werden, -; daarna liet ge uw blikken weiden, - zooals Ganymedes zijn kalfjes en een herders-dichter eene kudde cantaten weidt - over de saâm getreden menigte.

De kinderen der scholen waren er in 't wit, zij droegen penseë-en sjerpen en kransen penseetjes in 't haar, wijl wit de kleur is van 't papier en men gedachtig was aan 't ware *Carmen Saeculare* der Rumeensche schrijverin in 't fransch genaamd: *Pensées d'une reine*. [119]

Achter de scholieren, vullend de aangrenzende kaden en straten, stonden de volwassenen van alle standen der maatschappij, schoenpoetsers met rooden-wijn-kleurigen neus en blauw-groen boezeroen, mijn-heeren met in paarlemoer en bloed-koraal gevatte monocles, waarachter de oog-appels in aandoening zwommen, aquarium-vischjes gelijk, dames in rood, wit, blauw, geel en groen, als een uitliggend slangen-nest met vele honderd-schubbige geledingen om de donkerder heeren heen. Híer stonden zij op tribunes, amphiteaters-gewijs, als hellingen van ontzachlijke bloembedden, dáar leunden zij uit vensters als een kussen spelden met allerlei koppen, hingen aan de masten der gepavoiseerde schepen, lagen en stonden op de daken, deels daar op geklauterd uit de poppenkast-vormige dak-vensters, deels daarop gevallen uit enkele verongelukte der talrijke lucht-ballons, die zichtbaar werden nu de drop-sneeuw verwoei en de lucht, naast dat wit, blauw werd tot waar zij aan het roode lucht-spiegelbeeld van een Zuid-Hollandsch tulpenveld grensde.

Maar de beleefdheid, die u het aardigst voorkwam, was dat men ook de mindere organismen, dat men als 't ware de geheele natuur, had aangevoerd ter uwer hulde.

Ziet, tusschen de bewegelijke verplaatsingen en de aan-een-gedrongen groepen der drukke menigte, is een plek op de blauw-grijze keyen met veel bekijks. Het zijn niet de meer naar links staande koren uit de krankzinnigengestichten, wier welgemeende klanken door breede windvlagen u om de ooren worden gedreven, die ik bedoel, noch de met juich-gebaren deklameerende, in aardappelzak-kleurige pakjes gestoken jongelingen uit de verbeter-huizen, - neen, tusschen de draai-orgels en de karren waar als zware oranje-gouden ballen de sinaasappelen rusten, tusschen de rijen naaistertjes met zwart en violet beveêrden wiebelenden hoed, tusschen de mannen met lichte serpentines, die als bloem-kleurige luchtige linten de volte onder hun net tot feest-vierende broederlijkheid stemmen, tusschen de standjes om klomp-dansende, breed gehoepel-broekte, boeren en stijf en recht als uit kerkramen heen-gewandelde Marker boerinnen, tusschen de hossende, in bochten zwierig als wingerd-slingers voort-sliertende jongens met bebloemde hoeden, waaronder hun rhododendron-paarsch gezicht bloemt, en die druiventrossen en roode tomaten geheven houden, tusschen de met den hoogen zwarten hoed in den nek galoppeerende makelaars van de Beurs, wien 't pret-zweet van 't geele voorhoofd traant, terwijl voor de leut door hen opgezette maar schelmsch afgerukte twee-oogige lornjetten, papieren neuzen, en valsche-baarden hun aan goudkoordjes bij-blijvend nazweven, - tusschen dat alles heeft men u de instemming van het dierenrijk niet willen onthouden.

Men heeft het zeldzame denkbeeld gehad u de geheele bevolking van Artis ook te gemoet te voeren. Ziet, naast de buiten-gewoon ernstig toe-ziende oppassers met de rood omboorde zwarte uniform-pet en de bronskleurige pilo kornakjasjes, de zacht-aardige kameelen daar staan, de gretige geele leeuwen met hun Medusaas-slangen-hoofdachtige manenkoppen, de leuke en als met snuit en oogjes om altijd meer en altijd meer honig vleyende beeren, de oranje vossen, wie de slimheidslijn begrenst van het puntje der horizontaal gestrekte staart tot aan den neus-tip van den schuin gehouden muil, waar boven één oog dicht-geknepen staat - en vlak hier naast de wollige, schoon-gekamde schapen, de geiten met hun dichterlijk faunen-gezicht, de weelderige pauwen, de opzichtige papegaayen en een geheel volk van koornblonde kuikens en graan-gouden kippen...

Een gerenommeerd paardenspel-bestuurder, in vuur-rood satijn, met de beenen in sering-kleurige spanbroek een knielend kastanje-bruin paard omklemmend, een grauw aapje in zilver fluweel in de linker arm aan het hart gedrukt, den hoogen hoed met paarl-grijs zijden voering en een met aluminium beslagen rijzweep van slangenvel in de room-wit geschoeide rechter hand gestrekt, bevindt zich ter zijde op een kalk-grijze rots, waarin een Pegasus-bestorming door gevleugelde paarden gebeeldhouwd is...

VI

Op het oogenblik dat gij dít zaagt... hóórdet gij iets... Wát was het?... Wát hóórdet ge?... Was het iets van den wind?... Was het het klakken van in den feest-wind samen-wapperende natte vlag?...

Het wás iets van den wind, maar een vlag was er niet en een feest was er niet, want ge waaktet even op, eenzaam in uw slaapvertrek, en hoordet de deur, die de wind had opengeduwd en die nu voor de tweede maal tegen de ebben-houten wasch-tafel aanjoepte, wier paneelen die mooye ovalen met de beeltenis der vorstin Sylva droegen.

Maar de wind had te gelijk iets binnen gebracht, waarde, dat ge niet verwachtet, het was laag bij den grond en zéér klein, het was omgeven van een zwerm glimwormen die het groenachtig belichtten, alsof het zóo van het kerkhof kwam, en dat deed het ook,... het was het beeld, schat, het was het beeld,... eindelijk het Beeld,... dat bij u spoken kwam...

Kent ge den wind? Bemint ge den wind? Ge zijt een beschaafd man, veronderstel ik, en kent véél. Hebt gij u met de voornaamste vroegere cultuur-historische tijdperken vertrouwd gemaakt en met de verschillende latere en tegenwoordige nationale beschavingen? Behalve de staats- en krijgsgeschiedenis, kent ge ook de Gedachte en de Kunst van toen en nu? Dat is alles edel en fraai, niet waar, maar kent ge ook den wind, den wind van Holland? Dat is een rappe en heerlijke makker!

Hij is mooi, niet waar, mooi van karakter, wat doet hij niet veel! [120]

Mooi maakt de wind het zomerbosch om te hooren. Hij kan dan zoo

breed langzaam ruischen of hij een zee van wind was, en zoo héél zacht met zwaar geritsel uít-ruíschen als het bewegen van een koninklijke sleep...

Wanneer hij plotseling spelen komt met de gebladerten aan de boomen, die hij daar zoo stil, ieder blaadje zich als een goud schaaltje ophoudend, in den puren gouden zomerzon zag staan, wat kunnen dan al die blaadjes opwaarts gaan en flonkerend aan hun twijgen schuin weg wijken en tot licht-vlammetjes samen bevend op-laayen, zilver licht geworden groen...

En in de lente doet hij ook zoo mooi. Hij is de onzichtbare beweger, die vele wijzen en dansen kent. Hij, dezelfde, die een regen van roode asch overbrengt van de Afrikaansche woestijn naar de Noordsche steden, die de purperen vlammen eener brandende stad rijzende en zwenkende bergen met gekartelde bergkammen doet schijnen in den zwarten nacht van akkers en weiden, - hij kan soms zoo teeder doen met bloesem-blaadjes van de boomgaard-boomen, als hij ze heeft gestolen, de schelm, enkele maar, van de rijke en luchtige vracht der takken, en hij blaast ze voort, ròze een paar, en een paar, nog weinigere, heel witte, als blosjes zoo fijn en als teêre verbleekingen, vliedend door het blank van den dag, als hermelijnen pluisjes zoo licht en rasch verdwenen, en hij blaast ze voort, óp en néêr, óp en néêr, met de lange zweef-zwenkingen, waar ook vogels meê gaan, en hij blaast ze dat ze zoo even omzwerven blijven. Hij doet het in de koude met de witte vlokken ook, waarvan er enkele zonder dat een bui volgt soms eenzaam waren langs het bosch, als hadden de zwarte winterdennen bloesemblaadjes te verliezen, want hij houdt bijna alles voor kaars-bloemen, daar men tegen blaast alleen wijl hun grijze dons-bol dan uitgaat zooals een kleine vlam door blazen doet. [121]

VII

Deze wind nu, mijn waarde, die misschien ouder dan de wereld is, die reeds Evaas schoone lichaam streelde in het Aardsche Paradijs, - hij, de door Adam ongrijpbare, had makkelijk vrijmoedig zijn! - die daar lauwe licht-vlammen uit de hemelsch-blauwe lucht door haar licht-gouden lokken joeg, die daar fijn zoenende koeltjes plekte op haar

anders ròze en blanke... teenen, wanneer, gloeyende wijn in albasten vazen, het kleurige bloed bij het spelemeyen door het goud-zand der paden de voeten verpurperd had, [122] - deze wind had iets bij u binnengebracht, en, toen hij zich bulderend en ruischend verwijderde, dit achter-gelaten zóó klein, als een Israëliet naast een der om zijnentwil gespleten water-gebergten der Roode Zee...

Wát is het?... Bekijk het eens goed... Het is kléin, máár het is er toch, het is nietig maar het lééft!... Zijn het bevroren garnalen?... Neen, het zijn geen bevroren garnalen... Het is... ròze en blank, óúd ròze en óúd blank, ivoor-blank, gelijk iets van een bejaarde, in edele poeders en balsems geconfijte, achttiende-eeuwsche markiezin... Zijn het hoorn-schelpjes... zijn het rozen-bladen uit Carmen's haar, die zij ter overbrenging den storm toe-vertrouwde?... Zijn het fondants?... maar zie, het is of zij rijzen en uw sponde bestijgen...

Slaap maar weêr in, mijn waarde, en droom over de reden wáaróm men u zoo huldigt. De geest van Carmen Sylva zweeft in haar astralen lichaams-schijn boven u. Zooals een godslamp lichtend, is haar hoofd boven uw hoofd en als een wolk wierook in de schemering golft haar donkere gestalte boven uw bloem-rijke en zerk-witte sprei. Droom, mijn vriend, en zie het in verbeelding voor u uitgeschreven, op een groot sneeuw-wit vlak, met letters gevormd van de vergulde beenderen der verslagenen van den *Nieuwen Gids:*

‘Gij wordt zoo gehuldigd aangezien gij zijt de letterkunde-consul van de groote Carmen, welke is de Synthezis, die de wereld altijd heeft tegemoet gezien, vereenigend het Koningschap en het Dichterschap.’

.....

VIII

Hoor den wind gaan, die alles vlaggen doet. Hij boldert in den schoorsteen met groote nabije goedigheid, de van heel ver gekomen geest, en zingt er daarna een eentonig doordringend geneurie in, heerlijk opwindend en denken doend aan Macbeths heksen, die elkaâr in donderbui en hagelstorm bezochten, aan de groote zee, waar de optrekjes 's winters rillerig en verlaten staan, gestranden schepen gelijk, maar

ook aan het theewater van moeder in uwe jeugd, dat juist zóo neuriën kon boven de blokjes zijner grauwe maar van inwendig standvastig vuur rood doorspleten kolen.

Het is of hij zeggen wil: gij weet waar gij zijt en dat gij nu de Schoonheid mist, maar als gij dan de Schoonheid mist, zal ik u den hartstocht geven, iets van den hartstocht, den ouden, die als een veld van lage blauwe vlammen met stil geknetter gelekt door den zwarten, vuur-ondermijnden aardbodem, dreigend is in het daglicht, heete akker hyacinthen uit de hel.

Hoor naar den wind, die de liggende vlaggen aan de stedenhuizen en de staande vlaggen der vaandrigs en der scheepsmasten spant, die vlagt ook met de witte uithangende wasschen aan de groene boerderijen, met de stijve uithangborden in de stads-straten zwaait, met de paarsche japonnen wappert en met de krinkelende deftiger donkerder rokken en met de witte sloofjes en met de delicieus gevoerde, statig open-zefirende demi-saisons. Hij rukt aan de vensters, hij doet de luiken open-klappen, hij smakt met de deuren, hij rukt aan de zwarte winterheesters, wier twijgen hij daarna met telkens hernieuwde vlagen strak voor-uit duwt als koppige zwarte heksen door het woedende goede-geesten-volk bij den haarbos gesleurd. Hij doet de ruiten der straatlantarens rinkelend verwikken, waar dan soms in-eenen een geel-gouden zonne-weêrkaatsing in bliksemt, als een vreemde licht-kanarie, even neder-gestreken in glazene kooi, maar daarop rukt hij 't ruitje uit en patst het op de steenen tot doodsch glazig gruis.

Hij is de wind en die door alle tijden waait. Hij stuwde de zeilen voort van de vloot der Argonauten, die uitstevenden ter opsporing van het kostbaarste, de Gouden Vacht, hij stuwde zachtjes ter redding de dobberende dood-kist, waarin Perseus' vader zijn vrouw en zoon aan de verraderlijke golven had gegeven, hij dartelde met de lamfers om de grijze hooge-hoeden boven op de postwagens, die door De Quinceys en Dickens' verbeelding reden en hij doet met een enkel gebaar de dikke wolken verwaayen, waarmeê de jaloersche en pedante zwarte spoortrein-slang nabootst het wolken-spel van den hemel.

Hállo, Hállo, Hállóó, de wind is oppervlakkig, dertig meter onder het zee-vlak bespeurt gij van den felsten storm niets, maar niet-te-min vergaan groote schepen, krakend, knarsend en met scherp menschen-

gegil, daarboven met man en muis. Om dat hij oppervlakkig, maar breed en machtig is. Hij is niet zoo mooi als diepe en zoete orgelmuziek, maar hij is niet zoo leelijk als knerpend grint onder zwaar stofdroog wagengehobbel.

IX

Slaap gij in-tusschen maar door, man van den *Gulden Winckel*, gij hoort hiervan toch niets..., gevoelt gij reeds iets aan uw neus?... gij droomt misschien dat ge met een ridder aan 't toernooyen zijt, die tracht u uit den zadel te lichten?... Eile ijdelheid-streelende fopperij van den mefistophelischen orkaan, die het wiebelen van een horretje u als lans-geklik in de ooren brengt. Ik speel maar wat met u en uwen Winckel. Een woedende vrouw verfonfaait zóo het eerste 't beste onschuldig blauwe prulletje dat hare handen vonden.

Ha maar, ik zie het, uw neus beweegt als een konijnen-snoetje, iets heeft hem aan-geraakt. Zoo de koppen van onthoofdde Chineezen nog verwonderd kijken en met de oogen knippen, de wenkbrauwen optrekkend, als begrepen zij het zonderlinge lotgeval niet, úw neús is reeds ontroerd terwijl uw overig lichaam nog slaapt.

Zie eens aan, word eens wakker, kijk eens, toe dan,... neen neen, het zijn de vingertoppen van Carmen niet, die u plagend te pakken heeft,.. het zijn haar lippen ook niet met een kusje uit welriekenden mond voor uw lieven kokkert... kijk maar eens goed... er is geen Carmen meer..., niets is er meer dan dit, en dit zijn... witjes, witjes die u om-vlinderen en even poozen op den neus... het is het Beeld, dat wij zouden roepen voor onzen geest, het laag-bij-den-grondsche, dat binnengekomen was, en het heeft nu vleugels aangeschoten om dat het u zoo'n heerlijken Jan-Klaassen vond,: kijk, tusschen de vleugels zijn de lichaampjes, ziet gij wel, met men zoû zeggen kopjes..., gij weet reeds lang wie gij voor hebt..., zij zullen u nooit, nooit meer verlaten, zij hebben Sylva en alles verjaagd, droom-voorstelling en astraal-schijn, het zijn, het zijn:

DE TEENEN UWER OUD-TANTE

die ge eens, te midden uwer veelvuldige en spottende aanvallen op den

Nieuwen Gids, huldigend maar hóógst onkiesch, ter sprake bracht in 't openbaar. [123]

X

Ja, na dat gij in uw boekje *Schrijvers en Schrifturen* gemeld had wat in uwe schatting uwe oud-tante was ‘van top tot teen’ en een jong letterkundige daarvan de onkieschheid had doen opmerken, liet het beeld van de teenen u rust noch duur.

Herinner u maar, wanneer ge na een der aldus woelige nachten uwen lente-tuin betraadt en ge u verlustigdet in den heerlijken morgen, die u opnam in zijn breede klaarheid, uw hoofd omgevend met zijn koele warmte en uw aangezicht aandoend met zijnen zilveren schijn en uw aangezicht tintend met zijn lichtzilveren licht, waar ge het hieft naar den dageraad, -

Zie, hoe schoon! Roze-roode wolkjes, als engeltjes met wazige vleugels, op wier mollige lijfjes het zacht guldene van het eerste zonne-kussen waast, wijlen in het bleeke blauw van den Ooster Hemel, boven de doorzichtige nevels die als een groot wit wolkend floers om de heesters zijn gespreid. Nog éen oogen-blik en van uit de sluyers rijst het stralend zonne-gelaat, nu alle heesters onbewegelijk fonkelen met de duizenden brooze en schoone juweelen van den daauw.

Daar is ook weêr de wind. Maar hij doet nu allerliefst, de guit, hij doet werkelijk ernstig en ingetogen, als een nederige wien een groot geluk is te beurt gevallen, daar hij het heestervolkje aait en met zoete zetjes ze de nevel-hempjes uit-trekt nu zij baden gaan in het licht. -

Herinner u maar, zoo stond gij te peinzen in uw vreedzamen kamerrok. Ge genoot van alles rondom u. Van het licht-groene grasje, een golvend groentesoepje, waar de kiezelpaden als arabesken geele kruid-saus door-getrokken lagen, en daar ge met Carmen wel uit éen bord van had willen smullen; van de bedden geraniums, als binnenstebuiten gewaaide mooi roode parasols aan hun stelen, van de bedden fuchsiaas, met vormpjes, waar, als een heel tenger duiveltje uit een wijde wijde krinolien, het roode meeldraadje of hoe het hieten mag, uit op komt piegelen.

Die fuchsiaas, ai-jai-jai, daar hebben wij het al, die fuchsiaas lijken wel klokjes, waar ze met hun bengeltje naar beneden hangen, van een Chineeschen Toren, die eens Kon-foe-tsjé belommerde, hier overgewaaid.

Hoor! Is het niet of er heel zacht iets uit op-klinkt in uw oor! Het is niet het suizen van het geboomte, het is niet uw huishoudster, die, uit de veilige haven van het huis, u klagend roept voor 't ontbijt. Mijn God! neen! het is klokke-klank, klokke-klank, klokke-klank, het is de klank van de klokken, die luiden in den nacht als het rosse brand-schijnsel in roze-roode vlammen zwenkt onder het lage zwerk, en die den dag met plotsling schrik-floers tot een nacht schijnen te maken als overal in de straten uit de roode mondholen der rond ijlenden het geroep van brand! brand! weêrklinkt, of zij luiden een dooden uit, een was-bleek mensch in zwarte kist, die met pronk van zwarte driekanten steeken en wiebelend zwarte struisvogel-veêren en koninklijk betuigde zwarte paarden wordt weggedragen, of hun razenden bengel, dronken bewogen door wanhopigen koster die een kind heeft op zee, zwaait boven het strand-dorp, waar ijlings lichten bewegen in het nacht-donker van buur tot buur, en de vrouwen met beide armen zwaayen naar de stik-donkere zee, van waar de storm van heel ver noodgeschrei aanbrengt en de geele punten van vuurpijlen stijgen.

Mijn God, het is klokke-klank, die uit de bloemen zwelt en zwelt, luider en luider, en die u omkronkelt als een slang van geluid, met het weeke gespleten ijsselijke tongetje u lispelend iets in het hoornen oor, tot er geen bloemen meer zijn en geen tuin meer is, maar gij staat onder in een nest woelende, krioelende licht-groene en geele slangen, die den dag verduisterd hebben om u heen.

Want het is dezelfde klank, dien gij het laatst vernaamt in den nacht, en die kwam van den kerkhoftoren, toen de wind het griezelig beeld in uw slaapkamer blies.

Ah! gij heropent de gesloten oogen. Zie, ge zijt weêr in den tuin, maar wat ontwaart ge onder de bloemen ginds, - padde-stoelen, kleine padde-stoelen... iets voor de saus? - pardon! pas op! het zijn er niet eetbare... wel zijn ze ròze en wit, maar, kijk eens goed, het is..., het is... het béél weêr, het vreeselijke, dat als padde-stoelen groeit aller-weligst rondom u.

Zie ze groeyen, ròze en wit, de benagelde paddestoelen, zie ze rijzen lenig, slank, uitgerekte vingers van Chineezen, stengels suiker-riet dan, ivoor- en rozen-hout-kleurige heele boompjes al, met het zich in paarlemoeren geweyen ontwikkelende nagel-loof, - om eindelijk op te zuilen tot ontzachlijke oer-woud-gestalten, die met hun weeke en beenige massaas u omsluiten in een duister Pietersberg-labyrinth.

Het zijn de teenen, de teenen, de teenen!...

XI

Luister, het had niet gehoefd, maar ik ben onvolmaakt geschapen. Ik dacht dat ik u alles vergeven had en gij voorgoed nu mijn lieveling waart, sinds ik eens de wereld zóó schoon zag, dat al het leelijke tot loutere schoonheid werd voor mij.

Ik achtte u hoog reeds als een mijnheer, als een dame zelfs, een dame in glimmend zwart harnas van goedkoop satijnen kleed, met zilvergrijs kroeshaar en groote namaakpaarlen op het oor, mijne vriendin en die een *Gulden Winckel* geopend had. -'Wel, mevrouw, en hoe gaat het met de Gulden-Bazaar?' - Maar zoo de schoonheid, die stil is, zóó martelend draalt, dórst ik naar den hartstocht, die hoon-lacht en woedt, en het beeld is verschenen, getrippel van oud-tante-teenen op de ebbe mijner gedachte-zee, en scheidt ons van een.

Minnestral en de Brieven [124]

De heer F. van Eeden is een slecht schrijver. Zijn werk *Minnestral*[*] is een toonbeeld van schijn-deugdzaamheid of schijn-heiligheid in de kunst, want de deelen, waar-uit het is samen-gesteld, worden - en dit is tevens voor de natuurkunde der kunst belangrijk om te constateeren - slechter naarmate het meer innerlijk gelegen deelen zijn.

Zoo is het werk *Minnestral*, alleen uiterlijk als boek bezien, het best. Het heeft een groenachtig donker-grijzen band en is van boven geel op sneê. Zonder de qualiteiten van de ornamentale figuren, die in het band-linnen gedrukt zijn, in onderdeelen te beöordeelen, kan men zeggen, dat het boek, vergeleken met andere hedendaagsche uitgaven, er fatsoenlijk, in de richting van het sober gedistingeerde, eenigszins Engelsch, zij 't dan ook nog wat hard, uitziet.

Ook het papier, de lettersoort, waarmede het boek gedrukt is, de typografische distributie der zet-vormen, zijn niet onaangenaam.

Het ‘Voorwoord’ is met een, prettige, kleinere letter gedrukt dan het ‘Schouwspel’ zelf en de beschrijving van het tooneel, vóor elk der zes ‘tafereelen’, van welke beschrijving de auteur telkens een soort gedicht heeft gemaakt, is, in gedicht-vorm, met een aardige cursieve brevier-letter gedrukt, die, aldus in gedicht-vorm gezet, *zeer suggestief werkt* en aan den lezer de gewaarwording opdringt met iets voortreffelijks te doen te hebben. - Een lijst der personages heeft de auteur aan het werk niet toegevoegd, terwijl ook het woord ‘tooneelspel’ op den titel is vermeden.

Beschouwt men nu het minder uiterlijk element van het werk, dat men den drama-bouw zou kunnen noemen, de technische, stoffelijke, samen-stelling van het tooneelspel, dan bespeurt men, dat zelfs het arrangeer-vermogen van den schrijver ditmaal hem maar weinig van dienst is geweest, en de deugdelijkheid nu wel zéer oppervlákkig is gebleven; want de geschiedenis, die ons wordt voorgezet, heeft een

* *Amsterdam, W. Versluys*.

onsamenhangend en beteekenisloos verloop; het is een bijeenvoeging van brokken, die niet samensluiten en die niet een geheel vormen. Men begrijpt eenvoudig niet wat er gebeurt en waarom het gebeurt.*

Neemt men vervolgens een weder meer innerlijk element, den gedachte-gang namelijk, de wijsgeerige strekking of dracht van het tooneelspel, - dan tast men in een duister van nietigheid, onbeholpenheid en verwarring, dat aan alle keuring ontsnapt.

Terwijl eindelijk bij het controleeren der dicht-kunst van den schrijver, - de eigenlijke kunst zelf, het meest wezenlijk bestanddeel van een werk, waar ten slotte alles om gaat, - deze kunst zich al leelijker en leelijker toont naar mate men het eigenlijke van haar bedrijf binnendringt, zoo dat het diepste leven, het binnenst bewegen dier kunst, - datgene, wat dan toch in èlk geval, en hoe dan ook, van zelve wellend en zich voort-bewegend gezang moest zijn, zich ontmaskert als een handige slag van rap geratel.

Er is een soort ‘rhythme’ in het werk; en dit rhythme verraadt zich als het tegenovergestelde van wat ook het minste ‘rhythme’ behoort te zijn.

Terwijl het ‘wijsgeerig’ element, - een amalgama van de leelijkste gedachten - (niet leelijk in den zin van bij voorbeeld tot onzedelijkheid of misdaad aanzettend, maar leelijk zoo als een gedachte van Spinoza of Hegel in de interpretatie van een theater-‘revue’-, nieuwjaars-wensch- of librettoschrijver leelijk zoû zijn) -

terwijl dit ‘wijsgeerig’ element in het eerste tafereel voorkomt, en in de volgende het geheele geschrift al zeer spoedig tot een ‘gedachte’-lózen opérette-rommel verloopt, -

wordt ‘de kunst’ van den auteur hoofdzakelijk aangetroffen in de eerste drie of vier der, met cursieve brevier-letter gedrukte, in gedicht-vorm opgestelde, beschrijvingen van hetgeen op het tooneel gebeurt. En deze ‘kunst’ doet beurtelings denken aan het minst waarde-volle

* *Niet* waarom *Minnestral den bankier Walter Rolland koning noemt, niet* wat *Minnestral eigenlijk van dien bankier hebben moet, niet* waarom *Minnestral aan 't eind vermoord wordt, en z.v.*

van hetgeen op de wereld zich wel eens met den naam ‘kunst’ tooit: aan almanak-schilden, aan vuurwerk, aan de slechtste Duitsche schilderijen van omstreeks 1840, zulke zeer duidelijke ‘prachtig mooie’ schilderijen, die alle schilders, van Alma Tadema af tot Vincent van Gogh toe, afschuwelijk vinden.

Het werk van dezen schrijver is dan ook te recht openlijk afgekeurd door allen, die aan de Nieuwe-Gids-cultuur verwant zijn.

De heer v. Eeden heeft erkend zich met zijn zoogenaamd ‘sociologische’ bemoeyingen vergist te hebben; mocht hij dit ook eens van zijn letterkundige inzien. Mocht hij eens de waarheid inzien, welke is, dat hij slechts over één, heel klein, dichterlijk waardetje beschikt, een motief van minderen rang, aan de Duitsch-Deensche romantiek ontleend, de voorstelling en het sentiment van een ‘vrij’, los ‘natuurkind’, omgeven door vlinders, libellen, woudgoden, enz., - een motief, dat reeds in het eerste deel van den *kleinen Johannes* (een deel, in zijn geheel tot de ‘kleine literatuur’ behoorend en daarom het minst onzuivere van dezen schrijver) voorkomt en dat ook weder het minst onaardige is in *Minnestral*.

De brieven* van Frederik van Eeden stemmen week. Hemel - niet waar? - wat een gevoelig, goed, lief, fijn, interessant, bereisd, knap, gestudeerd, veelzijdig, mensch, - zoo volstrekt niet grof, hoovaardig, overheerschend, sluw, valsch of dom. Het lijkt wel een meisje, inderdaad het lijkt veel op een meisje, een zeer zachtzinnig meisje, gecultiveerd, met smaak, met lectuur...

Deze brieven geven van Eeden op zijn best. Geen der uitgebreide slechte hoedanigheden, waarvan zijn werken samenstellingen zijn, wordt hier aangetroffen.

Deze brieven geven Van Eeden op zijn best. Want zóo als hij zich hier voordoet, *is* hij werkelijk. Maar ook *is* hij niet anders dan dat. Het zijn nu niet alles omvangrijke en schreeuwende leelijkheden, het is nu alleen, *op den ‘keper’ beschouwd*, in 't klein onjuist of onbeduidend.

Indien dit werkelijk particuliere brieven van een meisje waren, zoû men er deze kenschetsing niet van geven; maar men rekent het zich tot plicht, waar het er om gaat een geest te keuren, die zich als openbare schoonheid- en waarheidbrenger aanmeldt.

* *Amsterdam, Maas en Van Suchtelen*.

Het volgende zij hiervan een voorbeeld.

Ergens [125] vertelt de heer van Eeden, dat hij een bezoek te Amersfoort bracht en dat een kappersbediende daar, ‘ontdaan door [Van Eeden's] “wereldschheid”’, toen deze bediende aan Van Eeden voorstelde de pakjes in het rijtuig te brengen, zeide, dat hij eerst even zijn ‘hoofddeksel’ zoû opzetten. Het gebruik van het woord ‘hoofddeksel’ om het voorwerp ‘hoed’ aan te duiden, verklaart Van Eeden dan uit de ‘ontdaanheid’ van den bediende over Van Eeden's ‘wereldschheid’, waardoor de bediende het woord ‘hoed’ te ordinair zoû gevonden hebben en gemeend, dat hij, bij zúlk gezelschap, een deftiger term moest bezigen.

Dit nu ziet er uit als een min of meer aardige opmerking, maar is werkelijk *onjuist* en mist daardoor het eenige goede wat er aan kon zijn. De uitdrukking ‘hoofddeksel’ om het voorwerp hoed aan te duiden, is namelijk, in de schatting van een kappersbediende in de bedoelde omstandigheid, niet een term van hoogere gepastheid of strakkere fatsoenlijkheid - zoo als b.v. het woord ‘vertrek’ om het gegeven ‘kamer’ aan te duiden, zoû zijn in den mond eener burgerlijke hospita - maar is, integendeel, een term van familiariteit en humoristische jovialiteit, zoo dat de kappersbediende, tot mijn spijt, eigenlijk juist wilde doen uitkomen, dat hij in 't minst niet vervaard was voor de eenigszins opzichtige allures van iemant, die hem den indruk gaf een gezelschapsreis-leider, pédicure of dragoman te zijn...

Aantekeningen en paralipomena

1 De op 1 januari 1883 voltooide *Nieuwjaarsdag-ontboezeming* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 289, 7 januari 1883; het stuk werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 51-56. Aan het in 1877 door Taco Hajo de Beer en Mr. M.G.L. van Loghem opgerichte weekblad *De Amsterdammer*, dat van 1878 tot 1907 onder de redactie stond van Johannes de Koo, heeft Van Deyssel - met ingang van no. 249, 2 april 1882 - veelvuldig meegewerkt. Meer daarover bij Harry G.M. Prick, *J. de Koo en Lodewijk van Deyssel*, in *De Nieuwe Taalgids*, dl. L (1957), blz. 253-257.
F. Jansonius, *Lodewijk van Deyssel*, Lochem z.j. (1954), blz. 25, beschouwt de *Nieuwjaarsdag-ontboezeming* als ‘een beknopt, lyrisch pendant [...] van Potgieters *Jan, Jannetje en hun jongste kind* en vooral van de ouverture van diens *Rijksmuseum*. Nederland moet, als eenmaal in de 17e eeuw, in Europa aan de spits staan bij de beoefening van de wetenschap en vooral van de kunst. Van Deyssel onderscheidt zich hier van Potgieter door zijn hoogmoedig individualisme: 18 alinea's, d.w.z. bijna alle, openen met “Ik”. Een tweede cardinaal onderscheid is de nagenoeg exclusieve belangstelling voor de Kunst, eerbiedig met een hoofdletter getooid. [...] De verachting van de lauwheid en middelmatigheid herinnert aan *De Liefhebbers* in Klikspaans *Studententypen* en aan... Thorbecke [J.R. Thorbecke, *Historische schetsen*, 1872, blz. 20]; de verzekering, dat de kunst de hele mens opeist, oneindig veel meer is dan een tijdverdrijf, aan Kloos' magistrale “Inleiding tot de uitgave van Perk's gedichten.”’
Op 1 januari 1883 verscheen het eerste nummer van het eveneens door J. de Koo opgerichte dagblad *De Amsterdammer*. Naar aanleiding daarvan schreef Van Deyssel op 27 december 1882 een artikel dat aan zijn ontboezeming in meer dan een opzicht verwant moet heten en dat misschien wel daarom ongepubliceerd zou blijven. *Mijn droom over het nieuwe dagblad, den Amsterdammer* volgt hier thans in extenso:
Ik droomde laatst, - hoe zonderling, nietwaar? - dat wij leefden in

Nederland, in een Nederland van de negentiende eeuw. Ik droomde van onze woud-, heuvel-, en heiderijke gewesten, van onze zeeën en plassen en beken en stroomen en duinen en dijken; van onze provinciesteden in rood baksteen opgebouwd en van de lage hoeven op onze dorpen, van onze akkers en weiden en kanalen en stoombooten en malende molens en kletsende dorschvlegels en witte koeyen en wollige schapen, van onze balen koffie en vaten rijst en van onze kaasmakerij. Toen van ons vlaggedoek, en toen van ons zelf - de bewoners. Ik zag ze op hun kantoren, achter hun ploegen, aan hun koffiehuis-tafeltjens, in hun magazijnen, op hun kaayen en ook heel veel al wandelend onder de beuken, ook heel veel aan 't roeyen en schaatsenrijden en cigarettes rooken. De meesten betoonden zich beste, huiselijke, gezellige menschen. Ik zag er millioenen aan 't theedrinken zitten, met stuiversmagazijnen en volksbibliotheken ter lezing, al beschuitjens soppende in hun kopjens. Zij waren van allerlei gezindte en lachten genoegelijk, zich zalig wanende in hun leerstellingen. Zij lieten de stormen razen om zich heen en de zee hun dijken beuken, vol middel-matigheid stookten zij hun kachel op en kropen dichter om het toch flauwer wordende vuur, waarvan zij onderling de hitte prezen en de verwarmingskracht loofden. Zoo zag ik er tallozen. Maar toch dronken niet alle Hollanders thee en sopten beschuitjens, neen! Ik ontwaarde er een groep, die zich op den dijk waagde ook bij noodweêr, die de alarmklok luidde te midden der dommelende gemeente. Ik zag ze met moed de donkere luchten tegenstaren en de stormen trotseren, al bliezen deze hun lantaarns ook uit. Dat waren, - N.B.! - de stichters van het nieuwe Dagblad! Ik zag ze waar de wind van de twintigste eeuw hun uit de verte tegenwoei en hun akkoorden van hoop van de horizont uit tegendreunde. Ik zag ze in hun onpartijdigheid, in hun warsheid van alles wat vooroordeel was en laag bij den grond. Ik aanschouwde hoe zij zich in 't zweet vochten, hoe zij voorwaards schreden en langzaam overwonnen, ten spijt van de dienaars der kleine partijen, die thee dronken en zich verkneukten bij hun afgoodjens, hun ooren stoppende voor den storm van den eeuwgeest, die in hunne schoorsteenen loeide.
Zij, de mannen van den dijk, werden allengskens helden in mijn droom. Zij kenden geen God dan de God der waarheid, zij dienden geene partij. Hun redeneering bood geen praemisse, hun daad geen oorzaak, hun woord geen geloof, of 't wortelde al in de waarachtige

waarheid van ondervinding en van wetenschap. En toen kwam weêr dat Hollandsche vlaggedoek van mijn verbeelding en ik ontwaarde kampende leeuwen, die omverwierpen wat uitgediend was en verbasterd, en die met wellust de zeelucht insnoven, welke zich van de ongeziene streken der toekomst over het vervallen Europa verspreidde. Ik zag weêr gele duinen en groene dijken en van uit de lage landen klonken krachtige stemmen, die, om dat de borsten, welke hen voortbrachten, zich zelf kleiner achtten, dan de Idee, waarvan zij de vaan hoog in de lucht geheven hielden, wijl zij ontsproten uit leidende en leven brengende geesten, uit harten die brandden en hoofden, die dachten, alom werden begrepen en verstaan en den volke luid spraken van Hollands redding en Hollands bloei, van werklust, van werkzin, van onvermoeid pogen, van wakker schudden en met waardigheid weêr plaats vragen te midden van den waereldgang.
Vervolgends dwarrelden er allerlei beelden in mijn brein dooreen. Ik zag de geharnaste graven van Holland, ik zag koopvaardijvloten, heel en al van goud en die een zeventiende-eeuwsch charakter droegen, ik zag zwarte mannen uit het Noorden die een reuzenstrijd met ijzervaste rotsblokken aanvingen, ik zag vurige menschen, die oprecht de schoonheid liefhadden, ik zag talloze lieden, die Kunst en wetenschap voortstuwden, die veel vermogten, om dat zij veel beminden, wie veel vergeven werd, wijl ze veel hadden gewerkt, zelfs zag ik een Hollandsche maagd met een marmeren boezem, die daar stond met onwrikbare hoopglans in de oogen, - ik zag een drukkerij, waar de electriciteit de persen in beweging bracht, en vonkte in de letters, die daar werden gezet, en schokte en sidderde in het woord, door die letters gevormd...
En ... ik ontwaakte met hoofdpijn, zeer sterk hebbende gedroomd.

2 De Franse politicus Léon Gambetta, een der stichters van de Derde Republiek, was overigens al op 26 januari 1882 overleden.

3 Nieuw Holland werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 2-37. Dat de door Van Deyssel aldaar in de Inhoudsopgave aangebrachte datering: 1884, problematisch is, werd door G.H. 's-Gravesande aan de orde gesteld in diens opstel *Wanneer heeft Lodewijk van Deyssel Nieuw Holland geschreven?* (*Critisch Bulletin*, augustus 1952, blz. 337-344). Meer daarover in mijn

nawoord bij de uitgave van *Nieuw Holland* als brochure, in juni 1979 verschenen bij C.J. Aarts te Amsterdam als no. 3 in de reeks Amsterdamse Schotschriften. In die uitgave is een bijlage opgenomen waarin voor de eerste maal tweeëntwintig fragmenten werden openbaargemaakt waarvoor Van Deyssel, om uiteenlopende en anno 1979 slechts te gissen redenen, uiteindelijk geen plaats vond binnen de definitieve tekst van *Nieuw Holland*.

4 Pieter Andreas Martin Boele van Hensbroek (1853-1912) was van 1888 tot 1906 redacteur van *De Nederlandsche Spectator*, waarin hij na de dood van Carel Vosmaer diens rubriek *Vlugmaren*, door Flanor, zou overnemen.

5 Waarom Van Deyssel zich in *Nieuw Holland* zo geringschattend uitliet over Willem Hofdijk (1816-1888), blijft raadselachtig, zeker voor wie vertrouwd is met het boek van A.J. (d.i.L. van Deyssel) over *J.A. Alberdingk Thijm*, Amsterdam, 1893, waarin (blz. 209-217) Hofdijk en J.A. Alberdingk Thijm tegenover elkaar werden geschetst in hun onderlinge verhouding. In 1927 zou hij Hofdijk, deze pur-sang romanticus, een ‘voortreflijke dichter’ noemen (*Nieuwe Kritieken*, Amsterdam, 1929, blz. 166), een wel aardig maar lang niet zo belangwekkend gegeven als de bijzonderheid dat Van Deyssel, zij het zonder zijn artikel te ondertekenen, Hofdijk hulde heeft gebracht bij gelegenheid van diens zeventigste verjaardag op zondag 27 juni 1886. Het betreffende artikel, *W.J. Hofdijk/1816-27 Juni-1886*, zag het licht in de rubriek ‘Kunst en Letteren’ van *De Amsterdammer*, Dagblad voor Nederland, No. 1248, 27 en 28 Juni 1886, blz. 3:
Morgen, Zondag, wordt te Amsterdam in *Felix Meritis* en later te Zandpoort, op *Duinlust*, het jubileum gevierd van den Nederlandschen dichter Hofdijk.
Nu pas, door den dood van Bosboom-Toussaint en Busken Huet, twee hooge gestalten uit de rijen van Nederland's letterkundige kunstenaars zijn weggerukt, kan het niet anders, of de feestvreugde wordt een weinig getemperd door de gedachte aan hen, die, de een als Hofdijk's persoonlijke vriendin en kunstgenoote, de ander als onze eerste criticus, hetzij in persoon, hetzij met een geschreven gelukwensch, tot de eersten zouden behoord hebben, die het feest hadden opgeluisterd. Doch dit heeft nu eenmaal niet mogen zijn. Van de

velen, die in Hofdijks jeugd zijn literaire vrienden zijn geweest, die zijn sympathieën en zijn streven hebben gedeeld, die hun leven hebben besteed aan het omschrijven of in practijk brengen der *mutatis mutandis* ook door Hofdijk gehuldigde denkbeelden, heeft hij reeds menigeen aan zijn zijde moeten zien vallen. En van den anderen kant, zal het enthousiame voor Hofdijk, die nog gespaard bleef, vergrooten, wanneer men bedenkt, dat thans aan hem een schuld van dankbaarheid *kan* worden betaald, welke sommigen dier anderen niet heeft kunnen worden voldaan, omdat zij te vroeg zijn heengegaan.

Hofdijk, hoezeer ook door gemeenschappelijkheid van letterkundig leven een lid van het Nederlandsche kunstenaarsgeslacht uit het midden dezer eeuw, bekleedt toch een afzonderlijke en hem geheel eigene plaats te midden zijner tijdgenooten. Hij verpersoonlijkt bij uitnemendheid de Nederlandsche Romantiek. Naast schrijvers van bekwaamheid, zooals Beets en ten Kate, die, op enkele buitensporigheden hunner vroegste literaire jeugd na, hun muze geheel in dienst stelden van hun geloof of van hun familie-vaderschap, naast schrijvers als Potgieter en de Genestet, die wel ten zeerste het artistiek gevoel hunner lezers wisten te bereiken en uitmuntende poëzie schreven, maar in wier fraaiste dichtwerken aan het toen aan de orde zijnd cosmopolitisme wel eens een al te groote plaats schijnt te zijn ingeruimd, staat Hofdijk daar als de vertegenwoordiger eener volstrekt Nederlandsche kunst, zoowel in zijn lyrische als in zijn epische gedichten.

Vooreerst heeft Hofdijk de kunst liefgehad om de kunst, is hij van meening geweest, dat zij zelve te schoon een doel was dan dat zij tot middel voor eenig ander doel gebruikt zoude kunnen worden, en heeft hij zijn muze nooit predikbeurten laten vervullen of haar tot een kindermeisje gemaakt, en in de tweede plaats heeft hij noch aan een Italiaanschen hemel de kleuren voor zijn palet gevraagd, die zijn eigen land en de koloniën hem zoo ruimschoots verschaften, noch het pantheïsme van buitenlandsche dichters in zijn Hollandsche taal willen nazingen.

Er is niet één dichter van de oudere generatie in ons vaderland, die, in een mate als Hofdijk, ontvankelijk is geweest voor de schoonheden van Hollandsche landschappen en Hollandsche luchten, niet één, die

zóó het eigenaardig karakter van Holland, wat den aard en de levenswijze der bewoners aangaat, heeft begrepen. Wij wenschen zijn historische en oudheidkundige werken thans te laten rusten, en willen slechts de 'romantische' poëzie, de balladen en heldendichten, in herinnering brengen.
Van *Rosamunde* (1839) af, tot *Malven en asters* (1880) toe, ontmoeten wij voortdurend in Hofdijk den echt Hollandschen schilder met de taal, wiens *Kennemer Legenden en Balladen* tot zijn verdienstelijkste werk behooren, maar als wiens beste voortbrengselen ongetwijfeld *Helene* en *Aeddon* moeten genoemd worden. *Helene* is het gedicht, dat door Hofdijk in de meest bezielde oogenblikken van zijn leven op het papier schijnt te zijn gesteld. Het is geschreven onder den drang der aandoeningen, waarmee de grootste ramp, die hem ooit trof, hem hadden vervuld. En op sommige bladzijden, als was de weemoed, die zich van de ziel van den *mensch* had meester gemaakt, ook geheel in den *dichter* overgegaan, om hem natuurschoonheden te doen ontdekken, spelingen van licht en water, van luchtblauw en woudgroen, die in gewone omstandigheden voor het koele verstand verborgen zouden zijn gebleven.
In *Aeddon* heeft Hofdijk den held gemaald, den onverschrokken krijger en hartstochtelijken minnaar, den ruwen krachtigen Kelt, maar onder wiens kleed van dierenvel een warm hart klopte, den onvermoeibaren wilden jager, maar die op zijn wilde rooftochten het beeld eener teedere jonkvrouw meedroeg in zijn hart, - gelijk hij zich, als type, den jeugdigen oerbewoner van het nog onontgonnen Holland voorstelde.
In het harte van Java en *Het gebergte Di-Eng* zijn de twee laatste omvangrijke werken van den jubilaris. Zij hebben hun prijselijke hoedanigheden, maar ver boven deze zijn de genoemde gedichten te waardeeren, waartoe de auteur zich niet door studie, maar door eigen aanschouwing der te beschrijven natuur kon voorbereiden.
Beter dan zijn meeste letterkundige tijdgenooten, heeft Hofdijk het ongemakkelijke werktuig van de Hollandsche taal weten te hanteeren. Schreef men onlangs naar aanleiding van Busken Huet, dat een land bijna geen grooter weldoener heeft dan hem, die de taal van dat land

verrijkt en tot nieuw leven brengt, ook aan Hofdijk kan zulke lof gegeven worden. Vele zijner verzen zijn als gevormd door de zwierige, golvende lijnen onzer zeeduinen, die hij er zoo gaarne in bezingt, en menige regel is vol van de kleur der zilveren berken of van de groene weiden.
Vele bladzijden van de Balladen en van de epische gedichten bevatten strofen van een mannelijken, forschen rhythmus, die Hofdijk meer dan wien zijner Hollandsche kunstbroeders ook, eigen is, en die hem wel eens door de gespierdheid der uitdrukking, Vondel zeer nabij doet komen.
Ons bestek, dat ook de citaten verbiedt, waarmede wij zoo gaarne aan deze regelen eenige meerdere welsprekendheid hadden bijgezet, dwingt ons met deze korte hulde voor den feestdag van morgen te volstaan.'

6 In maart en april 1902 zou Van Deyssel overigens aan *Nicolaas Beets's Camera Obscura* een uitermate positieve beschouwing wijden: zie Peter van Zonneveld, *Dan is het hemel in de ziel / Lodewijk van Deyssel en de Camera Obscura*, in het Lodewijk van Deyssel-nummer van BZZLLETIN, nr. 69, oktober 1979, blz. 83-85.

7 Over Van Deyssel en Carel Vosmaer (1826-1888), zie F.L. Bastet, *Mr. Carel Vosmaer. Zijn achtergronden/zijn reizen/zijn tijdgenoten, zijn invloed*, Den Haag, 1967, blz. 128-130, en *Lodewijk van Deyssel en Mr. Carel Vosmaer* in Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel/Dertien close-ups*, Amsterdam, 1964, blz. 14-23. Vosmaer's *Amazone* en *Nanno* dateren van respectievelijk 1880 en 1883.

8 In deze opsomming van een aantal werken van Jan ten Brink (1834-1901) is de chronologie volkomen zoek: *Het verloren kind*, Leiden, 1879; *De familie Muller-Belmonte*, Leiden, 1880; *Eene* [en niet *Een*] *schitterende carrière*, Leiden, 1881.

9 Tussen 1871 en 1878 liet Ten Brink weliswaar drie bundels met *Haagsche bespiegelingen* het licht zien, maar een boek met de titel *Haagsche Dames en Heeren* is nooit aan zijn pen ontvloeid. Van Deyssel was blijkbaar in de war met hetzij *Oost-Indische Dames en Heeren*, Arnhem, 1866, hetzij *Nederlandsche Dames en Heeren*, Leiden, 1873.

10 Ten Brink's *Onze Hedendaagsche Letterkundigen* verscheen te Amsterdam, tussen 1882 en 1887, in twee delen folio.

11 Bedoeld wordt Ten Brink's *Emile Zola. Letterkundige studie*, Nijmegen, 1879, waarvan in 1887 te Braunschweig een Duitse vertaling zou verschijnen, door H. Georg Rahstede.

12 Jacob Nicolaas van Hall (1840-1918) was van 1883 tot 1916 redacteur van *De Gids* en van 1895 tot 1902 wethouder van onderwijs en vice-burgemeester van Amsterdam. Nog op 10 januari 1901 stelde Van Deyssel vast, in een tekst die voor de eerste maal openbaar werd gemaakt in *Couperus bij Van Deyssel. Een chronische konfrontatie in beschouwingen, brieven en notities*. Uitgegeven en toegelicht door Karel Reijnders, Amsterdam, 1968, blz. 278-281:
Ik heb laatst weêr eens in het tijdschrift *De Gids* gelezen. Het bestaat nog altijd. Mijn hemel, wat is dat een duffe salon. Het is jammer, dat een enkele maal een goed artiest tot daar verdwaalt. Maar enfin, wie liever in gezelschap is met Van Hamel, Van Hall, Kalff en Byvanck, allen min of meer gesoigneerde en belezen burger-jongens, maar die, voor zoo ver ik weet, met kunst of literatuur bitter weinig van doen hebben, - liever dan met onze nederlandsche dicht- en prozakunstenaars en andere goede schrijvers, - wie liever daar door lieden, die geen verstand van Literatuur hebben, hun werk, goed en slecht, aanvaard zien, dan elders met een zekere kenners-keuring in aanraking te komen, en zoo doende zelf een betere waarneming van eigen werk te verkrijgen, - hij encanailleere zich en drage er de gevolgen van.
Intusschen heeft *De Gids* niet alleen de eigenschap der dufheid maar daarbij die der belachelijkheid in hooge mate.
Het kón niet anders: de letterkundige politiek van Van Hall móést den *Gids* tot een doolhof van belachelijkheden maken.
Want Van Hall heeft geen verstand van Literatuur, volstrekt geen verstand van welk soort Literatuur ook, aller-minst van de hedendaagsche in haar vele en fijne schakeeringen. Nooit heeft dan ook iemant, noch Busken Huet noch een latere, gedacht of beweerd dat Van Hall wél verstand van Literatuur had.
Wie was Van Hall, toen ongeveer achttien jaar geleden de Literatuur in Nederland begon, die nu een ruime boekenkast vult?
Hij was de (slechte) vertaler van... François Coppée, een gering

Fransch poëetje, aan wien geen sterveling nu meer denkt, en zijn prototype was... Francisque Sarcey, de Parijsche theater-reporter.
In hem geen zweem van een levensbeschouwing, van een houding tegenover het leven, zoo als bij voorbeeld bij Charles Boissevain of Dr. P. Ritter, vertegenwoordigers van een bepaald algemeen gevoelen betreffende de wereld, is op te merken.
Van Hall is eenvoudig de eerste-de-beste gewone-mijnheer, liefhebberend in letterkunde.
- Is er iémant van een ander gevoelen? Ik vraag bij dezen of er één Nederlander is, die ooit iets door Van Hall geschreven heeft gelezen, daarbij denkende: 'wat is dat aardig' of 'wat is dat mooi'. -
Toen de geheele Literatuur zoo-genaamd 'modern' was geworden, móést Van Hall met zijn tijdschrift, - die absoluut níets, dus ook niet iets anti-moderns vertegenwoordigde - zoo als b.v. wèl deed de niet literaire maar toch iets vertegenwoordigende Brunetière van de Revue des Deux Mondes, die altijd tegen een zekere literatuur gekant is gebleven - toen móést de leêge Van Hall dus wel meê.
Eerst had hij gemokt, had de beste bijdragen, die hem aangeboden werden, geweigerd, had afgekeurd en bespot, - weinig later moest hij zich aanhoudend móéite geven om vóorál 'modern' te zijn, niet alleen bewonderen of in zijn tijdschrift laten bewonderen wat vroeger afgekeurd of bespot was, - maar ook vooral bijdragen van 'modernen' plaatsen.
Daar Van Hall in der daad niet het geringste verstand van literatuur heeft, - hoe zoû hij er ook aan komen, moesten Coppée of Sarcey het hem geven? - deed zijn dorst naar het nieuwerwetsche hem plaatsen wàt hem maar erg modern leek - dat wil zeggen, dingen, die hij niet begreep, maar die eenige uiterlijke overeenkomst hadden met zaken, die hij had hooren prijzen.
En zoo geviel het, dat in het tijdschrift *De Gids* de bijdragen der oudere degelijke medewerkers voor andere vakken dan letterkunde-staathuishoudkunde, taalkunde, enz. - zich in het zotte gezelschap vertoonden van het, - al of niet eerst elders afgewezene - uitschot der nieuwere Literatuur.
Maar nog een bijkomstigheid kwam den *Gids* waarlijk onvergetelijk maken, voor wie er nog eens in kijkt.
De hedendaagsche letterkunde is namelijk grootendeels - onvoeg-

zaam! (Vooral dit najaar heeft de oogst van onvoegzame boeken de stoutste verwachtingen overtroffen: de Heeren Van Eeden, Heyermans, Van Hulzen, Couperus b.v. hebben allen boeken uitgegeven, waarin onvoegzame uitdrukkingen voorkomen.) En nu is de *Gids* dus ook onvoegzaam!
De Heer Charles Boissevain heeft, voor zoover tot mijn kennis is gekomen reeds twee maal, in zijne courant, het *Algemeen Handelsblad*, verzet aangeteekend tegen de liederlijkheden van den *Gids*!
De heerlijke toestand heeft zich voorgedaan dat van deze drie tijdschriften: *De Nieuwe Gids, Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De Gids, De Gids* het onvoegzame tijdschrift was.
Het laatst is de Heer Couperus, in zijn roman *De Stille Kracht*, bezig geweest den *Gids* aldus hopeloos te compromitteeren. Zoo deelt hij, in de aflevering van Juli(?) 1900, blz. [*niet ingevuld*] iets mede omtrent een lichaams-deel-dat-men-niet-noemt van Mevrouw Van Oudijck, een zijner romanfiguren, die zich in haar badkamer ophoudt.
Het spektakel van den degelijken hollandschen onderwijzer Gerrit Kalff en van den vice-burgemeester van Amsterdam, den ouden *beau* Jodocus van Hall in één aflevering met de 'onderbuik' van Mevrouw Van Oudijck, - de herinnering aan dát spektakel zal tot aan mijn laatste ademhaling voor mij de lasten van het aardsche-leven verlichten. -

13 Met de Franse dichter Stéphane Mallarmé (1842-1898) heeft J.N. van Hall eenvoudig geen raad geweten; zie Harry G.M. Prick, *Stéphane Mallarmé en Tachtig*, in *Maatstaf*, mei/juni 1979, blz. 129-148.

14 Francisque Sarcey (1828-1899) was een in de jaren tachtig vooral bij de Parijse kleinburgers geliefde toneelcriticus. Ook Van Hall schreef veel over het toneel, zowel in *De Gids* als in zijn kwaliteit van redacteur van *Het Nederlandsch Tooneel*.

15 In zijn laatste levensjaren werd Van Deyssel er ongaarne aan herinnerd dat hij aan François Coppée (1842-1908), deze bezinger van de Parijse kleinburger en van diens huiselijk leven, een hooggestemde beschouwing had gewijd, te weten de op 28 oktober 1881 voltooide bespreking van de *Poésies* de François Coppée, onder de schuilnaam A. D[uyrcant] bijgedragen aan de *Dietsche Warande*, Nieuwe Reeks, IV, 1884, blz. 177-190.

16 Bedoeld worden de twee gebroeders Ph. R. Hugenholtz (gestorven 1889) en P.H. Hugenholtz (gestorven 1911) die in 1877 als predikanten de Nederlands-Hervormde gemeente te Amsterdam verlieten om op 3 februari 1878 de eerste bijeenkomst te leiden van de door hen gestichte zogeheten Vrije Gemeente. Een halfbroer van beiden, Fr. W.N. Hugenholtz (1839-1900) was eveneens dominee en publicist.

17 A.S.C. Wallis, pseudoniem van Adèle Sophia Cornelia Opzoomer (1857-1925), schrijfster van vooral historische romans. *Vorstengunst* verscheen in 1883 en beleefde nog in 1915 een zesde druk.

18 Melati van Java, pseudoniem van de in Semarang geboren romanschrijfster Nicolina Maria Christina Sloot (1853-1927). Over haar in 1874 verschenen roman *De Jonkvrouwe van Groenerode*. Met een inleidend woord van Dr. Jan ten Brink, heeft Busken Huet niet zonder waardering geschreven (*Litterarische Fantasien en Kritieken*, XVI, blz. 87-96). Met Marie Sloot's nom de plume had Huet vrede: ‘De naam is welluidend en doet tegelijk aan een wit poesje, aan een lief meisje, en aan eene waschkom denken waarin lelieblanke en welriekende kleine sterren drijven.’ (a.w., blz. 89).

19 De romanschrijfster en dichteres Jonkvrouwe Louise Antoinette Stratenus (1852-1908) mag hier wel ten tonele worden gevoerd als ‘een flauwe fee, met tranen van odekolonje’, in augustus 1882 was Van Deyssel dan toch maar op haar verliefd geweest. Op 31 december 1882 was zij zowel uit zijn hart als uit zijn gezichtsveld verdwenen, maar dit belette hem niet haar op die datum toe te zingen, in een sonnet en onder de schuilnaam F. Hovius, *Aan Louise Stratenus. De dichteres van het bekroonde volkslied, te Londen*, gepubliceerd in de *Dietsche Warande*, Nieuwe Reeks, IV, 1884, blz. 434; zie voorts Karel Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel*, Amsterdam, 1968, blz. 74-75.

20 Met de poëzie van Hélène Swarth (1859-1941) was Van Deyssel aanvankelijk zeer ingenomen. Op 8 februari 1884 schreef hij over haar bundel *Eenzame bloemen*, op 17 december 1884 over de daarop gevolgde bundel *Blauwe bloemen;* zie L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 73-82 en blz. 153-159. In de inhoudsopgave van deze bundel werd de bespreking van *Eenzame bloemen* ten

onrechte gedateerd in 1883 en die van *Blauwe bloemen* ten onrechte in 1888. Met zijn bespreking van de bundel *Rouwviolen*, in dit boek voor de eerste maal herdrukt, was Van Deyssel de eerste Tachtiger die zich kritisch uitliet over de poëzie van Hélène Swarth.

21 Holda, pseudoniem van Adriana Jacoba Francisca Clant van der Mijll-Piepers (1842-1923). Over haar *Das Hohelied und andere Gedichte, Deutsche und Holländische*, Leiden, 1876, had Huet (*Litterarische Fantasien en Kritieken*, VII, blz. 159) zich al vernietigend uitgesproken: 'De typografische vormen der poëzie zijn voorhanden, maar de poëtische inhoud ontbreekt.'

22 Jan Cornelis de Vos (1855-1931), toneelspeler en schrijver, medeoprichter in 1885 van *De Lantaarn*, een periodiek dat maar enkele jaren heeft bestaan. Het stuk van J.C. de Vos, waarbij Van Deyssel zich verrekte van het gapen, heette *Suzanne*. Tooneelspel in drie bedrijven, Den Haag, 1885.

23 Herman Leonard Berckenhoff (1850-1918), letterkundige en mede-oprichter van *De Lantaarn*.

24 Engelbert de Chateleux. Zie noot 56.

25 De *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* was een in 1752 opgerichte vereniging die de studie der wetenschappen wilde bevorderen.

26 Namelijk de criticus Conrad Busken Huet (1826-1886).

27 Het op 7 oktober 1887 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel *Een tooster* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 538, 16 oktober 1887; het opstel werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 113-117.
Op 18 september 1887 had Prof. J.A. Alberdingk Thijm zijn zoon, naar aanleiding van diens drieëntwintigste verjaardag (22 september 1887) geschreven:
Lieve Karel, Met meer innigheid dan ooit, kom ik u dit jaar ge-

lukwenschen met uw verjaardag. Gij hebt een allerbelangrijkste stap op uwen levensweg gedaan, en meer dan ooit behoeft ge den zegen Gods om gelukkig te kunnen zijn. Uw plichten zijn belangrijk vermeerderd en verzwaard. Het is waar dat daartegenover het geluk staat eene lieve, goede, offerwillige vrouw te bezitten, die, naar haar beste weten, al zal doen wat zij kan om uw taak te verlichten.
Ik bid God, dat hij mij in de mogelijkheid stelle u de hand te blijven reiken en uwen geest verlichte, uw hart bemoedige om met uw pen de middelen te verdienen die u eenige welvaart kunnen verschaffen.
Ik heb een aangename tijding voor u, wat uw succes betreft. Prof. Quack heeft, namelijk, in zijn zeer toegejuichte Kongresrede eenige fraaye volzinnen opgenomen uit uw brochure tegen Netscher en dat in een verband, dat vereerend voor u was.
Ik heb aan het Kongres ijverig deel genomen en veel voldoening gehad. De rede van Quack verschijnt in den *Gids* van 1 Okt.
Nu, lieve zoon! wensch Cato ook van harte geluk van mij en herinner u van tijd tot tijd de welgemeende wenken van uw u zeer liefh. Vader.'
Op 22 september 1887 noteerde Van Deyssel in zijn dagboek: 'Ik heb vandaag een brief van vader gekregen, waarin hij schrijft, dat Quack, in zijn openingsrede van het Kongres te Amsterdam, al lofprijzend zinnen uit mijn brochure *Over Literatuur* heeft geciteerd. Dat heeft mij plezier gedaan en mij opgewekt'; op 3 oktober 1887: 'Ben in afwachting van den *Gids* en den *Nieuwen Gids* van 1 Oktober'; op 8 oktober 1887: 'Ik begin, langzaam-aan en al is 't ook maar weinig, toch weêr in de schrijverij te komen. Gisteren heb ik een artikel van 3 blz. over Quack geschreven.' Op 9 oktober lagen *Gids* en *Nieuwe Gids* op Van Deyssels werktafel in de *Villa des Chéras*, zodat hij niet alleen in het eerste tijdschrift, blz. 1-17, kon kennisnemen van H.P.G. Quack, *De macht der taal. Rede ter opening van het* XX*ste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, 16 September 1887*, maar bovendien in het tweede, blz. I-II, van Albert Verwey's kanttekeningen bij *Het twintigste taal- en letterkundig Congres*, met daarin, blz. 7-8: 'Men weet dat Prof. Quack van een bloemrijken stijl houdt en dol is op eenigszins romantische beeldspraak. Of het nu een beleefdheid was of een vergissing weet ik niet, maar zeker is het dat de heer Quack eensklaps in een van zijn meest geanimeerde passages een paar geestdriftige volzinnen uit Van Deyssel's brochure, *Over Literatuur*, inlaschte, zoo allerverschrik-

kelijkst verhanseld, zoo platgemaakt, zóo gewoon, zoo heelemaal zonder het bekende mooie rhythme van Van Deyssel's proza, dat, enfin, dat geen schepsel, die het niet wist, op de gedachte kon komen, dat die volzinnen van iemand anders waren dan van Quack zelf.'

De lectuur van Verwey's artikel moet Van Deyssel ten zeerste hebben gestimuleerd, want vrijwel onmiddellijk daarna noteerde hij: 'Nu ijverig en rustig aan 't werk gaan. Groote vellen papier volschrijven, het eene vóór, het andere na.' Enkele dagen later, op 10 oktober 1887, schreef J.A. Alberdingk Thijm wederom over de rede van Quack: 'Toen ik Quack hoorde spreken, kreeg ik den indruk, dat hij tusschen aanhalingsteekens citeerde. Je zult gezien hebben, dat Verwey het voor je opneemt. Hij zegt, dat *Beets* en *ik* de eenige toonbare menschen van 't Kongres waren. Ik was *verstandig* en misschien ook goed. Als je Quack nog antwoordt, doe het dan kalm; hij is een rijk man, dien we, in ons eigen belang, ontzien moeten. Waren we Diogenessen - dan konden wij met rijkdom lachen; maar *ik*, ten minste, heb geld noodig, niet voor mij, maar voor mijn kinderen. Ik ben blij, dat je nu een rustpunt gevonden hebt, van waar je aan de schrijverij kunt gaan.'

Onmiddellijk nadat *Een tooster* in druk was verschenen, vertrok er, op 16 oktober 1887, een vaderlijk compliment Ardennenwaarts: 'Beste Karel! Ik feliciteer je met je geestig stuk in den *Amst.* "Een Tooster". Er zijn schitterende grepen in. Je vrienden en richtinggenoten zullen het fier vinden, dat je Q. zijn "plagiaat" niet verwijt. Ieder-een zoû dat fier vinden - hoog; maar niet ieder-een heeft jouw woorden in het ongegiljemeteerd citaat herkend. Quack heeft het zelfde eigenlijk met mij gedaan. Het opschrift van het voetstuk, dat hij ontleedt, heb ik gemaakt.

De Heeren (hij en v. Hall) zijn een beetjen koel tegen me - om dat ik hunne tooneel-*performances* niet bewonderd heb. - Den 26e ga ik in Den Haag over Vondel spreken - *n'en déplaise* de jonge school. Adieu! Groet je lieve, goeje vrouw! Je innig lfhd. Vader.'

Quack und kein Ende! Op 22 oktober 1887 kreeg Van Deyssel van zijn vader te vernemen: 'Dear Charles, Quack heeft mij aan het banket over mijn kinderen gesproken. Toen kwaamt ook gij aan de beurt. Hij prees uw ongewone gaven, en daarop zeide ik, dat hij u de eer gedaan had iets van u aan te halen in zijn veel geprezen redevoering. Ja, zeide hij, ik heb dat met veel ingenomenheid gedaan. - Dezer dagen sprak

Rössing mij met bewondering over uw artikel “Een Tooster” in den *Amsterdammer*. Hij stelde 't hoog boven de meeste stukken der andere jonge-lui. Er is dus voor u reden om voort te schrijven.’
Het voor Van Deyssel verreweg belangrijkste gevolg van *Een tooster* was dat Jac. van Looy, toen woonachtig Jacob van Kampenstraat 83, Amsterdam, zich genoopt voelde Van Deyssel een brief te schrijven - van uit Hotel et Café Restaurant Suisse. Propriétaire G.A. Hiller - waarmee de grondslag werd gelegd voor een vriendschap die levenslang zou duren en die bovenal in bloei zou staan gedurende de periode 1887-1905. De betreffende brief, die ik eerder openbaar maakte in *Roeping*, jrg. 31, augustus 1955, blz. 227-229, luidde:

Amsterdam Zaterdagavond
[poststempel 16 October 1887]

Hoe ik daar ineens toe kom je te schrijven? Ja, dat is een zeer ingewikkelde historie. Je moet dan weten dat ik vanavond [ik had een zeer gemoedelijke landerigheid over me] tot mijn nut en genoegen de Amsterdammer in handen kreeg in onze zeer eerwaardige sociëteit Arti en toen las ik je stukje en toen kreeg ik een kitteling en een gevoel als of ik op reis was, en iets zeer noodzakelijks schrijven moest aan een verre vriend, en ik zéé: ‘wel Kareltje’, je weet wel, met het bekende hooge accent op *Ka*, ‘dat is aardig’, en toen ben ik naar Café Suisse gehold, daar is het warm, docht ik en nu zit ik warempel te schrijven aan jou, die ik nauwelijks ken, is het niet zoo?, en met wie ik niet meer intiem was dan twee menschen, die voor mekaar op straat de hoed afnemen.
Ja, t'is wel een ingewikkelde historie maar dat komt er niet op aan. Als je dezen leest, dan moet je maar denken: een goeden dag van *Ko* met het bekende hooge accent op *Ko*. Je bent dan meteen in de *occasion*, zooals de Vlaamsche beweging dat zegt, mijn smetloos schrift te leeren kennen, waarvoor altijd drie of vier dagen noodig zijn in geval dat ik een of ander ontboezemd heb tot instandhouding van de N.G., namentlijk éer het geredderd is van de overtollige komma's, verkrachtingen van manne- en vrouwelijkheden, en wat dies meer tot de kwaliteiten behoort van een literator???? die nog altijd een dineetje van v.d. Goes te goed heeft, als loon voor al zijn gepeuter. Maar straksch kom ik nog even op v.d. Goes, met wie ik meer dan één appel te schillen heb, en die ik verdenk me een loer gedraaid te hebben.

Ik begin nu eindelijk met de historie, waardoor ik zoo dadelijk op reis raakte. - Ik was eens in Sevilla, en als een braaf jong mensch, die met zijn ziel onder zijn arm loopt, bezocht ik de bezienswaardigheden, de kattedraal, de museums, paleizen enz. Zoo kwam ik ook in het *Alcazar*, waar nog een echte moorsche tuin te zien is, en waar ik mandarijntjes van de boomen at [voor een dubbeltje het stuk], die daar waren opgehangen door wijlen Koning Boabdil, noem me maar zoo'n moorsche snuiter op. Nu dan, dáár heb ik het bad gezien, in een grot, van de schoone *favorite*, en het water nog in het bad, waar prinsje Quack zich van zou hebben boven zijn bier gedronken. Je ziet dus wel, mijn waarde, dat je danig uit het Oosten gezeild bent, met je engelsche prinses, en dat wou ik nu maar even bij de kop vatten, ik bedoel de vergissing, om je te zeggen dat ik dat stukje verdraaid aardig vind. Maar al hebben Spaansche schilders die gelegenheid [die badgelegenheid] op hun beurt bij de kop gevat om te kweelen met tuben rood en groen en vleeschtoonen daar tusschen, die wegsmolten in water à la Paolo Veronese, dat neemt niet weg dat zoo'n badkuur ook wel in Old England gebeurd kan zijn. Toch lijkt me het geval te moorsch, van een echte moor met een tulband op, en een halve maan op zijn pet, een kromme sabel, die bungelt tegen zijn beenen in een wijde broek, die ze [de broek] opplooien in het kruis, als ze zitten gaan op hun hurken. Vindt je dat ook niet? want de moortjes waren in die dagen vervloekt geraffineerd, en ik denk dat je daarom gemeend heb die favorite in een Engelsche om te bakken. 't Kan me wezentlijk niet schelen, als je maar niet denkt dat ik een broertje ben van Salomo's kat.
Dat brengt me ineens op v.d. Goes, die kan zulke dingen terdege aardig aan de man brengen. En die laatste aardigheid is een citaat ongeveer van een zijner laatste aardigheden, die hij, Smulpaap als hij is, ter tafel bracht bij een gelegenheid dat je oude vriend Biederlack uit zijn hok geschoten was, als een bulhond, tegen den zeer geleerde Mr. W.A. Paap. Als een nieuw refrein voor het laatste socialistische liedje kan het er wel mee door.
Je hebt gezegd: Vondel is geen groot dichter, zeggen sommigen - en daar weet ik niets van, maar je moet weten drie kranten en de Portefeuille ook, hebben gezegd dat ik lid van de Vondelcommissie geworden ben; die loer moet Goes me gedraaid hebben, want die is daar Lid van omdat er zeker weêr oesters tusschen de alexandrijnen van Vondel zullen gezocht en gevonden worden. Zie nu, dat was ook een reden dat

ik je schreef, omdat ik niet graag zou willen dat je dacht, dat ik me zelve in Commissies verzuipen wou; liever in dat bad in *Alcazar* of in Schotland, zoo je wil. 't Is om te lachen, alsof ik mijn buik niet vol had van Commissies. Ik zal dan ook maar niets van me laten hooren, dan zullen ze wel zien hoe 'n waardig Commissielid ik van plan ben te worden.
Jongen, ik ben terdeeg op reis. Sinds de dagen van Boabdil schreef ik niet zulke lange brieven. Hoe gaat het in je tweezaamheid en wanneer komt nu toch je roman. Duurt dat nog lang?
Nu weet ik in eens niets meer, en lees jij dezen alleen maar als een bewijs dat ik wel eens denk aan Karel, met het bekende hooge accent op *Ka*.
Vele groeten, ook aan je *wijfke*.
Jac. van Looy

28 Dit slaat nu juist op Quack's 'plagiëren' van Van Deyssel. (Vgl. *De Gids*, 1887, IV, blz. 10) waar Quack betoogt dat 'de groote man, die de taal tot haar hoogsten luister in een tijdvak brengt' een denker moet zijn: 'en zijn proza rukke vooruit als een leger, dat met korte snelle stappen voortschrijdt. Volzinnen scharen zich aanéén als gelederen. Woorden flikkeren als bajonetten in de zon. De grond dreunt onder den gelijkmatigen stap. En het komt op u aan, dat leger. Het krijgvoerend proza staat tegenover u, ontwikkelt zijn liniën, buigt zijn kolommen, zwenkt, overwint en maakt u tot zijn volger. Want het zijn de goedgeoefende soldaten der gedachte: zij strijden tegen de dommelende middelmatigheid, tegen het oppervlakkig nabouwen van buitenlanders, tegen moedeloosheid en geblaseerdheid en scepticisme. Hoort, uit het prozaleger van mijn held klinkt u tegen levensmoed en arbeidslust. Zijn forsche greep houdt uw wankele schreden staande. Hij stapt voort als een leeuw.'

29 Toen Henri Pieter Godfried Quack op 6 januari 1917 kwam te overlijden, schreef Van Deyssel een *In memoriam Prof. Mr. H.P.G. Quack* 'voor eenige vrienden van den overledene en van den steller.' Dit *In memoriam*, een boekje van acht bladzijden, waarvan de laatste twee niet bedrukt, is niet in de handel verschenen. Het werd voor de eerste maal herdrukt in: Lodewijk van Deyssel, *Gedenkschriften* (editie Harry G.M. Prick), Zwolle, 1962, blz. 772-775. 'In 1888 [lees: 1887], toen minder

kalme gevoelens der jonge beoefenaars van de nederlandsche letterkunde zich uitten, was het mij eens gebeurd Quack in een weinig lofbedoelenden zin te kenschetsen als een "*Toaster*", aldus Van Deyssel. Echter: 'Wie Quack aan het feest bij den tachtigsten verjaardag van Jozef Israëls, in 1904, heeft hooren toasten, diens inzicht moet geworden zijn, dat men, in stede van hem daarvoor uit te maken, iemand, zoo het toasten dan als algemeen qualitatief ergens moet gelden, veeleer een toaster heeft te róémen.'

30 Het op 24 november 1887 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel *De Keulsche Dame* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 538, 18 december 1887; het opstel werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 121-124.
Van Deyssel had Lina Schneider-Weller (1831-1909), een Duitse letterkundige die gehuwd was met de te Rotterdam woonachtige operazanger Karl Schneider, menigmaal van nabij meegemaakt in zijn ouderlijk huis, Nieuwezijds Voorburgwal 161. 'Mevrouw Schneider was, bij hare bezoeken aan Amsterdam, meestal bij Thijm gehuisvest. Zij logeerde daar en nam er deel aan de maaltijden en vervulde het meestal stille Hollandsch ingetogen huis, dagen achtereen met haar luidruchtige Duitsche opgewondenheid. Alle onderwerpen, die ter sprake kwamen bij die gelegenheden, vervulden haar met onvermengde geestdrift, een geestdrift die, wij erkennen het gaarne, ons niet voorkomt van de allerfraaiste soort te zijn. Goedkeuring werd bij haar al te spoedig bewondering, misnoegen vertwijfeling en misprijzing afschuw. Maar de bewondering voerde den boventoon, die was het bijna altijddurende en voor weinig terugdeinzende gevoel,' aldus A.J., *J.A. Alberdingk Thijm*, Amsterdam, 1893, blz. 240-241.
Op 20 december 1887 schreef J.A. Alberdingk Thijm aan zijn jongste zoon onder meer: 'Wij hebben hier uw stuk over Mevr. Schneider gelezen. De kritiek is niet geheel onverdiend: maar 't spijt ons voor de vrouw die vele bekwaamheden en talenten heeft en dapper meê op uw gezondheid heeft gedronken, toen die op het souper in het American Hotel, na de *Joseph in Dothan*, door Van der Goes werd ingesteld. Ook kunnen Jan ten Brink en Taco de Beer zich wel geformaliseerd rekenen. Jonckbloet had juister gekarakteriseerd kunnen worden. Hij is, met zijne "Physiologie van den Haag" een der eerste naturalisten geweest.'

In *De Nieuwe Gids*, derde jrg., deel II, aflev. 5, juni 1888, schreef ook Frank van der Goes (blz. 262-270) even uitvoerig als vernietigend over *Mevrouw Lina Schneider*.

31 Taco Hajo de Beer (1838-1923) was van 1877-1902 leraar aan een HBS te Amsterdam. Hij richtte diverse taal- en letterkundige tijdschriften op: *Noord en Zuid* (1877-1907), *Taalstudie* (1879-1901) en *De Portefeuille* (1879-1894). In dit laatste blad nam De Beer op 7 januari 1888 wraak voor de terugbrenging van zijn persoon tot een 'dwerg'. Een ingezonden, waarschijnlijk door hemzelf geschreven, brief richtte zich tegen 'Van Deyssel, een pseudo toebehoorende aan een zesmaal geparfumeerd ventje met eene allertreurigste moreele en finantieele reputatie, en wiens naam in een *fatsoenlijk* blad niet moest voorkomen; een manneke dat ergens in België uitbesteed is en in de *Amsterdammer* te kijk staat als een autoriteit.' In *De Portefeuille* van 4 februari 1888 repliceerde Van Deyssel:

Aan de Redactie van *de Portefeuille*.
Mijne Heeren!
Een verzuim van den boekhandelaar, door wiens bemiddeling ik uw door mij steeds met zooveel belangstelling gelezen weekblad pleeg te ontvangen, is oorzaak dat de laatst verschenen nummers mij eerst gisteren gewerden, en dat ik dus nu pas kennis heb kunnen nemen van een ingezonden stuk in uw nummer van 7 Januari 1.1., waarin mijn persoon ter sprake komt.
Daar er in dat stuk bijzonderheden uit mijn particuliere leven worden vermeld, veroorloof ik mij u om een klein plaatsje in *De Portefeuille* te verzoeken, ter verbetering en aanvulling dier mededeelingen, vertrouwende dat gij zulks aan een bedaard stukje van kleinen omvang niet zult weigeren.
De schrijver van het ingezonden stuk in quaestie behandelt eenige van mijn artikelen, die in het weekblad *De Amsterdammer* voorkomen, en zegt dan:
'De onderteekening geeft mij geen waarborg, 't is een enkele letter of er staat een pseudo onder, bijv. L. van Deyssel, een pseudo, toebehoorende aan een zesmaal geparfumeerd ventje met eene allertreurigste moreele en finantieele reputatie;... een manneke dat ergens in België uitbesteed is...'

Ik citeer slechts déze zinsneden, omdat zij de eenige in het artikel zijn, waaromtrent ik iets te zeggen heb, daar ik den schrijver niet in een appreciatie van mijn letterkundigen arbeid kan volgen, maar dit mededeelingen zijn van feiten uit mijn particuliere leven, die ik gaarne zou aanvullen en verbeteren. De naam L. van Deyssel is inderdaad een pseudoniem, mijn familienaam is K.J.L. Alberdingk Thijm. Ik parfumeer mij ook werkelijk zeer sterk, ofschoon niet zoo veel meer als vroeger, tegenwoordig gebruik ik alleen Jockey-Club. Ik ben begonnen met Jockey-Club, toen ben ik een tijdje van dien parfum geblaseerd geweest, maar wat zal ik u zeggen, mijne heeren, on revient toujours à ses premiers amours!
Wat mijn moreele en finantieele reputatie aangaat, ben ik het volkomen met den inzender eens, dat die nog al iets te wenschen over laat, althans liet, want sinds acht maanden ben ik gehuwd, - eene levensbijzonderheid, waarover ook allerlei verrassende détails openbaar te maken zouden zijn, - en sinds ik gehuwd ben zijn zoowel mijn moraliteit als mijne financiën in een beteren toestand, ofschoon er, ik geef het den geachten inzender gaarne toe, nog heel wat aan hapert. Vroeger was het echter meer dan erg: verschillende leveranciers, die maar niet aan hun geld konden komen. Ik ben ook eens uit een boardinghouse te Parijs en eens uit een hotel te La Roche stilletjes verdwenen, zonder mijn rekening te betalen. Ik ben gaarne bereid de namen op te geven dergenen, die hierover nadere informatiën kunnen verschaffen. Ik heb ook over 't algemeen een norsch en driftig karakter, lig ook b.v., op dit oogenblik nog, over-hoop met mijn zuster, met mijn eigen zuster, de bekende schrijfster.
Ach, ik weet dit alles maar al te goed en het eenige wat ik zeggen kan, is, dat ik zal trachten mij te beteren.
Maar nu nog de quaestie van het in België ergens uitbesteed zijn. Dit is niet geheel waar. Uitbesteed, in den eigenlijken zin van het woord, ben ik niet. Het geld, waarvan ik leef, is, voor het grootste gedeelte niet de vrucht van eigen werk, maar komt mij op voor mij geheel onverdienstelijke wijze toe. Zoo heb ik b.v. een kleine erfenis van een tante, die te Overveen gestorven is, mijn vader helpt mij, en zóo meer. Maar wáárom men niet kan zeggen, dat ik uitbesteed ben, dat is omdat ik uit vrije verkiezing hier, te Mont, ben gaan wonen, en ik, indien ik dat gewild had, evengoed te Amsterdam had kunnen blijven. Die dit niet gelooft, kan bij mijn vader informatiën bekomen,

N.Z. Voorburgwal 161 te Amsterdam. En ‘uitbesteed’, dat klinkt ook alsof men het bijzonder weinig breed heeft en onder de bevelen van een strengen huisheer staat. En dit nu is volstrekt niet het geval. Ik heb het niet zéér breed, maar het schikt toch nog al; ik woon, alleen met mijn vrouw en een dienstbode, in een op zich zelf staand huis, gezond gelegen en met een allerprettigst sparrebosch er bij. Hierom zijn informatiën te verkrijgen bij verscheidene Amsterdammers, die verleden zomer bij mij vertoefd hebben en wier namen ik ook bereid ben in partikulier schrijven op te geven. Ik heb vele gemakken in mijn huis: een biljart, een badkamertje, enz.
Thans eindig ik dit schrijven, mijne heeren, met u bij voorbaat mijn dank te betuigen voor de plaats, die ik hoop, dat gij het wel zult willen inruimen.
Met alle achting Uw dw. dr. L. VAN DEYSSEL.

32 Willem Jozef Andries Jonckbloet (1817-1885), literatuur-historicus, vooral op het gebied van de Middelnederlandse letterkunde. Zijn door J.A. Alberdingk Thijm genoemde boek (zie noot 30) heette in werkelijkheid: *Psychologie van den Haag door een Hagenaar* (1843).

33 Het op 29 december 1887 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *Realisme* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 550, 8 januari 1888; het opstel werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 133-138.

34 J.J. Estor (1846-?), ambtenaar op het departement van Koloniën. Publiceerde onder meer *Blaadjes en bloemen, oorspronkelijke gedichten* (1880).

35 Plox is een van de pseudoniemen van Willem Carel Tengeler (1853-1911), een journalist, verbonden aan *Het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*. Hij werd vooral bekend door de roman *Doortje Vlas* (1887), over welk boek Willem Kloos op 22 november 1887 aan Van Deyssel schreef: ‘'t Is in den trant van Netscher, maar veel zwakker, zonder artisticiteit, maar nog al aardig in 't psychologische. De jonge schrijver is een auteur van eenigen aanleg.’

36 Abraham Jacobus Servaas van Rooyen (1839-1925), archivaris van Den Haag (1884-1905) en van 1887 tot 1912 directeur van het Gemeentemuseum aldaar.

37 Bram van Dam was een der pseudoniemen van Willem Carel Tengeler; zie noot 35. Koos Kluiver zal ook wel een gefingeerde naam zijn.

38 Voor meer bijzonderheden, zie *De briefwisseling tussen Arij Prins en Lodewijk van Deyssel*. Uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage, 1971, blz. 36.

39 Het op 4 januari 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *De Ooievaar* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, derde jrg., deel I, aflev. 3, februari 1888, blz. 491-494; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 145-148. Op 25 januari 1888 schreef Willem Kloos aan Van Deyssel: ‘De Ooievaar gaat door zeer belachelijk te wezen, a propos, ik heb gegierd van 't lachen over je stukje. Dat is ook de eenige reden, dat wij 't plaatsen, n.l., dat het, buiten alle Ooievaars ter wereld om, zelf genoegzame waarde bezit als een stuk spotproza. Want heusch, het is *te* bête.’ Frederik van Eeden echter schreef op 3 februari 1888 aan Albert Verwey: ‘Het ooievaar-kritiekje heb ik aan Kit en Martha voorgelezen en ze hebben er erg om gelachen. Het laatste vind ik toch niet goed - te ruw en niet grappig genoeg.’
Van Deyssel zelf kreeg de februari-aflevering op 4 februari 1888 onder ogen en noteerde naar aanleiding daarvan op 5 februari 1888: ‘Gisteren niets geschreven, heelemaal wech in het enorme plezier van den Nieuwen Gids en een hoeveelheid prachtig wit papier uit Luik ontvangen te hebben. Voortdurend zeer gezond en zeer gelukkig. Maar werken, wat duivel. Gisteren nog bij Van Eeden gelezen dat Goethe en Kant ook zooveel met hun wil deden. Laat ik er mij op toeleggen bizonder veel te werken. Ik wil graâg bizonder veel werken, d.w.z. allemaal groote witte vellen na mekaâr volschrijven.’
De februari-aflevering had ook, blz. 434-456, het op 22 januari 1888 voltooide opstel over *Zolaas laatste werk: ‘La Terre’* bevat, voorzien van een voetnoot: ‘De Redactie wil niet geacht worden alle in dit stuk vervatte meeningen te deelen’, over welke noot Alphons Diepenbrock

op 25 februari aan Van Deyssel zou schrijven: ‘Dat nootje van de redactie onder het stuk is een klooterig nootje.’ Op 3 maart 1888 liet Kloos Van Deyssel weten: ‘Wij hebben overigens door je stuk drie abonnés verloren, maar omdat er steeds bijkomen (gisteren b.v. twee) hebben wij er waarschijnlijk meer dan drie voor in de plaats gekregen. Een dier verdwaalden, boekhandelaar en directeur van een leesgezelschap te Breda, schreef aan Versluys [de uitgever van *De Nieuwe Gids*-H.P.] de volgende briefkaart:
S.v.p. onmiddellijk bedanken voor de N.G. Tijdschriften, die ik niet rond kan zenden heb ik niet veel aan. no. 3 van 1 febr. ligt daar om in de snippermand te verdwijnen. Zulke *kost* als over Zola's La Terre is *niet* te genieten. - In onderdeelen zullen wij niet komen, maar ik kwets niet gaarne mijne lezers. Ik las het voor aan eenige zeer vrijzinnige heeren in de sociëteit, die *niet* aan de goddelijkheid van Jezus gelooven, maar men riep *bah*.’
Eerder, op 4 februari 1888, had J.A. Alberdingk Thijm al zijn ontstemming kenbaar gemaakt door zijn zoon een briefkaart te doen toekomen waarop: ‘Herinner u, bij uw letter-arbeid, onze voorwaarden.’ Hij zinspeelde met deze, voor derden cryptische mededeling, op een (zondag 6 maart 1887) schriftelijk vastgelegde afspraak met zijn zoon: dat er alleen op een financiële toelage staat kon worden gemaakt wanneer de zoon zich zou onthouden van aanstootgevend geschrijf of, om het betreffende document te citeren, ‘van iets te schrijven, dat tegen de leer strijdt der H.R.K. Kerk of met de algemeen erkende zedelijkheids-begrippen.’ De binnenkomst van deze briefkaart met zijn bedekt dreigement deed Van Deyssel in woede ontsteken en gaf hem, op 7 februari 1888, een stuk proza in de pen dat aan zijn scheldproza nauw verwant moet heten en dat daarom in dit boek een plaats verdient te krijgen:
Gisteren briefk. van vader, met herinnering aan ‘voorwaarden’. Toen dadelijk in mijn hoofd het andwoord opgesteld: een kermis van onbeschaamdheid, een exces van brutaliteit, dat andwoord: ‘Ik heb gisteren uw briefkaart ontvangen, en ofschoon kunstenaars aan kruyeniers en groote menschen aan kleine ledepoppen geen andwoord moesten geven als deze hen trachtten te grieven, zoo wil ik u toch andwoorden op wat gij schrijft omtrent onze voorwaarden.
Zoo iets schrijft men eenen groote niet juist ten tijde dat hij van zijn machtigste openbaringen in de wereld heeft gestort en als and-

woord op een brief waarin híj goedig schreef en oprecht. Men herinnert niet zóo ter kwader uur even onnoozel als hardvochtig aan zijn zoon, dat hij zich vergiste met nog met liefde aan u te denken, want dat hij geen voortzetting van maar een reactie tegen u is.
En wat nu de dreigende voorwaarden aangaat, zoo wil ik u niet als kunstenaar andwoorden en u niet waarschuwen, dat gij u toch niet, door tegen mij te manoeuvreeren, vereeuwigen moogt in het narrepak van uw wanbegrip; zoo wil ik u niet aanraden u niet belachelijk te maken voor de wereldhistorie door u, op het hoofdstuk van mijn naam in de dictionnaires des grands hommes van de twintigste eeuw te doen vermelden als een père, bourgeois et érudit, phraseur d'esthétique, petit commentateur de poètes obscurs, petit professeur à quelque académie de la Hollande, qui a entravé la carrière grande et simple de son fils, le grand nom qui illustre cette page, en le taquinant d'affaires d'argent, en le privant du nécessaire; zoo wil ik u niet wijzen op het groote verschil dat er tusschen ons bestaat, en dat alleen reeds onmiskenbaar blijkt uit de uiterlijke teekenen, die uw en mijn eerste optreden vergezellen. Toen gij uw eerste werk uitgaaft, ‘Palet en Harp’, ‘Het Voorgeborchte’ of wat was het, hebt gij toen van een heele generatie literatoren en schilders openbare en partikuliere brieven gekregen, waarin niet gesproken werd van lief en mooi en aardig en uitstekend en hoe begaafd en welk een talent, maar eenvoudig van groot, enorm en immens; kunt gij belijdenissen toonen van drooge celibatairs, die u komen zeggen dat zij over uw bladzijden in tranen zijn uitgebarsten, iets wat hun in geen jaren was gebeurd, zoo als ik dat kan?
Heeft úw vader geweend over de schoonheid van uw werk, alleen om de schoonheid, zonder eenig ander motief, zoo als mijn vader dat twee maal heeft gedaan? Heeft úw zoon ooit om uw werk geweend zoo als gij om het zijne? Hoe, een zangeres doet u aan, en als dank voor dat éene genot van die éenen avond wilt gij voor twintig jaar haar kinderen tot vader zijn, en uw eigen zoon, die u eens, en nog eens, en nog eens, een kunst-ontroering gaf, hèm zoudt gij nood laten lijden? Bedenk toch hoe weinig het is een geleerde in schriften te zijn zoo als gij en hoe veel een groote mensch te wezen, zoo als ik; hoe weinig lid van dit en voorzitter van dát te zijn en vermeld te staan in buitenlandsche woordenboeken, want dat hebben duizenden met u gemeen, maar menschen, die één generatie in ergernis weten te zetten en de volgen-

de in verrukking, van díe groote menschen, die worden er maar zeldzaam en zeldzaam gevonden in de wereldgeschiedenis. Bedenk wat een verregaande inkonsequentie het wezen zoû van u, kleine betheoretiseerde mensch die het konsequent-zijn zoo hoog stelt, een zangspel als de *Mascotta* te verdedigen en het overspelend gebaar van Tartuffe op het tooneel te doen vertoonen, en mij te veroordeelen omdat ik mijn kunst naakt geef aan de wereld. Van ons tweeën zijt gij de beminnelijke onvoegzame en ik ben de groote naakte, gij klein voortbrengsel van 17^{e} en 18^{e}-eeuwsche beschaving, ik zoo krachtig een mensch dat geen beschaving en geen opvoeding ter wereld mij hebben kunnen fatsoeneeren.
Bezin, welk schromelijk gebrek aan logika óok nog mij te onderhouden in de tijden van mijn goddelooze kranten-artikelen, mijn openlijke hoereering en grenzelooze luiheid, en mij af te stooten in den tijd van mijn ingetogen en eenzaam leven, dat aan niets gewijd is dan aan mijn oprecht werk. Op mijn lange brieven antwoordt gij mij korte kaartbriefjes, om dat gij het zoo druk hebt zeker, maar weet ge dan niet, weet ge dan niet, dat al uw ijdele drukte van kommissielidmaatschappen en kranten-artikeltjes en bezoekjes aan bonbondoos-schilderesjes, dat heel dat leven van kleine bezigheidjes en nietige geleerd-heidjes en geächtheidjes en geëerdheidjes en lektuurtjes en versjes en theorietjes, - dat dat alles ijl is van gewichtloosheid naast den minsten brutaliteitsdaad van éenen groot-levenden mensch?
Weet gij wel, dat ik dezen heelen winter, in de barre koû van dit hoog gelegen huis, om vier uur 's ochtends ben opgestaan, niet om half acht zoo als mijn vrouw geschreven heeft, maar om vier uur, om te werken, zóo, dat ik elken dag vóor het licht werd, al drie folio bladzijden beschreven had? Weet gij wel, dat ik sinds vier maanden niet meer rook en geen druppel sterke drank meer drink? Weet gij wel, dat mijn vrouw en ik nooit éenige afleiding hebben, en dat ik dat alles alleen maar doe in de dwaze hoop van eindelijk toch eens uw hulp te kunnen ontberen? Weet gij wel, dat ik daarom 's ochtends koffie zonder suiker en geen eyeren meer eet en niets dan rapen voor groente?
Ik herhaal, zóo wil ik niet aan u schrijven, want gij zijt mij de moeite niet waard, van te trachten mijn leven verdienstelijk in uw oogen te maken of u mijn kunst, dat is mijn groote-menschheid, te doen waardeeren. Gij kunt er niets aan doen, dat gij minder zijt dan ik, dat gij

mij niet begrijpt, dat gij, voor de zooveelste maal in de geschiedenis, het misselijke verschijnsel vertoont van een vader, die, als deel uitmakende van een generatie en van een maatschappij, vreemd opkijkt van en zich verzet tegen de kunst van zijn grooten zoon.
Maar ik wil het geval buiten mijn kunst om beschouwen, ik wil alleen als mensch tot u spreken en dan op een ánderen toon. Ei, ei, gij waarschuwt mij gematigd te blijven, kom, kom, gij dreigt met uwe voorwaarden! Goed, hoor dan wat ik u te zeggen heb: ik zal niet gematigd zijn, ik zal steeds grooter verachting toonen voor de beginselen, die de maatschappij en u als lid van haar beheerschen, ik zal mij hoe langer hoe meer gedragen als bestonden de voorwaarden niet waarvan gij spreekt. Ik zal u tergen, tergen, tergen, - en dan tart ik u die voorwaarden te doen gelden, dan tart ik u mij aan mijn lot over te laten, gij hoort 't? Ik tart u. Hebt gij dan niet begrepen, gij, dien ik haat om dat gij niet kent mijn godheid, mijn liefde, mijn kunst waaraan ik mij in onvergankelijke gave heb gegeven, hebt gij niet begrepen, dat toen ik het meisje trouwde dat nu voor altijd mijn vrouw is, dat ik mij toen voor altijd uw geldelijke hulp verzekerde, dat ik u aan mij verbond met vaster banden dan waarmeê het apengeraamte van uw zoon den Jezuiet of het hoerenlijf van uw dochter de hysterische of de leêge prinsengestalte van uw zoon den mislukkeling aan u verbonden zijn?
Want dat meisje, dat nu mijn vrouw is, heeft mij lief, begrijpt ge dat, platonische hoereerder met 18^{e} eeuwsche glimlachjes die gij zijt! Dus door ons samen ellendig te maken, of door haar van mij te scheiden en mij-alleen ellendig te maken zoudt gij haar ongeluk te weeg brengen. En dát kunt gij niet, dat kúnt gij niet, verstaat gij 't wel, daartoe hebt ge een te zwak en een te vervormd gemoed. Het meisje, dat avond aan avond voor u ópbleef om uw zieke beenen te wrijven, dat u nacht en dag verzorgd heeft, het meisje, dat gij de onbeschaamdheid had van s'avonds te kussen vóor zij naar bed ging in weêrwil van uw vrouw, die boven lag, het meisje, dat gij, in uw walgelijke lammenadigheid, nog aan de liederlijkheden der straatgangers deed blootgesteld blijven ofschoon zij de bruid was van uw zoon, dat gij zelfs toen nog 's avonds hebt uitgestuurd en wel in den donkeren hoerenhoek tusschen Paleis en Postkantoor, het meisje dat steeds één liefde en één opoffering voor u geweest is, waaraan gij zooveel verschuldigd zijt en wie gij zooveel te vergoeden hebt, die kúnt gij geen verdriet aandoen,

dat haar zoû doen verkwijnen. Gij hebt mij dat meisje gegeven, en gij weendet van geluk, gij kúnt haar niet zedelijk vermoorden.
Meendet gij dan dat ik niet wist wat ik deed toen ik haar trouwde, waandet gij dat ik wekenlang die afschuwelijke komedie van mijn katholiek-worden speelde om mij voorgoed van u afhankelijk te stellen? Hoe, ik zoû neêrgeknield zijn bij de ellendige potentaatjes, die gij uw priesters noemt, ik zoû dat gedaan hebben, ik wiens dienstknechten zij niet waard zijn te wezen; ik zoû mijn lichaam tot een houding van vereering hebben gebogen om een ouwel te eten, die nog te slecht was misschien voor den minste mijner brieven. Ik zoû uw Christus vereerd hebben, die mij niet waard is, dat ik hem aan mijn laars lap, - dit alles zoû ik gedaan hebben, op dat ik mij in een verhouding tot u zoû gaan bevinden, vernederender en smartelijker dan ooit, op dat ge met mijn lot en mijn gemoedsstemming zoudt kunnen spelen al naar uw believen, ze dan dreigend in dommen toorn, en dan weêr ze aanmoedigend in nog dommer tevredenheid? Hebt gij werkelijk één dag kunnen denken, dat niet gij maar ik de stomste was van ons beiden, dat door al dat ageeren niet gij u van mij maar ik mij van u afhankelijk stelde? In alles houdt uw nietigheid zich dan vol, zóo dat zij zich zelfs grovelijk vergist in de duidelijkste levensberekeningen?
Gíj zijt afhankelijk van míj, dat is een ánder praatje, dat ik nu voor goed en voor het laatst mij de moeite geef u te zeggen. En gij kunt niet beter doen dan uw armzaligen god danken dat ik een groot kunstenaar ben, die niets liever doet dan zich opsluiten en eenvoudig leven en werken altijd, altijd, en u niet meer dan gedurende eenige jaren een twaalf honderd gulden kosten, en dat ik niet ben een effekten-handelaar of een koopman in kerk-ornamenten, die u nu eens veertig duizend en dan weêr eens acht duizend gulden kost.
Van uw brieven ben ik verder niet gediend. Ik ben groot, gij klein; in plaats van mij te vereeren en u gelukkig te achten zóo een kind te hebben voortgebracht, en nog gelukkiger dat kind eenigszins te kunnen onderhouden, in plaats daarvan zoudt gij voort willen gaan mij met uw dreigementen te sarren en mijn fijn gevoel dermate te dooden, dat ík, de fijngevoelige bij uitnemendheid, er toe kom een combat d'intérêts met u te houden in plaats van een combat de générosités. Nu, dat wil ik niet. Ik wil niets meer van u zien of hooren, - behalve de overeengekomen som driemaandelijksch geld. Gij vindt mij grof - gíj maakt 't mij.

Waag 't, waag 't eens het geld in te houden, dat ik ultimo Mei, Aug., Nov. en Febr. verwacht en gij zult voor uw verzwakkende oogen de akelige poppen aan 't dansen hebben, die uw eigen onverstandigheid in beweging zal hebben gezet.
- Ik heb dezen brief dus niet gescheven, maar ik houd hem klaar. Ik heb het sentiment, dat dezen brief dikteert door een hooger, geloof ik, vervangen, dat van glimlachende goedigheid, dat van de Observatie, en ik laat mijn vader als een poppetje gáan door mijn voelen en verbeelden, met zijn noodzakelijke gemoedsbewegingen, hem geheel omvattend, mijn Observatie over hem heen, als een kaasstolp over een vlieg.

40 Het op 6 maart 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide *Zedelijkheids-causerietje* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, derde jrg., deel II, aflev. 4, april 1888, blz. 163-169, en aldaar gesigneerd met de letters F.H.; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 197-203.
Op 6 maart 1888 had Van Deyssel aan Kloos geschreven: ‘Ik verstout mij je, als redakteur-sekretaris van den N.G. twee bijdragen van kleinen omvang aan te bieden, die, meen ik, mochten zij aanvaard worden, in de rubriek *Varia* thuis behooren. Het eene, getiteld “De Gedachte”, heb ik expresselijk met het linkeroog op uw tijdschrift vervaardigd; het andere, getiteld “Zedelijkheids-causerietje” was aanvankelijk bestemd voor het weekblad *De Amsterdammer*, maar, ten zij onderteekend “L.v. Deyssel” past het niet in den Amsterdammer. Ik schrijf voorloopig niet meer onder dien naam in den Amsterdammer, heb dit artikel dus niet naar dat blad gezonden. Ik heb 't nog eens overgelezen en meen dat het misschien niet onwaard is voor uwe “varia”.’ In die rubriek werden beide bijdragen inderdaad door Kloos opgenomen.

41 Het op 10 maart 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *De gedachte* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, derde jrg., deel II, aflev. 4, april 1888, blz. 159-163; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 189-194.

42 Het op 25 juli 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *Literatuur-fysiologie* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, derde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1888, blz. 475-478; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 243-246. Bij de publikatie in *De Nieuwe Gids* werd het opstel geflankeerd door de *Literaire Kroniek* van Willem Kloos (blz. 468-474) en door een, niet van een titel voorzien, opstel van Albert Verwey (blz. 478-480). Beide redacteuren keerden zich tegen Th. Swart Abrahamsz, *Eduard Douwes Dekker*. *Eene ziektegeschiedenis*, verschenen in *De Gids*, juli 1888, blz. 1-75.

43 Het op 15 oktober 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *De Bulgaarsche letterkunde* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vierde jrg., deel I, aflev. 2, december 1888, blz. 299-305, aldaar gesigneerd F.H. en gedateerd *Haarlem*, 15 oct. '88; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 283-289. In een brief van 3 december 1888 liet Frank van der Goes zich over *De Bulgaarsche letterkunde* aldus uit: ‘Daarin laat ge weder uwen vroolijksten luim bot vangen, of althans vieren, schoon men niet iets kan vieren dat men niet eerst gevangen heeft, b.v. zijn verjaardag et tutti quanti; en ook hoog ernstig en verkwikkend lyrisch zijt gij. Uw scherts over de Phil-Bulgaarsche literatuur heeft mij sedert 11. Donderdag-avond telkens onder het naar bed gaan de aangenaamste oogenblikken gegeven. Ik kan niet uitscheiden met het stukje over te lezen en nog eens te herlezen. Zoo gaat het ook anderen. Onlangs had ik mijne in Nederland vertoevende redacteuren uitgenoodigd in een kabinet bij Van Laar [Het Oesterhuis J.C. van Laar, Kalverstraat 3 - H.P.] een eenvoudig middagmaal te gebruiken. Ofschoon zij uwe bijdrage, naar het leven geteekend, reeds goed kenden, werd ik uitgenoodigd haar nog eens voor te lezen, wat ik onder aanhoudend schateren van ons alle drie heb gedaan.’

44 Het op 10 oktober 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooide opstel over *Een koningin zonder kroon* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vierde jrg., deel I, aflev. 2, december 1888, blz. 242-247 en aldaar, om niet duidelijke redenen, gedateerd 10 november 1888; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deys-

sel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 268-274. Op 3 november 1888, vierentwintig uur nadat de redactie het stuk had binnengekregen, berichtte Frank van der Goes aan Van Deyssel: ‘Gij zijt toch een even gelukkige als begaafde drolbaars. Gij hebt ons gisteren avond doen gieren van het lachen met uw stuk over Cath. F. van Rees.’

45 Zie noot 111 en 112.

46 Bedoeld wordt de door Jacobus Grader (1831-1891) geëxploiteerde *Grand Salon* op de (Wetering) Schans, tot 1880 een bekende uitspanning met een toneelzaal waarin enkel het echte volkstoneel aan bod kwam.

47 Het te Mont-lez-Houffalize geschreven opstel over *De familie Hendriks* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vierde jrg., deel II, aflev. 5, juni 1889, blz. 300-309; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 293-303.

48 De tijdsbepaling ‘onlangs’ moet misleidend heten, immers precies een jaar eerder, in *De Nieuwe Gids* van juni 1888, blz. 257-260, had Van Deyssel zijn op 16 mei 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooid opstel over Maurits, *Van de suiker in de tabak* (1885) en *Hoe hij Raad van Indië werd* (1888) openbaar gemaakt; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 237-240; zie voorts noot 58 en 59.

49 Het op 24 december 1889 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Willem Norél* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 654, 5 januari 1890; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. Isaäc Esser Jr. (1845-1920) had zijn roman *Willem Norél* eerder laten verschijnen, en toen ook onder de schuilnaam C. Terburch, in *De Gids*, februari 1889, blz. 197-263, en maart 1889, blz. 385-450. Hoe Esser op deze, en op Van Deyssels tweede, bespreking reageerde, kan worden nagelezen bij Gerrit Kalff, *Soera Rana (Isaac Esser Jr.)*, *1845-1920*, Haarlem, 1921, blz. 130-134. Onder de naam Soera Rana trad Esser op als dichter.

Op 6 januari 1890 liet Frederik van Eeden Van Deyssel weten: ‘Met veel plezier las ik uw stukje over Willem Norel, welke anaemisch-transfusionistische puik-novelle ik juist verslonden had. Wanneer krijgen wij weer iets voor de N.G. van uw hand?’ (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, editie H.W. van Tricht en Harry G.M. Prick, Zwolle, 1964, blz. 51; zie aldaar ook blz. 53).

50 Het op 20 maart 1890 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Willem Norél* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg. deel II, aflev. 4, april 1890, blz. 78-84; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 329-334.
Op 2 april 1890 schreef Frederik van Eeden aan Van Deyssel: ‘En bizonder moet ik je bedanken voor je bespreking van Henri [sic] Norel. Het plezier, de doffe, broeiende, heftig pijnlijke ergernis, die de lezing van dat boek bij mij veroorzaakt had, zoo plotseling kant en klaar, helder verlicht en mooi af voor mij te zien, is wel een bedankje waard’. (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 65).
Op 28 juli 1935 noteerde Van Deyssel: ‘Gisteren herlezen het kleine opstel van Van Deyssel, getiteld *Willem Norel*. (Een “boekbeöordeeling” van het werkje van dien naam door Soera Rana). Dit opstelletje van Van Deyssel is een meesterstukje, en behoort tot het beste werk van dezen schrijver. Het is zeer toevallig, dat ik het herlezen heb. De keeren dat ik, bladerend in het deel der *Verzamelde Opstellen*, waar het voorkomt, het ontmoette, sloeg ik het over op vermoeden van betrekkelijke onbelangrijkheid. Men zoude een lijstje van het allerbeste werk kunnen maken: een deel der zoogenaamde *Adriaantjes*, dit *Willem Norel* en zoo verder.
Dit *Willem Norel* is beter dan menig bekend stukje, zoo als die over Jan ten Brink, den *Ooyevaar*, over *Eline Vere* en z.v. Het is een “meester”-stukje om dat het innig diep geworteld levensgevoel van een persoonlijkheid er zoo zuiver in is weêrgegeven, dat diepte en innigheid van dat gevoel in de taal, zoo als die daar is, staat uitgedrukt. De vraag is niet of ik nú, - en zoo neen, sedert hoe lang dan niet meer - dít *de* juiste “levensbeschouwing” acht. De vraag is alleen of, voor zoo ver men het hierbij betrokken menschenleven een “drama”, of een tragedie, acht, een der met elkaâr strijdende elementen van dit drama,

tot nagenoeg op de grootste in de Letteren bekende hoogte, hier aan het woord is. De woede tegen een leven en een wereld, dat en waarin men niet leven kan, is even redelijk hetzij men de zaak zóo ziet, dat leven en wereld slecht zijn en wij alleen goed, hetzij zóo, dat leven en wereld góed zijn en het aan óns, aan een gebrek in onze samenstelling, ligt, dat wij ons er niet harmonisch in kunnen voegen. Indien een mensch - even als dit met Rembrandt het geval was - "niet leven kan", - dan is het mooyer, dat hij in woede daarover uitbarst dan dat hij over de essentiëele en chronische hopeloosheid van zijn leven suf en stom en walgelijk week alles maar heen laat gaan.'

51 Het op 26 februari 1890 te Bergen op Zoom voltooide opstel over de bundel *Rouwviolen*, door Hélène Swarth, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in het weekblad *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 665, 23 maart 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.
De lectuur van dit opstel gaf aan Dr. Willem Doorenbos (1820-1906) te Brussel een brief in de pen, d.d. 25 maart 1890, gericht aan Willem Kloos, en openbaar gemaakt door G.H. 's-Gravesande in *De geschiedenis van De Nieuwe Gids*, Arnhem, 1955, blz. 290-292. Doorenbos nam aan dat achter de letters A.J. 'een nalooper van de N.G.' schuilging. 'Maar juist de vrienden doen ons het meeste kwaad, als zij dom zijn. De man kreeg in zijn hoofd dat Helene Swarth op een leeftijd tusschen 30 en 40 jaar verliefd was geweest of nog was op een twintig jarig jongeling. Op dit premis, dat Balzac die de vrouw van 30 jaar eerst voor vol aanzag, redeneert hij kinderachtig als een gewone ploert door. Nu schreef de dichteres toen zij nog geen dertig jaar was, een leeftijd, dien zij pas is ingetreden, zooals men uit vele levensberichten van haar had kunnen lezen.
Komiek is de fictie van moederliefde bij haar. Een kind dat met de pop speelt heeft deze ook. De historie, die aanleiding tot de rouwviolen gaf, is iets als van Dante en Beatrice, als Petrarca met de legendaire Laura (voor een deel).
Was men in Holland meer bekend met litteraire voorvallen, dan zoude men misschien kunnen vermoeden, wie de veelbelovende fransche litterator - in België - is geweest, die in zijn jonge jaren veel met Hel. Sw. verkeerde. [Doorenbos doelt hier op Max Waller, pseudo-

niem van Maurice Warlemont, die op negenentwintigjarige leeftijd in 1889 overleden is - H.P.] Beiden waren even oud, geloof ik, misschien hij iets ouder. Toch toen 16-18 jaar en de herinnering daaraan kreeg een gedaante in de rouwviolen. Hij is overleden en daardoor had de poezie nog meer vrij spel. Dat een meisje van 17 jaar zich ouder gevoelt dan een jongen van gelijke leeftijd is in de orde der dingen en daaruit zijn enkele uitdrukkingen te verklaren.
De hatelijke domheid van A.J. dient bestreden te worden. De zuivere uiting van eigen gevoel, die zoo schoon in de rouw-violen pronkt, eischt van iemand die kunstcriticus wil zijn een betere waardeering. Doch deze ontbreekt in 't geheele stuk, dat vol leugens is, zooals in den beginne, dat de pers getalmd heeft met zijn oordeel uittespreken. In verschillende tijdschriften o.a. de Gids en Spectator is dit al sedert lang gedaan.
De paar regels uit die gedichten gescheurd om te bewijzen dat de dichter fouten maakte, bewijzen niets. Veel erger maakte Gorter het en toch is de Mei een fraai dichtstuk.
Naïef is de uiting dat balladen een verouderde dichtsoort is; alsof de sonnetten niet even oud zijn en geheel verouderd toen eensklaps de sonnettenepidemie uit brak. Gij zult het natuurlijk niet met mij eens zijn, maar ik hoop toch in het eigen belang van de N.G. dat daar een stem opga om de zotheden van A.J. terug te wijzen en de voortgaande dichteres te waardeeren.'
Uit het antwoord van Kloos, d.d. 26 maart 1890 (zie 's-Gravesande, a.w., blz. 292-293) blijkt duidelijk dat Kloos werkelijk niet wist dat A.J. een-en-dezelfde als Lodewijk van Deyssel was. Een dag later, 27 maart 1890, schreef Frederik van Eeden aan Van Deyssel: 'Ik heb een weddenschap aangegaan over een stukje in 't Weekblad over Helene Swart's [sic] rouwviolen. Ik meende dat het van jou was, Kloos en Gorter meenden van niet. Zeg mij eens wie gelijk heeft.' (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 63.) Op 1 april 1890 liet Van Deyssel aan Van Eeden weten: 'De weddenschap over het Hélène Sw.-stukje in den Amsterdammer heb je gewonnen; maar nu ben ik bang, dat Kloos er een beetje boos om zal zijn, om dat hij bij zijn laatste schrijven over Hélène Swarth, haar zóo hoog heeft gesteld. Ik vind haar op 't oogenblik de minste der nieuwe dichters. Zij staat voor mij gelijk met Perk.' (idem, a.w., blz. 64.) Per omgaande, want op 2 april 1890 reageerde Van Eeden: 'Niet Kloos maar

Helene Swarth was boos over je stukje, zooals bleek uit een brief van Doorenbos. [n.l. de zo juist geciteerde aan Kloos-H.P.] Zij dacht dat het van een van ons was. Ik herkende je aan het gemakkelijk-observeerende, van iemand die wel veel om zijn houding geeft maar er volstrekt niet meer verlegen mede is.' Op 6 april 1890 kwam Van Deyssel nog eenmaal hierop terug: 'Het heeft mij verwonderd, dat Doorenbos over dat stukje over Hélène Swarth in een brief geschreven heeft. De goede Doorenbos, die wilde mij in der tijd wurgen, hij had een zwaren hekel aan me. Ik wist niet dat hij nog leefde.' (idem, a.w., blz. 66.)
Hélène Swarth was zelf van mening dat in deze bespreking van *Rouwviolen* haar persoon 'op de ruwste, grofste wijze aangevallen' werd, zoals zij toelichtte in een brief van 26 maart 1890 aan Pol de Mont. Eerst in december van dat jaar zou zij achterhalen 'wie A.J. is, die mijn *Rouwviolen* heeft gehoond in de *Amsterd.* - dezelfde L. van Deyssel, die vroeger "van vreugde sprong over de mooie, rooie bloemen" van mijn eersten bundel en ook mijn *Blauwe Bloemen* zoo prees!' (Hélène Swarth, *Brieven aan Pol de Mont*. Uitgegeven door Herman Liebaers, Gent, 1964, blz. 174, 175 en 208.)

52 Het in maart 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *De Morrisons* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 4, april 1890, blz. 84-85; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 337-338. Van Deyssel zag Mario aan voor een 'jongen' maar in werkelijkheid was *De Morrisons* reeds het vierde boek van Maria Adriana Lamping-Van Bosse (1840-1927), die eerder bij dezelfde uitgever had laten verschijnen: *Aleide* (1884), *Levensstrijd* (1886) en *Schetsen en novellen* (1888).
Op 28 september 1890, dus ruim vijf maanden na Van Deyssels *Nieuwe Gids*-bespreking, bevatte *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 692, het volgende ingezonden stuk:

DE MORRISONS
(*Ingezonden*.)

Mario, *De Morrisons*. Utrecht, J.L. Beijers, 1890.
De heer L. van Deyssel heeft dit boek in verband gebracht met Couperus' *Eline Vere*, en gezegd dat Mario op zwakke wijze aan het na-

bootsen is geweest toen zij - want Mario is een zij - de familie Morrison op 't papier bracht. Ook heeft de heer L. van Deyssel in eenige zijner eigenaardige, booze, onhebbelijke volzinnen gezegd dat er niets goeds in dit boek is, eene uitspraak die niet klopt met de bekentenis dat de heer van Deyssel na het eerste hoofdstuk het boek dichtsloeg, omdat hij van de rest genoeg had. Er is wèl wat goeds in dit boek. En het is zoo weinig eene nabootsing van *Eline Vere* dat de auteur Mario nog moet beginnen aan de eerste bladzijde van Couperus' mooien en indrukwekkenden roman.
Door vergelijken loopt men gevaar onbillijk te zijn, en geregeld is dit het geval wanneer men twee ongelijksoortigheden samenbrengt; kan een aardig schoothondje 't helpen dat het niet fier steigeren kan als een weeldepaard, of heeft de bouwmeester van een rank pleizier-vaartuig schuld eraan, dat zijn werk afsteekt naast een driemaster met volle zeil? Mario - durf ik beweren - verlangt niet naast Couperus te wandelen, heeft nog minder de pretensie hem op zijde te willen komen; onder onze eerste romanschrijvers zich een plaats af te dwingen liet zij aan hem over; doch zelve vraagt zij, en vroeg zij reeds sedert *Schetsen en Verhalen* het licht zagen, geteld te worden bij de verdienstelijke auteurs van een lageren rang. Door Mario met Couperus in één zin te noemen, als Van Deyssel deed, dicht men aan de eerste eene aanmatiging toe, waartoe zij niet de aanleiding gaf. Doch het is geheel in den hoogmoedigen uitsluitingsgeest van den critiseerenden Van Deyssel, om aan elk ander genre dan het zijne het bestaansrecht te betwisten en den verworpen auteur zijne ongenade toe te duwen met in den regel barscher terminologie dan de woorden uit zijne bekende brochure *Over literatuur* ‘omdat gij niet groot zijt kunt gij gerust thuis blijven.’
Wil men de wijze van zien en van schrijven van Couperus en van Mario inderdaad vergelijken, dan heeft men slechts den aanvang van Couperus' roman, de voorstelling der tableaux-vivants ten huize van de Verstraetens, te leggen naast de bladzijde (217) waarop Mario van een dergelijke partij verhaalt; of de thuiskomst van het jonge paar De Woude van de huwelijksreis bij Couperus te vergelijken met die van Lizzie en Von Goltz bij Mario: en het groote verschil is daghelder.
Mario heeft de gebeurtenissen van een deftigen Amsterdamschen familiekring geschetst, zooals die een dertig jaar geleden, en misschien nu nog wel, leefde en dacht, eentonig leefde en weinig dacht. Mario

zette zich neer en vertelde, vertelde van de familie, die bestond uit vader, moeder, twee volwassen dochters en een zoon-student, en een tante-malloot en een goedigen aantrekkelijken oom. En hoe 'n deftig bankier die vader was, en ook wel een beetje ‘belezen’ want hij kon 't ‘There are more things in heaven and on earth’ aanhalen, en hoe onbeduidend de mama; en hoe poppig-snoepig Lizzie die tot vreugd harer ouders trouwen ging met den rijken en knappen Von Goltz; en hoe Fanny heel anders was, veel degelijker, en hoe die den fatterigen broer van haren zwager afwees, en werkzaamheid zocht op haar atelier, en daarna stil verliefd raakte op een knappen jongen weduwnaar, en hoe deze haar eindelijk vroeg in den maneschijn ‘in de geheimzinnige schaduwen van het overhangende hout’, en hoe gelukkig zij was toen zij, getrouwd, bloeiende kindertjes kreeg. En dan die vriendin, die Thora, die zoo rijk was en àlles wilde weggeven om rust te vinden in een levensdoel ter eere van God, wijl zij ongelukkig alleen was achtergebleven na den dood eener zuster, en hoe die Thora naar Parijs ging en het beleg doorleefde als weldoende verpleegster, en ten laatste, zich wijdende aan de choleralijders in het Zuiden van Frankrijk, daar stierf; en hoe de student-broer op die flinke vriendin verliefd was geweest, zooals een knaap verliefd is op eene jonge vrouw die hem over 't hoofd is gewassen, en hoe hij 'n blauwtje liep, maar niettemin later zijn verdriet vergat in eene andere vrijage. En van de sympathie van Fanny voor Oom en van Oom voor Fanny, en zoo al meer. Van dat alles wist Mario te verhalen. Mij dunkt, zij moet eene uitstekende vertelster zijn, en, indien zij minder deftige woorden bij het spreken gebruikt dan in haar boek, sterk door kinderen zijn gezocht. Als eene goede vertelster begint zij ook gewoonlijk met het weer: ‘het was zomer’, ‘de Maartsche buien spookten’, ‘'t was aan den avond van een eersten schoonen, rechtaf warmen Junidag’ [waarom die voorkeur aan dat leelijke rechtaf? ‘rechtaf ongelukkig’ (114), ‘rechtaf tevreden’ (116)], ‘het was zwoel en heet’ enz. altemaal inleidingen die een tot luisteren gereede kinderschaar aanstonds op hun gemak zetten.

Mario is zeer zorgvuldig in het meedeelen van alle bijzonderheden die voor de oogen van den lezer het leven van den kring 's winters in Amsterdam, 's zomers buiten, moeten duidelijk maken. Zij spaart hem geen regendropje buiten -, geen sigaren-rookwolkje binnen 's huis. Elk lijntje van de teekening moet er staan, op gevaar af dat de perspectief er door lijden zal. En bij eene teekening van het leven der

Morrisons en van Thora blijft het ook. Het boek wil geen roman zijn met zich ontwikkelende, boeiende karakters, met zwaren strijd voerende, in zaligheid jubelende of ellendig ondergaande personen - het is eene vertelling, eene lieve vertelling van het burgerlijk leven van deftige menschen die met God en met eere door het leven komen. De eenige figuur, die uit het gareel wil en uit den band springt is zwak van teekening en draagt den Morrison-naam niet.
Van Fanny is het meest werk gemaakt: is de auteur bezig Fanny te beelden, dan raakt zij buitengewoon op dreef. Fanny bij haar broer op zijn 'kast', Fanny met de kinders in de serre (155), Fanny op bezoek bij oom Frans (228), Fanny met van Maerle zittend in het gras (247, 48) - het zijn alle tafereeltjes die goed zijn gedaan en die men zich, is de lectuur ten einde, gaarne herinnert. Voor het teekenen van gewone karakters, dit heeft men opgemerkt, in niet te groote lijsten, heeft Mario een bijzonder en onmiskenbaar talent.
Over heel het boek ligt eene beminnelijkheid die een aangenamen indruk maakt. Naar het voorbeeld van prof. A. Pierson* heeft de auteur op personen en zaken een licht doen vallen waardoor zij beminnens-waard zijn geworden, en zij is zoo weinig objectief te werk gegaan, dat haar goed hart op bijna elke bladzijde heeft gesproken. Ook zij 'wil wel liefhebben.' Dat *Mario's* vertellingen en schetsen recht geven om iets grooters, iets diepers en breeders van haar te verwachten, moet, vrees ik, worden betwijfeld. Al hare boeken zijn door dezelfde lijnen begrensd, waarover haar talent niet schijnt heen te komen. Doch, al moest die meening juist blijken, wat nood? Is ook wat deze auteur met zorg en niet zonder talent verdicht, is de detail-teekening eenige waardeering niet waard? Moet het minder voortreffelijke naast het beste, weggedaan en vertrapt?
'Ook op het gebied van den geest,' zegt Pierson in het genoemde boek, geldt het gebod: 'gij zult niet dooden.'
UTRECHT. S.Z.

53 Het in maart 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Lastertongen* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 4, april 1890, blz. 85-87; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. De brochure van Frans Netscher

* *A. Pierson: Oudere Tijdgenooten, Voorrede.*

(1864-1923) richtte zich tegen de, niet in *De Nieuwe Gids* van oktober 1889 maar in die van december 1889 verschenen, bijdrage door Frank van der Goes, *Leidsche Letteren* (a.w., blz. 256-269).

54 Het op 22 maart 1890 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Porcelein* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 4, april 1890, blz. 87-90; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 341-344.
Op 26 maart 1890 had Frank van der Goes Van Deyssel verzocht de omvang van dit opstel, 'zoo eenigszins mogelijk', op plus minus de helft terug te brengen. Misleid door het grote, en daardoor gemakkelijk zes foliovellen vullende schrift was van der Goes bevreesd dat er twaalf bladzijden druks mee gemoeid zouden zijn. 'En dat over Van Sorgen; ook hebben wij zooveel copy dat de boekbeoordeelingen - een elastieke rubriek, anders ingekort zouden moeten worden en wij willen juist, nu gij in lang niets geschreven hebt, zooveel mogelijk van u plaatsen.' Aan dit verzoek heeft Van Deyssel op een merkwaardige manier voldaan. Hij heeft de omvang van zijn stuk inderdaad tot op de helft teruggebracht door eenvoudig de eerste drie van de zes folio-vellen aan Van der Goes op te zenden en de drie resterende achter te houden. Ze werden voor de eerste maal openbaar gemaakt in *Critisch Bulletin*, juli 1954, blz. 278-281, en worden nu in dit boek voor de eerste maal herdrukt:
U heeft heel wat fransche romans gelezen, allerlei komediestukken gezien, veel te veel waarschijnlijk, althans veel te veel middelmatige dan eigenlijk goed voor een mensch is, U heeft het tooneel achter de koelissen gezien, U heeft verkeerd met hollandsche rijke-lui, en nu heeft U van dat alles, van die fransche romans, van die massa komediestukken, van dat tooneel en van die rijke-lui een allerflauwste, geur- en smaaklooze hutspot gemaakt, die U in een stijlschotel van zeer vulgair, nullig fabriekwerk aan hollandsche lezers voor komt zetten.
U is een nul. U heeft natuurlijk hoe-genaamd niets van de kunstrijkheid van een goed romancier, maar U heeft ook geen-een van de eigenschappen van een slechts tamelijk goed romancier, U zou zelfs geen goed dagblad-causeur zijn. U heeft geen begrip van de dingen, geen opmerkingsgave, geen distinktie, geen gratie, geen elegantie, geen kranigheid, ook niet van mindere soort, niets, niets. U, - ik

spreek alleen van U als schrijver - is een stuk gebrekkig vensterglas met een jas aan. Het is niet mogelijk met minder eigen ziel de wereld te bezien dan U het heeft gedaan. U weet, dat uw figuur Frank van Arichem altijd zijn rechter handschoen aanhoudt ofschoon zijn linker hand ontbloot is, in uren dat hij aan veel menschen de hand moet geven. Dit is een aardig trekje. Het is aardig dat de heer v. Arichem zoo doet. Ik woû dat ik zelf' ereis op dat idee was gekomen, want ik vind het sensueel-gedistingeerd. Maar dacht U dat een aardig gewoontetje van iemant kennen en een roman schrijven, het zelfde is?

Zoû ik nog verder over uw werk uitweiden? Hoe vreemd, dat U in 't begin een hoofdstukje geeft over achter de koelissen (guit!) zoo zeurkousig geschreven met: 'Dáár stond, naast den regisseur, onze groote Shakespeare-vertaler in eigen persoon!' enz., en later net doet of er geen tooneel meer bestaat; hoe raar, dat U met een soort van kinderachtigen en te gelijk meesterachtigen, en potsierlijk ouderwetschen zin voor een soort van pitoreskheid het imperfectum van uw verhaaltrant telkens met de praesens afwisselt; hoe dwaas, de malle mines, de lakei-achtige koketterieën waarmeê U uw eigen figuren behandelt: Als Eva Reynbergh op haar slaapkamer is, houdt Gij de voor den heelen daaraan voorafgeganen feestavond bedachte, ploertige vertelmanier vòl van te doen of de lezer en gij lichamelijk overal bij tegenwoordig zijt. Als Eva zich dan gaat ontkleeden, laat gij haar U en den lezer wenken van weg te gaan en gij antwoordt: 'Wij gaan al, Eva; wij gaan!'...; hoe mal, die schuchtere, popperige, knies-knus-lekker-kleine sensualiteit, voornamelijk te merken daar waar Greta Harders zich 's avonds met ontblooten 'molligen' schouder in den spiegel beziet en waar zij en van Arichem in den spoor zitten met den nachttrein naar Parijs, en waar v. Arichem 'vurige kussen' drukt op de lippen van dit 'kind', wier maagdelijkheid hij toch voortgaat te sparen.

Ik weet met volkomen zekerheid dat de toon van deze onder fesoendelekheid verborgen sensualiteit preciés de toon is van hoertjes, die eigen kamertjes bewonen in de hollandsche steden, het is ook de sensualiteit van de staalgravuren die in deze vertrekjes hangen; hoe gek, die zuivere herhalingen van zeer middelmatige fransche schrijvers, die in uw boek zijn zonder dat ge er blijkbaar zelf benul van hebt: zoo is de grap van Rein, die overal te laat komt, maar die, met zijn huwelijksaanzoek, nu eindelijk gelukkig toch eens niet te laat komt, een grap,

die al over alle tooneelen der wereld gezworven heeft, en die ik een jaar of acht geleden in ik weet niet welk medioker fransch stuk voor de zooveelste walgelijkste maal heb gehoord; zoo is uw bespottelijke scène van Greta aan het sterfbed van haar moeder iets als door een hondsche verbeelding gezogen uit het afval van Dumas fils of Bouvier; hoe onbenoembaar potsierlijk is die titel van *Porcelein*, nu gij hem op 't allerlaatst nog even tracht te verklaren door een plagiaat van Sully Prudhomme en er zelfs bijvoegt, dat de gedachte ‘niet nieuw’ is!

O onnoozele koekeloeris, ik word nu eenvoudig wee, nu ik je boek zoo op eet. Ik kan er niet door heen komen, waarde, geef me karbol, geef me zout, azijn, ik weet niet wat... ik word duizelig van misselijkheid. Weet-je wel, dat je in je eerste deel wel tién maal van iets dat je zoû gaan beschrijven, zegt: die oude fraze, die geen schoolkind van Delfzijl meer op zoû schrijven: dat men namelijk een schilder zou moeten zijn om zoo iets te schetsen, of dat een schilder geen oogenblik geäarzeld zoû hebben om... enz. of dat wat je hier voor je ziet het penseel van die en die waardig zoû zijn, enz. Lammeling, je bent de voerman van den tonnenstelsel-wagen van de letterkunde. Weet je wel, dat je in je tweede deel wel zes keer herhaalt, om te doen begrijpen met welk een nadruk een schepsel van je iets zegt: ‘op dit woord lag wel een gewicht van honderd pond’.

En wat is onbeholpen doller dan je resumé aan 't eind van 't tweede deel, waarin je, causeerend weg, je heele geschiedenis nog eens págaat en je figuren voor je laat verschijnen.

Het boek *Porcelein* is een leêge keukenkop van gemeen aardewerk, alleen geschikt voor vulgaire viveurs en leêgloopende winkeljongens.

22 Maart 1890.

De kritiek van Van Deyssel heeft Willem George Frederik Adriaan van Sorgen (1844-1898), jurist en letterkundige, niet belet om nadien nog de roman *Mr. E. de Breul van Oosthuyzen* (1895) te publiceren, dat in 1897 een tweede druk zou beleven. *Porcelein* haalde in 1892 een tweede druk. De verontwaardiging over Van Deyssels diatribe was veertien jaar later nog niet verstomd, want toen het geviel dat Van Deyssel, om iemand een vriendendienst te kunnen bewijzen, belet moest vragen bij de weduwe van de schepper van *Porcelein*, weigerde Mevrouw C. van Sorgen-Ragay, bij schrijven van 7 juli 1904, en onder verwijzing naar die toen al befaamde scheldkritiek, aan de belet-vrager de toegang tot haar huis.

Op 5 mei 1890 schreef Dr.Willem Doorenbos, vanuit Brussel aan Willem Kloos:
‘Bij v. Sorgens beoordeeling dacht ik aan een dronken student die gaarne sart en rhetorisch weet te schelden en te schimpen. Die methode doet alleen den beoordeelaar niet den beoordeelde kennen. Die arme talentvolle v[an] D[eyssel] wordt nog eens trappist of dominicaner-monnik, het echt fanatiek roomsche zit er diep in. Ik las een verhaal van jongelui, die 's avonds in een estaminet een heel leelijke vrouw doodsloegen omdat hun schoonheidsgevoel door haar te veel gehinderd werd en zij de menschheid van 't leelijke wilden verlossen. Zoo iets moet v.D. ook doen. Ik geloof gaarne dat die boeken leelijk zijn en las zelf de Morrisons, en vond het ook een onnoozel boek, maar de eerste woorden bewijzen dit niet.’

55 Het op 3 april 1890 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Porcelein* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *Critisch Bulletin*, december 1954, blz. 522-525, aldaar gedateerd Apr[il] 1890 en gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. Van Deyssel hield dit opstel in portefeuille nadat *De Amsterdammer*, in de persoon van Justus van Maurik Jr., het hem op 10 april 1890 had moeten terugzenden omdat de lezers van dat weekblad toen juist uitvoerig over *Porcelein* waren ingelicht door een bijdrage van Jan ten Brink.

56 Het in maart 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Engelbert de Chateleux* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg. deel II, aflev. 4, april 1890, blz. 90-92; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1894, blz. 347-349.
Al in 1887 had Van Deyssel zich opgewonden over het toen tien jaar eerder, bij A.W. Sijthoff te Leiden, verschenen *Chandosse*. Een drama door Engelbert de Chateleux. Van Deyssel noteerde toen - de juiste datum laat zich niet vaststellen - op een folioblad-Van Gelder:
‘Ook in het boek over Zola: afrekening met de Nederlandertjes die tegen Zola zijn geweest.
Engelbert de Chateleux.
Ziedaar onze Engelbert. Engelbert is een fraaye naam, waard om door een dichter gedragen te worden. Engelbert woont te Hoey. Engelbert is de auteur van het drama *Chandosse*. In der tijd, toen de

Lantaarn van redaktie veranderde en Engelbert er bij kwam, heb ik dat herhaaldelijk in de advertenties gelezen, dat Engelbert te Hoey woonachtig was en auteur van het drama *Chandosse*. Engelbert behoort tot die menschen, die wel eens één werkjen hebben uitgegeven, dat niemant heeft gelezen, maar dat voortdurend, als een aanbeveling, die iedereen herkent, bij hun naam genoemd wordt. Engelbert heeft zich, in zijn proeven van aanval tegen Zola en andere naturalisten, er over geërgerd, dat Zola, dagelijks, als zijn arbeidstijd voorbij was, de pendule *hoorde slaan* en er meê uitscheê. Engelbert hoort dat niet. Als Engelbert dramaas als *Chandosse* schrijft, is Engelbert zoo geïnspireerd, dat Engelbert waarachtig dien stoffelijken klokslag niet meer hoort.
Goede morgen, Engelbert, hebt gij goed geslapen?
.....
Dit is uit *Chandosse*.
Nu pak ik Engelbert bij de knoop van zijn jas. Hoor eens Engelbert, dingetjes als:
.....
had gij niet moeten schrijven.
Nu druk ik tegen de knoop, dat Engelbert een beetje achteruit wankelt. Dit is ook niet fraai, Engelbert!:.....
Nu geef ik een tikjen tegen de knoop, dat Engelbert achterover valt. Dit ook niet, Engelbert!: .....
Nu schop ik Engelbert onder zijn neus. Daar leg je, Engelbert!
Hee, wien heb ik de eer?... Mijnheer de Chateleux!... Zeer aangenaam kennis te maken... U woont, geloof ik te Hoey?... Waar ligt Hoey toch? Men moet daar zulke fraaye omstreken hebben?... U is, geloof ik, ook de auteur van een drama... *Chandosse*...? Zeer merkwaardig, zeer merkwaardig!'
Toen Engelbert de Chateleux in 1909 op vierenvijftigjarige leeftijd te Antwerpen overleed, werd hij door W.G. van Nouhuys alsnog, in het dagblad *Het Vaderland* van 6 maart 1909, tegen Van Deyssels 'uitscheld-critiek' van 1890 in bescherming genomen. Overigens had J.H. Kneppelhout al in *De Gids*, 1878, I, blz. 420-422, met *Chandosse* afdoende de kachel aangemaakt.

57 Het op 14 juni 1890 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Vondel*, *P. Czn. Hooft en Rembrandt* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890,

blz. 440-444, en aldaar gedateerd Haarlem, 14 Juni '90 en gesigneerd als F.H.[ovius]; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 35-39. Op 2 augustus 1890 schreef Van Eeden: ‘Weinig dingen vind ik zoo irritant als het geleuter van geleerde ploerten over genie en krankzinnigheid. Ik vind dat stukje over Vondel van je dan ook zeer vermakelijk en op zijn plaats.’ (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 80.)

58 Het in juli 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Romans van Maurits* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 372-377; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 9-14.

59 De eerste maal gebeurde dit in een op 22 april 1888 te Mont-lez-Houffalize voltooid opstel over *Maurits*, voor de eerste maal openbaargemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 570, 27 mei 1888, en aldaar gesigneerd met de letters A.I., voorloperszou men kunnen zeggen - van de letters A.J. Aan R. Nieuwenhuys, die in *Tussen twee vaderlanden*, Amsterdam, 1959, over *Maurits, romanschrijver van Tempo Doeloe* (blz. 69-103) schreef, is dit ontgaan, zoals het al in oktober 1888 (zie *De Gids*, 1888, IV, blz. 170) was ontgaan aan J.N. van Hall, die achter de letters A.I. de persoon vermoedde van de Haagse literator Arnold Leopold Hendrik Ising (1825-1898). Dit eerste opstel over Maurits heeft Van Deyssel nooit doen herdrukken.
Een tweede maal schreef Van Deyssel over Maurits, het pseudoniem van Paulus Adrianus Daum (1850-1898), in *De Nieuwe Gids* van juni 1888; zie noot 48.

60 Het in juli 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Maurits* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 680, 6 juli 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

61 Het in juni 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Norine's keuze* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De*

Nieuwe Gids, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 377-378; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

62 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel *Een poppenkast-vertooning* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 689, 7 september 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

63 Het in juli 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Rudolf van Meerkerke* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 378-380; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 17-19. In *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 686, 17 augustus 1890, besprak Van Deyssel dit boek onder de titel *Militaire Mémoires*, bespreking die werd gesigneerd met de letters A.J.

64 De te Bergen op Zoom geschreven aankondiging van de *Gedenkschriften van een gewoon mensch* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 380; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

65 Het in augustus 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Burgerlijke mémoires* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 688, 31 augustus 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

66 De aankondiging van *Phantasmagoriën* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 381; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.
Maurits Smit was het pseudoniem van zekere F.M. Jaeger.

67 De aankondigingen van *Meisjesjaren* en *Benjamin's klucht* werden voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 381; ze worden in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

68 De aankondiging van *Haar zuster* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg. deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 381; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

69 Het in juli 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Een tooneelspel van Emants* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 681, 13 juli 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

70 Het in november 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Frits Lapidoth*, I, *De dichter* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 700, 23 november 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

71 Anton Gerard van Hamel (1842-1907) was aanvankelijk Waals predikant te Leeuwarden (1868) en te Rotterdam (1872). In 1879 verliet hij zijn bediening. In 1884 werd hij hoogleraar in de Franse taal- en letterkunde te Groningen. Van 1887 tot 1907 was hij redacteur van *De Gids*. In 1897 zou Van Deyssel met Van Hamel polemiseren over de vertaling van Villiers de l'Isle-Adam's *Akëdysséril*. In *De Gids*, 1897, II, blz. 139-155, had Van Hamel geschreven over *Akëdysséril vertaald*, opstel waarin naast Van Deyssels vertaling ook besproken werd de toen recent verschenen tweede Nederlandse vertaling van *Akëdysséril* door S. Heijmans Jr. (Amsterdam, 1896). Hierop reageerde Van Deyssel met *De vertaling van Akëdysséril*, in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, jrg. III, aflev. 5 (1897), blz. 361-372, voor de eerste maal herdrukt in de *Vierde bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1898, blz. 181-193. Hierop repliceerde Van Hamel met *Aanteekeningen en opmerkingen* in *De Gids*, 1897, II, blz. 567-573.

72 Willem Frederik Lodewijk Lapidoth (1861-1932) was op het tijdstip waarop Van Deyssel over hem schreef correspondent (1884-1894) van verscheidene bladen te Parijs.

73 Het betreft hier de onthulling, op 26 augustus 1890, in de Scheveningsche Boschjes, van een door Laurens Alma Tadema ontworpen

monument: een zuil van twee meter met daarop de buste van Vosmaer, gemodelleerd door J.Ph. Koelman. Vóór de zuil spoot water in een bronzen bekken. In de bezettingsjaren werd het monument geslecht door de Moffen, die er blijkbaar geen weet van hadden dat Vosmaer hun cultuur altijd zo had bewonderd. Voor meer bijzonderheden, zie F.L. Bastet, *Mr. Carel Vosmaer*, Den Haag, 1967, blz. 200-201.

74 Jean Mounet Sully (1841-1916) was geen literator, maar een groot toneelspeler. Met zijn broer Paul Mounet (1847-1922), eveneens een beroemd Parijs acteur, maakte Van Deyssel persoonlijk kennis; zie de *Gedenkschriften* (editie Harry G.M. Prick), Zwolle, 1962, blz. 263-270.

75 Omtrent de dichter Johannes Hilman wist zelfs Jan ten Brink (*Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de* XIX*e Eeuw*, blz. 430) alleen maar te berichten dat hij 'al was het niet in fijn beschaafde vormen, zijne Nederlandsche geestdrift met luide stem uitsprak.' Van Deyssels vriend Maurits [Maussie] Benjamin Mendes da Costa (1851-1938) vertelt in zijn *Tooneel-herinneringen*, Leiden, 1900, blz. 184, dat Hilman zich bijzonder heeft ingespannen voor de verbouwing van de Amsterdamse Stadsschouwburg in de zeventiger jaren. Overigens was Hilman 'een man, die zich door zijn excentrieke manier van doen, door zijn pedanterie, door zijn plomp-burgerlijke vormen, door zijn gebrek aan gevoel voor wat waarachtig schoon is, heel veel aanmerkingen en spot op den hals heeft gehaald.'

76 Het in november 1890 te Bergen op Zoom geschreven opstel *Frits Lapidoth*, II, *De prozaschrijver* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 701, 30 november 1890, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

77 In *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 267, 6 augustus 1882, besprak de op dat tijdstip zeventienjarige Van Deyssel *La bouche de madame X*, de toen meest recente roman van Adolphe Belot (1829-1890):
'Dat *La bouche de madame X*, de laatste roman van Adolphe Belot, in Nederland veel lezers vindt, is een treurig verschijnsel en werpt een zonderling licht op het betrekkelijk matig succes van *Pot-Bouille* hier

te lande. In het werk van den Heer Belot dingen de liederlijkheid en de lichtzinnigheid naar den palm. Het is een mengelmoes van sensualiteit en stompzinnigheid, des te minder te vergeven waar de auteur elk oogenblik zijn vrouwelijke lezers toespreekt. De schrijver stelt zijn lezeressen gerust, zij behoeven niets te vreezen van wat er komen gaat: “Je reprends donc, madame, avec ou sans vous, probablement avec vous, car vous voilà rassurée.”
Dit boek is onwaardig dat wie ook, er een woord aan wijdt, maar de opgang waarin het zich te verheugen heeft, eischt protest. En dat niet alleen is 't, wat mij aanleiding geeft het hier ter sprake te brengen; het is mij ook een behoefte hen, die Zola een lichtzinnigen franschen romanschrijver heeten en hem onder het genre - De Sade een plaats willen toekennen, te verzoeken zich een enkel oogenblik van elk vooroordeel los te maken, 't geen zij voor het “ergste” geschrift van Zola houden eens te leggen naast *La bouche de madame X* b.v. van Adolphe Belot, en in oprechtheid te verklaren of zij geen afgrond zien tusschen het streven, tusschen het werken en schrijven van deze twee moderne auteurs. Hier hebt gij nu het kwaad, dat in rozekleurig gewaad tot u komt, hier hebt gij nu de verheerlijking der zinnelijkheid en van den echtbreuk. Ik bid u te vergelijken. O, Belot is ridder geslagen van het Legioen van Eer in 1867, en Zola heeft zijn eerste dekoratie nog niet aanschouwd. Ik verzeker u: de strijd van dezen tirailleur is een grootere, een hoogere dan die van gindschen ridder! Wanneer men Belot leest, bemerkt men dat die schrijvers welke het op den val der deugd aanleggen, toch anders te werk gaan dan Zola. De laatste behandelt licht te weinig de goede en schoone zijden des levens, hij degoûteert u van 't leven, goed; Belot doet u het leven beminnen en stelt het u aantrekkelijk voor, maar welk leven?...dat der ondeugd.
De inhoud van Belots roman, dunkt mij best verzwegen. Er is zozeer geen geregelde geschiedenis in te bespeuren. Een anekdote wordt verhaald, doorspekt van beschouwingen, die een onbedorven oor walgen. Het slot, de kroon der geschiedenis bestaat hierin, dat het overspel zegeviert, in de gunstigste omstandigheden.
Deze man heeft in de vrouw niets edels, niets verhevens kunnen ontdekken. Hij duidt zijn werk, in een gesprek dat hij laat voeren, aldus aan:
- “In welk genre is die novelle?
- Studiegenre.
- Studie van het hart?

- Neen, van de zinnen.
- 't Is dus gewaagd?
- 't Is stoutmoedig."
Deze man, - elke bladzijde van zijn *Mystères mondains* loopen trouwens van die waarheid over, - deze man ziet slechts in de vrouw, wat de kater ziet in de kat en de ram in het schaap. Het dierlijke in alles heeft hem getroffen en geboeid. In zijn eerste hoofdstukken voert hij een princes op, een lichtvaardige vrouw, die juist als haar lievelings-lektuur romans gelijk de zijne proklameert. Mocht ook, in Holland, zijn boek slechts lezers en lezeressen van verdacht allooi vinden!' [Amst., 20 Juli '82. v. Deyssel.]

78 Le Gil Blas illustré was een in 1879 opgericht blad dat nogal eens ergernis wekte bij de fatsoensrakkers. De tekenaar Th. H. Steinlen (1859-1923) droeg wekelijks een prent bij. Ofschoon Van Deyssel geen abonné was, nam hij, in de negentiger jaren, toch links en rechts, bij vrienden of op leestafels in koffiehuizen, de kans waar er kennis van te nemen.

79 Voor het werk van de veelschrijfster Gyp, pseudoniem van Marie-Antoinette de Riquetti de Mirabeau, Comtesse de Martel de Janville (1850-1932), wier boeken veelal spelen in de 'hogere kringen', had Van Deyssel een zeker zwak. Op 29 juni 1933 zou hij nog eens haar *Le Mariage de Chiffon* (1894) herlezen en toen aantekenen: '*Le Mariage de Chiffon* is nagenoeg volmaakt, van een vrij hoog soort te midden der Fransche Literatuur van zijn tijd en volmaakt ín die soort, op een paar geringe zwakheidjes in de richting van het schijnbaar juist bizonder poëtische, maar in werkelijkheid sentimenteele, na. Al het doen en laten van Chiffon, haar aard, ís iets poëtisch van zelf, maar waar men haar de bloemen laat begraven op het bloemenkerkhofje in den tuin, om te voorkomen, dat de bejaarde bloemen in modder of bij asch zullen terecht komen, gaat het over de schreef. Even als Gyp's Cricri (uit *Le Cricri*) telkens, is Chiffon met dit bloemenmotief te oud voor haar leeftijd, en behoort dit eerder bij een lichtelijk gemoedsziekelijk Germaansch juffertje van achttien jaar.
Bij de herlezing van Gyp zal men die werkelijk boven Marcel Proust de voorkeur geven. Niet, dat Proust's observatie niet diep ingaand en dikwijls scherper dan die van Gyp zoude zijn. Maar Gyp doet

nog iets anders als observeeren. Zij *bemint* haar onderwerpen. Daardoor observeert zij niet neutraal, maar van die genegenheid uit, en, zóo doende, vooral het áardige van haar sujetten ziende. Dit *beminnen* geldt althans voor sommige der beste werken, zoo als Chiffon.' (*De Nieuwe Gids*, juli 1939, blz. 9). Aan deze aantekening voegde Van Deyssel nog een noot toe, betreffende *Le Mariage de Chiffon*: 'Dit is een roman door de, omstreeks 1875-85 in bloei zijnde Parijsche schrijfster Gyp. Er werd ook een tooneelstuk van gemaakt, dat in 't Hollandsch werd uitgevoerd, met als hoofdpersoon Else Mauhs.'

80 Het in januari 1891 te Bergen op Zoom geschreven opstel *Een goed boek* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 709, 25 januari 1891, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.
Rana Neida was het pseudoniem van J.E. Sachse. Diens geboorteen sterfjaar konden nog steeds niet worden vastgesteld. In 1962 heeft Pierre H. Dubois zich veel moeite gegeven meer omtrent Sachse te achterhalen, nu uit Marcellus Emants, *Brieven aan Frits Smit Kleine*, uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Pierre H. Dubois, 's-Gravenhage, 1962, Emants' belangstelling voor Sachse blijkt. ('Dat jonge mensch werkt en leest veel. Wat hij zegt is ook niet kwaad, hoewel tot nog toe een beetje te sterk anderen nagepraat,' aldus Emants, a.w., blz. 69.) Dubois heeft kunnen natrekken dat Sachse eerst bediende was bij de Haarlemsche Bankvereeniging. Daarna kwam hij door bemiddeling van Smit Kleine bij de uitgever Tjeenk Willink. Zijn opstellen in *Nederland* en *De Gids* trokken de aandacht. Onder het pseudoniem Goldemar publiceerde hij *Gedichten en rijmen uit mijn studententijd*, Groningen, 1889, en onder het pseudoniem Rana Neida *Een verloving* (1890).
Op 20 november 1890 had Willem Kloos Rana Neida's *Een verloving* aan Van Deyssel toegezonden, onder aantekening: 'Het boek is niet bepaald slecht, eenigszins modern, een aardige levensstudie door een zwak temperament. Maar merkwaardig *is* het (het andere *vind* ik maar zoo) omdat het onze literaire beweging raakt. De schrijver schijnt iemand te zijn, die wel eens iets van ons gehoord heeft, maar 't rechte niet weet. Zoo is Radinck een in een kromme spiegel geziene reminiscenz van mij, met hier en daar Verwey, Gerard Rooswijk lijkt

hier en daar op Van Eeden, etc. Ik wou graag dat, als je 't kan, je er een beetje protegeerend en goedig uit de hoogte over sprak, maar vooral uit de hoogte.'
Op de dag van verschijning van A.J.'s bespreking nam Frederik van Eeden er kennis van. Hij schreef toen terstond aan Van Deyssel een brief die hij echter in portefeuille hield. (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 101-102). Met betrekking tot A.J.'s bespreking van Rana Neida's *Een verloving* schreef Van Eeden: '[...] ik was juist eenigszins verdrietig gestemd door toedoen van een auteur, dien ik als een onecht zoontje van je moet beschouwen, ik bedoel den heer A.J., een soort hybrid van den auteur van Deyssel en den auteur de Koo en daardoor al het stuitende vertoonend van de vrucht eener tegen-natuurlijke liefde. [...] Je moet mij deze oprechtheid vergeven maar ik vind het optreden van den heer A.J. voor mij altijd bizonder pijnlijk, mij zelfs wrevelig makend. Ik weet wel het is een rol die je speelt, een mal gezicht dat je voor goedgeloovige menschen trekt. Ik weet bij ondervinding hoe dat mogelijk is. Ik zelf leef ook voortdurend in verschillende functies, in verschillende hoogteplans om het zoo uit te drukken. [...] Nu kan het zijn dat die verloving een erg goed boekje en lief en roerend is maar mij dunkt als van Deyssel den heer A.J. tegenkwam hij hem bij de ooren zou moeten nemen en zeggen: "Laat u in 't vervolg unsern herrn Gott aus dem Spass en begroet ontluikende dageraden van nieuwe talenten zonder er de verzen van Kloos bij te halen."'
Diezelfde dag nog schreef Van Eeden Van Deyssel een nieuwe, wel verzonden, brief met daarin onder meer: 'Ik heb gezien dat onze vriend A.J. de ontluikende dageraad van een nieuw talent begroet. Maar had die begroeting niet zonder verzen van Kloos kunnen plaats vinden? Ik vind het zeer natuurlijk dat je een figuur als de heer A.J. bestaan laat. Wij leven allen zoo in verschillende plans, als vliegende visschen, eventjes vogel-zijnde, en dan weer een gewone visch. Van Eeden A. die verzen maakt ziet neer op Van Eeden B. die studies schrijft. Maar mijn toeleg is dat B rekening houdt met het bestaan van A en zorgt dat A hem niets te verwijten heeft. Zoo zijn ze beiden even waarachtig. Neem mij deze opmerkingen niet kwalijk en zie er geen verwijt in.'
Op 28 januari 1891 repliceerde Van Deyssel: 'A.J. misken je. Vooreerst vind ik het goed dergelijke verzen overal bij te pas te brengen, om er de aandacht op te vestigen. Ten tweede, - je hebt waarschijnlijk

het boek niet gelezen, ofschoon de schrijver zegt dat jij zelf zijn “god” bent - is Kloos een der voornaamste personages in dat boek, onder de naam Radinck, en zijn de slotwoorden bepaald door de genoemde verzen geïnspireerd.’
Zie voorts noot 89.

81 Voor Ouida, pseudoniem van Marie Louise de la Ramée (1839-1908) - zijnde Ouida de ‘nursery name’ van Louise - had Van Deyssel een zekere bewondering, evenals dit bij Couperus - en bij hém in sterkere mate - het geval was. In *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 273, 17 september 1882, schreef de toen zeventienjarige Van Deyssel, in een bespreking van *De openings-voorstelling in het ‘Grand Théatre’, Zaterdag 9 September:*
‘Wie kent niet Louise de la Ramée, zij 't ook slechts als Ouida? Elkeen herinnert zich *In a Winter City, Tricotrin* en *Signa*; maar is, naast de kleinere verhaaltjens, die, vóor een paar jaar, onder de hoede van *Umilta* verschenen, ook haar *Two little wooden shoes*, een novelle van weinig omvang, op zich zelf uitgekomen zeer bekend? Een novelle is is 't, een allerliefste novelle, niet realistiesch, en zoo teêr en innig gevoeld, dat een brein niet dermate verwend kan zijn, om geen lust te vinden haar twee maal te herlezen. Het onderwerp is hoogst eenvoudig: Een stadsche schilder ontwaart ter markt een jong, schoon, lieftallig bloemenverkoopstertjen, die hem uitnemend als model voor de een of andere reine vrouwentype kan dienen. Zij pozeert vóor hem, en hij wint haar hart; zij geeft zich met heel den rijkdom van haar onverbruikte liefde aan hem over. Na een paar maanden toevens, reist hij te-rug naar zijn stad en belooft haar natuurlijk van alles: hij zal haar schrijven en daarná komen afhalen om samen gelukkig te zijn. Hij heeft haar echter maar als tijdverdrijf bemind en na een paar maanden is hij haar totaal vergeten. Zij integendeel; na lang en smartelijk wachten, heeft zij haar geduld verloren en, daar zij doodarm is, legt zij te voet en zonder rusten een ontzachlijke reis af, en slaagt er eindelijk in, zijn woning in de groote stad te vinden. Haar klompjens heeft zij doorgeloopen. Over de rijke en mollige tapijten, schrijdt zij naar boven, naar zijn appartementen; zij is aan haar doel; zij hoort schel lachen en glazen-gekletter; zij licht een portière op en ziet haar minnaar, haar zoo oneindig dierbaar en aan wiens trouw zij geloofde, op een bed liggen kaartspelen, omringd van hoogst verdacht gezelschap,

welks beteekenis zij terstond, door natuurlijke intuïtie, begrijpt. Zij geeft een gil, vliegt heen en verdrinkt zich in de Seine. Haar klompjens had zij echter bij den ingang der zaal achtergelaten. De schilder vindt ze, begrijpt alles, en nog jaren later, toont hij zijne lichtzinnige omgeving die doorgelopen klompjens, als het souvenir der eenige vrouw, die hem ooit waarlijk heeft liefgehad.'

82 Victorien Sardou (1831-1908), dramaturg die zijn werk geheel aanpaste aan de smaak van het grote publiek, met als uitzondering zijn historische komedie *Madame sans Gêne* (1893); zie ook, onder Sardou, het Register op *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr./1883-1904*, uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage, 1968, blz. 351.

83 De te Bergen op Zoom geschreven bespreking van *Liefde's Dageraad en andere gedichten* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 436-437; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. De zowel hem als Marie aangedane smaad zou Edward Bernard Koster (1861-1937) nimmer aan Van Deyssel vergeven; zie Kosters briefkaart aan Van Deyssel, d.d. 21 november 1905, in: *Uit de schrijfcassette van Lodewijk van Deyssel*. Ontnomen, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G.M. Prick, Amsterdam, 1978, blz. 67.
Eerder, in maart 1904, had Koster in eigen beheer, bij Johan Pieterse te Wageningen, een brochure doen verschijnen over *Literatuurtoestanden*. Daarin onthulde hij dat Marie de naam was van zijn verloofde. 'De heer Van Deyssel dacht blijkbaar dat ik een vers en een bundel poëzie (want de geheele bundel was aan dezelfde vrouw opgedragen) had gewijd aan een snol. Nu, dat hij zoo iets dacht kan ik me best voorstellen. Maar hij behoefde anderen niet te beoordeelen naar wat hij zou doen [...]. Als de heer Van Deyssel mij *niet* wilde krenken, waarom werd dan juist *deze* versregel door hem uitgekozen? Waarom werd de in mijn versregel - die absoluut niets belachelijks bevat - genoemde naam viermalen tergend herhaald, en werden er aan het slot uitdrukkingen gebruikt die alleen een gewetenlooze schurk zou durven gebruiken?'
In *Literatuurtoestanden* bracht Koster ook ter sprake een door Johan de Meester aan *De Nieuwe Gids*, 19e jrg. (Nieuwe Reeks, 9e jrg), aflev.

6, februari 1904, blz. 351-352, bijgedragen varium over *'Zieltje' en het zielige badpakje*, dat aldus aanhief:
''t Verhaal wordt toegeschreven aan Netscher, misschien is het niets dan fantasie. Netscher, die, als oud-leerling van Jan ten Brink, dezen langen tijd een beminnelijke gehechtheid heeft betoond, placht professor te Leiden wel te bezoeken. Bij een van die vizites, werd hij al toen de huisdeur openging met schrik vervuld door een lang gezicht, dat van de meid, die aarzelend ja zei op zijn vraag of professor thuis was. In de gang stond Mevrouw en keek nog beduchter. - "Zie je, Professor is zóó van streek: weer die akelige Van Deyssel, die Professor beleedigd heeft". - Netscher naar boven; tik, tik, tik; een grommig binnen was het antwoord. - "Zoo! bei jij daar! Zoek jij me nog op! 'n Wonder, dat ik die eer nog waard ben!" - "Maar Professor, wat is er dan?" - "Moet je nog vrágen! je weet het heel goed." - Een zielebeproevende blik van professor op Netscher's verzekering dat hij niets wist. Toen explicatie. Nu was het tè erg. Wat die kwajongen nu had geschreven! Tegen professor, een vriend van z'n vader, tegen hem, Dr. Jàn tèn Brìnk... - "Wàt dan Professor?" nieuwsgierigde Netscher. Professor bromde geheimzinnig. Wat? Zoo iets herhaalt men niet!... Netscher wòu het toch wel graag weten... Eind'lijk, als kon het hem ontlasten, dat hij het éénmaal uitsprak, dat woord, zei professor den term, dien van Deyssel nu verbonden had aan Zijn naam. - "Ik! groote God! ik een ziel as 'en..." Het laatste woord klonk gedempt, niet helder, niets dan twee p's, als een opborreling... Netscher, niet in staat te troosten, liet Professor ten leste alleen. In de studentenkroeg ging hij den *Nieuwen Gids* nakijken. Hij zocht, zocht weer, zàg geen Jan ten Brink. Eindelijk, niet dan toevallig, viel zijn blik op het leelijke woord... God! wat ontdekking! hij holde de kroeg uit. Weer naar Professor, een driftige bel, meid verschrikt: - "Professor boven?" - "Nee meheer, perfesser is uit." - "Uit? Dat spijt me... Zeg jij an professor... goed onthouden... dat die ziel as een... (Netscher slikte één woord in)... niet van professor was, maar van 'en ander"...
Fantazie, dit verhaal? Wellicht! Van Netscher zelf, dan, of... van een ander. Maar zoo niet waar... kenschetsend een strijd, kenschetsend een tijdvak dat voorbij is.'
De slotalinea's van dit varium hielden zich bezig met een badpakje. Alvorens die te citeren, dient de lezer te weten dat Johan de Meester eertijds, in *Woord en Beeld*, oktober 1897, blz. 361-364, een opstel over

Lodewijk van Deyssel openbaar maakte (fragmentarisch herdrukt in: Harry G.M. Prick, *De Adriaantjes. Een onderzoek naar wording en achtergronden van Van Deyssels Kind-leven*, Amsterdam, 1977, blz. 593-594,) waarin hij zich ook had uitgelaten over de eens door hem waargenomen verschijning van Van Deyssel in een te nauw witlakens badpakje, waarin hij er uitzag ‘om hem ràzend lief te hebben’. Zeven jaar later dreef Koster hiermee de spot en wel in de *Spectator* van 2 januari 1904. Volgens Koster zou men ‘evengoed kunnen zeggen dat een vette kruisspin in voor 'n doodgraver bestemd pakje of een opgeblazen pad in een voor een muis bestemd dito er uitzien om razend lief te hebben.’ Hierop repliceren de slotalinea's van Johan de Meesters varium:
‘Even iets anders; van 't badpakje nu. Neen. Neen, het stònd Van Deyssel niet mooi. Ik zie zijn hooge schoonheid toch wel. Ik heb de schouders onder dit titanshoofd eenmaal omhangen gezien met een damesmantieljetje, dingie van pluche - de kop was opeens toen *de* Caesarskop, kolossaal, op een kraag van purper. Maar dat witte pakje, neen. Doch er is, o schoolmeester in de lange jas, die altijd zijt een nèt burgerman, een schoonheid van lijf die men niet met het oog ziet - en van deze schoonheid is de, eenmaal ultra-modieuze, Karel Thijm, wanneer hij niet-nieuwe kleêren draagt, maar altijd de zéér groote heer blijft.’
Koster gaf zich echter niet gewonnen. In zijn brochure beet hij zich vast in die uitweiding over Van Deyssels garderobe. ‘Wel, wel, wat houdt die man er een kleeren op na: te nauwe badpakjes, damesmantieljetjes, en de hemel weet wat nog meer. Mijn, ik mag misschien wel zeggen onze, nieuwsgierigheid is op pijnlijke wijze gewekt. Vertel er ons eens iets meer van. Bij welke aller-“leutigste lol” heeft die vertooning plaats gehad? Werden er charades gespeeld of tableaux vivants? Was men een weinig “angeheitert”? Was de wijsheid in de kan? [...] Met dat al vrees ik wel een weinig dat de heer de Meester zijn ware roeping heeft gemist. Hij had kleermaker moeten worden. [...] En dan had hij zich in Baarn moeten vestigen; welk een nòg meer belangrijke mededeelingen zou hij ons dán niet hebben kunnen geven! Hoe dat “titanshoofd” er uit zag, “omhangen” door of gehuld in of bedekt met een neepjes-kapje, een nonnenkap, een hoogen hoed, een biddersteek, een Pierrotsmuts en dergelijke hoofddekselen, hoe's heeren Van Deyssels “hooge schoonheid” uitkwam in een sluitjas, een

domino, een hanssop, een monnikspij, een kredietjas en dergelijke lijfsomhullingen.'
Het begon er intussen verdacht veel op te lijken alsof Johan de Meester weinig anders over Van Deyssel te berde wist te brengen dan het hierboven door Koster gewraakte. Nog aan het diner bij gelegenheid van Van Deyssels zestigste verjaardag (zie daarover de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 september 1924) memoreerde De Meester voor de zooveelste maal hoe hij eens op een zomerdag, toen hij met vrouw en kinderen de Gooise buitenlucht genoot, de gastheer van Van Deyssel was geweest. De familie De Meester logeerde in het gedeelte van een villa, dat eens als stal had dienst gedaan. Daarheen had De Meester 'den man genoodigd, die groot is hierin, dat hij hartelijk kan zijn in het eenvoudige. Het was koud. Een schoonzusje van spr. kwam op het denkbeeld Van Deyssel haar manteltje aan te bieden, en waarlijk daar zat hij, gehuld in het purperkleurig gewaad. Toen zei het meisje: "Nu bent u net Caesar!" Dat was zoo. Zittend voor een stal was Lodewijk van Deyssel een Caesar.'
Wist Johan de Meester maar niet van ophouden, Edward B. Koster wist dat evenmin. In de betreffende brochure onthulde hij (naar aanleiding van Van Deyssels sollen met de naam van Kosters verloofde): 'In het allereerst was ik te beroerd om te schrijven, want de ellendeling had me meer getroffen dan iemand weet. Ik heb rondgeloopen met 't idee om het gewetenlooze individu kapot te schieten. Maar dat zou jammer geweest zijn, niet waar? meneer de Meester, u uw geliefde zoo wreedelijk te ontnemen, zoo'n goed en best mensch, zoo'n gaven, reinen geest *ad patres* te helpen! Ik kan er nu wel over spotten, maar 't is een zeer ellendig gevoel geweest. Intusschen heb ik in Augustus 1891 op het Letterkundig Congres te Gent een krachtig protest tegen 's heeren Van Deyssels lage en ignobele handeling tegenover mij en zijn misselijke manier van kritiseeren in 't algemeen doen hooren. Ook later heb ik bij verschillende gelegenheden 's mans smerig gedoe afgekeurd en bestreden, o.a. in het door den heer Hartog geciteerde *Los en Vast*, den *Tijdspiegel*, den *Spectator* enz. De heer Hartog zei dat deze zaak me nu al zoo lang bezig houdt; zeer zeker, hij had groot gelijk, *zulke* dingen vergeeft en vergeet men *nooit*.'

84 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel *Braga Redivivus. Marfa* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde

jrg., deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 437-443; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 87-94.

85 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Hilda Ram. Eugeen van Oye. Jan ten Brink* (dat achtereenvolgens bespreekt de bundel *Gedichten* [Gent/Antwerpen, 1889] door Hilda Ram, de bundel *Vonken en Stralen* [Gent, 1889] door Eugeen van Oye, en *Jan Starter en zijn Wijf. Eene novelle uit de Geschiedenis der Nederlandsche Letteren* [P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam, 1890], door Dr. Jan ten Brink) werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 443-448; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 97-102.
Hilda Ram was het pseudoniem van Mathilde Ramboux (1858-1901) In 1890 werden haar *Gedichten* bekroond met de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Poëzie; de geneesheer, dichter en publicist Eugeen van Oye (1840-1926) was een en dezelfde als de eertijds zo geliefde leerling aan wie Guido Gezelle *Dien avond en die rooze* (1 november 1858) opdroeg.

86 De in Bergen op Zoom geschreven aankondiging van de bij W.J. Thieme & Co., Zutphen, 1890 uitgekomen roman *Jonge liefde*, door Bellinga, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg. deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 448-449; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

87 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Moderne problemen* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg. deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 449-452; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 105-108.

88 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Mevrouw Jeanne Fortuyn* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg. deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 452-454; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 111-113.

89 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Rana Neida* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg. deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 458-461; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 125-129.
Frederik van Eeden, die bij schrijven van 30 januari 1891 Van Deyssel had toegezegd dat hij *Een verloving* alsnog zou gaan lezen, berichtte zijn vriend op 5 februari 1891: ‘Ik heb een Verloving doorgelezen, maar 't maakt me kwaad. Dit soort boeken ergert me 't meest omdat het een Panopticum is, een schimmen-collectie van menschen die ik zoo oneindig mooier gezien heb. Hoe vindt je godbetert zóó 'n Kloos! Nou even precies als die walgelijke kwiebes Radinck op Kloos lijkt, lijkt Suze op het soort meisje dat ze voor moet stellen. Ik vind het heel begrijpelijk en lief van je dat je het boek wat prijst, maar door deze speciale omstandigheid, maakt het *mij* misselijk. De van Eeden die erin komt is mijn vader, de botanicus.’ (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 107-108.)

90 Over Van Deyssels belangstelling in het werk van Josephine Giese (1856-1926) verschaft Karel Reijnders gegevens in *Couperus bij Van Deyssel*, Amsterdam, 1968, blz. 111-113. Haar romans *Gevloekt* (1890) en *Sphinx* (1890) werden door Van Deyssel besproken in respectievelijk *De Nieuwe Gids*, vijfde jrg., deel II, aflev. 6, augustus 1890, blz. 384-387, en zesde jrg., deel I, aflev. 3, februari 1891, blz. 454-458; beide besprekingen werden voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 29-32 en blz. 117-121.
Van Deyssel besprak bovendien onder de letters A.J., en onder de titel *Een tragische roman*, de roman *Gevloekt* in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 685, 10 augustus 1890 en, eveneens onder de letters A.J., de roman *Sphinx*, onder de titel *Half-en-half* in idem, no. 698, 9 november 1890; beide besprekingen werden nooit herdrukt.

91 Het op 26 januari 1891 te Bergen op Zoom voltooide opstel *In Hofkringen* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 712, 15 februari 1891, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. Vera was het pseudoniem van een mejuffrouw

H. van der Moer, die na *In bloei geknakt* (1890) nog *Betsy van Dalen*, Leiden, 1892, *Adolf Vincia*, Sneek, 1895 en *Uit het leven. Vier oorspronkelijke schetsen*, Delft, 1897, zou publiceren. Zie ook noot 96.

92 Het op 2 maart 1891 te Bergen op Zoom voltooide opstel over *Een familie-roman* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 715, 8 maart 1891, en aldaar gesigneerd met de letters A.T.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. Zie ook noot 95.

93 De aankondiging van de eerste aflevering van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 123-125; ze werd de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 153-155.

94 Hélène Swarth zou dit sonnet opnemen op blz. 74 van haar in de eerste week van november 1891 verschenen bundel *Passiebloemen*.

95 De bespreking van ‘Fokko Bos, *Een gril*’ werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 125-126; ze werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 159-160. Fokko Bos was het pseudoniem van V.G. Bos.

96 De ‘aankondiging’ van *In bloei geknakt*, door Vera, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 126-127; ze werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 160-161. Zie ook noot 91.

97 De ‘aankondiging’ van *De witte Bedoeïn* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 127-128; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

98 Het opstel over *Verga* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 128-130; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 161-163.

Het betrof hier de vertaling van Giovanni Verga (1840-1922), *Mastro Don Gesualdo* (1889), door Jhr. Mr. W.F. de Jonge. Utrecht, J.L. Beyers, 1890, 2 dln.

99 Al op 9 mei 1885 had Frans Netscher Van Deyssel dringend aangeraden toch vooral kennis te maken met het werk van George Moore (1852-1933); zie *De briefwisseling tussen Arij Prins en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 46, noot 103 en blz. 108, noot 281.

100 Van Paul Bonnetain (1858-1899) had Van Deyssel al in 1883 *Charlot s' amuse* gelezen en in 1885 *Au Tonkin*. In januari 1889 las hij de roman *l'Opium* (1885), die hem dermate beviel dat hij zich op 3 maart 1889 zeven boeken van Bonnetain aanschafte (verschenen tussen 1884 en 1888); zie *De briefwisseling tussen Arij Prins en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 99, noot 233.

101 J.H. Rosny was de gemeenschappelijke schuilnaam van de gebroeders Joseph Henri Boex (1856-1940) en Séraphin-Justin Boex (1859-1948).

102 De bespreking van het *Letterkundig jaarboek voor 1891* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 130-132; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

In deze bespreking komen achtereenvolgens aan de orde: het *Letterkundig jaarboek voor 1891*. Tweede jaargang. Amersfoort, G.H. Priem, 1891; *Wat wij willen*. Nieuw Tijdschrift onder hoofd-redactie van J. Winkler Prins. Amsterdam, G.H. Priem, 1891; *Sonnetten en zangen*, door G.H. Priem, Amersfoort, 1891.

103 De bespreking van *Robert Elsmere*, door Mrs Humphry Ward. Tweede druk. Sneek, H. Pyttersen Tz., 1890, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zesde jrg., deel II, aflev. 4, april 1891, blz. 132-133; ze werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 163-165.

104 Het, evenals de in noot 93, 95-98, 102 en 103 aan de orde gekomen opstellen, besprekingen en aankondigingen, te Bergen op Zoom ge-

schreven opstel over *Smit Kleine en C. van Nievelt* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel I, aflev. I, october 1891, blz. 99-105; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 175-182.
De bundel *Schrijvers en schrifturen* door F. Smit Kleine (Engbert Gerard Frederik Hendrik Smit Kleine, 1845-1931) was verschenen in mei 1891. De auteur had zijn boek opgedragen 'Aan Prof. Dr. Allard Pierson, als een klein bewijs van groote dankbaarheid.' In zijn bespreking stond Van Deyssel alleen maar stil bij de aanhef van het opstel over *C. van Nievelt* (blz. 73-97), dat uit 1882 dateerde, en bij twee zinsneden over Smit Kleine's oud-tante, welke zinsneden worden aangetroffen respectievelijk op blz. 129 en blz. 130 in de aanhef van het opstel over *W.J. Hofdijk*. Zie ook noot 117.
Over een eerder door Van Deyssel aan de bundel *Schrijvers en schrifturen* gewijde bespreking had Willem Kloos geoordeeld, op 1 augustus 1891: 'Smit Kleine dunkt me té erg gescholden, te expres.' Eigener beweging besprak Van Deyssel het boek toen voor de tweede maal. De bespreking die bij Kloos niet in goede aarde viel, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in het maandblad *Roeping*, 30e jrg., december 1954, blz. 589-596, onder de titel *Een ongepubliceerde scheldkritiek*. Zie thans, voor tal van bijzonderheden, *Een heroïesche clowneskerie* in: Harry G.M. Prick, *Lodewijk van Deyssel/Dertien close-ups*, Amsterdam, 1964, blz. 84-92; aldaar ook een herdruk van Van Deyssels eerste bespreking, die hieronder andermaal wordt herdrukt:
Een paar maar van de hier verzamelde artikelen van den heer F. Smit Kleine zijn van vóor 1888, de méeste van de laatste drie jaar. Ik vind goed dat de schrijver F. Smit Kleine geheel buiten de inwerking van de goede letterkundige theorie en praktijk der laatste tien jaar gebleven is. Hij is nu even ouderwetsch als middelmatig en de minste van eenige onbeduidende vulgariseerende causeurs als de schrijvers Polak, Berckenhoff, enz. Deze lieden hebben nieren in plaats van hersens in hun hoofd, het is dus niet alleen nijd, die hun stijl zoo afschuwelijk troebel geel en onwelriekend maakt.
De Heer Smit Kleine is níets, letterkundig bestaat hij niet; hij is niet alleen geen figuur, hij heeft niet alleen geen stijl, hij heeft ook niet alleen geen scherpzinnigheid, geen geestigheid, geen aangenaamheid hoe min ook; maar zijn kritieken zijn ook niet navolging, zwakke navolging van iemant anders, hij lijkt niet op Sainte-Beuve, Taine, Huet

of Brandes; hij is niemant, hij lijkt op niemant, het is dus volstrékt héelemaál níets: een troebele leêgte.
De Heer Smit Kleine is het prul der prullen, een miserabel vod, lauw van minheid, vies van lamheid, duf van klamheid, gekreukeld, verfomfaaid, vlekkerig en week, de ruïne van een schoen, die in de modder ligt, een krummelig en vet papiertje op een grasveld, iets heel naars, on-smakelijks en nietig disharmonieus en geringelijk weêrzinwekkend. Met niets van het brutaal leuk-komieke van een grooteboodschap in een bosch of zoo.
Hij zoû anders weêrgaasch leutig gepierd kunnen worden as-i alleen zoo pieperig mal en min, en niet daarbij zoo mul sip en vaal iesegrimmig beroerd was.
Hij begrijpt natuurlijk zelfs de onnoozelste dingen niet. Hij schrijft over den simpelen avonturier De Bergh, het gewoon absoluut nullige rederijkertje J.L. Wertheim en den vulgairen journalist Damas én over b.v. Hofdijk, Kuyper en Multatuli zoo, dat men niet merkt, dat die laatste drie, en vooral de allerlaatste, in elk geval een héel ander soort schrijvers en figuren zijn dan de eerste.
Van dat pieperig malle en minne gesproken, - ja, hij wordt toch, bij zijn overigens egaal vol-gehouden papperige grijsheid, een enkelen keer zóo mal, dat je d'r om lachen kan. Dan doet-i as 'n celebriteit. Dat is verduíveld gek, dát is krek patent om je 'n bochel-met-zeven-schuiframen te grinniken. Hij heeft namelijk wel eens bij oude celebriteiten gelezen, dat die, om aan hun op-stellen een soort van famieljaar schilderachtig realistiesch, of hoe zij het noemen mogen, íets te geven, zoo maar gewoon weg over hun familieleden schreven in het openbaar, aardig, lief, mémoires-achtig. B.v. ‘Mijn vader woonde in een huis met trapgevel’ of: ‘Mijn oom de predikant, had een bibliotheek, waar...’ enz. ‘Wacht’, dacht daarop die Kleine Smit, ‘dat staat celebriteitachtig, dat ga ik óok doen! Zoo iets geeft iemant in-eens een air van héel wat. En dan begint-i(in het stuk over Hofdijk): ‘Mijne oud-tante Smit, eigenares van Hout-Rust, was eene vrouw...’
Kwaje rekel, beroerde kwajongen, miserabele beuzelhannes, wat woû jij met je oud-tante Smit? hè? wat woû je met je oud-tante hè?... Weê je wel 'es as de bliksem je stottermond houë? of mót ik je?... Ga voor míjn part met je oud-tante op een manken ezel door den Haarlemmer Hout rijden of op 'n bezemsteel de lucht in naar de hel, of samen prettig zoet hout koopen en karsouwsche mangelen in een

snoepkeldertje. Maar kom d'r míjn niet meê an me ooren toeten! Wat denk-je wel? Mankeert het je heelemaal in je bovenste verdieping? Zing d'r van as je 's avonds uit de kroeg komt: ‘en dan heb ik nog zoo'n ouwe tante’, maar denk níét dat je d'r mij meê zal bluffen of minzaam-intelligent stemmen. Ik heb kak an jouw tante. Ik ken je tante niet. Ik wil met je tante niks te make hebbe. Zoek-je ruzie voorden-donder! Wat maal ik om je tante. Heb voor mijn part twee tweelingen tantes, daar draai ik me hoofd nog niet voor om. Je tante!... 'n mooye grap! Zet t'r op me rug, dan zal ik schellevisch met t'r spele. Je tante!... nee maar, zoo iets heb ik nog nooit gehoord. Presenteer snuif ân je tante, ga met je tante samen op 'n presenteerblad zitten, hoepel op met je tante, bikkel raak met je tante; maar zeur mijn niet over je tante, hoor, of je krijgt er langs van-lazerus... Hoor 'es, 't mot nou maar uit zijn, jij bent 'n Haarlemmer en ik ben 'n Amsterdammer, en met je tante daar wil ík me niet meê ophouë... Wel, God-zal-meliefhebbe!... z'n tante, z'n tante!...

Aan den WelEdgeb. Heer F. Smit Kleine: WelEdgeb. Heer! Ofschoon niet het voorrecht hebbend persoonlijk met Uw WelEdgeb. bekend te zijn, ben ik toch zoo vrij mij schriftelijk tot Uw WelEdgeb. te wenden, om U in alle bescheidenheid eenige opheldering aan te bieden over eene zaak, waar-omtrent ik meen, dat gij niet een geheel en al juist inzicht hebt. Gij zegt namelijk op blz. 138 van Uw zoo verdienstelijke verzameling *Schrijvers en Schrifturen*: ‘De titel van vaderlandsche schrijver was een eeretitel dien de besten zich zochten waardig te maken; de pen een edel wapen, dat men met zwier, bevalligheid of kracht hanteerde. Sinds de letterkundige Herculessen of lesjes zijn opgestaan, is de brutaliteit aan het woord gekomen en worden knotsen gezwaaid, waar vroeger degens blonken.’

Vergis ik mij indien ik in deze regelen lees uwe bedoeling: dat vroeger, in úw tijd bijv., de letterkundigen in kritiek en polemiek zich als ridders gedroegen, en zij zich nu als - sit venia verbo - beschonken baliekluivers aanstellen?

Ik verstout mij U mede te deelen, dat ik Uw meening ook de mijne kan noemen. Ik vind óok, dat soms in kritiek en polemiek de letterkundigen van dezen tijd zich als beschonken baliekluivers gedragen. Ik vind, - verontschuldig deze bekentenis, - dat ik zelf, ik persoonlijk, ik die hier de vrijheid neem tot U te schrijven, mij niet zelden in een kritiek als een beschonken baliekluiver gedraag. Ik doe dit met opzet,

omdat ik zulk een gedrag goed en aanbevelenswaardig acht. Sta mij nu een korte bespreking van dat verschijnsel toe.
Dat de letterkundigen van tegenwoordig - om bij Uw treffend juiste beeldspraak te blijven - knotsen in plaats van degens hanteeren zoo als die van vorige geslachten deden, moet voor-eerst híer-uit verklaard worden, dat de vroegeren, die zich van degens bedienden, hun tegenpartij als hun gelijke in het gevecht beschouwden, behoorende tot den zelfden letterkundigen stand als waartoe zij zich zelf rekenden. Zij hielden zich voor ridders die tegen andere ridders met het voor ridders passende wapen vochten. Maar de letterkundigen van den laatsen tijd die knotsen bezigen om andere letterkundigen te lijf te gaan houden zich zelf voor een soort van koningen, en die anderen voor een soort van struikroovers of bedelvolk, die zij uit de paleizen der Letteren willen wegjagen.
Ik verdedig nu deze appreciatie niet, ik wil alleen den toestand verklaren. Nu zult gij - de appreciatie overigens latende voor wat zij is, en indien gij wel de goedheid wilt hebben even mijn vergelijking te aanvaarden - nu zult gij zeggen, dat koningen zich niet persoonlijk plegen te bemoeyen met de verwijdering uit de domeinen van indringerig en plunder-ziek straatvolk. Maar het geval is juist, dat er adjudanten noch lakeyen te vinden zijn, die zich met dit werk belasten, en de koningen, driftig van aard en niet bestand tegen de gruwelijke onaangenaamheden der tegenwoordigheid van dat volk, grijpen zelf een knuppel en zwaayen als verbolgen sjouwerlieden op de menigte in.
Gij begrijpt, dat een koning zonder adjudanten of lakeyen aan de struikroovers wier ongedierte de marmeren vloeren van het paleis bevuilt geen duel-naar-de-etiquette zal gaan aanbieden.
Ten tweede wilde ik U vragen of gij meent, dat het zoo gemakkelijk en onverdienstelijk is zich als een dronken baliekluiver te gedragen. Gevoelt gij niet, dat daarin een groot artistiek sentiment leeft? Ik veroorloof mij U te vragen: Gij kent de dolzinnig-woest komieke figuren in sommige tooneelstukken van dien ontzettenden Shakespeare toch wel? Gij weet toch van het wee-melancholieke, het schrijnend-verdrietige, het hoog-tragische in den humor der van Shakespeare en nog vroeger stammende Engelsche clowns-type-manoeuvres? Nu, het komt mij voor, dat de letterkundigen, die op een in-der-daad zoo absoluut onbehouwen wijze zich tegenover veel

hunner voorgangers en eenigen hunner tijd-genoten ge-dragen, iets van díen humor in hun grimassen en buitelingen en onbehoorlijke houdingen zoeken te brengen. Het behoort tot de kinderlijkheid, de kinder-achtigheid, die een inherent element van een der hoogste soorten artisticiteit is, zijn tong uit te steken en zijn - gij vergunt? - zijn billen te toonen wanneer men iets erg leelijks of dwaas' ziet.
'Lik me gat', - zie, WelEdelgeboren Heer, wees zoo goed deze uitdrukking als behoorende tot de Folklore te exkuzeeren - ik kan bijna geen uwer verdienstelijke pennevruchten onder mijn oogen krijgen, of ik gevoel eene behoefte, eene door mijn artistiek besef theoretiesch en praktiesch gewettigde en aangemoedigde behoefte, om U toe te gillen: 'Lik me gat.' En mag ik U nu nog zeggen, - gij zult toegefelijk zijn ten opzichte van den ietwat arrogant doceerenden toon, waarin ik telkens bijna geraak - mag ik U nu nog zeggen, wat daar-ónder zit, ónder die buitensporige onhebbelijkheden en schier obscoene clowns-toeren? Daar zit onder een herinnering vol teederheid aan de vergane illuzie van eertijds, toen men meende dat zijn land een groot land was waar bizonder fraaie letteren werden beoefend door uitnemende geesten, daar zit onder iets van den geweldigen schrik en angst die een bruidegom bevangt als hij, meenende zijn in langen tijd niet geziene bruid te gaan ontmoeten, slechts vindt haar in staat van ontbinding verkeerend lijk. Zoo een bruidegom kan wanhopig in een hoek gaan zitten staren; maar hij kan ook voor driekwart tijdelijk gek van verdriet worden en de spiegels verbrijzelen en als een malle door de kamer loopen huil-lachen, schelden, razen en tieren.
Ik bedoel nu niet, dat ik, uit liefde tot de Fraaie Letteren, gek van verdriet word als ik een boek van U lees; ik bedoel alleen dat er in mijn onbewustheid onder mijn bokke-sprongen iets van dat gevoel aanwezig is.
Nogmaals een beroep doende op Uw vergevingsgezindheid met betrekking tot mijne vrijmoedigheid, verblijf ik na minzame groeten met gevoelens van hoogachting uw dienstwillige dienaar.
En daarom, uitgekotste stoethaspel, kouwe dwerg, klamme en pieterige hansworst - hoe kan de heer A. Pierson, die o.a. een goed, aardig ironiesch, door bijna niemant begrepen, artikel over Vosmaers *Inwijding* geschreven heeft, zich de opdracht van zoo'n boek als dit laten welgevallen en zich er dus aan bloot-stellen ook met een spat van deze ridderorde der verachting en bespotting bevlekt te worden - en

daarom dus zeg ik, lélijke talentloze, dufburgerlijke mentineur van een duitsche blauwkous als Carmen Sylva, daarom spuug ik op het kanaljeuze titel-gelaat van je werk en ga paardevijgen rapen om het onder te begraven...
Z'n tante!...

105 Het te Bergen op Zoom geschreven opstel over *Den Hertog en Martinet* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel I, aflev. 1, oktober 1891, blz. 105-110; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*, Amsterdam, 1895, blz. 185-190; laatstelijk werd het herdrukt in: Karel Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel*, Amsterdam, 1968, blz. 124-130.
Het opstel richt zich tegen twee brochures naar aanleiding van romans van Couperus, te weten: *Noodlottig determinisme, voordracht naar aanleiding van Louis Couperus 'Eline Vere' en 'Noodlot'* door C.H. den Hertog (Amsterdam, W. Versluys, 1891) en *Het fatalisme in onze jongste letterkunde* door J. van Loenen Martinet (Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1891).
Over beide auteurs, C.H. den Hertog (1849-1902) en J. van Loenen Martinet (1840-1918) verschaft Karel Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel*, a.w., blz. 130-131, overvloedige informatie. Aldaar echter niet dat Van Loenen Martinet die bespreking maar moeilijk vergeten kon. Ook zijn dochter Co van Loenen Martinet had daar moeite mee. Op 30 december 1895 berichtte de toen negentienjarige Freule Jacqueline Sandberg, de latere actrice Jacqueline Royaards-Sandberg (1876-1976), aan Van Deyssel dat zij en Co van Loenen Martinet zo allerleukst met elkaar omgingen: 'U heeft zeker wel eens van haar vader gehoord. Zij is eens heel boos op u geweest; u schreef iets over Couperus, en toen is ze van plan geweest een stukje tegen u te schrijven. Ik kan niet laten u te zeggen wat er maar telkens in haar hoofd speelde, en verder kon ze niet komen: "Van Deyssel is een oud wijf". Ik heb me ziek gelachen om haar. Vindt u 't mal dat ik 't u vertel, u is toch niet boos, ik vond 't zoo typisch, 't is zoo'n leuk kind, een bekend mooi meisje.'
Ook aan dit opstel was eerst een heel wat fellere versie voorafgegaan, maar op 1 augustus 1891 liet Kloos Van Deyssel weten (voor de volledige brief, zie *Couperus bij Van Deyssel*, a.w., blz. 120); 'Die diatribe tegen den dominé en den schoolmeester heeft veel verve, maar kan

m.i. niet in de N.G. komen, omdat zij te veel menschen tot vijanden zou maken, die nu onze vrienden zijn.' Op 3 november 1891 werd dit stuk, *Smaragden winden*, door Kloos naar Bergen op Zoom teruggezonden. Het was niet helemaal ongehavend: '[...] toen ik het uit zijn bewaarplaats haalde, [was] een klein gedeelte verdwenen, waardoor kan ik niet bevroeden. Misschien muizen, die ik nu en dan, in mijn bed liggend meen te hooren.' *Smaragden winden* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt door Karel Reijnders in *Couperus bij Van Deyssel*, a.w., blz. 122-124; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt:

Kom ân, kom ân! Nee-maar, nou,... nee, ga nou wèg,... nee, nou de dóminees en de schóolmeesters zich met de nieuwere hollandsche letterkunde gaan bemoeyen, nóu zal 't, denk ik, pas héel goed worden. *Het Fatalisme in onze Jongste Letterkunde, Noodlottig Determinisme* - lieve vreendjes waar hále jullie 'et van-daan, hè? Hebbe jullie waaráchtig kans gezien ernstig en gewichtig te doen ook as jullie 'et over dit joligste aller verschijnselen hebben? Stá óp! Gá zítte!

God-zal-meeeuwig-gloeyend-nakende... Nee maar, hoor, nóu gaat 'et me 'n gangetje! Wel Sakrament! De domenees en de rabbies, die...e...ik bedoel de domenees en de schoolmeesters, die... Maar lieve engelen, wete jullie niet dat jullie *de* bespottelijke, *de* te-min-om-te-minachten, *de* exekrabele menschen zijn, dat jullie zijn *het* ridikule, *het* onmogelijke. *Alles* is presentabel behalve een domenee en een schoolmeester. Maar muffe poenen, wíj zijn de nieuwe goden, en júllie zijn de oude fariseeën, jullie zijn de schrift-geleerden, jullie zijn het tegenovergestelde van die eeuwige en eindeloze, ontzachlijke en majestueuze grap, die de Literatuur is. Wel god-nog-tóe, wie had tat nou kunne denke, daar komen die plechtige en degelijke telegraafpalen, daar komen die schoolknapen-en-oude-vrijsters-in-gekleedde-jassen, daar komen die deurwaarders van het intellect, daar komen die hersenkassen als verrotte sinaasappelen, die filters waar de roode en gouden wijnen als troebel water uit neêr-lekken, die loensche vogelverschrikkers, die presidenten van geestelijke Geheel-Onthouders-genootschappen, die slaapwandelaar-achtige burgemeesters van jaren-lang geleden afgebrandde dorpen, die aansprekers van het vernuft, die beulen van het Leven, die bankroetiers van het denken, die slaapmutsen op den kop van een natie, die specialiteiten in intellektueele en artistieke valschheid-in-geschrifte, die impotente vrijers van een wassen muze, die foetussen in flarden van afgedankte tooneeltogaas, die typen van ziele-

tering, die vale kadavers in het stralende Leven, die meubels voor klein-steedsche binnenkamers, die verkouden zijn geworden van den Levenswind en toen hun heele hersenmassa hebben uitgesnoten, daar komen de modellen van al wat dor is en dood, die encyklopediën van wat banaal is en leelijk, die kompendiums van wan-levens-kunst, die gifmengers van de ziel, - daar komen - je bént verbaasd maar ik mag dood vallen as ik 't niet met mijn eigen oogen gezien heb, - daar komen de dómenees en de schóolmeesters staan tjilpen en rochelen over de tegenwoordige hollandsche letteren.
Ze vinden het, zoo als ik zeg, ernstig, ja hoogst ernstig en hoogst gewichtig. Wat wis-en-drie, ze zetten fabuleus bedenkelijke en waardeerende, wel zeker, wa-wa-wa-wa-waardéerende gezichten onder hun doffe hoogehoeden.
Dag, Domenee, dag, schoolmeester! Ik zeg dâ-dâ-dâ! en me zoontje zeit ook: dâ-dâ-dâ! Dâ-dâ-dâ, domenee en schoolmeester! Wij gróete jullie, hoor, wij knikke met onze hooffies, aller-vrindelijkst, dâ-dâ-dâ, dâ-dâ-dâ! Dag, lieve Domenee, dag, nette en flinke schoolmeester! 't Ga jullie goed hoor! Goeye reis, wel thuis, hoor, dâ-dâ-dâ...
Morgen brenge... ja,... ja wel,... nou, 't beste,... vergete jullie niks?... dâ-dâ-dâ... tot weêrziens. Mijn heele familie buigt samen op een rij als automaten... Besjoer, hoor, tot genoegen, dâ-dâ-dâ!...
Domenees en schoolmeesters, ik exekreer jullie. Ik ben een beschonken bezetene, die uit mijn achterste smaragden winden hel hoog heentrompettert in de luchten. Ik heb al de sterren van den hemel tot een mans-hoogen en verpletterend zwaren koningskroon voor de eeuwigheid op mijn ei-hoofd gezet, waarin een diamanten vogel leeft die nimmer sterven zal. Ik dans, ik dans, ik zing, ik zing.
Van al de [...] en heb ik levende bloemen gemaakt, waaruit lichtstralen [...] zingen. Van al de bloemen van de aarde heb ik mij een wee [...] vlochten zoo oneindig licht en zoo oneindig hoog, dat [..] smoezelig-geele zoldering-vlek en anders niet is. En ik dans een [...] eldans. En ik exekreer jullie.

106 Dit citaat is ontleend aan Willem Kloos. Zie diens *Verzen*, Amsterdam, 1894, nr. XL: *Ik ben de Dúvel-god dier grúwbre oorkónde*.

107 De te Bergen op Zoom geschreven bespreking van *Onder Zeil*, door C. van Nievelt (S.C. van Doesburgh, Leiden, 1891) werd voor

de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel I, aflev. 1, oktober 1891, blz. 110-112; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt. Carel van Nievelt (1843-1913) was aanvankelijk ambtenaar in het voormalige Nederlands-Indië. Sinds 1869 was hij verbonden aan de redactie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

108 De te Bergen op Zoom geschreven bespreking van *Helena Bixs*, door J.B. Meerkerk (H.C.A. Thieme, Nijmegen, 1891, twee dln.) werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel I, aflev. 1, oktober 1891, blz. 117-119; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

109 Het te Bergen op Zoom op 20 augustus 1891 voltooide opstel over *Een rarekiek* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, no. 746, 11 oktober 1891, en aldaar gesigneerd met de letters A.J.; het wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

110 De te Bergen op Zoom geschreven bespreking van *De oude garde en de jongste school* (uitgekomen bij Leendertz & Zoon, Amsterdam, 1891) werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel I, aflev. 2, december 1891, blz. 311-314; ze werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1897, blz. 189-192.
Over dit stuk schreef Van Eeden, op 12 december 1891: ‘je typografologische kritiek [vind ik] zoo goed als je beste werk van dat genre.’ (*De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, a.w., blz. 140). Op een niet nader te preciseren datum in december 1891 schreef de schilder Maurits van der Valk aan Alphons Diepenbrock, doelend op Van Deyssels bespreking: ‘ten Brink [vind ik] eenig verneukt.’ (Alphons Diepenbrock, *Brieven en Documenten*. Bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser, dl. I, 's-Gravenhage, 1962, blz. 310).

111 Het in maart 1892 te Bergen op Zoom geschreven opstel *De Heer Byvanck over Parijs* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Nieuwe Gids*, zevende jrg., deel II, aflev. 4, april 1892, blz. 76-83; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Prozastukken*,

Amsterdam, 1895, blz. 315-323. Zie ook *De briefwisseling tussen Arij Prins en Lodewijk van Deyssel*, a.w., noot 368, blz. 149-150.

112 Poëzie en leven in de 19e eeuw. Studiën op het gebied der Letterkunde, door W.G.C. Byvanck. Haarlem, De Erven F. Bohn, 1889, werd in juni en juli 1890 zeer indringend door Van Deyssel bestudeerd. Zondagmiddag 20 juli 1890 zette Van Deyssel zich tot het schrijven van de inleiding die hij aan zijn kritische beschouwing wilde laten voorafgaan. Donderdag 17, vrijdag 18 juli en zaterdag 19 juli had hij echter, nu er een ware hittegolf heerste, spiernaakt achter zijn schrijftafel doorgebracht. Maandag 21 juli 1890 was, ten gevolge van het overvloedig bierdrinken, zijn maag in de war; dinsdag 22 juli 1890 was hij ‘ziek van zware verkoudheid, die ik mij van-nacht plotseling heb voelen vatten.’ Op zaterdag 26 juli 1890 zag 't er naar uit dat hij zijn stuk over Byvanck (1848-1925) zou kunnen vervolgen, maar ongelukkigerwijs kreeg hij toen, op het moment waarop hij achter zijn schrijftafel plaatsnam, het gevoel ‘net als of ik, bij de oude, weder een versche koude had gevat, je-weet-wel, zoo, net of t'r windvlagen door mijn kop gaan.’ De hierboven geschetste gang van zaken moet bijzonder jammer heten, want Van Deyssel was op veelbelovende wijze van wal gestolten:
‘Ik heb mij door dat boek van Byvanck laten opwinden tot ik zoo hoog gestemd was, dat ik het boek heel min en leelijk vond. Daar-zóo, terwijl ik zat te eten, heb ik wat ontvangen van het begrip van het op-stel, wat ik er over maken woû. Als wonderbare muzikanten achter tafel kwamen de taalbewegingen, met lange ruischende en gouden sleepen, waren, staan en stijgen door het kamer-ruim. Dat is te zeggen, ik zág ze niet, zoo als ik de kamer zag, maar uit mijn voorhoofd en oogen kwam iets als een zweem van waterwit zeepschuim, als kransen om mijn blikken, en ik zag bijna in vaal-witte spokenlijnen vrouwengestalten; toen begon ik inwendig te verbeelden en ik merkte dat het mijn woordingen waren, en dat zij mooi waren, en sleepten, en met lange zwellende gouden ruischingen. Toen heb ik mijn lippen naar voren gedrukt tot een roos, die zong, en ik ben aan 't fluiten gebleven, leelijk, maar voor mij heel mooi, mijn hoofd werd warm door de bloedende bloei der stijgende zeggingen, mijn oogen gingen starend en schichtig zoo als wanneer men een god ontmoet, en in het blije jubelen van mijn mondvogel heb ik de voorste troepen gezien van de breed op-

vliegende stoeten van taalgestalten, die ik stellen en bewegen zoû.

Byvanck heeft een boek willen schrijven over *Poëzie en Leven in de 19*e *eeuw*. Dat is een vrijpostigheid, die ik heel hoog op neem, hoog in mijn gouden inktlikeur, die de dorst wil stillen van dat boek vol wonden, hoog in mijn pen, die een kwast en een stem wil zijn te gelijk, want zoo had Byvanck óok willen doen. Maar Byvanck kán niet, hij is een stijl-impotente, hij worstelt zijn taalpuin en taalmodder op tot brokkelende en vuil borrelende golven van stijl, waarop het groene kroos komt schuimen der belegen gemeenplaatsen die éens de jeugdige en bloeyende gedachten waren der beste menschen onzer eeuw.

Ik zal u zeggen wat Byvanck had willen doen. Onze eeuw, onze eigen eeuw, heel onze eeuw, onze rijke reuze-moeder, dat gouden woud waarin wij allen zijn opgegroeid, waar al de diamanten appelen der gedachten en gedichten met hun biggelende druppelen van zilver levenssap in hangen, die wij kennen als de heugelijke kernschatten van al ons beminnen en begeeren, had hij óp willen nemen in de broeikas zijner bepeinzing en óverplanten, hoog, rijk, veel, tot een verheerlijkt levend geheel van zuiver verzonnen gedachten en verbeeldingen groot gestolten in onsterfelijke begrippen en onsterfelijke taal.

Maar ik, die mijn eeuw ken, die mij hoog voel als haar zoon, die een der laatste boomen wil zijn, wier kracht-krampende schittertakken óp-spieren en-knobbelen en-ballen en-rekken in nooit verwonnen smart-groei tegen de blauwe onverschilligheid in, ik die haar liefheb, o breed, o zwaar lief, als haar kind, ik die haar in mij voel, als het merg van mijn stam, als de zenuwen van mijn bladeren, ik zal dien geringen zich te pletter doen loopen tegen mijn schors, dat zijn gedachten lam uit een vallen en zijn verbeeldingen barsten en breken, en zijn stijl scheurt en stuk stoot aan flarden en spaanders.

Ik ken mijn eeuw. Zij heeft mij zoo lang gedragen onder de luide levens-slagen van haar hart, dat als torenklokken van vreugde hamerde, toen zij juichend mij uitstiet in den lichten gelukshemel, die het leven is. Nóg hoor ik uit de diepe verten van het verleden, de groote klanken van haar smachtend wiegelied, de deinende geluiden van verlangen en voorspelling, waarin zij mijn jeugd hield omvangen en óp-leidde tot de heerlijkheden van het Leven, dan zacht, met teêre wankelingen, vol stille hoop en weenend schuchtre wenschen, dan luide hoog-luid als een hellend óp-krachtende zeeë-zwaai van onweêrstaanbren wil.

Het Gezicht van de eeuwzee heeft Byvanck ons willen geven, maar ik, wiens leven in haar baadt, ik die haar hoor in de ruischingen van mijn ooren, ik die haar ruik door klapwiekende neusgaten, [*hier breekt de tekst af*].'

113 De te Baarn op 27 november 1895 geschreven bespreking van de roman *Purification*, door M. Reepmaker (Paris, Tresse & Stock, 1895) werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in het weekblad *De Kroniek* van 1 december 1895 en aldaar gesigneerd: F.J.A.M. de V. D' Uiterkerke; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.
Michiel Reepmaker, geboren te Rotterdam op 26 juli 1858 en overleden te Hollywood (Californië) op 30 december 1924, was een tijdlang kandidaat-notaris op het kantoor van zijn vader. Na diens dood, op 17 oktober 1880, woonde Reepmaker steeds samen met zijn grootmoeder. Na haar overlijden in 1908 maakte hij een reis om de wereld, waarna hij zich definitief vestigde in Hollywood. Reepmaker schreef een reeks Franse romans, alle met een theosofische strekking: *Purification* (1894), *N'Importe* (1896), *Calvaire* (1897), *La Peine du Dam* (1899), *Vengeance* (1900), *Carlo Lano* (1901), *Emma Beaumont* (1902), *L'Ecole des Rois* (1904) en *Septime César* (1905).
Aanvankelijk wilde Van Deyssel zijn bespreking het karakter geven van een brief aan P.L. Tak, de redacteur van *De Kroniek*. De volgende aanhef is bewaard gebleven: 'Permettez-moi, Monsieur le Rédacteur en chef, de vous complimenter sur le pays que vous habitez, votre patrie hollandaise.
Il n'y a que peu de temps que j'habite vos superbes antiques villes, brunes, pourpres et rouges, vos prairies vertes à l'horizon toujours fuyant, ou des boeufs bucoliques paisent toujours dans une paix classique en remuant de temps en temps la queue comme une guirlande de roses pâles scandant l'harmonie rhytmique de l'auguste silence.'
Op 22 oktober 1896 schreef Tak aan Van Deyssel: 'Waarde Thijm, De Heer Reepmaker (auteur van *Purification*) heeft weer een Fransch boek geschreven; mag ik het u zenden? Wél gegroet van t.t. Tak.' In het avonduur van 25 oktober 1896 (de roman van Reepmaker, *N'Importe*, had Van Deyssel toen al binnen handbereik) kon hij terugblikken op een nogal roezige dag. Was hij aanvankelijk bepaald neerslachtig geweest, na het copieuze déjeûner was zijn gesteldheid zeer

veranderd. ‘Na een mislukt slaapje, is er een wel grof-soortige, maar in zijn soort heel aardige, reis- en feest-opgewondenheid gekomen die zich heeft uitgevierd door te gaan dineeren bij Van Hoogstraten, waar aanhoudend gepraat met een vondstrijke lager-geestige levendigheid. Nú ben ik nog wel altijd wat moe; maar ik vind nu, toch weêr, dat rustig thuis-zitten, na voldoende gevoed te zijn, in een aangename kachelwarmte, stil *lezen* en *schrijven*, - een levensgeluk is, waarmeê men te vrede kan zijn.’

Onmiddellijk na het neerschrijven van deze dagboekaantekening, nam die ‘vondstrijke lager-geestige levendigheid’ weer bezit van hem en tekende hij aan, eveneens in het dagboek:

‘Dans mon article sur le premier roman de M. Menelaus Reepmakèr.

Ah! le fat! le gommeux de la fatalité et de la fatuité, le délicieux fatamorganateur de la vie humaine, il a conclu, le petit sucrier, un mariage morganatique avec la Muse du Roman.

Voici un homme qui connait la vie, la vie Hollandaise et celle des Colonies. Tout est là. Il se réserve, c'est pourquoi il prend les autres. Il se donne tout entier, voilà le secret de sa puissance.

Voici un souteneur, souteneur d'une véritable Muse, qui amuse, qui entretient, qui fait agréablement passer une soirée. (A-muser signifie: fêter l'absence de la Muse.)

Voici un romancier qui ne dépeint pas la vie sous des couleurs trop amères, sachant cacher l'amertume sous des teintes roses et Edelweiss-des-Alpes toutes classiques.

Il a orné la légèreté si latine de son oeuvre de deux touches modernes d'une outrance héroique: Il dit quelque part que le visage de l'héroïne était “comme le sanglot du bonheur” et autre part qu'une parole “tâchait le silence de la chambre”.

Ah! charmeur! parfumeur de l'esprit du lecteur, fournisseur de la cour d'oh-triche(!), où avez-vous pris cela, mon aimable ami?’

Hierna heeft Van Deyssel nooit meer over het werk van Reepmaker geschreven.

Aan het weekblad *De Kroniek* van 9 januari 1898 droeg J. Huizinga (1872-1945) een bespreking bij van: J.Ph. Vogel, *Het Leemen Wagentje*, Indisch Toneelspel uit Sanskrit en Pankrit in het Nederlandsch vertaald. Deze bespreking, herdrukt in J. Huizinga, *Verzamelde werken*, 1, Haarlem 1948, blz. 188-190, besloot met de volgende vaststelling: ‘Want wie ook in Nederlandsche klanken het zoetelijk beneurie van

het Pankrit wist te volgen, wat zou hij maken van den sterken bouw van een Indische strofe: hoe zouden ooit in Nederlandschen zinsbouw de statige cavalcaden van adjectieven het substantief in majesteit vooraanrijden, en hoe zouden in het Nederlandsch verrijzen de rouwende katafalken van het al te zwarte Sanskrit?'
Op dinsdag 11 januari 1898 (zie Lodewijk van Deyssel, *Het leven van Frank Rozelaar*, editie Harry G.M. Prick, Zwolle, 1956, blz. 327) ontvloeide aan Van Deyssels pen de volgende, onvoltooid in portefeuille gebleven, uitval aan het adres van Huizinga:
'Ei, ei, ei, ei, ei, ei, ei, ei. Dat hij zijn huis in ga, want het is hier niet veilig. Huis in ga, huis in ga... ja ja ja, gaauw maar, gaauw maar, ga uw huis in,... want het is hier niet... want ik zeg het u zoo ernstig, nietwaar, want ik zwéér het u, dat het hier niet veilig, niet veilig, is. Gij zijt hier te dicht, te dicht zijt gij hier, bij wat mij heilig is. Ik gevoel een ontembare lust u even fijn te knijpen.
Gij treft het slecht, voorwaar, mijn dierbaar billetikkertje, maar zie, de katafalken van levenloos sieraad, waaronder gijzelf uw opstelletje begraven hebt toen het volgroeid was, - die zal ik nog wat zwaarder maken, als blokken bergsteen op een kudde slijmerige slakken in hun brosse huisjes zal ik ze maken.
De "rouwende katafalken van het al te zwarte sanskrit", - is 't niet? zóo stond er! Eilieve, vriend, zoudt ge ons niet even het fijn geheim van psychische mekaniek willen verklaren, dat u in staat stelde de kostbare proza-strofe te scheppen, waar deze woorden een deel van zijn? Ik was alleen een oogenblik bevreesd dat de "statige cavalcaden", die zoo in de onmiddellijke nabijheid uwer katafalken rijden, deze soms stuk zouden trappen. Of tròkken zij de katafalken en had er dermate transfusie van gedachten plaats, dat gij, terwijl de apen uwer volzinnen met hun dorre lullen aan indische aesthetica bezig waren, eigenlijk een Amsterdamsche begrafenis in het troebele fotografeer-vertrek uwer geleerden-verbeelding zaagt?
Is dit natuur-symboliek, mijn lieveling, mijn zotte lieveling, lieveling mijner zotternije, is dit natuur-symboliek? Had dit poëem van u eigenlijk onbewust moeten blijven en is het tòch bewust geworden, en is het tòch bewust geworden aan u, die sensitieve zijt maar tevens méér dan dat?
Ei, ei, ei, ei.

Ziet gij al die eitjes hier staan? Zien zij er niet uit als een menigte kleine ovale grafzerkjes? Ik heb ze klaar gemaakt, voor ieder uwer volzinnen één, rauwe zijn er, en in mijn drift gekookte. Zij zijn het kerkhof uit mijn speelgoed-doos, waarheen uw statige cavalcade u heeft gereden.
Ei, ei, ei.
"Een fraai vuurwerkje" zegt gij. Wacht, ik zal ù verlichten, mijn hondje. Gij schrijft "Sanskrit" en "Pankrit", maar moest, ja! duizend zwartvleugelige duivels met hel-groene oogen! moest de i niet wegblijven? Is het dan niet véel echter? Is het dan niet oneíndig beter? "Sanskrt" en "Pankrt" - hoort gij dat niet als voetzoekers klinken? Dat is nog eens een ánder vuurwerkje, wâblief. Dát kan elk die alleen sensitief is, niet afsteken!
Ik ken ook Sanskrt en Pankrt, wist gij dat? Ja, ik ken het, maar ik stel die kennis niet ten toon, begrijpt ge? Ik vind talenkennis en in 't algemeen kennis-zonder-meer iets dat men bescheidenlijk bedekt moet houden, iets, waarvoor men zich min of meer schamen moet... Maar.. ja, ik ken het ook, en ook Chineesch en Hebreeuwsch en enfin, om een getal te noemen, ik ken in 't geheel zestien talen. Zestien talen! Zestien! Ik leerde al vroeg Grieksch en Latijn; kort daarna kwam ik in aanraking met... die mij... en wij, enz.; maar ik zag al spoedig in - hoe zult gíj dat met mij begrijpen! - dat uit het Sanskrt en Pankrt alle latere beschaving, in verminderende beteekenis, is voortgekomen.
Beschaving, ziet ge, beschaving van wijsgeerig en aesthetisch inzicht en die iemant in staat stelt tevens beeldrijk en ietwat uit de hoogte zich uit te drukken.
Van die zestien talen, leerde ik er twaalf van een kellner, een kennis van mij, die er twee-en-veertig kende, 't Was een óber-kellner, nu, dat zal ieder-een wel aanstonds begrepen hebben. Hij was ook in Benares ober geweest, en, van der jeugd af aan reeds een weetgierige, ging hij dan in den slappen tijd oude taalwerken bestudeeren... Kuriëus voor een kellner, ee? Hij was dan ook eigenlijk misplaatst in zijn ambt, maar de levensomstandigheden hadden hem...
Hij heeft mij wel verteld van een kardinaal, wiens kamerdienaar hij geweest was, en die twee-en-zeventig talen kende. Twee-en-zeventig talen! Toch had die kardinaal nog een andere schaduw-zijde dan die, waarin zijn mantelrood op het marmerwit van het Vatikaan hem naspookte. Hij had zijn leven namelijk lichtelijk met mysticisme ge-

parfumeerd. Nu, het geparfumeerde of parfumeerende mysticisme, daar staat men boven, als men door inzicht in de wereld-poësis aan meer sober, degelijk en wetenschappelijk mysticisme doet.
Mensch, man, kind, gij, van wien ik nimmer had vernomen, hoe heeft het sterrelicht uwer uiting mij geleid om in het Oosten mijner zoekende gedachte u plotseling als De Wereld-mensch te zien staan.
Ik hield Maeterlinck voor den grootsten kunstenaar, die thands bestaat. Maar gij, - gezwollen wonder van wijsbegeerte en aesthetisch inzicht - o jemenee joossie, als 't ware met een enkele beweging van uw wijsvinger en duim, geeft gij de analyse dezer subtiele kunst: bewust, onbewust, procédé, vuurwerk, getimmerte, logisch moment,...fijn! superbe!
Gij schijnt te meenen, dat Mozes en enfin al die vroegere beschavingen, *wijl zij onbewust waren* de donder voor Gods stem hielden, enz. en *niet wisten* dat men ook van elektriciteit of iets dergelijks kon spreken; maar dat een 19e eeuwer, bewust zijnde, *dat is*: wetende: de donder is elektriciteit enz. niet meer van den donder als van Gods stem kan spreken.
Risum teneatis! roep ik met den klassieken Van Deventer.
Wat weet gíj van bewust of onbewust? De levenloosheid dezer uwer klatergoud getooide geborene is u zelfs niet bewust, [*hier breekt de tekst af.*]'

114 Het in maart 1899 te Baarn geschreven opstel *Over Kunst, of eigenlijk over den Heer Henri Borel* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, 14 mei 1899; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Vijfde bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1900, blz. 45-48. Op 15 mei 1899 werd dit opstel door Van Eeden beoordeeld in diens dagboek: 'Een slecht stuk van Karel over Borel. Als een oud scherm- of dans-meester uit het ancien regime die voor zijn gedemodeerde kunst opkomt.' En op 26 mei 1899 berichtte Van Eeden aan Borel: 'Ik heb mij laatst ook bedroefd om een stuk van Van Deyssel over jou. Dat was een heel dom en zwak stuk. Ik hoop dat je er niet op antwoorden zult.' (Frederik van Eeden, *Brieven aan Henri Borel*, Den Haag/Brussel, 1933, blz. 109.) Overigens had Van Deyssel al op donderdagmorgen, 3 maart 1898, geschreven: 'Ik heb weêr absolute overtuigingen! Hoezee! Wat kan mij nu weêr alle-menschelijk veel gestolen worden.

Henri Borel is de lebberigste kwijlstijlbroddelaar van den heelen Gidsmoes. Nu gij! O zoo! Dank U! Nu ga ik weêr een beetje naar het licht zitten kijken'. (*Het leven van Frank Rozelaar*, editie Harry G.M. Prick, Zwolle, 1956, blz. 259). Zie voorts Karel Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel*, Amsterdam, 1968, blz. 256.

115 Zelfs Borels vele reizen irriteerden Van Deyssel blijkbaar, want hij adresseerde ricanerend: 'De Heer Henri Borel te Nisjni-Novgorod'. Later zou Borel riposteren, in *De Telegraaf* van 20 september 1924, Avondblad, Derde blad: 'Ik was wèl te Canton, te Singapore, te Saigon, te Batavia, maar nooit in Nisjni-Novgorod.'

116 In *De Amsterdammer*, Weekblad voor Nederland, 14 januari 1899, had Van Deyssel *Een klein verzet* bijgedragen. In de tweede alinea van dat artikel zinspeelde Van Deyssel op een bijdrage van Frans Erens in het nummer van 1 januari: 'Het zal velen verheugen de Heer Erens, den fijnen stylist, den uitnemenden kunstenaar, weder nu en dan eens het woord te zien nemen, al ziet men hem dan ook liever in aanraking met een goed Fransch schrijver als Gustave Kahn, gelijk in een vorig weekblad het geval was, dan met den onbeduidenden Nederlandsch-Indischen journalist, - auteur eener leesbare causerie over Chineesch Tooneel en wellicht van enkele getrouwe vertalingen, maar die met onze dicht- en proza-KUNST niets te maken heeft, - dien hij thands wel te woord wil staan.'

117 Het op 25 januari 1902 te Baarn begonnen en aldaar op 2 februari 1902 voltooide opstel *Aeolie of de wind door den Gulden Winckel* werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De* XX*e Eeuw*, achtste jrg., deel II, oktober 1902, blz. 443-462; het werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Zevende bundel Verzamelde Opstellen*, Amsterdam, 1904, blz. 67-88.
Het eerste nummer van *Den Gulden Winckel. Maandschrift voor de Boekenvrienden in Groot Nederland*, onder leiding van F. Smit Kleine, zag het licht op 15 januari 1902. Van Deyssel kreeg dit eerste nummer onder ogen op 27 januari 1902. Het bevond zich toen tussen de op die datum binnengekomen ochtendpost. Ofschoon Van Deyssel zich reglementair, dit wil zeggen volgens zijn door hemzelf uitgevaardigde dagorde, op 27 januari met niets anders had bezig te houden dan met

de lectuur van Goethe, liet hij nu voor de rest van de dag Johann Wolfgang links liggen om zich met *Den Gulden Winckel*, dit wil zeggen, met F. Smit Kleine te occuperen. Zie ook Harry G.M. Prick, *De Adriaantjes. Een onderzoek naar wording en achtergronden van Van Deyssels Kind-leven*, Amsterdam, 1977, blz. 101-106.

118 Carmen Sylva was het pseudoniem van Elizabeth Ottilie Luise, prinses von Wied (1843-1916), sinds 1869 gehuwd met koning Carol I van Roemenië. F. Smit Kleine, eerder door Van Deyssel uitgescholden voor 'léelijke talentloze, dufburgerlijke mentineur van een duitsche blauwkous als Carmen Sylva' (zie aantekening 104), was de vertaler van een aantal werken van Carmen Sylva, onder andere van de roman *Astra*, geschreven door haar en Mite Kremnitz (haar dame van gezelschap) (Amsterdam, 1886) en de auteur van een boek over haar: *Carmen Sylva*, Haarlem, 1886.

119 Carmen Sylva, *Pensées d'une reine* (1882).

120 In het handschrift volgt hier een terstond geëlimineerde uitval aan het adres van Albert Verwey: 'A propos, waaraan geeft ge de voorkeur, aan proza of aan verzen? Acht ge het in dichtvorm geschreven prulletje van den eersten den besten kweekeling beter dan het proza van Potgieter of Chateaubriand? En als iemant nu een dichtbundel aanbiedt, waarin wel niets slap of zwak is, maar alles zeer pootig geknoei, alles zeer krachtige leelijkheid en een geluid verwekkend als van samenknersend kiezel van eene beekbedding, die sinds lang is uitgedroogd, terwijl de beste stukjes er in slechts brutale en sluw geversificeerde paraphrase zijn van eens anders eerlijk en oorspronkelijk proza, - acht ge dan zoo een tammen Bilderdijk een "dichter"? Maar ik dwaal af. We waren aan den wind.'

121 Hierachter in het handschrift geschrapt: 'En wát doet de wind niet op zee! Ziet, dit zijn de golven, zilver en azuur, waarop de frissche bruin geteerde kiel deinend vaart. Hij heeft het witte zeil bol geblazen zoo dat de boot ijlt over den vloed en daarna rap de mast beklommen waar hij den wimpel zich heeft doen spannen, die geele veêr, terwijl hij beneden de zwarte linten der matrozen-mutsen fladderen doet.'

122 Hierachter in het handschrift geschrapt: ‘- deze wind, die alle kenners van Sanskrietsche en Yslandsche godenleer en linguistiek om hun ooren geeft als zij uit wandelen gaan of zij waarlijk gewone Rembrandts of Beethovens waren. -’

123 Hierachter in het handschrift (*voorzien van de kanttekening:* ‘N.B. Indien niet beter in toon, moeten deze alineaas vervallen’):
‘Toen het eenmaal bij u was, weet ge nog, hoe het zich toen uitgebreid heeft tot een vol-ledig klein geraamte, dat verschrikkelijke behoudende, andere Mercurius, aan het voetgebeente de kleine vleugels, en geheel gemaakt van lidjes in den vorm van geconfijte dadels, om te spooken over uw sponde, nadat de glimwormen zich in het hoofd genesteld hadden, waar ze hun groenig licht door de oogholten straalden? Uw oud-oom kwam er immers ook nog bij! Hij was een *ancien beau*, een elegant skelet, alleen wat kreupel door het “pootje” en danste met uwe tante de menuet, waarna hij u zeer gramstorig rekenschap vroeg, waarom gij een stukje van uwe tante, dat men niet noemt, aldus openlijk had gememoreerd.’

124 De te Baarn geschreven bespreking van Van Eedens *Minnestral* (1907) en van Van Eedens *Brieven*, dit wil zeggen *Fragmenten eener briefwisseling uit de jaren 1889-1899*. Uitgegeven met toestemming van den schrijver en met meerdere portretten versierd, Amsterdam/Leipzig, 1907, werd voor de eerste maal openbaar gemaakt in *De XXe Eeuw*, april 1908, blz. 110-113; ze wordt in dit boek voor de eerste maal herdrukt.

125 Namelijk in *Brieven*, blz. 108-109 (21 juli 1894): ‘Gisteren morgen “been a shopping” in Amersfoort, in 't karretje, Amersfoort het typische landstadje, er was markt, bedrijvig, zonnig, vroolijk, overal boeren en boerenwagens, wij, als de menschen van een buiten daar-tusschen, stallen in 't hôtel, boodschappen doen te voet met de 2 honden, pakjes in het rijtuig laten brengen, over de markt geslenterd, aardewerk-kopjes gekocht, ik een pijpie voor J. Een bediende in de kapperswinkel ontdaan van onze wereldschheid zei: “zal ik't in uw rijtuig brengen, direct, dan zal ik mijn hoofddeksel even opzetten”. Hoed was te vulgair.’

In december 1921 kreeg Van Deyssel achtereenvolgens onder ogen de tweede herziene druk van *Lodewijk van Deyssel* (Baarn, 1921), door Mr. P.H. Ritter Jr. en een artikel over *Alberdingk Thijm en Van Deyssel*, bijgedragen door Gerard Brom aan diens eigen maandblad *De Beiaard*, december 1921, blz. 460-475. Wat Van Deyssel niet zinde in § XIV van Ritters honderdnegen pagina's tellende boekje, werd enkele malen helder uitgesproken in een opstel dat bestemd was voor *De Nieuwe Gids* van februari 1922, maar dat Van Deyssel tenslotte toch liever in portefeuille hield; het wordt in dit boek voor de eerste maal gedrukt. Op het artikel van Gerard Brom werd door Van Deyssel nauwelijks ingegaan, al moet het hem - wat ook Broms toeleg was - hevig hebben geraakt:

O, schatten, schatten, schatten, schatten, schatten, schatten, schatten, schatten,... hebben jullie mijn werkje gelezen, en hebben jullie toen, allebei, gedacht, - de eene róómsch en de andere geriffermeerd, - of ik wel een... te vertróuwen lééráár was?... O, Jezus, hoû me vast? Was uw vader ook niet een leeraar? Zeg, Ritter, was je vader niet een leeraar?... En, Brom, de uwe,... o! ooo!!! was de uwe een edelsmid? Een edelsmid? Een edelsmid? Een edel... smid?... Welnú, dan, zal ik u eens wat zeggen? Gij behóéft mij niet te vertrouwen, neen, *niet te vertrouwen*... Gij hebt aan mij geen hoûvast... neen, géén houvást... Ik bén géén lééraar... Heb ik ooit iets anders gezegd... Kijk eens hier... gij hebt met mij niets te maken... of ik dit ben of dat ben, of niet ben, of hoe het nu met mij zít,... dát gáat u niet áan... Gij hebt niet te maken met de persóón, maar met het wèrk! Ja,...jaja,...met het wèrk... Dat moogt gij kéúren, daar móógt gij uw gevóélen, over zeggen... O, niet? O, niet?... Ik dacht, dat het juist zoo mooi was, van die middeneeuwsche beeldhouwwerken, dat men niet eens wist, wie daarvan de makers waren... Dus of zoo iemant dat nu maar vóórwendde, of of-ie werkelijk zoo vroom enz. v. wás, dat wíst men niet! Nee, dat wist men niet! Wat heb je daar nu aan, hè?... Geen hoûvast om eens lekker te bediscussiëeren, of hij het nu méént of niet... Niet eens een naam, om meê te sollen...

Kijkt eens hier, lievelingen, schatten, schatten, schatten, schatten,.. ik ben geen lééraar, maar ik ben iemant... zoo als... Rembrandt... Wel nou ja, zoo als Rembrandt!... Dat was toch ook geen leeraar, wèl?...Wel néé! Wel néé! Níet zóo gróót! Welnéé! Zóo bedoel ik het niet.

Dát zeg ik niet! Nee, nee, nee, nee, zóo bedoel ik het niet! Néé! Zóo bedoel ik het níet! Nee, niet zoo gróót, maar van dat sóórt, van dat sóórt, begrepen? Veel kleiner, maar in dat sóórt. Juist! In dat sóórt! van die sóórt! Die was toch ook geen léeraar? Wel? En vertel nu nou 'es, was dat nu alleen een cultuur-zuiveraar, of droeg die ook bíj tot de cultuur?... Hè?... Hè?... Ja, vertel me nou'es, droeg Rembrandt bij tot de cultuur?

O, Jezus,... jullie zijn heelemaal niets veranderd... Nee, nee, nee, jullie zijn niet veranderd, jullie zijn absoluut niet veranderd, jullie zijn even groote domooren, even walgelijke uilskuikens zijn jullie gebleven als jullie vaders in achttien honderd tachtig waren. Snertknapen, provinciale opgewondenen, koster-huiskamers-kletsers, of sluwe, diplomatieke, Jezuíeten-dominees-kinderen, jullie zijn het zelfde gebleven.. Onnoozele vlegels!... Ik zeg nu wel schatten, maar eigenlijk màg ik jullie niet. Eigenlijk zijn jullie mijn lievelingen niet!... Of eigenlijk wel!.. Ja, jullie zíjn mijn lievelingen. Ik moet om jullie huilen...

Was Spinoza iemant met een hartelijke warme beperkte overtuiging? Was Luther dat? Was Raphaël dat? Kan men dat van iemant zeggen, die min of meer groot was? Shakespeare toch ook niet, wel? En Vóndel toch óok niet? Vondel had een warme hartelijke overtuiging, maar niet ‘beperkt’! En om die overtuiging vereeren wij hem ook niet! Wij veréében hem om dat hij een hooge zanger was, ja, een hóóge, een hóóge, een hóóge, een hóóge,... hóóg, zoo als een berg hoog is, zoo als een groote boom hóóg is,... zoo als een kerk en een paleis hóog zijn!..., begrépen...? Nu, adieu dan, adieu adieu, tot ziens... Ik ben nog de man van Van Sorgen en Mevrouw Jeanne Fortuyn van achttien honderd negentig, hoor... Hoor, hoor, hoor, hoor, hoor!... En als jullie niet oppassen, dan zal ik jullie lam slaan voor jullie miserabele, bleeke, fletse, vooze, bloote kiskedies!

Personenregister

Aarts, C.J.: 286
Aicard, Jean: 161, 183
A.J. (pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm): passim
Alberdingk Thijm, Catharina L.M.: 302, 308
Alberdingk Thijm, Frank L. Th.: 308, 309
Alberdingk Thijm, Jan C.: 308
Alberdingk Thijm, Josephus Albertus: 32, 286, 294-296, 300, 302, 303, 305-10
Alberdingk Thijm-Horyaans, Catharina Bartholomea: 295, 299, 303, 307-9
Alberdingk Thijm-Kerst, Wilhelmina A.S.: 45, 308
Alexander, Prins: 98
Alma Tadema, Laurens: 256, 280, 327
Arc, Jeanne d': 80
Arnold, Matthew: 215
Augier, Emile: 154

Balzac, Honoré de: 27, 314
Bamberg, Eduard: 98
Barrès, Maurice: 217, 253
Bastet, F.L.: 289, 328
Baudelaire, Charles: 124
Beer, Taco Hajo de: 51, 283, 300, 301
Beethoven, Ludwig van: 124, 360
Beets, Nicolaas: 33, 183, 210, 287, 289, 296
Bellinga: 190
Belosem: 215
Belot, Adolphe: 167, 328-330
Belsazar: 248
Berckenhoff, H.L.: 41, 267, 294, 342
Bergh, J.A. de: 227, 343
Beunke, H.E.: 210

Beyers, J.L.: 110, 316
Biederlack, H.J.: 298
Bilderdijk, Willem: 123, 124,186, 237, 359
Bleibtreu, Karl: 53
Boccaccio, Giovanni: 26, 54
Boele van Hensbroek, P.A.M.: 33, 286
Boissevain, Charles: 291, 292
Bonnetain, Paul: 217, 341
Borel, Henri: 258-260, 357, 358
Bos, Fokko (pseud. van V.G. Bos): 206-9, 213, 340
Bosboom-Toussaint, A.L.G.: 63, 211, 286
Bourget, Paul: 161, 167, 183, 217
Bouvier: 322
Brandes, Georg: 343
Bredero, G.A.: 54, 211
Brink, Jan ten: 35, 37, 40, 42, 51, 112, 186-9, 210, 211, 218, 246-8, 253, 289, 290, 293, 300, 313, 323, 328, 335, 338, 350
Brom, Gerard: 361-362
Browne van Streefkerk: 117
Brunetière, Ferdinand: 291
Bulwer Lytton, E.G.: 75
Busken Huet, Cd.: 30, 33, 34, 41, 52, 94, 95, 116, 121, 181, 203, 286, 288, 290, 293, 294, 342
Byron, Georges Gordon: 74-6, 124, 137
Byvanck, W.G.C.: 82, 249-56, 290, 350-3

Calderon de la Barca, Pedro: 54
Camphuysen, D.R.: 204
Carmen Sylva (pseud. van koningin Elisabeth van Roemenië): 263, 266-68, 270, 272, 274, 275, 347, 359
Carré, Oscar: 98
Cats, Jacob: 49
Champfleury (pseud. van Jules Husson): 54, 55
Chateaubriand, François-René: 359
Chateleux, Engelbert de: 41, 121, 122, 294, 323, 324
Clant van der Mijll-Piepers, A.J.F.: *zie* Holda
Coenen, Frans: 260
Confucius: 124, 276

Conscience, Hendrik: 49
Coppée, François: 37, 161, 183, 290-2
Corneille, Pierre: 86
Couperus, Louis: 10, 11, 95, 110, 228-31, 240, 292, 313, 316, 317, 333, 347
Cremer & Co.: 137, 151, 152, 154, 155
Creveld & Co.: 215

Dahn, Felix: 63
Dam, Bram van (pseud. van W.C. Tengeler): 57, 59, 240, 304
Damas (pseud. van F. van Hogendorp): 343
Dante: 26, 44, 54, 314
Daudet, Alphonse: 124
Daum, P.A.: *zie* Maurits
Deventer, Charles M. van: 13, 14, 357
Deyssel, Lodewijk van (pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm): *passim*
Dickens, Charles: 54, 63, 273
Diderot, Denis: 54, 124
Diepenbrock, Alphons: 260, 304, 350
Doesburgh, S.C. van: 159, 166, 249, 349
Doorenbos, W.: 314-6, 323
Douwes Dekker, E.: *zie* Multatuli
Dubois, Pierre H.: 331
Dumas fils, Alexandre: 91, 154, 174, 322
Dumas père, Alexandre: 91, 154
Duranty, Louis: 54, 55
Duyrcant, A. (pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm): 292

Ebers, George: 63
Edison, Thomas A.: 123
Eeden, Frederik van: 9, 219, 253, 278-81, 292, 304, 313, 315, 325, 332, 339, 350, 357, 360
Eeden-van Vloten, Martha van: 304
Eliot, George: 86
Emants, Marcellus: 91, 95, 128, 154-8, 203, 211, 227, 327, 331
Erens, Frans: 12, 260, 358
Esser Jr., Isaac: 94-99, 312
Estor, J.J.: 55, 57, 59, 61, 303

Feuillet, Octave: 91
Flaubert, Gustave: 131, 254
Fortuyn, Jeanne: 195, 196, 338, 362
France, Anatole: 255
Friedrich, Wilhelm: 51

Gambetta, Léon: 18, 285
Gauthier, Théophile: 211
Genestet, P.A. de: 183, 287
Gervinus, Georg Gottfried: 231
Gezelle, Guido: 338
Giese, Josephine: 197, 240, 339
Goes, Frank van der: 112, 113, 297, 298, 300, 301, 311, 320
Goethe, Johann Wolfgang von: 44, 82, 86, 124, 204, 231, 304, 359
Gogh, Vincent van: 280
Goncourt, Jules de: 124
Gorter, Herman: 219, 315
Gozlan, Léon: 122
Grader, J.: 84, 312
Gravesande, G.H. 's: 285, 314, 315
Groeningen, A.P. van: 240
Guérin, Eugenie de: 220
Gyp: 167, 330, 331

Hall, J.N. van: 36, 37, 40, 290-2, 296, 325
Haarlem, Frits van: 12
Hals, Frans: 221
Hamel, A.G. van: 159-61, 164, 179, 181-4, 290, 327
Hartog, Henri: 337
Hasebroek, J.P.: 178
Hegel, G.W.F.: 279
Heijermans, Herman: 292
Heijmans, S.: 327
Heine, Heinrich: 41, 124, 234
Helmers, J.F.: 161, 183
Hellwald, Ferdinand von: 51
Hertog, C.H. den: 228, 231, 247
Hiller, G.A.: 297

Hilman, J.: 161, 183, 328
Hofdijk, W.J.: 33, 211, 286-9, 343
Holda: 40, 294
Homerus: 223
Hooft, P.C: 33, 49, 124-126
Hoogstraten, fam. van: 354
Hovius, F. (pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm): 293, 310, 311, 325
Hovius Fzn., Reyndert: 13
Hugenholtz, Fr. W.N.: 37, 293
Hugenholtz, P.H.: 37, 293
Hugenholtz, Ph. R.: 37, 293
Hugo, Victor: 26, 27, 44, 54
Huizinga, J.: 354-7
Hulzen, G. van: 292
Huret, Jules: 253
Huysmans, J.K.: 217

Ibsen, Hendrik: 75
Ising, A.L.H.: 131, 325
Israëls, Jozef: 300

Jansonius, F.: 283
Jezus Christus: 71, 124, 221, 305, 309
Johannes, Heilige: 20
Jonckbloet, W.J.A.: 52, 300, 303
Jonge, W.F. de: 341

Kahn, Gustave: 255, 358
Kalff, Gerrit: 290, 292, 312
Kampen, P.N. van: 104, 338
Kant, Immanuel: 124, 147, 304
Kate, J.J.L. ten: 33, 54, 287
Keller, Gerard: 54
Kingsley, Charles: 75
Klaveren, A. van: 80, 153
Kleesing, H.: 145-50
Klikspaan (pseud. van Johannes Kneppelhout): 283
Kloos, Willem: 8, 177, 231, 253, 260, 263, 283, 303-5, 310, 311, 314-6, 323, 331-3, 339, 342, 347-9

Kluiver, Koos 57, 59, 60
Kneppelhout, Johannes: 128, 283, 324
Kock, Paul de: 64, 65
Koelman, J. Ph.: 328
Koetsveld, C.E. van: 178
Koo, J. de: 283, 332
Koster, Edw. B.: 178, 334-7
Kremnitz, Mite: 359
Kreunen, Joh. H.W.: 178
Kuyper, Abraham: 259, 343

Laan, H. van der: 135-41, 238-40
Laar, J.C. van: 311
Lamartine, Alphonse de: 143, 148
Lamping-van Bosse, M.: *zie* Mario
Lapidoth, Frits: 159-71, 179-84, 191-4, 327, 338
Laurillard, E.: 178
Ledeganck, Karel Lodewijk: 49
Leendertz & Zoon, Jan: 350
Lemaître, Jules: 253
Lennep, Jacob van: 63, 244
Lenôtre, André: 247
Liebaers, Herman: 316
Lodewijk XIV: 204
Lodewijk XVI: 263
Loenen Martinet, Co van: 347
Loenen Martinet, J. van: 228-230, 347
Loghem, M.G.L. van: 283
Longfellow, H.W.: 74
Looy, Jacobus van: 215, 240, 297
Luther, Maarten: 71, 362

Maartens, Maarten: 256
Maeterlinck, Maurice: 357
Makart, Hans: 124
Mallarmé, Stéphane: 36, 292
Mario (pseud. van M. Lamping-van Bosse): 110, 111, 316-9
Maris, Thijs: 260

Mauhs, Else: 331
Maurik, Justus van: 323
Maurits (pseud. van P.A. Daum): 90, 127-35, 196, 240, 312, 325
Meerbeke, Henry van: 238
Meerendonk, Th. van: 238
Meerkerk, J.B.: 235-45, 350
Meester, Johan de: 220, 334-7
Melati van Java (pseud. van N.M.C. Sloot): 39, 40, 63, 293
Mendès, Catulle: 167, 253, 254
Mendes da Costa, B.: 328
Milton, John: 44, 124
Moer, H. van der: *zie* Vera
Mohammed: 124
Molière: 26, 54, 307
Mont, Pol de: 316
Moore, George: 216, 253, 254, 341
Mounet, Paul: 328
Mounet Sully, Jean: 161, 328
Mozart: 149
Mozes: 69, 71, 357
Multatuli (pseud. van E. Douwes Dekker): 30, 33, 41, 52, 71-3, 116, 122-4, 145, 186, 203, 343
Murger, Henri: 176
Musset, Alphonse de: 27

Napoleon III: 266
Neida, Rana (pseud. van J.E. Sachse): 172-7, 197-9, 240, 331-3, 339
Netscher, Frans: 8, 52, 112, 113, 240, 295, 303, 319, 335, 341
Nieuwenhuis: 200
Nieuwenhuys, R.: 325
Nievelt, C. van: 224-7, 232-4, 267, 349, 350
Nijgh & van Ditmar: 145, 146
Nooten, W.H.J. van: 195
Nouhuys, W.G. van: 324

Obreen, A.L.F.: 211
Ohnet, Georges: 87, 118
Opzoomer, A.S.C.: *zie* Wallis

Oss, S.F. van: 259
Ouida (pseud. van Louise de Ramée): 174, 333, 334
Oye, Eug. van: 186, 338

Paap, W.A.: 298
Paulsen, Axel: 75
Perk, Jacques: 218, 219, 264, 283, 315
Petrarca: 26, 264, 314
Peypers, W.N.: 161
Pierson, Allard: 319, 342, 346
Pigault-Lebrun, Charles: 64
Plox: 55, 57, 59, 61, 303
Poe, Edgar Allan: 124
Polak, H.J.: 342
Potgieter, E.J.: 33, 283, 287, 359
Prick, Harry G.M.: 13, 283, 289, 292, 299, 304, 313, 328, 334, 336, 342, 355, 358, 359
Priem, G.H.: 218, 219, 341
Proust, Marcel: 330
Pyttersen Tz., H.: 341

Quack, H.P.G.: 47-50, 295, 296, 298-300
Quatrelles: 167
Querido, Israël: 12

Rabelais, François: 26, 54
Racine, Jean: 183, 257
Rafaël: 362
Rahstede, H.G.: 290
Ram, Hilda (pseud. van Mathilde Ramboux): 185, 186, 338
Reepmaker, M.: 256, 257, 353, 354
Rees, Cath. F. van: 80-84, 312
Reijnders, Karel: 290, 293, 339, 347, 348, 358
Rembrandt: 49, 124, 126, 314, 360-362
Renan, Ernest: 253
Renard, Jules: 252, 254
Ritter jr., P.H.: 361, 362
Ritter, P.: 291

Rochemont, J.I. de: 142-4, 148, 238
Rochussen, Charles: 211
Roodhuyzen, Antonie: 12
Rosny, J.H.: 217, 341
Rössing, A.: 121
Rössing, J.H.: 297
Rousseau, Jean-Jacques: 71, 124, 143, 148, 191
Royaards-Sandberg, Jacqueline: 347
Rubens: 49
Rubinstein, Anton Grigorevich: 127

Sachse, J.E. (*zie ook* Rana Neida): 240, 331
Sade, D.A.F. de: 193, 329
Sand, George: 63, 257
Sandberg, Jacqueline: 347
Sappho: 80
Sarcey, Francisque: 37, 291, 292
Sardou, Victorien: 154, 174, 334
Scharten, Carel: 9
Scheltema, M.: 152
Schimmel, H.J.: 128, 210-2
Schneider, Karl: 300
Schneider-Weller, Lina: 51-3, 300, 301
Schwob, Marcel: 253
Servaes van Rooyen, A.J.: 56, 59-61, 304
Sevigné, Madame de: 220
Shakespeare, William: 26, 54, 117, 230, 231, 272, 345, 362
Shelley, Percy Bysshe: 27, 44
Sijthoff, A.W.: 172, 200, 323
Sloot, Nicolina M.C.: *zie* Melati van Java
Slothouwer, Gerard: 85-93
Smit, Maurits (pseud. van F.M. Jaeger): 151
Smit Kleine, E.G.F.H.: 12, 13, 222-7, 232, 263-77, 342-7, 358, 359
Soera Rana (pseud. van Is. Esser Jr.): 312, 313
Sorgen, W.G.F.A. van: 110, 114-20, 135, 194, 320-3, 362
Sorgen-Ragay, C. van: 322
Spinoza, Benedictus de: 279, 362
Spirito: 153

Stanley, J.R.: 123
Starter, J.J.: 188, 189, 211
Steen, Jan: 180
Steinlen, Th.H.: 330
Stratenus, Louise: 39, 40, 293
Sully-Prudhomme, René: 119, 161, 181, 183, 322
Swart Abrahamsz, Th.: 71-3, 311
Swarth, Hélène: 40, 104-9, 210, 211, 218, 293, 294, 314-6, 340
Swift, Jonathan: 71,102

Taine, Hippolyte: 52, 342
Tak, P.L.: 353
Tengeler, W.C.: 303, 304
Terburch, C.: 10, 94, 100-3, 110, 312
Tesselschade, Maria: 125
Thieme, H.C.A.: 238, 250
Thieme, W.J.: 338
Thomas à Kempis: 86
Thorbecke, J.R.: 147, 283
Tjeenk Willink, H.D.: 222, 347
Tollens, Hendrik: 183
Tolstoï, L.N.: 75
Tricht, H.W. van: 313

Uiterkerke, F.J.A.M. de V.d' (pseud. van K.J.L. Alberdingk Thijm): 257, 353

Valk, Maurits van der: 350
Vallès, Jules: 71
Veen, L.J.: 85, 94, 100, 206
Vera (pseud. van H. van der Moer): 200-5, 214, 339, 340
Verga, Giovanni: 75, 216, 217, 340, 341
Verlaine, Paul: 251, 252
Verne, Jules: 167
Veronese: 298
Versluys, W.: 278, 305, 347
Verwey, Albert: 219, 295, 296, 304, 311, 331, 359
Verwey-van Vloten, Kitty: 304

Villiers de l'Isle Adam: 124, 327
Vloten, Johannes van: 52
Vogel, J.Ph.: 354
Voltaire: 26, 36, 183
Vondel: 33, 49-51, 53, 123-5, 289, 296, 298, 325, 362
Vos, J.C.: de 41, 294
Vosmaer, Carel: 33-7, 40, 42, 159, 181, 286, 289, 328, 346

Wagner, Richard: 124, 149
Waller, Max: 314, 315
Wallis, A.S.C. (pseud. van Adèle S.C. Opzoomer): 39, 40, 293
Ward, Humphry (Mary Augusta): 215, 220, 221, 341
Warendorf Jr., S.: 112
Wertheim, J.L.: 343
Wijnand Fockink: 63, 93
Wilhelmina Koningin: 210, 212
Willem III, Koning: 210
Winkler Prins, J.: 218, 219, 341
Wolff en Deken, B. en A.: 54
Wolters, Johanna A.: 210

Z., S.: 319
Zola, Emile: 27, 35, 36, 54, 64, 65, 124, 170, 216, 217, 237, 290, 304, 305, 323, 328, 329
Zonneveld, Peter van: 289